

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE ISTORIE, STAT ȘI DREPT

REVISTA

DE

ISTORIE
A MOLDOVEI

Nr. **2** (90)
aprilie - iunie
2012

SC „Elan Poligraf” SRL
Chișinău, 2012

FONDATOR: Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.
Revista de Istorie a Moldovei apare din 1990.

REDAȚIA:

Gheorghe COJOCARU, dr. conf. univ. (*redactor-șef*)
Ion JARCUTCHI, dr. conf. univ. (*redactor-șef-adjunct*)
Constantin UNGUREANU, dr. conf. univ. (*secretar responsabil*)

Redactor: Ion NEGREI
Tehnoredactor: Vera BOSTAN

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nicolae CHICUȘ, dr. conf. univ.
Gheorghe CLIVETI, dr. prof. univ. (România)
Ovidiu CRISTEA, dr. prof. univ. (România)
Demir DRAGNEV, dr. hab. prof. univ., membru coresp. al AȘM
Nicolae ENCIU, dr. hab. conf. univ.
Academician Andrei EȘANU, dr. hab. prof. univ.
Stella GHERVAS, dr. prof. univ. (Franța)
Victor IȘCENKO, dr. conf. univ. (Rusia)
Paolo MALANIMA, dr. prof. univ. (Italia)
Academician Ioan-Aurel POP, dr. prof. univ. (România)
Igor ȘAROV, dr. conf. univ.
Ion ȘIȘCANU, dr. hab. prof. univ.
Anatol ȚĂRANU, dr. hab. conf. univ.
Ion VARTA, dr. conf. univ.

- ☐ Autorii poartă responsabilitatea pentru conținutul articolelor publicate.
- ☐ Opiniile autorilor nu reflectă neapărat opinia Colegiului de redacție.

SUMAR

STUDII

Ion JARCUȚCHI, PRELIMINARIILE TRATATULUI RUSO-TURC DE PACE DE LA BUCUREȘTI ȘI ANEXAREA MOLDOVEI DE EST LA IMPERIUL RUS (1812).....	5
Dumitru GRAMA, CARACTERIZAREA JURIDICĂ A DEZMEMBRĂRII STATULUI MOLDOVA ÎN 1812	25
Alexei AGACHI, POVARA SUPORTATĂ DE PRINCIPATELE ROMĂNE LA APROVIZIONAREA ARMATEI RUSE DE OCUPAȚIE ÎN ANII 1806-1812	41
Valentin TOMULEȚ, EXODUL POPULAȚIEI DIN BASARABIA ÎN MOLDOVA DE PESTE PRUT (ANII 1812-1828)	55
Fatih İYİYOL BEFORE AND AFTER THE 1812 TREATY OF BUCAREST FROM THE PERSPECTIVE OF THE OTTOMAN STATE.....	79
М. В. БЕЛОВ, БЕССАРАБИЯ КАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ПЛОЩАДКА: СЛУЖЕБНАЯ БАЛКАНИСТИКА 1820-Х ГГ.....	85
ION NEGREI, VLAD MISCHEVCA, PROTESTELE DE LA 1912 CU OCAZIA CENTENARULUI RĂPIRII BASARABIEI	97

DOCUMENTAR

Vlad MISCHEVCA, TRATATUL DE PACE RUSO-TURC ÎNCHEIAT LA BUCUREȘTI (1812)	112
TRAITÉ DE PAIX RUSSO-TURQUE DE 1812.....	117
TRATATUL DE PACE (SULHNAME), ÎN 16 ARTICOLE, ÎNCHEIAT LA BUCUREȘTI ÎNTRE IMPERIUL OTOMAN ȘI RUSIA	123
А.М. ПОХОМАРЕВ НЕИЗВЕСТНАЯ РУКОПИСЬ П. С. ПУЩИНА «СВЕДЕНИЯ О ВОЙНЕ РОССИИ С ОТТОМАНСКОЮ ПОРТОЮ С 1806-ГО ПО 1812-Й ГОД». СОБРАННЫЕ ИЗ ДОСТОВЕРНЫХ ИСТОЧНИКОВ ГЕНЕРАЛ-МАЙОРОМ ПУЩИНЫМ В ОДЕССЕ 1823-ГО ГОДА	129

RECENZII

O CULEGERE DE STUDII ÎN FORMĂ DE DICȚIONAR EXPLICATIV	144
Ion CHIRTOAGĂ O NOUĂ REALIZARE A INSTITUTULUI DE STUDII ENCICLOPEDICE AL AȘM.....	147
Demir DRAGNEV	

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

„200 DE ANI DE LA ANEXAREA BASARABIEI LA IMPERIUL RUS” (UNGHENI)	149
Corneliu PREPELIȚĂ „200 DE ANI DE LA ANEXAREA BASARABIEI DE CĂTRE IMPERIUL ȚARIST: CONSECINȚELE RAPTULUI TERITORIAL PENTRU ROMÂNII BASARABENI” (CAHUL)	151
Constantin UNGUREANU „BASARABIA – 1812. PROBLEMĂ NAȚIONALĂ, IMPLICAȚII INTERNAȚIONALE”	153
Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC	

SUMMARY

STUDIES

Ion JARCUTCHI, PRELIMINARIES OF THE RUSSIAN-TURKISH PEACE TREATY OF BUCHAREST AND THE ANNEXATION OF EASTERN MOLDOVA TO THE RUSSIAN EMPIRE (1812)	5
Dumitru GRAMA, LEGAL CHARACTERIZATION OF MOLDOVA STATE DISMANTLING IN 1812.....	25
Alexei AGACHI, THE BURDEN BORNE BY THE ROMANIAN PRINCIPALITIES IN SUPPLYING THE RUSSIAN ARMY DURING THE OCCUPATION YEARS, 1806-1812	41
Valentin TOMULEȚ, BESSARABIAN POPULATION EXODUS TO MOLDOVA OVER THE PRUT RIVER (YEARS 1812-1828).....	55
Fatih İYİYOL BEFORE AND AFTER THE 1812 TREATY OF BUCAREST FROM THE PERSPECTIVE OF THE OTTOMAN STATE	79
M. B. БЕЛЮБ, BESSARABIA AS RESEARCH SITE: OFFICIAL BALKAN STUDIES OF THE 1820 s.	85
ION NEGREI, VLAD MISCHEVCA, PROTESTS OF 1912 AT THE BESSARABIA ABDUCTION CENTENARY	97

DOCUMENTARY

Vlad MISCHEVCA, RUSSIAN-TURKISH PEACE TREATY CONCLUDED IN BUCHAREST (1812)	112
TRAITÉ DE PAIX RUSSO-TURQUE DE 1812.....	117
PEACE TREATY (SULHNAME) IN 16 ARTICLES, CONCLUDED IN BUCHAREST BETWEEN THE OTTOMAN EMPIRE AND RUSSIA	123
A.M. ИОХОМАПЕВ UNKNOWN MANUSCRIPT OF P.S. PUSHCHIN 'INFORMATION ON RUSSIA' WAR WITH PORTE FROM 1806 TO 1812 ". COLLECTED FROM RELIABLE SOURCES OF MAJOR GENERAL PUSHCHIN IN ODESSA OF THE YEAR 1823	129

REVIEWS

A COLLECTION OF STUDIES IN FORM OF AN EXPLANATORY DICTIONARY	144
Ion CHIRTOAGĂ A NEW ACHIEVEMENT OF THE INSTITUTE ENCYCLOPEDIC STUDIES.....	147
Demir DRAGNEV	

SCIENTIFIC LIFE

„200 YEARS OF THE ANNEXATION OF BESSARABIA TO THE RUSSIAN EMPIRE” (UNGHENI)	149
Corneliu PREPELIȚĂ „200TH ANNIVERSARY OF THE ANNEXATION OF BESSARABIA BY THE TSARIST EMPIRE: CONSEQUENCES OF THE TERRITORIAL RAPT FOR BESSARABIAN ROMANIANS ” (CAHUL)	151
Constantin UNGUREANU „BESSARABIA - 1812. THE NATIONAL PROBLEM AND INTERNATIONAL IMPLICATIONS”	153
Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC	

STUDII

Ion Jarcuțchi*

PRELIMINARIILE TRATATULUI RUSO-TURC DE PACE DE LA BUCUREȘTI ȘI ANEXAREA MOLDOVEI DE EST LA IMPERIUL RUS (1812)

Sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea a reprezentat pentru Europa perioada marilor frământări politice și militare, iar pentru Moldova și Țara Românească – o perioadă de grele încercări și provocări dramatice. Această intersecție a secolelor a fost marcată de o amplă confruntare de forțe și interese ale marilor puteri europene în regiunea Balcanilor și Mării Negre, Principatele Române, fiind teatrul de operațiuni militare desfășurate între principalii protagoniști la supremație în zonă – Rusia țaristă și Imperiul Otoman, au traversat o perioadă extrem de dificilă din punct de vedere al situației lor pe plan internațional. În țesătura combinațiilor politice și a duelurilor diplomatice de la începutul secolului al XIX-lea principatele figurau ca niște piese de șah la masa tratatelor diplomatice ale marilor puteri europene, fiind amenințate cu anexarea totală sau parțială și proiectate ca obiecte de schimb în combinațiile teritoriale ale marilor puteri în Orient¹. În ajunul și în perioada războiului ruso-turc din anii 1806-1812 mai pronunțat ca oricând, principatele au devenit obiectivele principale ale politicii de expansiune promovată în sud - estul Europei de către marile puteri vecine cu Imperiul Otoman din această zonă: Imperiul Rus și Imperiul Habsburgic. Prin ambițiile sale politice și militare, Rusia a fost unul din principalii factori dinamici ai epizoadelor istorice petrecute aici, urmărind, cu obstinație, sporirea influenței sale și al prestigiului său politic în sud-estul Europei, însoțită, în funcție de conjunctura politico-militară, de extinderi teritoriale. Destinul principatelor depindea de rivalitatea nu doar dintre Imperiul Rus și Imperiul Otoman, dar și de cea dintre Rusia și Franța².

Problema Principatelor Române la începutul secolului al XIX-lea, fiind una „delicată și complexă”, este marcată, pe de o parte, de canalizarea forțelor

* **Ion Jarcuțchi**, doctor în istorie, director Centru *Studii Istorice* al Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

¹ Principele Dimitrie Ghica, *Franța și Principatele Dunărene (1789-1815)*, Iași, Institutul European, 2008, p. 12.

² Leon Casso, *Rusia și bazinul dunărean*, București, Editura SAECULUM VIZUA, 2003, p. 33.

politice interne în direcția ameliorării statutului politic al acestora și emancipării treptate de sub dominația otomană, dar și de sfâșierea integrității teritoriale a Țării Moldovei, pe de altă parte³. „În această perioadă, consemnează istoricul Florin Constantiniu, situația Țării Românești și a Moldovei a depins de evoluția Problemei orientale – competiția pentru împărțirea moștenirii „omului bolnav”, care era Imperiul Otoman – în a cărei desfășurare războiul ruso-turc din anii 1806-1812 și evoluția raporturilor dintre Napoleon și Alexandru I au jucat un rol esențial. Cele două Principate Dunărene, notează în continuare Florin Constantiniu, au îndeplinit funcția de „țări de compensație”, adică de obiect al negocierilor și înțelegerilor dintre marele puteri”⁴. Acest interval constituie „o perioadă agitată a Problemei orientale cu un puternic impact asupra Țării Românești și, mai ales, a Moldovei, amputată de teritoriul dintre Prut și Nistru (Basarabia), anexat de Rusia”⁵.

Preliminariile războiului ruso-turc din anii 1806-1812

În virtutea circumstanțelor istorice către secolul al XIX-lea situația Moldovei și a Țării Românești în cadrul Imperiului Otoman în mare măsură era determinată de urmările războaielor ruso-otomane din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și de evoluția relațiilor ruso-otomane pe fundalul conjuncturii internaționale din Europa. În perioada vizată puterea Rusiei în principate „a evaluat de la câteva drepturi vag definite de a sluji drept mijlocitor otomanilor creștini la concesiile comerciale și consulare majore, la cedarea de teritorii, la dreptul de *veto* la alegerea domnitorilor pentru Moldova și Țara Românească de către sultan și la impunerea unui termen de șapte ani pentru domnia acestora”⁶.

Nerespectarea angajamentelor asumate de către Poarta Otomană, instabilitatea securității hotarelor de sud ale Moldovei și Țării Românești provocată de repetatele incursiuni ale detașamentelor ienicerilor rebeli de dincolo de Dunăre, abuzurile comise de către domnii fanarioți generau o situație precară în principate. În calitate de protector guvernul țarist, la solicitarea principatelor, intervenea în favoarea lor, încercând să le ocrotească. Cu toate că aceste intervenții deseori nu se soldau cu efectul scontat, deoarece actele semnate sau emise referitoare la principate, de regulă, erau încălcate de autoritățile otomane, evident a devenit faptul că ele au contribuit esențial la sporirea influenței Rusiei țariste în principate, îndeosebi în Moldova, devenind preponderentă către începutul secolului al XIX-lea. La creșterea afecțiunii populației principatelor, în special a

³ Marian Stroia, *Românii, marile puteri și Sud-Estul Europei (1800-1830)*, București, Editura Semne, 2002, p. 11-12.

⁴ Florin Constantiniu, *Cuvânt înainte* la cartea: Principele Dimitrie Ghica, *Franța și Principatele Dunărene (1789-1815)*, p. 8.

⁵ *Ibidem*, p. 9.

⁶ George F. Jewsbury, *Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828. Studiu asupra expansiunii imperiale*. București, POLIROM, 2003, p. 26.

păturii ecleziastice, față de Imperiul Rus, a contribuit și factorul religios, identificat prin comunitatea religioasă ortodoxă, reprezentată de ambele părți (rusă și română) ca moștenitoare a tradițiilor Bizanțului imperial⁷.

Contextul internațional în Europa de Sud - Est de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea era deosebit de complex, determinat de puternicele confruntări de interese ale marilor puteri europene ale vremii: Franța, Anglia, Austria, Rusia. El este marcat, pe de o parte, de deteriorarea relațiilor amicale tradiționale dintre Imperiul Otoman și Franța și ameliorarea relațiilor dintre Imperiul Otoman și Imperiul Rus, ambele fenomene fiind provocate de invazia lui Napoleon (1769-1821) în Egipt (1798) și de creșterea rivalității ruso-franceze în această zonă a continentului, pe de altă parte. Rusia a reușit să obțină o influență predominantă asupra Porții Otomane. În perioada respectivă guvernul țarist și-a proclamat drept program oficială menținerea „integrității teritoriale și a inviolabilității” Imperiului Otoman, bazat, la rândul său, pe principiul „vecinului convenabil”⁸.

În pofida promovării oficiale a acestui concept, în birourile Cabinetului de la Petersburg se elaborau variate proiecte de partajare a spațiului european al Imperiului Otoman, în care, de regulă, era fixată ideea anexării Valahiei, Moldovei și Basarabiei (zona de sud a spațiului dintre Nistru și Prut, ocupat de raiale, cunoscută și cu numele de Bugeac) la Imperiul Rus, fixându-se astfel frontiera pe Dunăre⁹. Asemenea planuri de împărțire a teritoriului otoman erau concepute și în alte capitale europene¹⁰.

Pentru a contracara sporirea ascendentă a influenței Franței asupra Imperiului Otoman și a atrage Poarta Otomană în coaliția antinapoleoniană guvernul țarist, cu câțiva ani înainte de expirarea alianței din 1798, a inițiat negocieri

⁷ *Ibidem*, p. 32-33; Marin Stroia, *Op. cit.*, p. 60; Leon Casso, *Op. cit.*, p. 43; Principele Dimitrie Chica, *Op. cit.*, p. 28-31; Gheorghe Damian, *Politica externă a Principatelor Române (încercare de sinteză istorică)*, vol. I. Timișoara, 1933, p. 95; Radu Rosetti, *Acțiunea politică reușită în Țările Române povestită de organele oficiale franceze*. Ediția a II-a, București, 1914, p. 14.

⁸ *Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII–начало XIX в.в.*, Москва, 1978, p. 46-47; Дмитри Гулия, *К истории восточного вопроса*, Сухуми, Издательство «Адашара», 1978, p. 18; *Внешняя политика России XIX-го и начала XX-го века. Сборник документов. Серия первая. 1801-1815 гг. Том II*. Москва, 1961, p. 301-302, 624-627. (În continuare – *ВПП*). În scurt timp după întronare (1801), Alexandru I informa pe șefii misiilor diplomatice din străinătate: „Unul din principiile sistemului meu politic va consta în faptul de a contribui totdeauna, cu toată puterea mea, la păstrarea statului, a cărui slăbiciune și administrare proastă este prețul garanției securității”. Vezi: *ВПП. Серия первая. 1801-1815 гг. Том I*, Москва, 1961 p. 54.

⁹ Armand Goșu, *Preliminariile anexării Basarabiei de către Rusia (1806-1812)*, în *Revista istorică*, 1992. Tom. III. nr.1-2, p. 97; Sergiu Columbeanu, Contribuții privind situația internațională a Țărilor Române între anii 1806-1812, în *Revista istorică*, Tom 29, 1976, nr. 5. p. 661; Armand Goșu, *Între Napoleon și Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea*, București, Editura Academiei Române, 2008, p. 154; Августа Станиславская, Русско-английские отношения и проблемы Средиземноморья (1798–1807 гг.), în *Relațiile ruso-engleze și problema Mării Mediterane (1798-1807)*, Москва, 1962, p. 412-414.

¹⁰ Sergiu Columbeanu, *Op. cit.*, p. 661; Principele Dimitrie Ghica, *Op. cit.*, p. 41-42; *ВПП. Серия первая. 1801-1815 гг. Том III*, p. 660.

pentru încheierea noii alianțe cu Poarta Otomană, tratatul respectiv fiind încheiat la 23 septembrie 1805. Insistențele Petersburgului de a include în tratat clauze ce ar permite alinierea Imperiului Otoman la coaliția anti-napoleoniană, ocuparea Moldovei și a Țării Românești de către armata rusă, egalarea în drepturi a creștinilor din Imperiul Otoman cu populația musulmană n-au fost acceptate de Poarta Otomană, considerându-le ca „inadmisibile și nenegociabile”, ceea ce denotă că guvernul otoman nu era dispus să-și subordoneze definitiv politica externă intereselor Rusiei¹¹.

Rivalitatea ruso-franceză în Imperiul Otoman la începutul secolului al XIX-lea a atins cel mai înalt grad în anul 1806, evoluția și rezultatele ei concrete fiind determinate de evoluția fulgerătoare a conjuncturii militaro-politice în Europa Centrală. Duelul diplomatic ruso-francez la Constantinopol este marcat de o succesiune a „succeselor” și a „eșecurilor” diplomatice de natură tactică și temporală ale ambelor părți, dar din perspectiva strategică evoluția evenimentelor era nefavorabilă Rusiei, care își pierdea pozițiile avantajoase de altă dată, și favorabilă Franței, care a reușit să obțină, în capitala otomană, dominația diplomatică asupra rușilor și controlul asupra politicii otomane față de Rusia. Poarta Otomană a început să devieze de la politica de alianță cu Rusia țaristă și să se orienteze spre Franța, satisfăcând treptat cerințele ei¹².

În urma insistențelor categorice ale Franței, la 11/23 august și, respectiv, la 12/24 august 1806, Poarta Otomană i-a destituit pe domnii de orientare prorusă Alexandru Moruzi (Moldova) și Constantin Ipsilanti (Țara Românească), fiind substituiți cu cei de orientare francofilă Scarlat Callimachi (Moldova) și Alecu Suțu (Țara Românească)¹³.

În ciuda satisfacerii pretențiilor țariste privind restabilirea domnilor maziliți, eveniment ce s-a produs la 13 octombrie 1806 (e relevant faptul că în nota de protest din 16/28 august a ambasadorului rus la Constantinopol, A. Italski, nu se cerea restabilirea acestora, ci „amânarea plecării domnilor numiți”, în locul lor urmând a fi aleși, de către boieri, în fiecare dintre cele două principate, un baș-boier pentru cărmuirea provizorie a țării până la expirare termenului de 7 ani, adică până în 1809¹⁴) la 16/28 octombrie și repetat la 23 octombrie/4 noiembrie Aleksandr I (1777-1825) ordonă generalului Ivan Mikelson (1740-1807) să treacă Nistrul și să ocupe principatele, acțiune realizată la 11/23 noiembrie 1806. Repezițiunea executării acestui ordin poate un argument în favoarea opiniei că

¹¹ Armand Goșu, *Între Napoleon și Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea*, p. 20-21, 38, 95, 98, 101.

¹² Armand Goșu, *Preliminariile anexării Basarabiei de către Rusia (1806-1812)*, în *Revista istorică*, 1992. Tom. III. nr.1-2, p. 99; Goșu, Armand. *Între Napoleon și Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea*, p. 157; Marian Stroia, *Op. cit.*, p. 129; Владлен Сироткин, *Дуэль двух дипломатий*, Москва, 1966, p. 66; ВПР. Серия первая. 1801-1815 гг. Том III, p. 72, 73, 254, 684, 699.

¹³ Marian Stroia, *Op. cit.*, p. 130.

¹⁴ ВПР. Серия первая. 1801-1815 гг. Том III, p. 277-278.

„planul ocupării Principatelor Dunărene ... fusese alcătuit cu mult înainte ca el să fie pus în aplicare de guvernul rus...”¹⁵. Potrivit opiniei lui Talleyrand (1754-1838) modul în care s-a produs „năvălirea rușilor în Moldova a oferit Europei scandalul unei noi agresiuni împotriva tuturor drepturilor suveranilor. Nu se mai declară război Sublimei Porți, ci se adresează un manifest supușilor ei”¹⁶.

Înțelegând șubrezenia pretextului că nu ar fi fost la curent cu răspunsul pozitiv al Porții Otomane privind revenirea la domnie a vechilor domni, Cabinetul de la Petersburg a desfășurat o vastă activitate diplomatică în vederea justificării agresiunii împotriva Imperiului Otoman. Printr-o notă specială a Ministerului de externe, guvernul țarist asigura misiunile diplomatice de la Petersburg că nu are nicio intenție de a ocupa Moldova și Țara Românească; prin invazia trupelor ruse s-a urmărit scopul de a impune Poarta Otomană să revină „la restabilirea vechilor relații ce existau între Rusia și Turcia conform tratatelor” și de a preveni trecerea armatei franceze (din Dalmația - n.n.) spre Nistru. Cabinetul de la Petersburg formulează cu claritate cerințe noi, de altfel inacceptabile în contextul evoluției conjuncturii militato-politice în Europa la finele anului 1806, ce ar sta la baza soluționării diferendului politic ruso-otoman: restabilirea deplină și completă a drepturilor și privilegiilor Moldovei și Țării Românești; trecerea liberă a navelor ruse prin strâmtorile Bosfor și Dardanele, reînnoirea alianței cu Anglia și ruperea alianței cu Franța. Guvernul țarist afirma că Rusia „e dispusă să evacueze trupele sale din ambele principate îndată ce Poarta Otomană va da satisfacere justificată tuturor cerințelor, pe care curtea imperială are tot dreptul să le prezinte, reieșind din cele mai clare stipulații ale tratatelor încheiate între ambele imperii”¹⁷.

Poarta Otomană a încercat să soluționeze, prin intermediul ambasadorului englez Charles Arbuthnot (1767-1850), litigiul pe cale pașnică, dar fără rezultat¹⁸. Descumpănit de noile revendicări excesive ale Petersburgului, sultanul Selim III (1761-1808) declară, la cererea insistentă a Franței, la 15/ 27 decembrie 1806, război Rusiei.

Poziția prudentă a Petersburgului vizavi de problema principatelor, în care, la moment, nu se regăsesc pretenții teritoriale, era determinată de evoluția nefavorabilă a evenimentelor militaro-politice în Europa Centrală. Aceasta rezultă și din dezavuările lui Aleksandr I vizavi de nota ultimativă a ambasadorului englez la Constantinopol Arbuthnot, adresată Porții Otomane la sfârșitul lunii februarie 1807, în care printre mai multe revendicări figura și cedarea Moldovei și a Țării Românești Rusiei. Potrivit împăratului Rusiei această cerință este „exagerată” și „cu totul contrară normelor și sistemului” de care „întotdeauna se conduce în toate raporturile între Rusia și Poarta Otomană”. Totodată, împăratul și-a manifestat disponibilitatea „să trimită împuternicitul său la Iași

¹⁵ Leon Casso, *Op. cit.*, p. 37.

¹⁶ Radu Rosetti, *Op. cit.*, p. 31-32.

¹⁷ ВПР. Серия первая. 1801-1815 гг. Том III, p. 410.

sau București ... pentru a restabili cât mai repede pacea și buna înțelegere”¹⁸. O nouă tentativă de a iniția negocieri de pace a fost întreprinsă în primăvara anului 1807. Cu această misiune din Viena este delegat colonelul Carlo Pozzo di Borgo (1764-1842) care, sosind la escadra rusă din Marea Mediterană, avea sarcina să contacteze guvernul otoman. La condițiile anterioare pentru încheierea păcii se mai adaugă confirmarea tratatelor și acordurilor semnate până la declanșarea războiului; retragerea trupelor franceze din Dalmația; retragerea trupelor otomane din cetățile Hotin și Bender până la încheierea păcii între Rusia și Franța; asigurarea integrității teritoriale a Imperiului Otoman de către Rusia și Anglia; stabilirea pentru Constantin Ipsilanti a unui nou termen de domnie de șapte ani, acesta urmând să dispună și de trupe pentru apărarea Țării Românești de invaziile ienicerilor rebeli de pe malul drept al Dunării, iar domnul Moldovei să fie numit la discreția Porții Otomane¹⁹.

Documentele diplomatice de care dispunem atestă că la etapa inițială a războiului ruso-turc din anii 1806 – 1812, Petersburgul, luând în considerație evoluția nefavorabilă pentru Rusia a situației internaționale și necesitatea asigurării securității flancului stâng în caz de confruntare militară cu imperiul lui Napoleon, nu era dispus, la acel moment, să anexeze Principatele și să dezintegreze Imperiul Otoman. Totodată, în combinațiile europene nu se excludea proiectul creării, în baza principatelor, a unui „sistem federativ”, stat tampon, independent de Rusia și Austria, cu menirea de a fi „un perete despărțitor” între imperiile țarist, habsburgic și otoman²⁰.

Principatele Române în politica europeană în anii 1807-1810

În contextul internațional din a doua jumătate a anului 1807, politica Franței și Rusiei în problema orientală, îndeosebi în cea a principatelor, este marcată de o profundă răsturnare a atitudinilor. Cabinetul de la Paris a abandonat ideea utilizării Porții Otomane ca o contrapondere împotriva Imperiului Rus și ca urmare „Franța putea să se pronunțe cu aceeași ușurință pentru o politică de împărțire sau de conservare a Imperiului Otoman”²¹. Napoleon a preferat soluția unei păci de compromis cu împăratul Rusiei Aleksandr I unui conflict de proporții, folosind cu ingeniozitate factorul principatelor. O radicală modificare de atitudine a suferit și politica Imperiului Rus. Ea a evaluat de la principiul menținerii integrității teritoriale a Imperiului Otoman, cel puțin, nu pretindea Moldova și Țara Românească, la cel de obținere a unor achiziții teritoriale din contul acestui imperiu. Această metamorfoză a atitudinilor s-a conturat evident

¹⁸ *Ibidem*, p. 549.

¹⁹ *Ibidem*, p.738-739; Armand Goșu, *Între Napoleon și Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea*, p. 166-167.

²⁰ *România în relațiile internaționale (1699-1939)*. Iași, 1980, p. 61.

²¹ Andrei Oțetea, *Contribuție la chestiunea orientală*, în *Scrieri istorice alese*, Cluj-Napoca, 1980, p. 161.

la negocierile de pace ruso-franceze, la Tilsit (iunie/iulie 1807), consolidându-se în primii ani ai perioadei posttilsiene.

În ajunul negocierilor de pace revendicările guvernului țarist în privința Principatelor erau relativ moderate. Pentru moment Cabinetul de la Petersburg s-ar fi mulțumit cu satisfacerea unor cerințe a căror realizare nu ar fi diminuat prestigiul și statutul Rusiei în principate: suspendarea ostilităților și întocmirea unui cadru legal de evacuare a trupelor părților beligerante; restabilirea poziției dominante la Constantinopol; garantarea statutului autonom al Moldovei și Țării Românești. În privința principatelor se mai proiecta menținerea „cârmuirii actuale” și substituirea suzeranității Imperiului Otoman cu cea a Rusiei, ultima rezervându-și, totodată, dreptul de a lua, în viitor, decizii pe care le va „considera ca cele mai corespunzătoare împrejurărilor”²². De altfel, nici Napoleon nu era dispus să purceadă imediat la împărțirea Imperiului Otoman, deși în discuțiile personale cu Aleksandr I îi oferea cu gratitudine Turcia.

Tratatul de pace ruso-francez, încheiat la 25 iunie/7 iulie 1807 stipula suspendarea imediată a ostilităților între armata rusă și cea otomană; medierea Franței în soluționarea conflictului ruso-otoman; evacuarea trupelor ruse din Valahia și Moldova, care însă nu vor putea fi ocupate de trupele otomane până la schimbul instrumentelor de ratificare ale viitorului tratat de pace între Rusia și Poarta Otomană. Problema principatelor a fost fixată și în tratatul secret de alianță ofensivă și defensivă, în care, printr-un articol separat, se prevedea că, în cazul în care Poarta nu va accepta medierea Franței sau dacă în termen de trei luni tratativele ruso-otomane nu se vor finaliza cu un rezultat satisfăcător, „Franța va acționa împreună cu Rusia împotriva Porții Otomane și ambele părți contractante vor încheia un acord, menit să elibereze de jugul și suferințele turcești toate provinciile Imperiului Otoman din Europa, cu excepția Constantinopolului și provinciei Rumelia”²³. Negocierile de pace ruso-turce urmau să se desfășoare la Paris, cu participarea Franței ca mediator.

Prin semnarea tratatelor ruso-franceze de la Tilsit s-a fixat delimitarea sferelor de influență între Franța și Rusia: prima și-a rezervat partea occidentală a Europei, a doua a manifestat interes față de zona ei orientală. Cu toate că tratatele în cauză nu prevedeau anexarea Moldovei și Țării Românești la Rusia imperială, anume în așa fel erau interpretate clauzele acestora de către unele cercuri diplomatice și militare europene, îndeosebi, cele din principate, unde se răspândeau copiile „tratatului secret de la Tilsit”²⁴, reacția marilor puteri la aceste zvonuri fiind controversată: de la o acceptare tacită la o respingere categorică²⁵.

Presat fiind de nobilimea rusă, în mare parte nemulțumită de alianța cu Franța și alinierea la blocada continentală pe care le considera ca acțiuni nejustificate și inutile, deoarece în schimbul „acestor jertfe” Rusia nu a primit nicio

²² ВПР. Серия первая. 1801-1815 гг. Том III, p. 756, 758.

²³ *Ibidem*, p. 640-641, 645-646.

²⁴ *Ibidem*, p. 762-763; Columbeanu, Sergiu. Op. cit., p. 665.

²⁵ Sergiu Columbeanu, Op. cit., p. 666.

recompensă, Cabinetul de la Petersburg și-a modificat radical politica externă în sud-estul Europei, substituind principiul menținerii integrității teritoriale a Imperiului Otoman cu cel de revendicare a cesiunilor teritoriale. La 14/26 septembrie 1807, Aleksandr I în instrucțiunea către ambasadorul rus la Paris, contele Piotr Tolstoi (1761-1844), îi cerea să obțină consimțământul lui Napoleon în vederea anexării Moldovei și Valahiei și stabilirii frontierei ruso-otomane pe Dunăre. În caz de refuz, să insiste asupra ocupării Basarabiei (Bugeacului – partea de sud a teritoriului dintre Dunăre și Nistru) cu cetățile Bender, Akkerman, Chilia, Ismail, precum și a cetății Hotin din nordul Moldovei. În ultimul caz se mai cerea confirmarea privilegiilor acordate anterior Principatelor Române. Până la finele anului 1807, ministrul de Externe al Rusiei, Nicolai Rumeanțev (1754-1826), în scrisorile adresate lui P. Tolstoi reconfirmă pretențiile teritoriale ale Cabinetului de la Petersburg²⁶. Începând cu anul 1808, anexarea Moldovei și a Țării Românești la Imperiul Rus era prezentată drept o condiție *sine qua non* (condiție indispensabilă) pentru inițierea negocierilor de pace ruso-otomane.

Napoleon însă nu era dispus să cedeze necondiționat Principatele Române, cerând ca recompensă Silezia, provincie a Prusiei²⁷, condiție inacceptabilă pentru Rusia, aliată acesteia. Negocierile ruso-franceze desfășurate la Petersburg în lunile februarie - martie 1808, în cadrul cărora se examinaseră variate proiecte de partajare a Imperiului Otoman, nu au avut nicio perspectivă, având, din start, caracterul unor tatonări.

Eșecul negocierilor ruso-franceze referitoare la Principatele Române, precum și al preconizatelor negocieri de pace ruso-otomane de la Paris cu medierea Franței care, realmente, nici nu au fost deschise, a impus Poarta Otomană și Cabinetul de la Petersburg să tatoneze modalități de alternativă de soluționare a disputei ruso-otomane, dar și formatul participanților la tratative. În prima jumătate a anului 1808, guvernul otoman a întreprins mai multe tentative în vederea inițierii negocierilor de pace ruso-otomane directe, fără medierea Franței, în baza principiului *status-quo ante bellum*, inițiative respinse categoric de guvernul țarist, deoarece ar fi contravenit tratatului de pace ruso-francez²⁸. În acest context, Poarta a apelat la serviciile Imperiului Habsburgic, solicitându-i rolul de mediator, care, la acel moment, se pronunța pentru inviolabilitatea Imperiului Otoman, dar totodată Cabinetul de la Viena era dispus să se implice în eventuala împărțire a acestuia. Ministrul de Externe, Johann Stadion (1763-1824), i-a dat de înțeles ambasadorului Rusiei la Viena, A. Kurakin (1752-1818), că în cazul în care „ambele principate, în cele din urmă, vor fi cedate (Rusiei – n.n.), partea mică a Valahiei, cunoscută cu numele Valahia Mică (Oltenia – n.n.) să fie cedată nouă (Austriei – n.n.) conform tratatului de la Passarowitz din 1718, ce ar fi fost foarte bun pentru noi”²⁹.

²⁶ *Ibidem*; БИП. 1801-1815 гг. Том IV, p. 81, 111, 129, 132.

²⁷ БИП. 1801-1815 гг. Том IV, p. 104, 149, 162.

²⁸ *Ibidem*, p. 166, 254-255, 580, 585, 637.

²⁹ *Ibidem*, p. 298, 330, 627.

Rusia a preferat să ocupe o poziție expectativă în speranța unei evoluții favorabile a conjuncturii în Europa. Eșecul intervenției militare a lui Napoleon în Spania și Portugalia, înarmarea intensă a Imperiului Habsburgic au provocat complicații în realizarea opțiunii supreme - instaurarea dominației depline a Franței pe continentul european. Sub presiunea factorilor externi diplomația franceză a fost constrânsă să devină mai conciliantă față de Rusia. Având nevoie de liniște în partea orientală a Europei pentru a-și rezolva problemele în partea ei occidentală, Napoleon dorea o nouă întâlnire și o nouă înțelegere separată cu Aleksandr I, fiind dispus să promită cesiuni teritoriale Imperiului Rus.

Ca urmare a controversatelor negocieri ruso-franceze și a întrevederilor personale între Napoleon și Aleksandr I, la 30 septembrie/12 octombrie 1808, la Erfurt, a fost semnată Convenția secretă de alianță. Patru dintre cele 14 articole ale Convenției se refereau la Principatele Moldova și Țara Românească, fapt ce atestă marea lor importanță pe eșichierul diplomatic al timpului. Aceste articole prevedeau: a) condiția indispensabilă a încheierii păcii cu Marea Britanie – recunoașterea de către aceasta a Moldovei, Țării Românești și a Finlandei ca părți componente ale Imperiului Rus (art. 5); b) hotarul dintre Rusia și Imperiul Otoman se fixează pe Dunăre, iar Napoleon recunoaște încorporarea Principatelor și granița pe Dunăre (art. 8); c) împăratul Rusiei își asumă angajamentul să păstreze secretul asupra anexiunii principatelor pentru ca în felul acesta să se poată ajunge la o înțelegere amiabilă cu Constantinopolul în vederea cedării lor pașnice către Rusia, or Franța renunță la mediația sa (art.9). Se mai prevedea că în cazul în care se vor relua ostilitățile militare ruso-turce din cauza refuzului Porții Otomane de a ceda teritoriile cerute, Napoleon nu va participa la acestea, ci se va limita la oferirea bunelor sale oficii Porții; în cazul în care Austria va acorda sprijin militar Porții Otomane, Franța se va asocia cu Rusia, în același mod va proceda și Rusia față de Franța, dacă Austria îi va declara război (art. 10). În privința celorlalte posesiuni ale Imperiului Otoman ambele părți și-au luat angajamentul să păstreze integritatea acestora³⁰.

În scurt timp după semnarea Convenției ruso-franceze de la Erfurt, ministrul de Externe al Rusiei Nicolai Rumianțev (1756-1826) l-a împuternicit pe generalul feldmareșal Aleksandr Prozorovski (1732-1809), comandantul șef al armatei ruse în Principate să inițieze negocierile de pace cu Poarta Otomană, lărgind esențial, în raport cu prevederile Convenției de la Erfurt, condițiile principale ale păcii. În afară de anexarea Moldovei și a Valahiei se mai cerea: confirmarea tratatelor și acordurilor ruso-otomane precedente, cu excepția articolelor care urmau a fi anulate de noul tratat; recunoașterea de către Poarta Otomană a protectoratului imperial rus asupra Georgiei și Imeretiei; asigurarea liniștii și siguranței Serbiei prin stabilirea în această țară a cârmuirii, potrivit dorinței

³⁰ *Ibidem*, p. 632-633.

poporului sârb, sub protecția Rusiei³¹. Negocierile de pace ruso-otomane deschise la începutul primăverii anului 1809, la Iași, s-au finalizat cu un eșec total. Delegația otomană a respins din start condițiile de pace propuse de partea rusă.

Dezorientată de comportamentul suspicios al lui Napoleon și privind cu ostilitate tratatul de la Erfurt, Poarta Otomană a început să devieze de la relațiile intime cu Franța, modificându-și, în căutarea noilor aliați, politica sa externă. În viziunea guvernului otoman, în cadrul conjuncturii europene de atunci o șansă reală de ieșire din impasul în care a nimerit era apropierea de Marea Britanie, care, la rândul său, fiind extrem de îngrijorată de eventuala partajare a Imperiului Otoman și consolidarea pozițiilor rivalilor săi în lupta pentru dominație în Orientul Apropiat, în particular pe malurile Bosforului, aspira spre o atare apropiere. La 5 ianuarie 1809, la Dardanele, au fost încheiate tratatul de pace turco-englez și tratatul secret de alianță, care prevedeau acordarea asistenței din partea flotei britanice împotriva Franței și folosirea bunelor oficii ale guvernului britanic pe lângă Cabinetul de la Petersburg în scopul de a ajuta Poarta să obțină „o pace onorabilă și avantajoasă”, statuând „integritatea teritorială” a Imperiului Otoman³².

Reacția Franței și Rusiei la ameliorarea relațiilor anglo-otomane a fost promptă și categorică. Ambasadorul francez la Constantinopol, Latour-Maubourg, insista în fața Porții asupra expulzării ambasadorului englez Robert Adair, promițând, în schimb, medierea lui Napoleon în ceea ce privește „încheierea păcii între Rusia și Poarta Otomană cu retrocedarea celei din urmă a pământurilor cucerite de prima”. La 11/23 martie 1809 Prozorovski a adresat guvernului otoman o notă ultimativă cu cerință similară, amenințând, în caz de refuz, cu abrogarea armistițiului și reluarea ostilităților militare, ceea ce s-a produs la 2 martie/3 aprilie³³. Primind răspunsul negativ al Porții, comandantul armatei ruse din Principate abrogă armistițiul și declară reluarea ostilităților³⁴.

Pe fundalul desfășurării operațiilor militare, de altfel de proporții moderate, demersurile diplomatice privind soluționarea relațiilor ruso-otomane s-au redus la minimum, limitându-se la reconfirmarea de către părțile beligerante a propriilor lor condiții de bază ale tratatului de pace și efectuarea unor tatonări în vederea inițierii negocierilor de pace. Prezintă interes în acest sens instrucțiunea lui Aleksandr I din 28 noiembrie/10 decembrie 1809 către generalul Pavel Șuvalov (1774-1823), delegat cu o misiune specială la Viena, în care se menționa: „Eu sunt hotărât să mă mărginesc cu obținerea, printr-un tratat, a Valahiei, Moldovei și Basarabiei, ocupate de trupele mele deja de câțiva ani, și pentru a suspenda controversa ce dezbină Rusia și Poarta Otomană doresc să stabilesc hotarul pe Dunăre”³⁵.

³¹ *Ibidem*, p. 368.

³² Sergiu Columbeanu, *Op. cit.*, p. 671.

³³ ВПР. 1801-1815 гг. Том IV, p. 498, Том V, p. 16, 334-335; Андрей Петров, *Война России с Турцией. 1806-1812 гг.* Том 2, Спб., 1887, p. 560-561.

³⁴ ВПР. 1801-1815 гг. Том V, p. 16, 650.

³⁵ *Ibidem*, p. 307.

Evoluția problemei orientale pe parcursul anului 1810 este marcată de aprofundarea disputelor diplomatice referitoare la Moldova și Țara Românească, fiind proiectate și unele schimburi parțiale de teritorii.

La 7/19 februarie 1810, ministrul de Externe Nicolai Rumeanțev a trimis noului comandant al trupelor ruse în principate, generalului Nicolai Kamenski (1776-1811), proiectul tratatului de pace, constituit din 15 articole. Pretențiile teritoriale ale Cabinetului de la Petersburg în partea europeană a Imperiului Otoman erau specificate în articolul 4: „Principatele Moldova, Valahia Mare și Mică și Basarabia se unesc, prin acest tratat de pace, pe veci cu Imperiul Rus, cu orașele, cetățile și satele, cu locuitorii acestora de ambele sexe și cu averea lor. Râul Dunărea va fi de acum înainte granița între cele două imperii...”. Se mai stipula de asemenea soluționarea pretențiilor teritoriale ale Rusiei în Caucaz (art. 6), acordarea autonomiei interne Serbiei sub protectoratul Rusiei (art. 7), reconfirmarea tratatelor ruso-otomane anterioare (art. 2), trecerea liberă a navelor militare ruse prin Bosfor și Dardanele (art.11) etc. Inițierea negocierilor de pace se admitea doar în cazul în care Poarta Otomană va accepta necondiționat prevederile articolelor 4, 6 și 7³⁶. Anexarea principatelor se plasa pe primul plan în ierarhia priorităților în politica orientală a guvernului țarist. Astfel, la 3/15 octombrie 1810 comandantul armatei ruse N. Kamenski comunica Porții Otomane: hotarul pe Dunăre este o condiție prealabilă *sine qua non*, condiție indiscutabilă pentru orice acord de armistițiu și orice negocieri. Sublima Poartă nu era dispusă să satisfacă cerințele Cabinetului de la Petersburg, cerând la rândul său, restabilirea hotarului pe Nistru³⁷.

Poziția intransigentă a guvernului țarist privind acapararea Moldovei și Țării Românești se explică nu numai prin ambițiile expansioniste ale țarismului în sud - estul Europei, ea rezultă și din statutul real al principatelor în perioada ocupației militare din anii 1806-1812, pe care autoritățile țariste ar fi dorit să le considere deja anexate. De la bun început, în seama Principatelor a fost pus suportul logistic al armatei ruse, obligațiune ce a dus la ruinarea economică a populației și pustiirea teritoriului³⁸. Elocventă în acest sens este scrisoarea generalului rus I. Snazin din 22 mai 1810 către generalul A. Arakceev (1769-1834), președinte al Departamentului Afacerilor Militare al Consiliului de Stat, în care își împărtășește impresiile despre călătoria sa prin Moldova, în drum spre Cartierul armatei ruse din Principate: „Eu nu știu de ce până-ntr-atât laudau Moldova, am auzit că mulți o numeau paradis, dar eu găsesc ceva cu totul contrariu. De la Movilău de pe Nistru până la Iași aproape că nu sunt păduri și apă, dar și locuitori pe parcursul celor 160 de verste sunt puțini...; nicăieri nu este semănat niciun grăunte pentru pâine, rușii au mâncat toate cerealele localnicilor

³⁶ *Ibidem*, p. 363-364; Андрей Петров, *Op. cit.*, p. 11-13.

³⁷ *ВІПР.* 1801-1815 гг. Том V, p. 539, 547, 708.

³⁸ *Ibidem*, tom, III, p. 402; Alexei Agachi, *Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812)*, Chișinău, Pontos, 2008.

și au luat o mulțime de boi pentru transport”³⁹. În perioada războiului, sistemul de administrare a Moldovei și Țării Românești a evaluat de la cârmuirea principatelor unite de către un singur domn (Constantin Ipsilanti, decembrie 1806 – august 1807⁴⁰) și Divanurile acestora (august 1807 – martie 1808) la instaurarea administrației civile ruse, subordonată direct comandantului șef al armatei ruse, acesta reprezentând puterea supremă⁴¹. Noul model de administrare a Moldovei și Țării Românești, pe care Gh. Bezviconi l-a calificat ca o „încercare de unificare administrativă a celor două principate”⁴², practicat în anii 1808 – 1812, era caracteristic regimului de administrare a guberniilor ruse declarate în stare de război⁴³, imprimându-le astfel principatelor înfățișarea unei „regiuni rusești de frontieră”⁴⁴. Prin decretul lui Alexandru I din 27 martie 1808 bisericile Moldovei și Țării Românești, fiind unite cu statut de exarhat moldo-valah, sunt subordonate Sfântului Sinod al biserici ruse și scoase, respectiv, de sub subordonarea patriarhului de la Constantinopol⁴⁵. Dacă e să-i dăm crezare scrisorii consulului austriac la București, Brenner, datată cu 29 ianuarie 1809, adresată ministrului de externe al Imperiului Habsburgic, Johann Stadion (1763 – 1824), în principate se vorbea despre oarecare propunere de a introduce limba rusă în biserică⁴⁶. În dorința de a transforma principatele în provincii rusești și de a instaura aici o administrație exigentă, care ar asigura armata rusă dunăreană cu provizii comandantul acesteia, generalul Piotr Bagration (1765 – 1812), îi scria lui N. Rumianțev în ianuarie 1810: „Pentru a guverna Principatele trebuie să ne apropiem puțin câte puțin de legile și obiceiurile rusești”⁴⁷, al cărei prim pas s-a efectuat în câteva luni. La 15/27 aprilie 1810 ministerul de externe al Rusiei a remis diplomaților străini, acreditați la Petersburg, o notă prin care se anunță trecerea Moldovei și a Țării Românești sub stăpânirea Imperiului Rus: „Majestatea sa imperială, se menționează în notă, privind Moldova și Valahia (Țara Românească) ca niște provincii care fac parte din împărăția sa și ca atare trebui-

³⁹ Н. Ф. Дубровин, *Письма главнейших деятелей в царствование Александра I (с 1807 – 1829 год)*. СПб., Тип. Императорской Академии наук, 1883, с. 27-28.

⁴⁰ Vladimir Mischevca, Periklis Zavitsanos, *Principele Constantin Ypsilanti. 1760 – 1816*. Chișinău, 1999, p. 102; Mihai Țipău, *Domnii fanarioți în Țările Române (1711-1821)*. Mică enciclopedie. București, 2008, p. 101; *Domnii Țării Moldovei*. Studii. Volum editat de Demir Dragnev, Chișinău, 2005, p. 278.

⁴¹ Alexei Agachi, *Op. cit.*, p. 35-102.

⁴² Gheorghe Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse (din cele mai vechi timpuri până la mijlocul secolului al XIX-lea)*. București, 1962, p.195.

⁴³ Полное собрание законов Российской империи, Собрание I (1649-1825). Том 32 (1812-1814), закон № 25035, p. 228-229.

⁴⁴ Иван Халиппа, Описание архива гг. Сенаторов, председательствовавших в диванах княжеств Молдавии и Валахии с 1808-го по 1813-ый год, în *Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии*. Том I. Кишинев, 1900, p. 327.

⁴⁵ Axentie Stadnițchi, *Gavriil Bănulescu-Bodoni, exarh al Moldovei și Valahiei (1808-1812), mitropolit al Chișinăului (1813-1821)*, Chișinău, 2004, p. 34, 40-41.

⁴⁶ George F. Jewsbury, *Op. cit.*, p. 58.

⁴⁷ *Ibidem*.

esc să fie ocârmuite de legile sale, a prescris chiar acum să nu se mai admită într-însele niște drepturi ale căror exercițiu nu este tolerat decât în Turcia. Prin urmare, a însărcinat... pe cancelarul imperiului să declare... că orice individ născut în aceste două provincii, nu poate fi privit decât ca supus al Majestății Sale, că totuși îi lasă să aleagă să rămână astfel, sau să părăsească țara într-un termen de șase luni, după ce-și vor fi achitat datoriile sau vor fi dat samă de bunurile și funcțiunile a căror administrație ar fi avut-o; și că în ce privește persoanele născute aiurea, ele vor putea exercita comerțul sau alte profesii în zisele provincii, după stipulațiunile tratatelor și conformându-se legilor împărăției, precum și regulilor imperioase cerute de starea de război câtă vreme ea există”⁴⁸. Din notă rezultă că locuitorii principatelor, ca supuși ai Rusiei, erau obligați să execute legile ruse, iar persoanele care nu doreau să le recunoască puteau să părăsească țara în termen de șase luni. Au fost anulate, de asemenea, toate privilegiile acordate de către Poarta Otomană diverselor persoane, inclusiv supușilor străini. Comentând situația critică din Moldova, fărădelegile și abuzurile ce se comiteau aici consulul austriac la Iași, Duldner, comunica, la 23 august 1810, Cabinetului de la Viena: „Starea de anarhie ce domnește în această țară în care mulți boieri găsesc mulțămirea lăcomiei lor, urmează și pare să fie nu numai tolerată, dar chiar bine văzută de politica rusească, în scop, probabil, de a câștiga pe boieri cei mari pentru politica Rusiei și spre a face ca suveranitatea rusească, anunțată lor prin nota de la 15 aprilie, să li se pară plăcută...”⁴⁹

Decizia arbitrară a Cabinetului de la Petersburg a provocat nemulțumirea și protestul Austriei care solicita restabilirea privilegiilor acordate anterior supușilor săi din principate⁵⁰. E de remarcat, că în anii 1808-1810, atitudinea Imperiului Habsburgic față de planurile guvernului țarist de a anexa Moldova și Țara Românească a evoluat de la acceptarea lor tacită în schimbul unei recompensări teritoriale (Valahia Mică/Oltenia) la respingerea anexării unilaterale a principatelor la Imperiul Rus. Ministrul de Externe al Austriei Klemens Metternich (1773-1859) a declarat ambasadorului rus P. Șuvalov că Cabinetul de la Viena nu va accepta în niciun caz ca Rusia să stăpânească principatele. În opinia ministrului, concilierea între Austria și Rusia ar fi posibilă doar în baza unei înțelegeri definitive între ambele curți în privința Moldovei și Țării Românești, presupunându-se în acest context satisfacerea pretențiilor teritoriale și ale Imperiului Otoman⁵¹. În mediul diplomatic rus se vehiculau, în funcție de evoluția conjuncturii politice în Europa, variate combinații ale eventualelor schimburi de teritorii ale principatele între Imperiul Rus și cel Habsburgic, reacția curții

⁴⁸ *BIIP*. 1801-1815 rr. Tom V, p. 429; Sergiu Columbeanu, *Op. cit.*, p. 672; Radu Rosetti, *Op. cit.*, p. 39-40.

⁴⁹ Radu Rosetti, *Op. cit.*, p. 41.

⁵⁰ *BIIP*. 1801-1815 rr. Tom V, p. 454, 498.

⁵¹ *Ibidem*, Tom IV, p. 392; Tom V, p. 511; Tom VI, p. 40; Armand Goșu, *Preliminariile anexării Basarabiei de către Rusia (1806-1812)*, în *Revista istorică*, 1992. Tom. III. nr.1-2, p. 118.

vieneze la propunerile respective fiind evazivă⁵². Examinând mai multe variante privind perspectivele evoluției situației în Europa Centrală, inclusiv ocuparea Poloniei de către Imperiul Rus, Aleksandr I în instrucțiunea din 13/25 februarie 1811, prescria ambasadorului Rusiei la Viena, Stackelberg, să informeze cabinetul vienez, că împăratul Rusiei este dispus, în cazul apariției unei asemenea situații, „de a propune Austriei în proprietate deplină Valahia și Moldova până la Siret”⁵³ (Moldova de vest – n.n.).

Continuarea războiului ruso-turc, ale cărui consecințe tot mai mult deveneau imprevizibile, duritatea poziției Porții Otomane în apărarea integrității teritoriale, determinată de susținerea marilor puteri europene, și pericolul iminent al războiului cu Franța napoleoniană au generat nervozitate, neliniște și nesiguranță în societatea rusă. Unii reprezentanți ai cercurilor politice, diplomatice și militare solicitau insistent urgentarea încheierii păcii cu Imperiul Otoman, propunând diverse soluții: de la anexarea parțială (Moldova până la Siret sau Prut) la abandonarea completă a Principatelor Moldova și Țara Românească. Presat de împrejurări nefavorabile, Cabinetul de la Petersburg a fost nevoit să meargă la cedări, căutând soluții de compromis.

Negocierile de pace ruso-turce (octombrie 1811 – mai 1812) și anexarea Moldovei dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus

Corespondența diplomatică cu Poarta Otomană și întrevederile particulare susținute cu reprezentanții acesteia în prima jumătate a anului 1811 au convins guvernul țarist de imposibilitatea negocierii păcii în baza condițiilor de pace preliminare propuse anterior, fiind impus să-si revadă cerințele sale inițiale. Curtea imperială rusă a realizat necesitatea compromisului, moderându-și pretențiile teritoriale. Primele modificări ale poziției Cabinetului de la Petersburg vizavi de anexarea Moldovei și a Țării Românești sunt atestate în depeșa secretă a ministrului de Externe N. Rumianțev adresată, la 6/18 iunie 1811, noului comandant șef al trupelor ruse, generalului Mihail Kutuzov (1745-1813). Semnificația acestui document constă în faptul că el reflectă atât modificările intervenite în politica țarismului în problema încheierii păcii, cât și infidelitatea acestuia cu privire la angajamentele asumate anterior față de Principate. Menționând că „primul și principalul scop al nostru (al Rusiei – n.n.) la tratativele de pace trebuie să fie confirmarea după noi a ambelor principate”, Rumianțev solicită opinia lui M. Kutuzov asupra noilor propuneri de pace. „Nu recunoașteți oare, îl întreabă ministrul de Externe, că în dezlegarea definitivă a treburilor pentru noi ar fi mai utilă... următoarea modificare: de cerut cedarea Moldovei până la Siret, iar, în

⁵² ВПП. 1801-1815 гг. Том V, p. 375, 420, 523, 695; Sergiu Columbeanu, *Op. cit.*, p. 673-674; Leon Casso, *Op. cit.*, p. 100-101.

⁵³ А. Н. Попов, *Отечественная война 1812 года. Историческое исследование. Том 1. Сношения России с иностранными державами перед войною 1812 года.* М., 1905, с. 471-472.

schimb, pentru a doua parte a principatului și pentru toată Valahia Poarta să ne plătească o compensație bănească”. În continuare, N. Rumeanțev afirmă că „hotarul pe râul Siret totdeauna era recunoscut de Majestatea sa ca cel mai bun pentru Rusia”. Justificând pretențiile Cabinetului de la Petersburg asupra Moldovei și Țării Românești, ministrul invocă următoarele raționamente: „Dobândirea ambelor principate ar fi lăsat în mâinile noastre un mijloc de a efectua cu Austria un schimb avantajos prin cedarea ei (Austriei – n.n.) a Valahiei pentru o altă regiune; și chiar dacă un astfel de schimb n-ar urma, având însă posibilitatea de a-i propune Valahia, în calitate de cesiune sau de schimb, noi am fi menținut, în așa mod, o influență puternică asupra sistemului politic al Cabinetului de la Viena și pe mult timp l-am fi atașat de noi. Iată motivele în virtutea cărora pentru noi e cel mai de dorit căpătarea ambelor principate și Majestatea sa consideră această dobândire ca cea mai importantă pentru imperiul său”⁵⁴. De aici rezultă, că anexarea principatelor prezenta pentru Imperiul Rus un mijloc nu numai de extindere a hotarelor acestuia în sud-estul Europei, ci și de soluționare a unor interese strategice ale guvernului țarist în Europa Centrală.

La 30 septembrie/12 octombrie 1811, N. Rumeanțev remite lui M. Kutuzov noile condiții preliminare de pace: 1) încorporarea Moldovei și Basarabiei (Bugeacului) în componența Imperiului Rus; în cazul în care Poarta ar fi refuzat această prevedere - fixarea hotarului pe Siret; 2) compensație bănească pentru restituirea Valahiei Imperiului Otoman; altele două condiții se refereau la Serbia și Georgia⁵⁵. Stabilirea hotarului pe Siret va deveni, din toamna anului 1811 și până la reluarea negocierilor oficiale de pace la începutul lunii mai 1812, poziția oficială a Cabinetului de la Petersburg, „axioma diplomației rusești în chestiunea orientală”⁵⁶.

După seria bătăliilor din a doua jumătate a lunii septembrie – prima jumătate a lui octombrie 1811, îndeosebi a celei de la Rusciuk (2/14 octombrie), în care trupele otomane au suferit o înfrângere zdrobitoare, o bună parte dintre ele fiind încercuite, Kutuzov renunță la formula intermediară a armistițiului, recurgând nemijlocit la negocieri de pace pentru a urgenta și obține direct semnarea tratatului de pace.

În urma controversatelor negocieri preliminare, pe parcursul cărora marele vizir Ahmed pașa era dispus să facă concesii teritoriale până la râul Prut, variantă refuzată de M. Kutuzov care insista asupra fixării hotarului pe vechea frontieră a Moldovei cu Țara Românească, părțile au acceptat râul Siret ca hotar între ambele imperii⁵⁷ și începerea imediată, la Giurgiu, a negocierilor de pace.

⁵⁴ *БІП. 1801-1815 гг. Том VI, p. 129.*

⁵⁵ *Ibidem*, 181-189; Armand Goșu, *Între Napoleon și Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea*, p. 208.

⁵⁶ Goșu, Armand. *Între Napoleon și Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea*, p.198.

⁵⁷ М. И. Кутузов, *Сборник документов. Том III, Москва, 1952, p. 644, 653, 655; Documente turcești privind istoria României. Vol. III (1791-1812). București, 1986, p. 284, 286; M. Mehmet,*

Cabinetul de la Petersburg a acceptat planul de anexarea a Moldovei până la Siret, cerând compensații bănești pentru restul Moldovei și Valahia, precum și păstrarea protecției Rusiei asupra Țării Românești pentru ași menține aici o oarecare influență⁵⁸.

La primele două ședințe oficiale ale conferinței de pace (19-20 octombrie /31 octombrie – 1 noiembrie 1811) ambele delegații au acceptat în privința cesiunii teritoriale în partea europeană a Imperiului Otoman fixarea hotarului pe râul Siret și pe brațul Sulina în delta Dunării⁵⁹, la următoarele ședințe fiind puse în discuție problemele referitoare la reglementarea vieții interne în restul Moldovei și Țara Românească și la privilegiile acestora, redactarea textelor viitorului tratat de pace etc.

Un loc important în negocierile de pace i-a revenit problemei hotarelor în Caucaz, abordată în ședința a patra din 23 octombrie/5 noiembrie 1811. Delegația rusă a încercat să impună principiul *uti possidetis*, împotriva căruia s-a pronunțat categoric partea otomană, care a declarat că „are indicația directă a marelui vizir de a respinge asemenea cerință”⁶⁰. Întrucât diplomații ruși au declarat că nu vor renunța la achiziții teritoriale în Caucaz, s-a decis ca otomanii să ceară instrucțiuni speciale de la marele vizir. La 27 octombrie/8 noiembrie 1811, în cadrul întrevederii particulare cu A. Italinski, Galib efendi a reconfirmat imposibilitatea acceptării principiului *uti possidetis*. În acest context, în scrisoarea din 26 octombrie/7 noiembrie către M. Kutuzov marele vizir nota: „Noi (turcii – n.n.) am stabilit temeliile pentru tratativele de pace cu prețul cedării din partea noastră a asemenea regiuni importante ca Moldova și Basarabia, îndeosebi cetățile situate acolo; însă ar fi un fenomen nemaipomenit dacă asemenea cedări am fi făcut la ambele hotare”⁶¹. Factorul caucazian a influențat esențial mersul convorbirilor de pace.

O profundă răsturnare de situație s-a produs în plenul conferinței din 17/29 noiembrie 1811. După schimbul copiilor documentelor de împuternicire a delegațiilor, noul prim împuternicit al Porții Galib efendi a comunicat că sultanul a refuzat să accepte așezarea viitorului hotar pe Siret, ceea ce de facto însemna anularea preliminarilor și rediscutarea acestora. La rândul său, delegația rusă nu a acceptat propunerea oficială a Porții: cedarea Moldovei dintre Prut și Nistru, cu excepția cetăților Ismail și Chilia cu pământurile din împrejurul aces-

Armand Goșu, *Între Napoleon și Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea*, p. 208-209; Ion Jarcuțchi; Vladimir Mischevca, *Pacea de la București (din istoria diplomatică a încheierii tratatului de pace ruso-turc de la 16 (28) mai 1812*, Chișinău, Știința, 1992, p.118-121.

⁵⁸ ВПР. 1801-1815 гг. Том VI, p. 215-216.

⁵⁹ M. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*. Vol. III, p. 293, 294, 297, 298; B. A. Уляницкий, *Материалы к истории восточного вопроса в 1811-1813 гг.*, Москва, 1901, p. 1, 2.

⁶⁰ A. H. Попов, *Op.cit.* p. 337; Armand Goșu, *Op. cit.* 212.

⁶¹ A. H. Попов, *Op. cit.* p. 337.

tora care vor rămâne în posesiunea Porții⁶². Ziua de 17/29 noiembrie 1811 a fost „cea mai critică zi din istoria tratatului de pace din București”, însemnând pentru diplomația rusă „cea mai serioasă nereușită”⁶³, iar pentru cea otomană, după cum au arătat evenimentele ulterioare, o reabordare, surprinzător îndrăzneată, a preliminarilor păcii. Fiind în stare de suspensie negocierile sunt transferate la București, ambele delegații rămânând în așteptarea noilor instrucțiuni de la Petersburg și Constantinopol.

Considerând că tratatul de pace, bazat pe proiectul propus de Poarta Otomană, reprezintă un act „necuviincios demnității Rusiei” și „de desconsiderare a respectului față de marea putere a Rusiei”, și că acceptarea acestuia „ar fi mai mult dăunător decât util” și „va demonstra o insuficiență evidentă a fermității cabinetului” de la Petersburg, la 12/24 decembrie 1811 Aleksandr I prescrie lui Kutuzov „să nu încheie pacea în alte condiții decât în cele” indicate anterior de Majestatea sa. În caz de refuz comandantul șef al armatei ruse din Principate urma să amenințe partea otomană cu suspendarea armistițiului, capturarea trupelor otomane încercuite pe malul stâng al Dunării și reluarea ostilităților militare⁶⁴, acestea din urmă servind ca instrument de presiune asupra marelui vizir.

În ședința din 31 decembrie 1811/12 ianuarie 1812, părțile au reafirmat punctul de vedere al Constantinopolului și Petersburgului asupra condițiilor preliminară de pace⁶⁵, negocierile oficiale fiind întrerupte pe un termen nelimitat. În următoarele săptămâni și luni au avut loc unele tatonări, fără ca una din părți se renunțe la poziția inițială. În condițiile suspendării tratativelor oficiale, lupta diplomatică s-a plasat în culise; în cadrul întrevederilor personale confidențiale se sondeau luările de atitudine și perspectivele încheierii păcii.

Perspectivă evoluției în continuare a negocierilor de pace ruso-otomane erau în strânsă dependență de conjunctura politico-militară din Europa, aflată în schimbare permanentă, de capacitatea și ingeniozitatea părților de a valorifica posibilitățile oferite de diplomația neoficială, de informațiile confidențiale și intrigile în duelul diplomatic ruso-otoman, de poziția și intervențiile marilor puteri europene vizavi de problema orientală în general, și cea a Principatelor în particular, dar și de disponibilitatea părților de a accepta compromisul. În acest context, primele luni ale anului 1812 sunt marcate de un puternic duel diplomatic și informațional pe problema orientală, în genere, și pe cea a principatelor, în particular, orientat, în funcție de interesele strategice ale puterilor implicate, fie spre încheierea cât mai grabnică a păcii, fie spre continuarea războiului⁶⁶.

⁶² M. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*. Vol. III, p. 328; БИП. 1801-1815 гг. Том VI, p. 240, 718-719, 720-721; Armand Goșu, *Între Napoleon și Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea*, p. 208-209; 213-214.

⁶³ Leon Casso, *Op. cit.*, p. 123.

⁶⁴ М. И. Кутузов, *Сборник документов*, Т. III, p. 730-731; А. Н. Попов, *Op. cit.*, p. 351-352; А. Н. Петров, *Op. cit.*, p. 361.

⁶⁵ M. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*. Vol. III, p. 331.

⁶⁶ Armand Goșu, *Între Napoleon și Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea*, p. 218-220; Vladimir Mischevca, *Moldova în politica marilor puteri la începutul secolului al XIX-lea*. Chișinău, 1999, p. 102-103.

Către începutul primăverii anului 1812 în contextul inevitabilului conflict militar franco-rus a devenit clar că negocierile de pace urmau să înceteze fie prin tratatul de pace, fie prin reluarea operațiunilor militare. În condițiile în care perspectiva invaziei lui Napoleon în Rusia devine tot mai evidentă, la Petersburg se ajunsese la concluzia că toate forțele trebuie concentrate împotriva lui Napoleon și, în acest sens, încheierea păcii cu Poarta constituie o necesitate vitală; ultimul act era posibil, în împrejurările politico-militare de atunci, doar în urma reducerii pretențiilor teritoriale. Sub presiunea circumstanțelor nefavorabile, Rusia a început să devină mult mai concesivă și dispusă la compromis.

Un punct de cotitură în evoluția tratatelor ruso-turce de pace s-a produs la 22 martie/3 aprilie 1812, această dată constituind, după expresia lui Leon Casso, „ziua culminantă în istoria păcii de la București”⁶⁷. În ziua menționată curtea imperială rusă a renunțat la hotarul pe Siret, acceptând propunerea de pace a Porții otomane, expusă la Giurgiu.

Impus de evoluția nefavorabilă Rusiei a conjuncturii politico-militare în Europa, Aleksandr I la 22 martie/3 aprilie 1812 remite lui M. Kutuzov un rescript secret prin care cere urgentarea încheierii păcii. Îi permite comandantului șef al trupelor ruse ca în cazul în care Poarta va refuza frontiera pe Siret, să accepte „ca hotar râul Prut până la vărsarea acestuia în Dunăre”, cerând, în schimb, „ca Poarta să încheie un tratat de alianță cu Rusia”⁶⁸.

La ședințele oficiale ale tratatelor de pace din 19-20 aprilie / 1-2 mai 1812, părțile au reiterat, în cadrul disputelor teritoriale, propunerile lor de pace, negocierile finisându-se fără niciun rezultat. Menționăm că aceste ședințe oficiale au fost ultimele la care delegația rusă mai revendica Moldova până la Siret, această cerință și celelalte preliminarii ale păcii fiind prezentate ca *ultimatumul* Rusiei⁶⁹. Convingându-se că negocierile de pace sunt în curs de discreditare și că persistă pericolul încetării lor definitive, M. Kutuzov s-a decis să se adreseze către marele vizir cu o scrisoare prin care solicita acceptarea propunerilor de pace „foarte moderate” ale Rusiei, a căror respingere ar fi însemnat denunțarea tratatelor. În continuare negocierile s-au produs într-un regim strict confidențial și direct între Kutuzov și Galib efendi. În urma discuțiilor dure și controversate, la 5/17 mai 1812, delegația rusă și cea otomană au semnat condițiile preliminare ale păcii, ulterior confirmate de către Kutuzov și Ahmed pașa⁷⁰. Aceste preliminarii au stat la baza tratatului de pace ruso-turc, semnat la 16/28 mai 1812 la București, în incinta Hanului lui Manuc bei. Referitor la Principatele Române stipulațiile tratatului prevedeau: stabilirea hotarului între Imperiul Rus

⁶⁷ Leon Casso, *Op. cit.*, p. 142.

⁶⁸ М. И. Кутузов, *Сборник документов*. Том III, p. 851.

⁶⁹ А. Н. Петров, *Op. cit.*, p. 376-377; А. М. Пономарев, *Неизвестная рукопись П. С. Пуцина о русско-турецкой войне 1806-1812 гг.*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, 2011, nr.3-4, p. 180-181.

⁷⁰ М. И. Кутузов, *Сборник документов*. Том III, p. 897-899, 902; Armand Goșu, *Între Napoleon și Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea*, p. 316-322

și Imperiul Otoman pe Prut, Dunăre și brațul Chilia (art. 4); înapoierea către Imperiul Otoman a Moldovei de la Vest de Prut, Țării Românești și Olteniei și reconfirmarea privilegiilor acordate lor până la începutul războiului (art. 5); evacuarea Moldovei și a Țării Românești în termen de trei luni din momentul schimbului actelor de ratificare a tratatului de pace (art.11); reconfirmarea tratatelor semnate anterior de cele două state contractante (art.3); acordarea locuitorilor a dreptului de transferare liberă dintr-un imperiu în altul și de dispunere nemărginită a averii la locul de trai abandonat, pe un termen de optsprezece luni (art. 7); amnistierea și iertarea tuturor supușilor care în timpul războiului au acționat împotriva țării (art. 2)⁷¹.

La 6 iunie 1812, generalul rus Ivan Harting (Garting) (1785-1824), viitorul guvernator al Basarabiei, aduce la Iași vestea păcii, declarând limpede că de acum înainte Prutul va fi hotar⁷². Vestea încheierii păcii, populația bucureșteană, neștiind cuprinsul ei, a primit-o în liniște sperând că ea va pune capăt suferințelor și lipsurilor inerente războiului, producând însă o mare consternare în rândurile boierimii moldovenești⁷³ și mari frământări în capitalele europene⁷⁴.

La 5/17 august 1812 Aleksandr I a emis, cu prilejul încheierii și ratificării tratatului de pace ruso-turc din 16/28 mai, un manifest, în care se menționa: „Această pace dăruită de Dumnezeu nouă adus-a Imperiului Rus foloase de aur, cuprinzând în hotarele ei o populată și roditoare întindere de pământ, al căreia înconjur de la Akkerman și până la gurile râului Prut, care curge la nouă verste de la Iași și de la gurile acestuia până la granița împărătească și de acolo în jos pe Nistru se întinde pe o mie de verste, îmbrățișând vestitele cetăți : Hotin, Bender, Chilia, Ismail, Akkerman și alte multe orașe comerciale”⁷⁵.

Prin schimbul actelor de ratificare care a avut loc la 2/14 iulie 1812, la București, s-a încheiat această procedură diplomatică în chip definitiv. Îndelungata conflagrație ruso-otomană s-a soldat cu consecințe dramatice pentru Țara Moldovei, urmând ca mai apoi, la 18 iulie, comandantul armatei ruse din Principate, amiralul Pavel Ciceagov, să anunțe divanul despre promulgarea tratatului. În urma acestei tranzacții între marile puteri, implicate direct sau tangențial în

⁷¹ Полное собрание законов Российской империи. Собрание I (1649-1825). Том 32 (1812-1814), закон № 25110, p. 228-229; М. И. Кутузов, Сборник документов. Том III, p. 906-914; ВПР. 1801-1815 гг. Том VI, p. 406-412; M. Mehmet, Documente turcești privind istoria României. Vol. III, p. 361-366.

⁷² Nicolae Iorga, Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene. Luarea Basarabiei și Moruzeștii, în: Analele Academiei Române. T. XXXIII. Memoriile Secțiunii Istorice, București, 1910, p. 25/171.

⁷³ A. D. Xenopol, Resboale dintre ruși și turci și înriurirea lor asupra Țerilor Române. Vol. I. Iassy, 1880, p.214-215; Dinu Poștarencu, Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Chișinău, Prut Internațional, 2006, p. 21-22.

⁷⁴ Ștefan Ionesu, Manuc Bei zaraf și diplomat la începutul secolului al XIX-lea. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976, p. 158.

⁷⁵ Полное собрание законов Российской империи. Собрание I (1649-1825). Том 32 (1812-1814), закон № 25199, p. 406; Leon Casso, Op. cit., p. 162.

conflagrația ruso-turcă, teritoriul de est al Țării Moldovei, numit la Iași „partea de dincolo de Prut”, este anexat la Imperiul Rus. Prin tratatul de pace de la București „pentru prima dată Rusia a anexat supuși creștini de ai Porții din Europa”, oferindu-i-se posibilitatea să dovedească „popoarelor creștine din Balcani în ce constă deosebirea dintre creștinii de sub jugul otoman și gradul de fericire ce i-ar aștepta, dacă ar fi adumbriți de aripile vulturului cu două capete!”⁷⁶. Prin acest act politico-militar, Rusia pravoslavnică la 40 de ani după instituirea propriului său protectorat asupra Țării Moldovei, acaparează teritoriul ei dintre Prut și Nistru, știrbindu-și astfel imaginea favorabilă de altă dată în fața locuitorilor acestei țări. Destinul istoric al Moldovei și Țării Românești în perioadă hotărâtoare din anii 1806-1812 a fost totalmente pus la discreția marilor puteri care disputau între ele spinoasa problemă orientală. Principatelor Române le-a revenit în acest context rolul de a fi obiecte de schimb în combinațiile politico-militare europene de la începutul secolului al XIX-lea, a căror consecință a fost, la acel moment, cotropirea teritoriului de est al Țării Moldovei.

Summary

The main evolution stages of the political orientation of the Saint Petersburg cabinet and its' territorial claims in the South-Eastern Europe in the period of the Russian-Turkish war in 1806-1812 are identified. The approached problems are elucidated on the power and interest confrontations of the european powers in the Balkan and Black Sea regions at the beginning of the XIX'th century in the context of the conflict between the Russian Empire and the Napoleonic France.

⁷⁶ Leon Casso, *Op. cit.*, p. 149.

Dumitru C. Grama*

CARACTERIZAREA JURIDICĂ A DEZMEMBRĂRII STATULUI MOLDOVA ÎN 1812

Către începutul războiului ruso-turc din 1806-1812 Țara Moldovei, deși se afla sub suzeranitatea (protecția) Imperiului Otoman, iar în conformitate cu art. XVI (p. 10) al Tratatului de la Kuciuc-Kainargi din 1774¹ și cu art. VII (p. 6) al Convenției de la Ainalî-Kavak din 10 martie 1779², și sub protectoratul Imperiului Rus, totuși continua să se dezvolte în calitate de stat suveran care dispunea de monarh propriu (domn), de teritoriu și de populație aflate sub jurisdicția domnitorului, de capitală (or. Iași), de organe de stat legislative, executive și judiciare distincte față de cele turcești și rusești, de sisteme fiscal și administrativ-teritorial naționale, de legislație proprie, de hotare de stat care delimitau teritoriul Principatului de teritoriile Imperiului Otoman, Imperiului Rus, Imperiului Austriac și de Valahia, de posturi vamale proprii, de stemă, drapel și de alte atribuți politico-statale. Pe parcursul celor circa trei secole de aflare sub suzeranitatea sultanilor otomani, până la 1806, limba și legislația turcă n-au fost întrebuințate în activitatea organelor de stat, administrative și judecătorești ale Moldovei. Turcii n-au exercitat funcții în aparatul de stat, administrativ și judiciar al Principatului și n-au dispus nici de dreptul de a cumpăra pământ și imobile în teritoriul aflat sub jurisdicția domnitorilor. În spațiul geografic menționat turcii n-au construit nicio moschee, deoarece islamul n-a fost admis. La Iași, începând cu anii '80 ai secolului al XVIII-lea, au fost înființate consulate ale Rusiei, Austriei, Angliei, Franței, Prusiei și ale altor state³. La rândul ei, Moldova avea pe lângă Poarta Otomană reprezentanți oficiali ai domnitorilor care, în conformitate cu art. XVI (p. 9) al Tratatului de la Kuciuc-Kainargi și cu art. VII (p. 5) al Convenției de la Ainalî-Kavak, erau tratați de către sultani la nivelul diplomaților statelor lumii.

Astfel, datele menționate scot în evidență tendințele lipsite de orice temei ale sultanilor, ale demnitarilor și cronicarilor Imperiului Otoman, ale autorilor ce au vizat perioada dată în lucrările lor publicate atât în Imperiul Rus, cât și în URSS (iar unii mai continuă și în zilele noastre) de a prezenta statutul juridic al Țării Moldovei din secolele XVI-XVIII ba unul de provincie a Turciei medievale, ba de stat autonom, ba de stat vasal în cadrul Imperiului Otoman.

* **Dumitru C. Grama**, doctor în drept, cercetător științific coordonator la IISD al AȘM, conferențiar universitar la ULIM.

1 Vezi: *Россия и освободительная борьба молдавского народа против османского ига (1769-1812)*. Сб. док. Кишинев, 1984, с. 91-92.

2 Ibidem, p. 97.

3 D. C. Grama, *Tendințele evoluției doctrinelor juridice în Moldova (1774-1859)*. București: AC-TAMI, 2000, p. 94-112.

Pregătirea politico-juridică și diplomatică de către țarism a dezmembrării Statului Moldova și a anexării teritoriului lui de la est de Prut. Documentele istorice atestă faptul că în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și la începutul celui de-al XVIII-lea imperiile Otoman și cel Rus tratau în mod absolut diferit statutul juridic al Principatelor Române. Poarta Otomană în scopul de a-și justifica nerespectarea clauzelor tratatelor de acceptare benevolă a suzeranității (protecției) sultanilor turci, pe parcursul secolelor XVI-XVIII și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în pofida realității obiective menționate mai sus, a prezentat, de regulă, țările române doar în calitate de provincii turcești. În perioada când Rusia nu era cel mai puternic stat din Europa și avea nevoie de susținerea altor țări, chiar și a unor mici, în războaiele purtate cu Polonia, Suedia, Hanatul Crimeei, Iranul, Imperiul Otoman, țarii ruși au dus tratative oficiale, prin intermediul solilor, cu domnii Moldovei în 1654-1656, 1674, 1711 etc. și au încheiat cu ei un șir de convenții și alianțe militare. Prin cuvintele „**în țara și în statul vostru**” din textul hrisovului de miluire, adresat la 29 iunie 1656 de către țarul Aleksei Mihailovici domnului Gheorghe Ștefan, puterea supremă de stat a Rusiei recunoștea oficial că Moldova era stat suveran și nu provincie a Imperiului Otoman. Este cunoscut faptul că tratatele de alianță și convențiile comerciale se încheiau între statele suverane și independente, iar când exista necesitatea geopolitică și militară – atunci unele state independente erau dispuse și încheiau tratate de alianță cu state ce dispuneau de suveranitate relativ limitată, care se aflau sub protecția altor state. E. R. N. Arntz, profesor de drept internațional la Universitatea din Bruxelles, constatând faptul că Moldova și Valahia încheiaseră în secolele XVI-XVIII diverse tratate și convenții cu alte state, în lucrarea „*De la situation internationale de la Roumanie*”, publicată în 1877 în Gand, conchidea că Țările Române erau considerate „*ca state egale cu cele cu care au încheiat tratate*”, deoarece „*niciun suveran străin nu tratează de la putere la putere cu o provincie sau cu o parte a unui alt imperiu*”⁴.

Pe parcursul secolului al XVIII-lea constatăm o schimbare radicală a atitudinii Imperiului Rus față de statalitatea Principatelor Române. De la recunoașterea oficială și susținerea diplomatică și militară pe timpul lui Petru I a luptei Moldovei și Valahiei pentru obținerea independenței politice în Europa, către sfârșitul secolului al XVIII-lea și, îndeosebi, în prima jumătate a celui de al XIX-lea, se ajunge la ignorarea completă de către guvernele țariste a statalității Principatelor Române. Cauza acestei evoluții a fost determinată de tendința Rusiei de a facilita în plan juridic și diplomatic politica de anexiuni teritoriale în Balcani.

Din documentele investigate de noi se poate constata faptul că până la 1769 Țara Moldovei era oficial recunoscută în calitate *de stat* în 1654-1656 de către

4 Apud: Paul Oprescu, *Statutul juridic al României până la proclamarea independenței în lumina dreptului internațional al vremii*, în : *Revista de istorie*. Tomul 40, 1987, nr. 4, p. 375.

Aleksei Mihailovici⁵, *de principat (kneajestvo)*, adică de stat – de către Petru I în 1711⁶. Într-un document din 5 septembrie 1739 cu titlul *Condițiile de trecere a Moldovei sub protecția Rusiei*, era apreciată ca *principat (kneajestvo)*⁷. Deși câteva decenii mai târziu s-a utilizat și sintagma *kneajestvo Moldavia (principatul Moldova)*, totuși în mai multe documente Moldova a fost prezentată ca regiune (*oblasti*), ca *provincie (provinția)*, iar uneori ca oarecare *pământuri (zemli)*.

În *Manifestul către popoarele din Europa de Sud-Est* din 19 ianuarie 1769, al împărătesei Ecaterina a II-a, care îndemna la luptă împotriva Imperiului Otoman, Moldova era prezentată, impropriu, la fel ca și Albania, Bulgaria, Bosnia, Herțegovina, Macedonia, *drept una dintre regiunile guvernate de sultani*⁸. În dispozițiile comandantului suprem al armatei ruse în războiul din 1768-1774, general-feldmareșalul P. A. Rumeanțev, emise către general-maiorul A. A. Prozorovski în 11 octombrie 1769, către general-locotenentul H. F. Ștofelen în 30 octombrie 1769 și în 3 decembrie 1769, către general-locotenentul A. A. Viazemski în 31 decembrie 1769, *Statul Moldova* era înfățișat doar ca *Moldavscaia provinția (provincia Moldova)*⁹.

La nivelul relațiilor interstatuale ruso-otomane atât prin art. XVI al *Tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi din 15 iulie 1774* și al art. VII al *Convenției de la Ainali-Kavak din 10 martie 1779*, Moldova și Valahia au fost caracterizate doar ca principate¹⁰. În ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea situația s-a modificat în detrimentul prezentării obiective a statutului juridic real al țărilor române. Deși în art. IV al *tratatului de pace de la Iași din 29 decembrie 1791* (9 ianuarie 1792) Moldova și Valahia erau considerate drept principate, în aceeași clauză ele erau caracterizate și ca provincii¹¹.

V. P. Kociubei, ambasadorul Imperiului Rus la Constantinopol, în instrucțiunea din 16 ianuarie 1795 către I. I. Severin, consulul general al guvernului țarist la Iași și la București, *de rând cu aprecierea țărilor române ca principate (kneajestva)*, le considera și *pământuri (zemli)* și, nejustificat, identifica funcția domnitorului Moldovei Mihai Suțu cu cea a unui pașă sau cu a unui administrator-șef al unei gubernii turcești, adică a unei provincii otomane, astfel că ambiguitatea aceasta urmărea un scop bine definit, pentru o etapă de mai târziu, afirmând că Moldova ar fi fost provincie a Imperiului Otoman¹².

⁵ *Relațiile istorice dintre popoarele URSS și România în veacurile XV-începutul celui de al XVIII-lea. Documente și materiale în trei volume. Ediție bilingvă. Vol. II. 1633-1673. Moscova, 1968, p. 274-278, 286-289.*

⁶ *Ibidem*, Vol. III. 1673-1711, Moscova, 1970, p. 323-337.

⁷ Н. А. Мохов, *Очерки истории молдавско-русско-украинских связей (с древнейших времен до начала XIX века)*. Кишинев, 1961, с. 206-208.

⁸ *Россия и освободительная борьба молдавского народа против османского ига (1769-1812)*. Сб. док. Кишинев, 1984, с. 10-12.

⁹ *Ibidem*, p. 14, 19, 23, 35.

¹⁰ *Ibidem*, p. 91-92, 96-97.

¹¹ *Ibidem*, p. 160.

¹² *Ibidem*, p. 171-174.

V. S. Tomara, ambasadorul rus la Constantinopol, în nota din 21 iulie 1802, remisă Porții Otomane, caracteriza Moldova și Valahia doar prin sintagmele *dve provincii* (două provincii), *dannîe provincii* (aceste provincii), *obe provincii* (ambele provincii). În scrisoarea din 6 august 1802, ambasadorul rus de asemenea aprecia Moldova și Valahia doar ca *provincii*¹³, și nicidecum în calitate de state cu suveranitate relativ limitată, după cum se dezvoltau ele de jure și de facto sub protectoratul dublu al Imperiului Otoman și al Imperiului Rus.

Bineînțeles că guvernânții Imperiului Rus și diplomații săi erau la curent cu faptul că Moldova și Valahia, prin statutul lor juridic, la începutul secolului al XIX-lea, se deosebeau enorm de cel al Albaniei, Bulgariei, Serbiei, Croației, Macedoniei, Greciei, Bosniei, Herțegovinei și al altor popoare creștine, nevoite să trăiască în cadrul unor pașalâcuri (unități administrativ-teritoriale), adică ca provincii ale Imperiului Otoman. Cu toate acestea, ei neglijau intenționat și insistent existența statalității țărilor române, deoarece erau interesați de a le caracteriza doar în calitate de provincii ale Imperiului Otoman, fiindcă astfel creau suportul politico-juridic necesar pentru a facilita și argumenta expansiunile teritoriale de mai târziu ale țarismului în arealul Carpato-Danubiano-Nistean.

Aleksandr I, în cadrul întâlnirii și a tratatelor cu Napoleon Bonaparte din vara anului 1807 de pe râul Niemen, a caracterizat Moldova și Valahia drept provincii ale Imperiului Otoman și în această bază i-a propus împăratului francez să accepte transferarea lor din sfera de influență a Turciei în cea a autocrației țariste, astfel ca atribuțiile de suveran să fie exercitate de Imperiul Rus¹⁴. Neglijarea statalității țărilor române și caracterizarea lor de către împăratul Aleksandr I doar ca provincii a fost oficial stipulată ca atare prin art. XXII al tratatului de pace dintre Rusia și Franța, încheiat la Tilzit (în prezent or. Sovetsk din regiunea Kaliningrad a Federației Ruse) la 25 iunie (7 iulie) 1807¹⁵.

Din afirmațiile împăratului rus, examinate de noi mai sus, observăm că el a neglijat nu doar existența statalității Moldovei și a Valahiei, dar a denaturat și rolul Imperiului Otoman față de țările române, prezentându-l nu ca pe un suzeran (protector), cum era în realitate și cum a fost oficial recunoscut de către Turcia și de către Rusia prin art. XVI (p. 8) al Tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi din 1774¹⁶, ci neadecvat, în calitate de suveran al Principatelor Române. Deși Aleksandr I declara că în Moldova și în Valahia urma să fie păstrată forma de guvernare existentă anterior, totuși, prin eventuala acceptare de către Napoleon ca Rusia să devină suverana țărilor române, autocrația țaristă spera ca guvernarea *de facto*, pe care o exercita Petersburgul în principate după ocuparea lor în 1806,

¹³ *Ibidem*, p. 185-187.

¹⁴ Vezi: Ion Jarcuțchi, Vladimir Mischevca. *Pacea de la București (din istoria diplomatică a încheierii tratatului de pace ruso-turc de la 16 (28) mai 1812 / Red. resp. dr. Demir Dragnev. Chișinău: Știința, 1992, p. 73-77.*

¹⁵ *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858. Tratatate.* Alcăt. I. Ieremia. Chișinău, 1992, p. 321.

¹⁶ *Россия и освободительная борьба молдавского народа ...*, c. 91-92.

s-o transforme în guvernare *de jure*, legitimând astfel expansiunea Imperiului Rus până la Dunăre.

Nicolae Iorga, combătând în 1936 opiniile autorilor care afirmau că Moldova și Țara Românească ar fi fost în trecut provincii, scria: „*Provincii*” în sensul de teritorii oarecare sub o administrație oarecare, nu se pot numi <...> alcătuirile așa de vechi, începând, după ultimele cercetări, încă din secolul al XI-lea și ducându-și din secol în secol ființa de o veșnică și în ultimă instanță biruitoare luptă, prin însăși păstrarea Statului, care au fost cele două țări de dincoace de Carpați”¹⁷.

Marele istoric avea perfectă dreptate, deoarece în aspect politico-juridic în antichitate, în Evul Mediu și în epoca modernă *prin provincii* se aveau în vedere unitățile administrativ-teritoriale, în care era repartizat atât spațiul istorico-geografic al etniei care constituia statul expansionist, cât și teritoriile popoarelor cucerite prin război, în cadrul cărora activa același sistem de instituții administrative, judecătorești, polițienești, fiscale, completate cu funcționari numiți de conducerea statului expansionist și care activau doar în limba etniei dominante și în baza legislației statului expansionist (pașalâcuri, vilaiete, sangeacuri în Imperiul Otoman, gubernii, regiuni, județe, voloste în Imperiul Rus). Moldova și Valahia din momentul constituirii lor istorice în calitate de state suverane și independente niciodată n-au fost cucerite de către imperiile expansioniste vecine. Ambele principate, în pofida vicisitudinilor timpurilor, și-au păstrat și și-au dezvoltat încontinuu statalitatea națională românească, legislația proprie, limba română, tradițiile și cultura națională până la unirea lor în 1859 în cadrul statului național suveran comun – România. Deși pe parcurs de peste trei secole țările române s-au aflat sub suzeranitatea (protecția) Imperiului Otoman, în teritoriile de sub jurisdicția domnitorilor n-au activat instituții de stat legislative, executive și judecătorești otomane; turcii n-au exercitat funcții de stat, administrative și judecătorești în principate; limba turcă și legislația otomană n-au fost utilizate în activitatea instituțiilor Moldovei și Valahiei. Teritoriul lor în aspect administrativ n-a fost repartizat în pașalâcuri, vilaiete, sangeacuri, ca cel al Bulgariei, Serbiei, Ungariei, Greciei etc., care într-adevăr au fost provincii ale Imperiului Otoman.

Demnitarii de stat ai Imperiului Rus, îndeosebi cei din corpul diplomatic, erau, bineînțeles, la curent cu veritabilul statut juridic al Principatelor Române – cel de state distincte cu suveranitate internă, aflate doar sub suzeranitatea (protecția) sultanilor turci. K. V. Nesselrode, ministrul (secretarul de stat) al afacerilor externe al Imperiului Rus, în nota din 28 septembrie (10 octombrie) 1823 către Strengford, ambasadorul Marii Britanii la Constantinopol, menționa că în conformitate cu drepturile excepționale, recunoscute Valahiei și Moldovei

¹⁷ Nicolae Iorga, *Au fost Moldova și Țara Românească provincii supuse fanarioșilor?*, în: *Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice*. Seria III. Tomul XVIII. Mem. 12, București, Monitorul Oficial, 1937, p. 348.

de mai bine de trei secole, confirmate și garantate prin tratatele dintre Rusia și Turcia, Poarta Otomană nu dispunea de dreptul de a interveni nici într-un fel în guvernarea internă a celor două provincii, inclusiv în cele referitoare la administrarea finanțelor, deoarece ele erau obligate să plătească guvernului turc doar tributul anual¹⁸. El de asemenea preciza că Valahia și Moldova, în baza acelor acorduri inițiale, confirmate și reînnoite de sultanii de mai târziu Mehmed al II-lea, Suleiman I, Mehmed al IV-lea, încă până la instaurarea protectoratului rus, dispuneau de mai multe privilegii, inclusiv: să nu fie amplasate în teritoriile principatelor garnizoane turcești; domnitorii lor să dispună de independență în guvernarea afacerilor interne ale țărilor¹⁹ etc.

Astfel șeful diplomației ruse, pe de o parte, a caracterizat Moldova și Valahia în calitate de formațiuni politico-statale ce dispuneau de suveranitate și de independență în realizarea guvernării afacerilor interne, fiind doar obligate să plătească anual tribut și alte mijloace financiare, iar pe de altă parte în notă ele au fost apreciate ca provincii ale Porții Otomane, deoarece și în acest mod țarismul continua să mențină suportul juridic, în baza căruia spera ca în războaiele cu Imperiul Otoman să poată anexa Principatele Române.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și, îndeosebi, la începutul celui de al XIX-lea, Imperiul Rus devenise unul dintre cele mai puternice și mai agresive state din Europa și din Asia. În noua situație geopolitică țarismului nu-i mai era convenabil, cum fusese în secolul al XVII-lea și la începutul celui de al XVIII-lea, să caracterizeze oficial Moldova și Valahia în calitate de state suverane, aflate doar sub suzeranitatea (protecția) sultanilor turci. Pentru a putea efectua cu succes expansiunea teritorială în peninsula Balcanică, nu doar în aspect militar, dar și în cel politico-juridic, guvernării de la Petersburg aveau nevoie stringentă ca Principatele Române să fie prezentate în diverse documente interstatale, în corespondența internațională și în presa timpului numai în calitate de provincii, adică de unități administrativ-teritoriale ale Imperiului Otoman. Astfel, sub pretextul că Principatele Române erau inadecvat considerate provincii, Imperiul Rus, în urma victoriilor în războaiele ruso-turce, obținea posibilitatea să anexeze teritorii nu doar din pašalâcurile turcești din preajma hotarului ruso-turc din Asia, dar și din Moldova și Valahia. Visul țarismului de a pune stăpânire sigură pe Constantinopol și pe strâmtoarele Bosfor și Dardanele putea fi realizat numai prin anexarea Principatelor Române și a pašalâcurilor de la sud de Dunăre.

Considerăm absolut justă opinia istoricilor români Sergiu Columbeanu și Paul Cernovodeanu, care au demonstrat că prin termenul „provincii”, utilizat de guvernării Imperiului Rus privitor la principate în documentele timpului, se urmărea scopul „de minimizare a statutului internațional al Țărilor Române și astfel ușurarea posibilității de a le anexa fără prea mari subtilități juridice”²⁰.

¹⁸ Vezi: Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы российского министерства иностранных дел. Серия вторая. 1815-1830. Т. V (XIII). Москва, 1982, с. 230.

¹⁹ Ibidem, p. 231.

²⁰ Paul Cernovodeanu, *Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806-1920)*. București, 1993, p. 15; Vezi și: Sergiu Columbeanu. *Contribuții privind situația*

Caracterizarea politico-juridică a dezmembrării Statului Moldova prin tratatul de pace de la București din 1812. Pe parcursul secolelor și al mileniilor guvernele statelor expansioniste au purtat numeroase războaie în scopul acaparării de noi teritorii, îmbogățindu-se astfel pe seama popoarelor învinse. Fondatorul științei dreptului internațional Hugo Grotius (1583-1645), în tratatul „*Despre dreptul războiului și al păcii*” (1625), scria că de modalitatea realizării dreptului la război depindea soarta statelor, a popoarelor, a orașelor, a hotarelor lor²¹. Eminentul filosof și jurist francez Charles Montesquieu (1689-1755), caracterizând scopurile majorității războaielor, accentua că „*din dreptul războiului decurgea dreptul de cucerire, care este urmarea lui*”²². Investigând modalitățile de comportament ale statului învingător în relațiile cu statul învins, autorul tratatului „*Despre spiritul legilor*” (1748) menționa: „Un stat care a cucerit un alt stat îl tratează în unul din următoarele patru feluri: continuă să-l cârmuiască după legile sale și nu ia pe seama lui decât exercitarea conducerii politice și civile; ori îi impune un nou guvernământ politic și civil; ori distruge societatea și o împrăștie în sânul altora; ori, în sfârșit, îi extermină pe toți cetățenii”²³.

Statele expansioniste în situațiile în care obțineau victorii importante asupra unui stat, dar nu reușeau să-l învingă definitiv, acesta din urmă era impus prin tratatele de pace să cedeze învingătorului spații geografice vaste din teritoriul său și să-i plătească contribuția de război pentru a-i recompensa pierderile suportate în timpul ostilităților militare. De exemplu, Imperiul Otoman prin victoriile obținute în războiul cu Polonia, declanșat în 1672, a ocupării de către oștirile turco-tătare a Podoliei cu cetatea Kamenet-Podolsk și a altor provincii, a obținut în calitate de stat învingător, prin tratatele de pace semnate în or. Buciaci (la 10 octombrie 1672) și în Juravinsk (la 17 (27) octombrie 1676), cedarea de către Polonia a provinciei Podolia cu cetatea Kamenetk-Podolsk și alte teritorii care anterior timp de secole au fost părți componente ale regatului polonez²⁴. Polonia, la rândul ei, obținând împreună cu Austria, Veneția, Rusia și alte state victorii mari în războiul cu Imperiul Otoman din anii 1683-1698, a reușit prin tratatul de pace semnat la 16 ianuarie 1699 în or. Karlowitz să impună sultanii turci să retrocedeze teritoriile anexate în urma războiului din 1672-1676²⁵. De asemenea Imperiul Otoman în calitate de stat învins în războiul din 1683-1698, prin tratatele din 26 ianuarie 1699, a cedat Austriei provinciile Ungaria Centrală (pașalâcul Buda), Slavonia ș. a., iar Veneției i-a cedat Peloponesul²⁶.

internațională a țărilor române între anii 1806-1812, în: *Revista de istorie*, Tom 29, 1976, nr. 5, p. 665.

²¹ *Vezi: Гуго Гроций, О праве войны и мира. Три книги в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права*, Москва, 1956, с. 670.

²² Charles Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, București, 1964, p. 175.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Большая советская энциклопедия* (în continuare – БСЭ). 3-е изд. Т. 4. Москва, 1971, с. 172; Т. 20. Москва, 1975, с. 288, 296-297, 479; *Дипломатический словарь*, 4-е изд. Том. I. А-И. Москва, 1984, с. 367; *История Украинской ССР. Краткий очерк*, Киев, 1982, с. 117.

²⁵ *Дипломатический словарь*, 4-е изд. Том II. К-Р. Москва: Наука, 1985, с. 19; *История СССР: С древнейших времен до наших дней. Серия 1*, Том. 3, Москва, 1967, с. 158-159.

²⁶ *Ibidem*.

Polonia, în calitate de stat învingător, la Congresul de la Karlowitz a mai cerut de la Imperiul Otoman și cedarea Statului Moldova. Însă diplomații turci, ghidându-se de normele și tradițiile dreptului cutumiar internațional, au refuzat propunerea, argumentând că principatul nu era parte componentă a Turciei medievale. Cronicarul Ion Neculce, reflectând în prima jumătate a secolului al XVIII-lea cerințele polonezilor și refuzul diplomaților turci, scria: „*Leșii încă cere tare Țara Moldovei, dar turcii au răspunsu pentru Țara Moldovei că Țara Moldovei nu pot să o de, să le fie lor podani*²⁷, *că este volnică*²⁸ *că turcilor îi închinată, nu-i luată cu sabia*²⁹.

Imperiul Rus a fost unul dintre cele mai expansioniste state din lume. Folosind situația geopolitică favorabilă și forța militară imensă, țarismul pe parcursul secolelor a cotoplit teritoriile istorice ale circa 200 de popoare, lichidând prin forță statalitatea națională a multor etnii neruse. Cercetătorul rus K. Arseniev menționa că, în urma anexiunilor efectuate, teritoriul Rusiei s-a extins de la 41.136 de mile pătrate în 1505 până la 367.112 în 1848³⁰, ceea ce a constituit o lărgire a spațiului geografic al imperiului de circa 9 ori. Conform estimărilor istoricului V. V. Pohlebkin, teritoriul Rusiei țariste se mărea zilnic în mediu cu 2-2,5 mile pătrate³¹.

Agresivitatea țarismului luase o amploare deosebită la sfârșitul secolului al XVIII-lea-începutul secolului al XIX-lea. Spre exemplu, în ultimii 30 de ani ai secolului al XVIII-lea Imperiul Rus a purtat 7 războaie, iar în 1805-1812, într-o perioadă atât de scurtă pentru istorie – alte 8 războaie³². Chiar V. I. Lenin caracteriza politica guvernului țarist drept o politică de jaf și banditism pe arena internațională: „Țării promovau o politică de anexii, folosind mijloace grosolane, schimbând un popor cu altul potrivit unor înțelegeri cu alți monarhi (împărțirea Poloniei, tranzația încheiată cu Napoleon în ceea ce privește Finlanda ș. a.), așa cum moșierii făceau între ei schimb de țărani șerbi”³³.

La începutul războiului ruso-turc din 1806-1812 guvernul țarist nu-și expunea deschis scopurile sale anexioniste. Prin manifestul adresat populației Principatelor Române, el făgăduia să păzească „țările în cea desăvârșită și deplină stare și desfătare a privilegiurilor lor”³⁴. Probabil, pentru a demonstra popoarelor creștine subjugate de turci faptul că Rusia urmărește eliberarea acestora, Aleksandr I în mai 1807 a decis ca toate teritoriile ocupate de la Moldova de turci pe parcursul secolelor XV-XVIII să fie subordonate din punct de vedere

²⁷ Podani, poddanstvo – supușenie.

²⁸ Volnică – liberă.

²⁹ Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei ...: Cronici / Îngr. textelor, glosar și indici de Tatiana Celac, Chișinău, 1990, p. 340.*

³⁰ К. Арсеньев, *Статистические очерки России*, Санкт-Петербург, 1848, с. 54, 58.

³¹ В. В. Похлебкин, *СССР – Финляндия*, Москва, 1975, с. 12.

³² Н. А. Троицкий, *1812 – великий год России*, Москва, 1988, с. 20.

³³ В. И. Ленин, *Опере комплете*, Вол. 32, п. 7.

³⁴ *Россия и освободительная борьба молдавского народа против османского ига*, с. 198.

administrativ Divanului Principatului. Textul documentului special concretiza teritoriile restituite sub jurisdicția Moldovei: raialele Bender, Akkerman, Chilia, Hotin și întreaga Basarabie (până la 1812 denumirea Basarabia se referea la zona geografică cuprinsă între cursurile inferioare ale Nistrului, Dunării și Marea Neagră). Analizând evenimentul, Radu Rosetti scria că țara „vedea realipirea la trupul ei cetăți și ținuturi pierdute încă din vremile lui Ștefan cel Mare și ale lui Petru Rareș și se întindea iar până la Mare”³⁵.

Divanul Moldovei a efectuat operativ distribuirea administrativ-teritorială a spațiului istoric strămoșesc realipit. Au fost constituite ținuturile Bender, Tomarovo, Hotin, numindu-se concomitent demnitarii însărcinați cu administrarea lor. De exemplu, în 1808 în ținutul Tomarovo, care includea și Ismailul, a fost numit ispravnic Iordache Alexandri, la Bender – Apostol Burda, iar la Hotin în funcția de pârcălab – Costache Mavrocordat³⁶. În toate cele 3 ținuturi a fost restabilită aplicarea legislației și obiceiurilor juridice ale Moldovei. Un comitet special a fost însărcinat cu atribuțiile de a restabili drepturile de proprietate asupra bunurilor imobiliare și moșiiilor confiscate nelegitim de turci. Ca urmare, pe parcursul anilor 1808-1812, mulți locuitori ai Moldovei au intrat în posesia bunurilor strămoșilor lor. Șireuții de Sus i-a revenit, de exemplu, lui Dinu Negruț (tatăl scriitorului Costache Negruzzi), moșia Cristinești i-a fost restituită familiei Hâjdeu.

Pe parcursul secolelor guvernării statelor lumii, de regulă, încuviințau rapturile teritoriale de la statele inamice, obținute prin războaie victorioase. În același timp, la nivel oficial, erau prost privite și chiar dezaprobat acțiunile de anexare ale pământurilor din spațiile istorico-etnice ale statelor aliate. Cazurile de eschivare ale statelor protectoare de a apăra integritatea teritorială a statelor aflate sub protecția lor se considerau dezonorante³⁷.

După cum am menționat în rândurile de mai sus, Poarta Otomană în secolele XVI-începutul celui de al XIX-lea și țarismul rus în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și la începutul celui de al XIX-lea, în scopul de a-și justifica ingerințele frecvente în afacerile interne ale Principatelor Române, au prezentat Moldova și Valahia exclusiv în calitate de provincii ale Imperiului Otoman. Această denaturare a realității politico-juridice a fost folosită ulterior cu multă iscusință de către diplomația rusă și de cea turcă pentru a justifica dezmembrarea Statului Moldova în 1812 și a proteja prestigiul ambelor imperii pe arena politică internațională.

Victoriile obținute de armata rusă în războiul cu turcii din anii 1806-1812 i-au permis țarismului să impună Imperiul Otoman, ca prin tratatul de pace de la București din 16/28 mai 1812, să accepte dezmembrarea Principatului și să anexeze nelegitim Moldova de la est de Prut (denumită din iulie 1812 Basarabia).

³⁵ Radu Rosetti, *Arhiva Senatorilor din Chișinău și ocupațiunea rusească de la 1806-1812*. Vol. III, București, 1909, p. 9.

³⁶ *Viața Basarabiei*, 1933, nr. 4-5, p. 42, 85, 87.

³⁷ *Vezi: Гыро Гроций, Указ соч.*, c. 561.

Examinarea tratatului ne permite să observăm că în articolele lui nu există nicio constatare a faptului că Moldova și Valahia erau state suverane aflate doar sub suzeranitatea (protecția) Imperiului Otoman, iar din 1774 – și sub protecția Imperiului Rus. În articolul V ambele Principate Române erau menționate neadecvat prin sintagmele *în aceste provincii* (v sih provințiah), *ambele provincii* (obeih provințiah), *aceste provincii* (sih provinții). De asemenea Moldova de Vest și Valahia, revenite sub suzeranitatea Imperiului Otoman de sub ocupațiunea Imperiului Rus, prin articolul VII erau indicate ca *teritorii cedate* (ustuplennâe zemli)³⁸.

Cu o deosebită impertinență și neglijare a realității istorice și a statutului juridic de jure și de facto al Principatului Moldova de la începutul secolului al XIX-lea a fost formulată clauza art. IV a tratatului, care stabilea linia convenită între Imperiul Otoman și Imperiul Rus de sfârtecare a statului pe care ambele în secolele precedente se angajase să-l protejeze. „*Înalta împărăție a cedat statului Rusiei pământul situat în stânga Prutului, cu cetățile existente și cu orașele și cu satele și cu toți locuitorii lor, tocmai de aceea mijlocul râului Prut să fie hotar între cele două state...*”³⁹, adică între cele două imperii.

În tratatul de pace examinat, în mod intenționat, n-a fost indicat faptul că Poarta Otomană în realitate cedase Imperiului Rus nu un pašalâc oarecare, adică o provincie turcească, ci jumătatea de răsărit a Principatului Moldova, stat tributar, care niciodată n-a făcut parte din componența administrativ-teritorială a Imperiului Otoman, ci s-a aflat doar sub suzeranitatea (protecția) sultanilor turci, iar potrivit tratatului de la Kuciuk-Kainargi din 1774 și a convenției de la Ainalî-Kavak din 1779 și sub protecția împăraților ruși.

Deși prin manifestul din 12 decembrie 1806 împăratul Aleksandr I, la fel ca și în 1656 Aleksei Mihailovici Romanov, iar în 1711 Petru I, anunțase oficial că urmărește scopuri nobile față de populația Principatelor Române, în realitate consecințele au fost dezastruoase pentru soarta Statului Moldova. În conformitate cu art. IV al tratatului de pace de la București din 16 (28) mai 1812, imperiile Otoman și Rus au sfârtecat teritoriul statului suveran Moldova, stat care până atunci în aspect politico-juridic se afla doar în dependență de Poarta Otomană și sub protecția țărilor ruși. Drept consecință a raptului, partea de răsărit a Principatului, cuprinsă între Prut, Dunăre, Marea Neagră și Nistru, cu o suprafață de circa 45 de mii km², a fost anexată de către guvernul de la Petersburg. Era răpit un spațiu geografic de 2 ori mai mare decât anexaseră sultanii timp de peste 300 de ani, fapt ce a agravat nespuse de mult situația economică și politică a Țării Moldovei.

Documentele istorice și normele dreptului internațional de la începutul secolului al XIX-lea demonstrează că raptul din 1812, efectuat de Rusia, era o

³⁸ Vezi: *Россия и освободительная борьба молдавского народа против османского ига*, c. 241-242.

³⁹ Documente turcești privind istoria României. Vol. III. 1791-1812 / Întocmit de Mustafa A. Mehmet. București: Editura Academiei R. S. România, 1986, p. 363. Vezi și varianta rusă a clauzei în: *Россия и освободительная борьба молдавского народа против османского ига*, c. 241.

adevărată nelegiuire, dat fiind faptul că ȧarismul a anexat nu un pașalâc turcesc, ci o parte a teritoriului Moldovei, stat suveran ce nu făcea parte din Imperiul Otoman, și care i-a fost aliat de nădejde în toate războaiele ruso-turce din 1711 până în 1812.

Potrivit investigațiilor istoricilor sovietici, ȧara Moldovei, în pofida faptului că nu dispunea de armată regulată, a ajutat totuși armata rusă în războiul împotriva Imperiului Otoman din 1768-1774 cu circa 12 mii de voluntari⁴⁰. În războiul din 1787-1791 împreună cu armata rusă au luptat circa 10 mii de voluntari moldoveni. Doar la asaltul cetății Ismail (decembrie 1790) au luat parte circa 2 mii de voluntari⁴¹. De asemenea, au participat activ voluntarii înrolați în Moldova și în războiul ruso-turc din anii 1806-1812. Deja în primăvara anului 1807, colonelul G. Cantacuzin reușise să formeze în baza voluntarilor înrolați în Principat trei regimente de infanterie și trei de cavalerie, fiecare având un contingent de 500-600 de persoane. Numărul total al voluntarilor moldoveni ce au luptat împreună cu armata rusă împotriva turcilor la prima etapă a războiului a fost de circa 10 mii de oameni⁴².

În timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, Moldova și Valahia au acordat un ajutor financiar și material enorm pentru întreținerea armatei ruse. Potrivit calculelor istoricului Alexei Agachi, Rusia, în cei șase ani de război, a luat de la Principatele Române bunuri materiale în valoare de 110057245 de lei, care constituiau circa 88,35 % din veniturile lor totale, inclusiv de la Moldova ȧarismul a luat bunuri materiale în sumă de 47487208 lei⁴³.

Cu tot cinismul său, ȧarismul rus uneori manifesta o atitudine generoasă față de soarta unor state. Bunăoară, când în toamna anului 1807 ambasadorul francez Savari i-a transmis împăratului rus propunerea lui Napoleon de a participa la dezmembrarea Prusiei, Aleksandr I a refuzat, declarând că dacă i s-ar propune toate posesiunile turcești, el n-ar fi acceptat ca Prusia să fie dezmembrată⁴⁴. Dar acest caz a constituit unul din puținele excepții în istoria politicii externe a ȧarismului rus.

Către începutul secolului al XIX-lea în dreptul internațional se încetățeniseră anumite principii și norme cutumiare de comportament între statele aliate, inclusiv între statele protectoare și cele protejate, care stipulau anumite drepturi și obligațiuni reciproce. Hugo Grotius menționa obligațiunea unui stat de a se include și în război pentru apărarea aliatului puternic, a aliatului mai slab și a statului aflat sub protecție. Autorul tratatului „*Despre dreptul războiului și al*

⁴⁰ Vezi: *История РСС Молдовенешть*. Вол. I. Кишинэу, 1967, п. 365.

⁴¹ *Ibidem*, p. 371.

⁴² *Ibidem*, p. 375.

⁴³ Alexei Agachi, *ȧara Moldovei și ȧara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812)*. Ediția a II-a revăzută și completată. Chișinău, 2008, p. 361.

⁴⁴ Vezi: *Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел*. Том 4. Июль 1807–март 1809. Москва: Политиздат, 1965, с. 132.

păcii” scria în 1625: „Cine nu contribuie la respingerea violenței asupra aliatului, fiind în stare s-o facă, este complice al aceluia, care a efectuat violența”⁴⁵.

Pentru ca Rusia să-și fi respectat angajamentele de protector asupra Moldovei, asumate de către Ecaterina a II-a prin tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi din 1774 și prin convenția de la Ainali-Kavak din 1779, și să dea dovadă de recunoștință pentru contribuția materială și umană enormă a Principatului ca aliat *de facto* în războaiele ruso-turce de până la 1812, de la împăratul Aleksandr I se cerea puțin de tot – să nu violeze interesele vitale ale statului național românesc Moldova prin dezmembrarea lui teritorială. Dar impunând Imperiul Otoman prin forța armelor să accepte în tratatul de pace de la București dezmembrarea Statului Moldova, Rusia a devenit violator al statului protejat până atunci și concomitent al statului care *de facto* i-a fost aliat circa 150 de ani.

Noțiunea „alipire” nicidecum nu poate fi utilizată în legătură cu evenimentul din 1812. O alipire poate să aibă loc, în sensul larg al cuvântului, numai la dorința liber manifestată de populație și să se realizeze prin acțiuni benevole concrete în procesul desfășurării unor referendumuri, plebiscite, alte forme de determinare a voinței locuitorilor. De o anumită experiență dispunea în acest domeniu însăși Rusia. Țarul Aleksei Mihailovici, după cum se știe, în 1654, prin votul Radei de la Pereiaslav, obținuse aprobarea căzăcimii zaporojene referitoare la unirea Ucrainei cu Rusia⁴⁶. Aleksandr I, alipind în 1809 Finlanda, de asemenea a consultat voința reprezentanților stărilor populației autohtone, întruniți la Seimul de la Borgo (în prezent orașul Porvoo)⁴⁷.

În 1812 Rusia n-a binevoit să afle doleanțele populației Moldovei despre soarta de mai departe a țării. Nu s-a desfășurat niciun plebiscit, niciun referendum; n-a fost obținută nici aprobarea din partea membrilor Divanului Principatului – forul suprem de stat al țării din acea perioadă. Prin urmare, în 1812 n-a avut loc „eliberarea” Țării Moldovei de sub suzeranitatea Imperiului Otoman, după cum au scris apologeții politicii anexioniste a țarismului în zeci de monografii și în sute de articole, ci sfârtecarea barbară a Principatului și anexarea de către Imperiul Rus a teritoriului istorico-etnic al Moldovei de Est (numită de guvernanții de la Petersburg, Basarabia).

În realitate, Imperiul Rus în 1812 a efectuat o anexiune, adică un rapt teritorial de la Moldova – stat suveran, aflat sub protecția sultanilor turci și a împăraților ruși. În știința dreptului termenul „anexiune” caracterizează acțiunile de „încorporare prin violență de către un stat a unui teritoriu ce aparține altui stat”. Pe timpuri și guvernul Rusiei califica acțiunile de includere forțată a teritoriilor unor popoare în cadrul statelor puternice drept acte anexioniste. De exemplu, în *Decretul despre pace*, adoptat la 26 octombrie (8 noiembrie) 1917,

⁴⁵ Гуго Гроций, Указ. соч., с. 560.

⁴⁶ *История государства и права СССР*. Часть I. Под ред. О. И. Чистякова и И. Д. Мартысевича, Москва, 1985, с. 122-123.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 197; *Внешняя политика России XIX и начала XX века*. Том. 4, с. 206-207; В. В. Похлебкин, СССР – Финляндия. Москва, 1975, с. 83.

Congresul II al Sovietelor din Rusia conchidea: „Potrivit concepției de justiție a democrației în general și a claselor de oameni ai muncii în special, *prin anexarea ori cotropirea unor teritorii străine guvernul înțelege orice alipire a unei naționalități mici ori slabe la un stat mare ori puternic fără consimțământul și dorința acestei naționalități, exprimată precis, limpede și de bună voie, fără a se ține seama de faptul când a fost săvârșită această alipire forțată* (subl. n.), fără a ține seama și de faptul cât de dezvoltată ori înapoiată este nația alipită cu forța sau reținută cu forța în granițele statului dat”⁴⁸.

Guvernul împăratului Aleksandr I prin dezmembrarea Țării Moldovei în 1812 a încălcat atât angajamentele țarului Aleksei Mihailovici din 1656⁴⁹ și ale împăratului Petru I din 1711⁵⁰ privind acordarea de ajutor la restabilirea jurisdicției Principatului asupra teritoriilor țării anexate de turci, cât și dezideratul ei de emancipare de sub suzeranitatea Imperiului Otoman și de obținere a independenței politice. De asemenea, după cum am menționat mai sus, Imperiul Rus și-a încălcat și obligațiunea de stat protector asupra Principatelor Române, asumată prin punctul 10 al articolului XVI al tratatului de pace ruso-turc de la Kuciuk-Kainargi din 1774 și a convenției de la Ainalî-Kavak (art. VII) din 1779. Doar în conformitate cu normele dreptului internațional autocrația țaristă, în calitate de protector, era obligată să contribuie la asigurarea suveranității și a integrității teritoriale a Moldovei, dar nu să impună pe cale armată Imperiul Otoman să accepte prin tratatul de la București dezmembrarea Principatului și anexarea jumătății de est a acestuia.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui de al XIX-lea au existat și unele cazuri, nu prea frecvente, e drept, când statele puternice nu-i lăsau în voia soartei pe aliații săi, inclusiv pe cei neoficiali în aspect juridic. Astfel, după cea de a treia dezmembrare a Poloniei în 1795 și de lichidare a ei în calitate de stat pe arena politică a Europei din cauza intervenției militare a Rusiei, Prusiei și Austriei, o parte importantă a armatei poloneze s-a evacuat în Franța. Unitățile ei militare sub denumirea de *legiuni poloneze* au participat activ, sub conducerea generalului Y. G. Dombrowski, la apărarea Franței revoluționare împotriva agresiunii Austriei, Prusiei, Rusiei și altor state expansioniste. Guvernul francez n-a dat uitării eroismul și jertfele de viați aduse de militarii legiunilor poloneze în apărarea intereselor statului Franța. Când împăratul Napoleon Bonaparte a învins în război Prusia, el, prin tratatul de pace de la Tilsit din 9 iulie 1807, a impus Berlinul să elibereze teritoriile poloneze acaparate la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în baza lor a format sub protecția sa formațiunea politică – *Ducatul Varșoviei*, restabilind astfel statalitatea națională a poporului polonez, pe un teri-

⁴⁸ Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938-1967. Том I. Москва, 1968, с. 26-27; В. И. Ленин, Оп. компл., вол. 35, п. 14.

⁴⁹ Relațiile istorice dintre popoarele URSS și România în veacurile XV-începutul celui de al XVIII-lea. Documente și materiale în trei volume. Vol. II. 1633-1673, Moscova, 1968, p. 276-277, 287-289.

⁵⁰ Ibidem. Vol. III. 1673-1711, Moscova, 1970, p. 327-331, 334-336.

toriu de 104000 de km² și cu o populație de 2 600 000 de locuitori. După victoria în războiul cu Austria Napoleon I a impus guvernul de la Viena să elibereze teritoriile poloneze anexate în trecut, pe care le-a unit la Ducatul Varșoviei, completând populația lui cu circa 2 milioane de locuitori⁵¹.

Constatăm, în baza exemplurilor aduse, două modalități de comportament al unor state mari și puternice în Europa. Franța modernă își ajută aliatul neoficial – poporul polonez – la eliberarea teritoriilor anexate de Prusia și de Austria și la restabilirea, în baza lor, a statului național – Ducatul Varșovia. În mod diametral opus a procedat Imperiul Rus. Împăratul Aleksandr I, în pofida faptului că strămoșii săi se angajaseră în numele moștenitorilor tronului Rusiei să ajute Moldova de a se elibera de sub suzeranitatea (protecția) sultanilor turci, întrucât Principatul a susținut Rusia în războaiele cu Turcia, a neglijat completamente interesele Moldovei de a obține suveranitate deplină și independență politică, impunând Imperiul Otoman să accepte dezmembrarea Statului Moldova și anearea teritoriului istorico-etnic românesc de la est de Prut.

Era un fenomen caracteristic pentru politica guvernanților Imperiului Rus de a insufla speranțe popoarelor din Europa și din Asia, acordându-le ajutorul necesar primar pentru a se elibera de sub dominația altor imperii expansioniste, urmate de protejarea ulterioară a suveranității lor statale și a integrității teritoriale, ca mai târziu să le anexeze și să le transforme în provincii (colonii) ale țarismului. Astfel, potrivit tratatului de protecție, încheiat la 24 iulie 1783 între Iraklie II, țarul Principatelor Georgiene Kartli și Kahetia, și Ecaterina a II-a, împărăteasa Rusiei, autocrația s-a angajat să respecte integritatea teritorială a principatelor, contribuind la restabilirea în viitor a jurisdicției acestora în teritoriile cotate de Iran și de Turcia (art. 2), să asigure guvernarea principatelor prin reprezentanții dinastiei țarului Iraklie (art. 6), să garanteze neamestecul în treburile interne, obligându-se să interzică demnitarilor ruși să facă careva dispoziții în acest domeniu (art. 7)⁵². Cu toate că în art. 12 era stipulat că tratatul era încheiat „pe vecie”, în anul 1801, contrar dispozițiilor din articolele 2, 6 și 7, Principatele Georgiene au fost anexate de Imperiul Rus⁵³ și transformate ulterior în gubernii, adică în provincii (colonii) ale țarismului⁵⁴.

Perfidia politicii expansioniste a țarismului s-a dezvoltat și față de Hanatul Crimeea, care pe parcurs de câteva secole, până la 1774, se dezvoltase în calitate de stat național al tătarilor din peninsula sub suzeranitatea Imperiului Otoman.

⁵¹ Vezi: *Istoria modernă a Europei și a Americii*. I. Chișinău, 1995, p. 300; *Дипломатический словарь*, 4-е изд. Том III. С.-Я. Москва, 1986, с. 463; М. Н. Покровский, *Дипломатия и войны царской России в XIX столетии*. Москва, 1924, с. 37.

⁵² *Полное собрание законов Российской Империи с 1649 года*. Собрание I. Том XXI. Санкт-Петербург, 1830, с. 1013-1017.

⁵³ *Ibidem*, Vol. XXVI, p. 503.

⁵⁴ *История государства и права СССР*. Часть I / Под ред. Г. С. Калинина и А. Ф. Гончарова. Москва, 1972, с. 374, 419; *История СССР с древнейших времен до наших дней*. Том 4. Москва, 1967, с. 366-367 и др.

Prin tratatul de pace ruso-turc de la Kuciuk-Kainargi din 1774 guvernul Imperiului Rus a impus Poarta Otomană să recunoască independența politico-statală a Hanatului Crimeei sub protecția țarismului⁵⁵. Recunoașterea independenței Hanatului a fost confirmată prin convenția ruso-turcă de la Ainalî-Kavak din 1779⁵⁶. Dar împărăteasa Ecaterina a II-a nici pe departe nu dorea ca Hanatul Crimeea să se dezvolte firesc în calitate de stat național al tătarilor. Proclamarea independenței lui față de Imperiul Otoman a fost doar o etapă intermediară, urmată de lichidarea statului național distinct al tătarilor. Doar după 4 ani de la semnarea convenției de la Ainalî-Kavak, prin care se confirma independența Hanatului Crimeea, statul tătarilor a fost anexat de țarism în 1783 și transformat într-o provincie (colonie) a Imperiului Rus, inițial sub denumirea de regiunea Taurida, iar mai târziu – gubernia Taurida⁵⁷.

Despre fațada machiavelică a politicii externe a țarismului, inclusiv cea promovată de Aleksandr I, ne convingem examinând instrucțiunile împăratului din 19 aprilie 1812, date amiralului P. V. Ciceagov, noul comandant al armatei ruse de la Dunăre, referitoare la procedeele de atragere în calitate de aliați de partea Rusiei a popoarelor din Europa de Sud-Est în războiul cu Franța: *„Trebuie să folosiți toate căile posibile de a exalta populația slavă, pentru a o aduce la țelul nostru; de exemplu, promiteți-le independența, construirea unui regat slav, recompense bănești pentru oamenii cei mai influenți dintre ei, decorații și titluri convenabile șefilor și trupelor <...>. Va trebui să intrăm în tratative cu Ali-pașa, să-l facem să spere la independența lui și la titlul recunoscut de rege al Epirului. <...> Dacă nu-l vom putea avea pe Ali-pașa, va trebui să angajăm toate modurile de a-l răsturna și de a stabili o putere care să ne fie mai favorabilă”*⁵⁸.

Politica expansionistă a guvernanților de la Petersburg era în discordanță totală nu doar cu aspirațiile locuitorilor Moldovei, dar și cu cele ale altor popoare neruse, îndeosebi cu ale popoarelor din Caucazul de Nord, care, pe parcursul a mai multor decenii, până în 1864, și-au apărat cu arma în mâini independența formațiunilor lor național-statale împotriva agresiunii armatei ruse. Ea, de asemenea, era în discordanță flagrantă cu tendințele generale ale popoarelor lumii de a trăi în cadrul unor state suverane și independente, iar nu în cadrul unor provincii (colonii) ale imperiilor expansioniste.

Sfârșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea, după cum se știe, s-a caracterizat prin intensificarea luptei dusă de mai multe

⁵⁵ Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII-начало XX в. Москва, 1978, с. 36; Дипломатический словарь, Том II. К-Р. Москва, 1985, с. 129; Е. И. Дружинина, Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение), Москва, 1955, с. 361-365.

⁵⁶ Восточный вопрос во внешней политике России, с. 41.

⁵⁷ Восточный вопрос во внешней политике России, с. 41, 44; Е. И. Дружинина, Указ. соч., с. 328 и др.; Большая советская энциклопедия. 1-е изд. Том 35, Москва, 1937, с. 307-310.

⁵⁸ Documentele anexării Basarabiei. Corespondența diplomatică Paris-Sankt Petersburg, 1807-1812 / Traducere realizată de G. Damian, I. Gaidău, E. Tacu. București, 2012, p. 142-143.

popoare din Europa și din America, în scopul eliberării de sub dominația străină și de constituire a unor state naționale independente. Deja către 1812 reușiseră să se elibereze SUA în 1776 de sub dominația Angliei, Haiti în 1804, Mexic în 1810, Chile în 1810, Columbia în 1810, Venezuela în 1811, Paraguay în 1811 de sub dominația Spaniei. În Europa în 1806 s-a eliberat Principatul Liechtenstein de sub dominația Imperiului Austriac. Ulterior în Europa s-au eliberat de sub dominație străină și au devenit state independente Grecia în 1821, Belgia în 1830, Luxemburg în 1835, iar în America – Argentina în 1816, Guatemala în 1821, Honduras în 1821, Costa Rica în 1821, Nicaragua în 1821, Peru în 1821, Brazilia în 1822, Ecuador în 1822, Bolivia în 1825, Uruguay în 1825.

Summary

The article briefly shows that the Moldavian national state, to the beginnings of the Russo-Turkish War of 1806-1812, was not an integral part of the Ottoman Empire, as stated by many previous authors, but was developing as a distinct state with limited sovereignty, under the suzerainty (protection) of Turkish sultans.

The author notes that the presentation of the Principality as a province of the Ottoman Empire was convenient because under this pretext sultans could motivate interferences in the internal affairs of Moldavia and of Russia, Austria and other expansionary countries, because the latest had the possibility to justify their intended territorial Rapture from the Moldavian Principality.

Main attention is paid to the study of the legal characterization of the dissolution of the nation state of Moldavia in 1812 under military pressure of the Russian Empire. It shows that in 1812 Russian Tsarism has failed government bond protector of Moldavia, assumed by art. XVI (p.10) of the Peace Treaty of 1774 Kuciuk Kainarji and art. VII (p.6) of the Convention Ainalî-Kavak in 1779.

Alexei Agachi*

POVARA SUPORTATĂ DE PRINCIPATELE ROMÂNE LA APROVIZIONAREA ARMATEI RUSE DE OCUPAȚIE ÎN ANII 1806-1812

În timpul oricărui război o importanță vitală pentru armatele beligerante are aprovizionarea lor cu toate cele necesare. Această constatare își păstrează valabilitatea și față de războiul ruso-turc din anii 1806-1812. Încă până la declanșarea războiului autoritățile țariste intenționau să aprovizioneze trupele ruse de ocupație în contul Principatelor Moldova și Țara Românească, unde au fost trimiși emisari pentru a cerceta situația și a crea rezerve de provizii și furaje. În iulie 1806, țarul Alexandru I, l-a trimis pe consilierul K. Rodofinikin în Principate, în calitate de rezident pentru a se informa ordonându-i: „*Dumneavoastră trebuie să aflați din timp câte provizii și furaje putem avea în Moldova și Valahia la etapa inițială a înaintării trupelor noastre*”, iar în cazul ruperii relațiilor dintre Rusia și Poarta Otomană, „*fără să mai așteptați alte instrucțiuni, începeți în cel mai secret mod pregătirea proviziilor și furajului în cantități permise de posibilități*”¹.

După ocuparea Principatelor de către trupele ruse guvernantei de la Petersburg au condiționat menținerea domnitorilor Alexandru Moruzi și Constantin Ipsilanti la domnie de acordul acestora de a aproviziona trupele ruse cu toate cele necesare în contul Principatelor. Domnul Alexandru Moruzi a refuzat colaborarea cu autoritățile ruse, iar Constantin Ipsilanti și-a asumat asemenea obligațiune, **fiind numit domn al Moldovei și Țării Românești**. Efectivele armatei ruse din Principate s-au majorat treptat de la 33.000 de ostași intrați în Moldova în anul 1806, până la 80.000 – în anul 1807, 140.124 soldați la 1 noiembrie 1808, fără contingentul ofițeresc, apoi până la 145.259 – la 1 august 1809, ca la începutul anului 1810 să atingă cifra de 180.000 de oameni². Cavaleria armatei ruse avea peste 60 mii de cai, iar convoiul militar ambulant avea circa 12 mii de boi³. Pentru aprovizionarea ostașilor și hrana vitelor erau necesare mari cantități de provizii (pâine, făină, miei, pesmeți, carne, crupe, sare) și furaje – orz, ovăz, fân și pășune. Armata rusă mai avea nevoie de mijloace de transport și comunicații, magazine pentru depozitarea proviziilor și furajelor, spitale militare, materiale de construcție, forță de muncă, locuințe pentru încartiruirea militarilor în perioada rece a anului, lemne pentru încălzire și pregătirea bucatelor, diverse unelte și instrumente etc.,etc.

* **Alexei Agachi**, doctor habilitat în istorie, cercetător științific principal la IISD al AȘM.

¹ Внешняя политика России XIX и начала XX веков. Серия первая. 1801-1815, том III, Москва, 1962-1965 (în continuare – ВПР), p.236.

² Arhiva Națională a Republicii Moldova, F. 1, inv. 1, d. 489, f. 6; d. 1245, f. 120 (în continuare – ANRM); A. Agachi, Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812). Ed. a II-a revăzută și completată, Pontos, Chișinău, 2008, p. 125, 186.

³ ANRM, F. 1, inv. 1, d. 489, f. 60.

Dacă inițial autoritățile ruse intenționau să plătească aprovizionarea, foarte curând au renunțat la această intenție, procedându-se la impunerea rechizițiilor jefuitoare gratuite. Autoritățile militare ruse au stabilit fiecărui principat cote anuale de predare a proviziilor și furajerelor. Pe parcursul celor șase ani de război Moldova a livrat trupelor ruse în mod gratuit 737.496 sferturi de pâine, care echivalau cu circa 5.715.594 puduri și costau 9.810.723 lei⁴. Cantitatea de pâine livrată de Țara Românească era și mai mare, alcătuind 973.272 sferturi, echivalentul a 7.542.858 puduri. O parte din această pâine a fost livrată în natură, iar cealaltă parte a fost procurată pe bani adunați din impozitele bănești extraordinare impuse locuitorilor, armata rusă primind pâinea în mod gratuit.

Obligați la corvezi și alte lucrări legate de deservirea armatei ruse, țăranii erau luați de la muncile agricole. În consecință, se micșora suprafața de pământ însămânțată, se micșora recolta și cantitatea de pâine în țară. Seceta din toamna anului 1809, suprafețe mici de pământ însămânțate și rechiziția din anul 1809 au provocat epuizarea tuturor rezervelor de pâine. Dar rechiziția de pâine totuși a fost impusă cu toate că senatorul rus S.Kușnikov, președintele Divanurilor Moldovei și Țării Românești, știa despre situația dezastruoasă care domnea în Principate, ceea ce se vede clar din chiar scrisoarea din 31 iulie 1809, a lui S.Kușnikov adresată feldmareșalului A.A.Prozorovski, comandant-șef al armatei ruse: „*Trecând la executarea ordinului luminății voastre...am adunat informații prealabile privitor la semănăturile de pâine din Moldova și Valahia și la roada ce se așteaptă potrivit timpului actual ca, respectiv, să stabilesc în mod exact ce cantitate de provizii pot să dea ambele principate pentru aprovizionarea trupelor ruse. Din numitele informații s-a constatat că **suprafețele însămânțate sunt cu totul neînsemnate**, îndeosebi în Moldova, din cauza că toamna și primăvara trecută **locuitorii au prestat cele mai diverse corvezi**, precum și din cauza pieirii vitelor în urma epizootiilor, astfel a fost însămânțată **doar a 10-a parte din sămânță în comparație cu anul trecut...**, nu se poate aștepta o roadă bogată și din cauza îndelungatei secete și a nimicirii unei părți de semănături de lăcuste și grindină: cu toate aceste inconveniente și a refuzului Divanului de aici (de la Iași –A.A.) de a livra anul acesta provizii, **l-am forțat să-și asume obligația de a vărsa cel puțin 20.000 sferturi de faină și 2.000 sferturi de crupe**, însă nu din roada așteptată în vara aceasta sau din rămășițele de provizii din anul trecut, ci **prin cumpărarea acestei cantități pe banii locuitorilor...** Pământul Țării Românești, deși se află într-o situație...neîndestulătoare, totuși locuitorii, nefiind atrași la îndeplinirea multor prestații, atât toamna trecută, cât și primăvara curentă...au avut mai bune condiții și posibilități de a mări semănăturile în comparație cu Moldova, și de aceea Divanul Țării Românești și vicepreședintele, domnul general-major Engelgardt, proiectează să livreze armatei în anul acesta 50.000 sferturi de pâine”⁵.*

Dar, la 20 octombrie 1809, a apărut ucazul țarului Alexandru I, care obliga Moldova și Valahia să mai livreze fiecare dintre ele câte 51.600 sferturi de

⁴ A. Agachi, op. cit., p. 157-158.

⁵ ANRM, F.1, inv.1, d.1325, f. 738-739v

pâine. Astfel rechiziția totală impusă Moldovei în anul 1809 constituia 73.600 sferturi, iar cea a Țării Românești era de 101.600 sferturi. Situația a devenit cu adevărat catastrofală. Seceta a continuat și în primăvara anului 1810. Generalul rus Snazin raporta, la 22 mai 1810, șefilor săi: *„De la Movilău și până la Iași nu este semănat nici un grăunte, rușii au mâncat toate grăunțele locuitorilor, luând și o mulțime de boi pentru transport”*⁶. În iarna anilor 1810-1811, în Moldova s-a declanșat foametea. Siliți de foamete unii dintre locuitori erau gata *„să-și vândă copiii”*⁷. Țăranii mâncau coajă de copac, viță- de- vie și tescovină măcinată.

Divanul Moldovei, pentru a livra rechiziția impusă de către autoritățile țariste și a salva locuitorii de foamete, l-a trimis pe căminarul Enache Pruncul în guberniile limitrofe Podolia și Herson să achiziționeze o mare cantitate de pâine. Au fost cumpărate 100.000 sferturi de făină, 12.500 sferturi de crupe și 55.000 sferturi de orz și ovăz, cu banii vistieriei Moldovei, dar autoritățile de la Petersburg, în scopul protejării propriilor rezerve de pâine și neadmiterii majorării prețurilor, au interzis aducerea pâinii în Moldova⁸. Iarna anului 1810-1811, fiind extrem de grea, s-a păstrat în memorie sub denumirea de *„iarna lui Kamenski”*⁹, care era numele comandantului-șef al armatei ruse. Doar pericolul care amenința armata rusă să rămână fără provizii, a impus autoritățile țariste, la cererile repetate ale generalului N.Kamenski, să permită ulterior aducerea pâinii oprite la hotarul Moldovei.

Armata rusă a utilizat și mari cantități de sare procurată la prețuri mici. S.Kușnikov îl informa pe A.Prozorovski că a *„reușit”* să-l convingă pe concesionarul Sturdza să vândă 300.000 ocale de sare armatei la prețul de numai 5 lei suta de ocale, prețul sării la piață fiind de 6 lei, iar concesionarul avea o pierdere de 20 parale la fiecare 100 de ocale de sare¹⁰. La începutul anului 1810, S.Kușnikov semnează cu arendașul ocnelor Moldovei un contract de cumpărare a 3.212.500 ocale de sare la prețul derizoriu de numai 2 lei suta de ocale, dar, în urma rezilierii contractului de către partea rusă, arendașul ocnelor a pierdut 64.250 lei, însă dacă vom ține cont că prețul real al unei 100 de ocale era de 6 lei, atunci vom constata că pierderile arendașului și ale vistieriei alcătuiau suma de 192.750 lei.¹¹

Pentru hrana boilor din convoiul militar ambulant și a cailor din cavaleria armatei, Principatele au pregătit și furnizat în mod gratuit enorme cantități de fân. În cei șase ani de război Moldova a livrat armatei ruse 31.674.920 puduri de fân, al cărui cost alcătuia 15.837.460 lei.¹² Țara românească a furnizat în aceiași

⁶ Н. Дубровин, Письма главнейших деятелей в царствовании императора Александра I, СПб, 1883, с. 28.

⁷ V.A. Urechia, Istoria românilor. Curs făcut la facultatea de litere din București după documente inedite, București, 1896, vol. IX, p. 478.

⁸ ANRM, F.1, inv.1, d.2206, f.23-26; d.3247, f.74.

⁹ A. Agachi, op. cit., p. 149.

¹⁰ Ibidem, p. 160.

¹¹ Ibidem, p.161.

¹² Ibidem, p.178.

ani 25.921.933 puduri de fân, la prețul de 28 parale pudul, costul fânului cifrându-se la 18.144.709 lei. Dacă totalizăm, ajungem la o cantitate de 57.595.933 puduri de fân furnizate de ambele Principate, în valoare de 33.982.169 lei¹³. Pregătirea unei cantități atât de mari de fân a fost o povară extrem de grea pentru locuitorii Principatelor, fapt recunoscut chiar de către senatorul S. Kușnikov, care, la 25 iunie 1808, îi scria baronului Lang, comandant al cetății Hotin, că: *”pentru pregătirea în anul curent a celor 7 milioane de puduri de fân eu am fost nevoit să mobilizez 80.000 de lucrători din Moldova și de a mai scoate și alți oameni la această lucrare e imposibil”*¹⁴, locuitorii fiind sustrași de la alte lucrările agricole.

Comandantul-șef al armatei ruse, amiralul P.V. Ciceagov a încercat să stoarcă bani de la locuitorii Principatelor și pentru furajul din iarna anului 1812-1813, când armata rusă trebuia să fie evacuată. Însă încercarea amiralului a eșuat. Adunarea banilor de la locuitori, pe care haznaua rusă nu avea dreptul să-i pretindă, precum și pregătirea fânului, pentru perioada când trupele ruse nu se vor mai afla în Principate, erau în contradicție cu prevederile Tratatului de Pace de la București și puteau provoca un conflict ruso-turc inconvenabil Rusiei¹⁵. Atitudinea militarilor ruși față de munca locuitorilor era risipitoare și disprețuitoare. Mari cantități de fân rămăneau din an în an nefolosite, iar comandantul-șef al armatei ruse, feldmareșalul A. Prozorovski, îl lua în derâdere pe consilierul militar Grabovski, care ținea furgoanele armatei ruse în Podolia pentru a procura acolo fân, care, cum s-a exprimat feldmareșalul, **„poate fi primit aici (în Principate – A.A.) gratis”**¹⁶. Mari cantități de fân au fost luate de la locuitori în mod abuziv, fără a fi plătite.

O armată atât de numeroasă a avut nevoie pe parcursul războiului de mijloace de transport și comunicații, de materiale de construcție și forță de muncă. Convoiul militar al armatei dispunea la 2 ianuarie 1807, de 11.541 boi și 5.068 furgoane, fiind deservit de 3.464 oameni (ofițeri, ostași, pahonți). Acest număr de boi și furgoane nu era îndestulător pentru a deservi armata rusă, iar numărul boilor s-a micșorat la începutul primăverii anului 1808 până la 8.593. Afara de aceasta operațiunea de forțare a Dunării și desfășurare a operațiunilor militare pe malul drept al acestui râu, necesita un număr și mai mare de mijloace de transport. În ianuarie 1809, la cererea comandantului-șef al armatei ruse, au fost luați de la locuitorii Principatelor 12.000 de boi și 1.000 de furgoane a câte trei perechi de boi, juguri și funii, cu promisiunea de a restitui țăranilor boii, iar pentru cei care vor fi lipsă casieria armatei să plătească câte 30 lei pentru fiecare bou (cu 2,5 ori mai puțin decât costul real) și câte 40 de lei pentru fiecare furgon¹⁷. Cei 6.000 de boi, 500 de furgoane cu juguri și funii furnizați de Moldova costau 585.500 lei. Comandantul armatei a promis să plătească numai 200.000

¹³ Ibidem.

¹⁴ ANRM, F.1, inv. 1, d. 7, f. 395v - 396.

¹⁵ A. Agachi, op. cit., p. 170-173.

¹⁶ ANRM, F.1 inv.1, d.333, f.2.

¹⁷ Ibidem, d. 1324, f. 58, 463.

lei (180.000 pentru boi și 20.000 lei pentru furgoane). Boii nu au fost restituiți și nici plătiți și numai furgoanele au fost plătite parțial¹⁸.

În anul 1810, comandantul-șef al armatei ruse generalul P.Bagratiou, ordonă senatorului S.Kușnikov să mai procure în Principate 10.000 de boi și 1.000 de furgoane, tot așa cum procedase feldmareșalul A.Prozorovski în anul 1809, adică să promita Divanurilor plată, iar boii să fie cumpărați cu banii adunați de la locuitori. Dar în anul 1810 situația din Principate era atât de dezastruoasă, încât furnizarea boilor de către țărani era cu totul imposibilă. În țară era mare sărăcie și băntuia foametea. Cu toate acestea S.Kușnikov, a reușit să-i impună pe țăranii Principatelor să participe la procurarea celor 1.000 de boi, de la ei fiind adunați 300.000 de lei. Pe parcursul războiului Moldova a furnizat armatei ruse în mod gratuit 18.873 boi (din care 10.000 au pierit în timpul corvezilor), care costau 1.509.840 lei și 1.000 de furgoane, plătite parțial și la un preț înjumătățit, iar Țara Românească a furnizat 17.875 boi (din care 10.000 pieriți în timpul corvezilor)¹⁹. Deci, chetuielile totale ale Principatelor legate de furnizarea și pierderea boilor ating suma de 3.091.019 lei.

Trebuie să menționăm însă, că oricât s-ar fi străduit administrația militară să întărească convoiul ambulant, acesta putea transporta doar o parte infimă din enormele cantități de provizii, furaje, muniții, bolnavi, prizonieri, materiale de construcție și alte poveri ale trupelor. Numai pentru transportarea pâinii (făină, crupe, orz, ovăz) erau necesare peste 244.395 de care. Pe parcursul războiului, Principatele au furnizat armatei ruse 57.595.933 puduri de fân. Cantitatea impresionantă generează întrebarea: câte care au fost necesare pentru transportarea acestei cantități de două ori, prima dată la depozitele militare și a doua oară de la depozite la locurile de dislocare a unităților militare, în condițiile când nu se cunoaște numărul de puduri ce puteau fi încărcate într-un car? Dacă admitem că într-un car ar fi încăput 50 de puduri, atunci pentru transportarea cantității menționate ar fi fost necesare 1.151.918 care.

Odată cu ocuparea Moldovei și Țării Românești a apărut problema stabilirii și menținerii comunicațiilor între armata rusă din Principate cu capitala și guberniile Imperiului Rus, cu statele vecine, dar și cu administrația locală și între unitățile armatei ruse. În acest scop, administrația rusă a hotărât să utilizeze menzilele Principatelor, care existaseră și până la venirea trupelor ruse. Menzilele erau stațiuni poștale, înzestrate cu cai și diligențe ce asigurau legătura capitalelor Iași și București cu ținuturile și județele și transportul călătorilor și a corespondenței. Menzilele erau date de către domnie în arendă unor concesionari în schimbul unor sume bănești plătite din vistieria țării. Toți călătorii erau obligați să plătească uțăretul – taxa pentru transport. Un contract de arendă a menzilelor a fost încheiat la 27 mai 1804 între domnul Moldovei Alexandru Moruzi și vel vistiernicii Gheorghe Balș și Sandulache Sturza.²⁰

¹⁸ A. Agachi, op. cit., p. 180-184.

¹⁹ Ibidem, p. 185-186.

²⁰ ANRM, F.1, inv.1, d.37, f.3-8.

După intrarea trupelor ruse în Principate, menzilirile au fost copleșite de un număr mare de militari, călători, curieri, ștafete, transporturi și, soții de ofițeri, doamne de campanie, negustori, marchitani, vivandieri, care veneau mereu din Rusia, și plecau cu mari încărcături. Menzilirile nu mai făceau față torentului de călători și poveri transportate. Autoritățile militare au impus Divanurile Principatelor să organizeze noi menzili și să majoreze numărul cailor în stațiunile poștale existente. Numai în anul 1807 au fost cheltuiți în acest scop de către Divanul Moldovei 195.985 lei.²¹

Povara organizării și întreținerii noilor menzili a fost pusă de către autorități pe spatele locuitorilor satelor din zonă. Dar activitatea stațiunilor poștale a devenit cu adevărat infernală din cauza abuzurilor militarilor rusi, care luau mai mulți cai decât numărul indicat în podorojne, goneau cai până la istovire, nu plăteau taxa de transport potrivit contractului semnat de către Divan și arendașii menzilirilor, se abăteau de la rutele stabilite, îi băteau și-i maltratau pe slujitorii menzilirilor, devastau stațiunile distugând inventarul, mobila și accesoriile mijloacelor de transport, funcționarea stațiunilor poștale fiind totalmente dezorganizată. Toate jaloabele arendașilor menzilirilor și cele ale Divanului adresate senatorilor, ca și multiplele ordine ale comandanților-șefi ai armatei ruse pentru a restabili ordinea nu dădeau nici un rezultat. Abuzurile și chiar crimele au continuat pe parcursul întregului război.²²

O prestație la fel de împovăraătoare, impusă Principatelor Române de către administrația rusă era încartiruirea militarilor în casele locuitorilor în perioada rece a anului, iar a unora chiar pe tot parcursul anului și aprovizionarea armatei cu lemne pentru încălzirea caselor în care erau încartiruiți militarii, a spitalelor militare, bordeielor, cazarmilor din cetăți și pentru pregătirea bucatelor. Militarii încartiruiți în casele locuitorilor aveau un comportament grosolan față de stăpâni, comiteau abuzuri, adesea îi maltratau. Pentru a stăvili abuzurile militarilor, comandanții unităților au primit ordin de la comandantul-șef al armatei să ia, la părăsirea localităților unde au iernat, adeverințe despre buna comportare a militarilor, care să confirme că locuitorii nu au pretenții față de ei. Dar nici acest ordin nu a pus capăt fărâdelegilor. Militarii îi impuneau cu forța pe locuitori să semneze adeverințele, iar țărani, folosindu-se de faptul că militarii nu cunoșteau româna, scriau pe adeverințe că au fost impuși „*cu de-a silă*”.²³

Abuzurile însă au continuat, situația agravându-se și mai mult din cauza că autoritățile militare au impus locuitorii să-i alimenteze pe militari în schimbul unei plăți de 95 copeici de argint. În luna iunie 1809, locuitorii orașelului Otaci, ținutul Soroca, se jeluiau autorităților că ostașii cazați în casele lor cer să fie hrăniți cu carne de găină și alte mâncări alese, pe care ei înșiși nu le au și că refuzând bucatele propuse, le aruncă în capul oamenilor, bătându-i crunt.²⁴ Au

²¹ Ibidem, d.1604, f.71-71v.

²² A.Agachi, op.cit., p.199-205.

²³ ANRM, F.1, inv.1 d.3248, f.158-158v (în continuare fila este deteriorată).

²⁴ Ibidem, d.1325, f.419-419v.

trimis jalobe Divanului locuitorii din Pitești, cerând scutirea de încartiruirea și alimentarea ostașilor, iar locuitorii satului Cățel, (județul Ilfov) cereau îndurare, „că nu mai pot suferi supărările ostașilor”, care, „nemulțumindu-se cu ceea ce li se dă hrană ei le iau în silă fânul vitelor lor, porumbul, mălaiul și altele”²⁵.

Erau, însă, cazuri când fărădelegile erau săvârșite la comanda ofițerilor superiori și chiar a generalilor. Senatorul Krasno-Milașevici a primit o plângere din satul Sinești (județul Vâlcea) în care se menționa că un grup de cazaci a cules mai toți strugurii din podgoriile satului. Anchetând cazul, senatorul a aflat că, la ordinul general-maiorului Engelgardt, vicepreședinte al Divanului Munteniei, datat cu 15 septembrie 1810, de a pregăti vin pentru comandantul-șef al armatei ruse, generalul Kamenski, au fost trimiși patru cazaci, care au cules strugurii, iar cele 1.200 vedre de vin preparate, au fost trimise lui Kamenski. Vinul se vindea atunci cu 2 lei, iar cel mai bun, cu 2,5 lei vadra²⁶.

Principatele mai erau impuse să furnizeze și lemne pentru încălzirea clădirilor și pregătirea bucatelor, fabricarea prafului de pușcă, arderea cărbunelui de lemn. Pentru acoperirea necesităților menționate autoritățile militare cereau, iar divanul pune la dispoziția unităților militare mari suprafețe loturi de pădure pentru tăiere. Pe parcursul războiului Moldova a furnizat armatei circa 180.000 stânjeni cubi de lemne, costul cărora se cifra la 3.600.000 lei.

Locuitorii Principatelor au fost impuși să mențină în stare bună și să repare drumurile, podurile, vadurile, bacurile de transport peste râuri, furnizând materiale de construcție pentru fortificarea cetăților, construirea unui mare număr de magazii și depozite pentru provizii și furaje, grajduri, șoproane, bordeie, spitale, cuptoare pentru coacerea pâinii, construirea flotei fluviale de la Dunăre. Toate aceste sarcini au fost realizate în mod gratuit. În Moldova au fost construite 4.200 de stânjeni de magazii, costul cărora se cifra la 294.000 lei²⁷. Pe tot parcursul războiului Principatele au asigurat armata cu forță de muncă, fiind dați cărauși, cosași, tăietori de pădure, meșteri, pahonți, salahori cu instrumente de muncă. Majoritatea livrărilor și a muncilor prestate, cu unele excepții, erau gratuite.

Intrarea armatei ruse în Principate a cauzat introducerea unui impozit nou denumit „*porțița de carne și vin*”. Rația alimentară stabilită prevedea, ca fiecare ostaș rus necombatant să primească pe săptămână câte jumătate de pfund rusesc de carne și câte un pahar (cearka) de rachiu, iar ostașii combatanți primeau câte 1,5 pfunzi de carne și 3 pahare de votcă. Inițial, Divanurile Moldovei și Țării Românești au fost obligate să furnizeze armatei câte 500 de junci anual, dar începând cu 1 ianuarie 1808, comandantul-șef al armatei ruse, feldmareșalul A. Prozorovski a cerut introducerea unui nou impozit în mărime de 8 parale pe săptămână pentru fiecare ostaș, suma anuală atingând cifra de 354.242 lei luați

²⁵ V.A.Urechia, op.cit., vol.XI, p.740, 748.

²⁶ ANRM, F.1, inv.1, d.2343, f.1-2v.

²⁷ Ibidem, d. 1210, f. 30v

de la fiecare Principat²⁸ pentru porția de carne și vin. Banii erau adunați de la locuitori și plătiți de către Divan în cote lunare. Către 2 octombrie 1812, când armata rusă a plecat din Principate Moldova a plătit 2.154.029 lei pentru porția de carne și vin²⁹. Țara Românească a plătit 1.730.293 lei.

Cu mult mai mari erau sumele bănești impuse Principatelor pentru finanțarea spitalelor militare ale armatei ruse. Potrivit ordinului emis de către feeldmareșalul A.Prozorovski, la 1 ianuarie 1808, amdele Divanuri urmau să plătească anual pentru finanțarea spitalelor militare 1.136.375 de ruble rusești de argint, fiecărui Divan revenindu-i câte 568.187,5 ruble rusești de argint.³⁰ Nedis-punând de monedă rusească, Divanurile urmau să plătească în lei, la cursul de 2 lei și 25 parale (105 parale) pentru o rublă – curs stabilit de către administrația militară rusă, fiecărui Principat revenindu-i câte 1.491.492 lei. Această sumă era extrem de exagerată, ceea ce denotă poftele hrăpărețe ale administrației ruse.

Ulterior, cunoscând mai bine situația economică a Principatelor și covin-gându-se de absoluta imposibilitate a Divanurilor de a achita sumele cerute, feeldmareșalul le-a redus la jumătate, fiecărui Principat revenindu-i câte 284.093 de ruble și 75 de copeici de argint³¹, sau câte 745.746 de lei, potrivit cursului valutar deja menționat, prezentând această reducere ca o mare binefacere din partea administrației ruse locuitorilor Principatelor. Banii trebuiau plătiți cu strictețe în cote lunare în sumă de 62.145 lei.³² Dar odată cu majorarea efectivelor armatei ruse a fost majorată și suma pentru finanțarea spitalelor, de la 745.746 lei până la 852.281 lei de la fiecare Principat.³³

Pentru a atenua criza financiară din Rusia, guvernării de la Petersburg au încercat să stoarcă un împrumut în sumă de 1.960.000 lei de la Moldova și Țara Românească, dar sărăcia cumplită a locuitorilor a dejucat acest plan³⁴. În schimb operațiunea de schimb a asignatelor rusești (bani hârtie) pe bani de aur și argint s-a încununat cu succes, din Principate fiind scoase mari sume bănești în monedă de aur și argint³⁵.

În anii războiului situația financiară a Moldovei s-a înrăutățit mult, deoarece banii adunați în vistierie din impozite erau utilizați pentru întreținerea armatei ruse. Astfel, în perioada 1807-1812, din veniturile Țării Moldovei, care însumau 17.123.037 lei, pentru aprovizionarea și deservirea trupelor ruse au fost folosiți 1.894.973 lei, ceea ce alcătuia 92,8% din toate veniturile³⁶, iar din veniturile Țării, Românești în sumă de 29.237.756 lei, au fost cheltuiți pentru

²⁸ Ibidem, d. 65, p. 164.

²⁹ A. Agachi, op. cit., p. 255.

³⁰ ANRM, F.1, inv.1, d.65, f.32, 43; d.682, f.84v.

³¹ Ibidem, d.65, f.32, 43; d.682, f.4.

³² Ibidem, d.65, f.32.

³³ A. Agachi, op. cit., p. 248.

³⁴ ANRM, F.1, inv.1, d.2304, f.5-6v.

³⁵ Ibidem, d.3873, f.1-1v, 3-13v.

³⁶ A. Agachi, op. cit., p. 267.

aprovizionarea trupelor ruse 25.066.191 de lei sau 85,73% din toate veniturile vistieriei.

Începând cu anul 1810, când guvernul rus a declarat Moldova și Țara Românească anexate la Rusia, veniturile Principatelor au fost incluse în componența finanțelor Rusiei. La plecarea trupelor ruse din Moldova, la 2 octombrie 1812, din vistieria țării au fost luate toate lichiditățile în sumă de 289.566 de lei,³⁷ vistieria rămânând goală, Moldova mai având de plătit Rusiei o „datorie” în sumă de 12.098 lei – veniturile vamale pentru luna septembrie 1812³⁸. Divanurile au fost impuse să mai achite sume importante unor farmaciști pentru medicamente și alte sume și mai mari pentru reparația spitalelor și arenda pentru unele clădiri închiriate pentru spitale. De la 1 ianuarie 1808 și până la sfârșitul războiului Moldova a plătit pentru spitalele armatei ruse 4.559.300 de lei, iar Țara Românească a achitat în același scop 4.610.147 de lei.

Administratorii țariști nu au scăpat din vedere nici aurul extras din râurile muntene de către ȣiganii domnești. Kușnikov a cerut Divanului să-i prezinte toată cantitatea de aur extrasă după plecarea domnului din țară, pentru „*a-l prezenta curții imperiale*”³⁹, cerând, concomitent, informații cu privire la modul de extragere și cantitatea de aur extrasă. Din raportul trimis lui Kușnikov aflăm că, în timpuri străvechi ȣiganii domnești aurari extrăgeau anual din apele râurilor până la 4.000 dramuri de nisip aurifer, din care 1.300 dramuri intra în posesia doamnei Ȣării Românești, iar 2.700 aparțineau vel-armașului, care îi tutela pe ȣigani⁴⁰. Ulterior, cantitatea anuală de aur extrasă a fost micșorată până la 3.000 dramuri, din care 1.200 revenea Doamnei, iar 1.800 vel – armașului. Pentru fiecare dram lipsă din cele 3.000 dramuri, ȣiganii erau obligați să plătească câte 7 lei⁴¹. În ultima vreme, ȣiganii nu reușeau să adune anual mai mult de 1.200 dramuri, din care cauză armașul își primea cota în lei. Divanul a prezentat senatorului următoarele cantități de aur:

1808 – 1.100 dramuri⁴²
1809 – 1.025 dramuri
1810 – 1.130 dramuri
1811 – 1.200 dramuri
1812 – 1.200 dramuri

TOTAL: 5.655 dramuri

Știind că greutatea unui dram varia între 3,18 – 3,23 grame, putem conchide că dramurile menționate cântăreau circa 18 kg.

Banii utilizați pentru armata rusă erau adunați în vistierie din impozite: goștina, dijma, vădrărit, ocne, vama, cvita, dajdie de la ȣiganii domnești etc.,

³⁷ ANRM, F.1, inv.1, d.3312, f.159v, 160.

³⁸ Ibidem, d.4269, f.1142v-1143, 1242v; d.2338, f.99-99v.

³⁹ Ibidem, d.7, f.657v-658.

⁴⁰ Ibidem, d.303, f.2-3.

⁴¹ Ibidem, f.14.

⁴² Ibidem, 9-9v; d.8, f.699-699v.

care, la cererea administrației ruse erau mereu majorate, fiind stabilite și impozite bănești extraordinare de la caz la caz. Moldova a suferit mari pierderi financiare din cauza interzicerii comerțului cu Poarta otomană și limitării negoțului cu posesiunile austriece. Era interzis exportul pâinii, bovinelor și cailor, considerate mărfuri strategice, necesare aprovizionării armatei ruse cu provizii, carne, animale de tracțiune și pentru remonta cavaleriei. Alte pierderi proveneau din vânzarea unor mari cantități de mărfuri armatei ruse la prețuri mici. Mari prejudicii sufereau exportatorii de vite, sare și cereale⁴³. Negustorii locali aveau pagube și din cauza concurenței mărfurilor importate în principate de către negustorii ruși, fără plata taxelor vamale, ceea ce provoca scăderea prețurilor la mărfurile locale⁴⁴.

Mari pierderi sufereau negustorii care practicau comerțul cu Rusia, îndeosebi exportatorii de sare, din cauza închiderii punctelor vamale de la Nistru, cu excepția celui de la Dubăsari, inconvenabil pentru export și din cauza rezilierii în mod unilateral de către partea rusă a unui contract, care prevedea exportul în guberniile ruse a unui milion de puduri de sare (13.333.000 ocale)⁴⁵, iar visteria Moldovei a pierdut suma 64.250 lei⁴⁶. Alte pierderi proveneau din majorarea taxelor vamale la mărfurile exportate din Moldova în Rusia. Inegalitatea comerțului dintre Moldova și Rusia era cauzată și de scutirea de plata taxelor vamale a mărfurilor importate din Rusia în Moldova pentru armata rusă.

Trupele ruse care au ocupat Moldova și Țara Românească în anii 1806-1812 au pricinuit mari prejudicii materiale, fizice și morale locuitorilor. Militarii ruși au comis nenumărate abuzuri, jafuri și crime. Măsurile întreprinse de administrația rusă din Principate pentru a stăvilii acest proces îngrozitor nu dădeau rezultatele scontate. Deși informate cu privire la comportamentul dezonorant al armatei, administrația rusă și comandamentul armatei nu au luat în mod intenționat măsuri eficiente pentru disciplinarea trupelor, ci s-au mărginit la emitere de „ordine” a căror neexecutare se generalizase. Atitudinea duplicitară a administrației ruse contribuia la înmulțirea jafurilor, iar în multe cazuri principalii vinovați erau chiar șefii administrației ruse, generalii și comandanții-șefi ai armatei. Informațiile furnizate de un enorm număr de documente, spulberă mitul creat de istoriografia rusă și, îndeosebi de cea sovietică, privind atitudinea umană a militarilor, „binefacerile” administrației ruse față de locuitorii Principatelor și despre „înflorirea prieteniei” de veacuri dintre poporul rus și locuitorii Moldovei⁴⁷.

Majorarea impozitelor și introducerea unor noi impozite extraordinare (rechiziții, dării, prestații), ca și abuzurile, jafurile și crimele comise de militarii ruși provocau, în mod firesc, nemulțumirea și opoziția locuitorilor Principate-

⁴³ A. Agachi, op.cit., p. 280-283, 291-293.

⁴⁴ ANRM, F. 1, inv. 1, d. 7, f. 586; d. 12, f. 96.

⁴⁵ Ibidem, d. 1131, f. 58-59; d. 2283, f. 86v.

⁴⁶ Ibidem, d. 2283, f. 88v.

⁴⁷ A. Agachi, op. cit., p. 308-336.

lor față de regimul de ocupație, opoziția manifestându-se în diverse forme de protest și riposte din partea celor împilați. Cele mai răspândite forme de protest erau jaloabele individuale sau colective, înmânate ispravnicilor, reprezentanților clerului, Divanurilor, iar în caz de forță majoră, mai ales pentru crimă – comandanților-șefi ai armatei, președinților Divanurilor Principatelor, exarhului și mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni; fuga locuitorilor din sate, fie pe moșiile boierești din alte sate, fie dintr-un principat în altul, fie peste hotarele țării, sau ascunzându-se în păduri și munți; părăsirea locului de muncă de către cărauși, salahori, meșteri, pahonți etc; decizerea locuitorilor de supușenia țării și adoptarea statutului de sudit, intrând sub protecția consulilor marilor puteri europene, fiind scutiți de impozite, dări și prestații; trecerea contribuabililor în categoriile privilegiate, scutite de impozite și dări. Birnicii treceau în categoria scutelnicilor, poslușnicilor, slujitorilor care, fiind scutiți de unele impozite și dări în folosul statului, îndeplineau diverse munci în folosul boierilor. Era practică și ascunderea birnicilor printre coloniștii transdanubieni, care erau încurajați să vină în Principate, momiți de promisiunea scutirii de impozite și dări. Multiple au fost cazurile când locuitorii refuzau să-i încartiruiască în propriile case pe militari, devastând unele părți ale caselor. Concomitent cu opoziția deschisă, dar pașnică împotriva regimului de ocupație, au fost și destule cazuri când populația opunea rezistență fizică, ripostând împilatorilor.

Tabelul de mai jos se constituie ca o încercare de totalizare a utilizării resurselor Principatelor Române de către Rusia în anii de ocupație 1806–1812.

Țara Românească		Țara Moldovei	
cantitatea	costul	cantitatea	costul
Pâine – 7.542.858 puduri	12.944.517 lei	5.715.594 pud.	9.810.723 lei
Sare – 125.000 puduri	81.250 lei	3.302.414 ocale	201.295 lei
Fân – 25.921.013 puduri	18.144.709 lei	31.674.920 pud.	16.005.099 lei
Boi – 17.875 capete	1.430.000 lei	18.873 capete	1.509.840 lei
Juguri – 3.938 unități	15.752 lei	4.436 unități	17.774 lei
Funii – 7.875 unități	17.718 lei	8.873 unități	19.964 lei
Furgoane – 1.000 unități	40.000 lei	1.000 unități	40.000 lei
Lemne – 138.000 stânjene cubi	4.830.000 lei	180.000 stânjene cubi	3.600.000 lei
Sume plătite din veniturile vistierii în anii 1806–1812, în numerar pentru finanțarea armatei	25.066.091 lei	–	15.894.973 lei
Pentru construirea magaziiilor în anii 1808–1809	–	–	350.000 lei
Pentru construirea caselor nekrasoviștilor	–		2.040 lei
Bărți		90 unități	35.530 lei
TOTAL:	62.570.037 lei	–	47.487.208 lei

Deci, în cei șase ani de război, Principatele Române au furnizat armatei ruse bunuri materiale în sumă de circa 110.057.245 lei, la care se adaugă 18 kg de nisip aurifer și comoara din obiecte de aur și argint, descoperită în Moldova, considerată din antichitatea romană, trimisă la Petersburg. Suma de mai sus nu cuprinde:

- Banii luați din casieriile rasurilor pentru finanțarea administrației ruse și a altor funcționari și militari ruși;
- prețul celor 80.000 boi din cei 100.000 boi pierduți de locuitori în timpul corvezilor (în statistică am inclus numai cei 20.000 boi menționați de istoricul rus Mihailovski-Danilevski);
- costul proviziilor, furajului neplătit de către autoritățile țariste în conformitate cu chitanțele eliberate locuitorilor;
- costul proviziilor, furajului și al altor bunuri luate de către militari de la locuitori în mod abuziv;
- costul a 130.000 ocale de pesmeți furnizați în anul 1807;
- Pierderile în rezultatul calculării costului pâinei livrată de Țara Românească, la prețurile pâinei din Moldova, unde acestea erau mai mici decât în Muntenia,
- costul măcinatului grâului;
- costul materialelor de construcție și cărbune ars;
- magaziile construite de către Țara Românească pe parcursul întregului război și în Moldova în anii 1810-1812;
- prețul instrumentelor de lucru procurate și utilizate la diverse munci;
- prețul mijloacele de transport ale țăranilor deteriorate în timpul transportării poverilor destinate armatei;
- pierderile Principatelor din cauza interzicerii comerțului cu Poarta Otomană și limitarea negoțului cu posesiunile austriece;
- pierderile Principatelor la procurarea de către haznaua rusă a unor mari cantități de provizii și furaje la prețuri reduse;
- pierderile din cauza luării forțate a locuitorilor de la muncile agricole, meșteșugărești și din gospodării și folosirea lor la diverse munci în folosul armatei ruse (cărăuși, cosași, meșteri, salahori, pahonți, etc.);
- pierderile în urma transportării în mod gratuit de către locuitori a rechizițiilor de furaje și provizii impuse Principatelor și a altor enorme poveri ale armatei la prețuri extrem de mici;
- neachitarea de către casieria armatei pentru transportul poverilor și a taxei pentru mijloacele de transport luate de către militari de la locuitori în mod abuziv;
- schimbarea cursului valutar în defavoarea Principatelor și introducerea forțată pe piața acestora a asignatelor;
- costul încartuirii militarilor ruși în casele locuitorilor;
- costul deservirii trupelor ruse de menzilele Principatelor;

- pierderile cauzate de schimbul clandestin al unor mari cantități de monede de aur și argint pe asiguate, ca și banii cheltuiți de către boierii și funcționarii români pentru baluri, daruri și mituirea administratorilor și generalilor ruși etc., etc.

Cu luarea în calcul a acestor și a altor cheltuieli nemenționate suma de 110.057.245 lei poate fi dublată fără nicio exagerare.

Dintre toate promisiunile țarului, enumerate în manifestul său din 12 decembrie 1806, una singură a fost cu adevărat respectată: „folosirea pe deplin a tuturor resurselor” Principatelor, lucru recunoscut de P. Ciceagov, ultimul comandant-șef al armatei ruse. În adresarea remisă Divanului Țării Românești, cu ocazia plecării sale din București și a retragerii armatei ruse, menționa: „Ați suportat povara războiului cu constanță și generozitate. Sacrificiile Domniilor voastre sunt cunoscute. Motivele lor vă onorează și Maiestatea Sa Imperială vă este recunoscător”⁴⁸. În scrisoarea către Divanul Moldovei amiralul repeta aprecierea: „În timpul războiului care s-a sfârșit cu tratatul de la București ați dat dovadă de zel față de interesele serviciului Maiestații Sale Imperiale. Sacrificiile pe care le faceți, vă onorează și Maiestatea Sa Împăratul vă este recunoscător pentru aceasta”⁴⁹.

În concluzie, pentru a avea încasări și a avea posibilitatea de a cheltui un procentaj de 88,35% din veniturile vistieriilor Principatelor, pentru necesitățile trupelor de ocupație, administrația rusă a procedat la mărirea impozitelor până la dublarea și chiar mai mult, la introducerea unor impozite noi, ceea ce a condus la degradarea generală a nivelului de trai și la ruina economică a Țării Moldovei și a Țării Românești.

După enormele sacrificii materiale și morale ale locuitorilor Principatelor, anexarea Basarabiei a constituit un act de o enormă injustiție istorică săvârșit de către Rusia față de Moldova și poporul ei. Dar atitudinea românilor față de Rusia țaristă a început să se modifice. Regimul de ocupație dur, spolierea locuitorilor, abuzurile și brutalitățile care se vor finaliza cu raptul Basarabiei, au pus capăt unui secol și mai bine (de la Brâncoveanu și Dimitrie Cantemir încoace) de speranțe și încredere în „protectoratul Rusiei” și în intențiile binevoitoare de a elibera popoarele balcanice de sub dominația otomană. Nicolae Iorga sesizează schimbarea de atitudine: „băgară de seamă moldovenii că numai un alt imperiu își întinsese granițele până la Prut”⁵⁰, ca și consulul rus de la Iași, A. Pisani: „Principii și boierii din aceste țări sunt rău dispuși față de noi”⁵¹. Istoriografia notează că partida filorusă din Principate a pierdut capitalul de simpatie de odinioară.

⁴⁸ N.Iorga, *Acte li fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele și manuscrisele ale apusului*, vol.II, București, 1896, p.485-486.

⁴⁹ Radu Rosetti, *Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească de la 1806-1812*, București, 1909, fasc.III, p.38.

⁵⁰ N.Iorga, *Istoria poporului românesc*, București, 1985, p194.

⁵¹ T.G.Bulat, *Un curier al lui Napoleon în țările române la 1812*, în „Arhivele Basarabiei”, nr.2, 1929, p.74-76.

Nicolae Iorga menționa: „De acum încolo, de la acest punct hotărâtor pe care-l formează anii 1812 până la 1821, grija poporului românesc pentru viitorul său nu mai fu legată nici de planurile nutrite de ruși și nici de filantropica dragoste a vecinilor răsăriteni pentru creștini”⁵². Opinia lui A. D. Xenopol este chiar mai precisă: „Rusia și-a înstrăinat cu totul simpatiile locuitorilor țărilor române” gândul căroră „se desfăcuse de ruși prin suferințele încercate de ei și răpirea Basarabiei, rezultate însemnate ale dezvoltării istoriei pentru îndrumarea vremurilor viitoare”⁵³.

Regimul de ocupație dur, spolierea economică ce va culmina prin criză și înfometarea populației, și anexarea Basarabiei de către Rusia în 1812 au determinat sfârșitul iluziilor românilor de a se elibera de sub suzeranitatea otomană prin protectoratul rus și au impulsionat puternic orientarea societății românești spre Europa occidentală, în speranța de a înlătura dominația otomană și a evita încorporarea întregului teritoriu al Principatelor Române la Imperiul Rus.

Summary

The study is approaching the issue of contribution of Moldavia and Romanian Country to serving and supplying the Russian army during the Russian military occupation in 1806-1812 with food supplies, transportation and communications, labor, construction materials for repairing and strengthening the cities, building bridges over rivers and warehouses for supplies, accommodation and feeding the Russian soldiers in the houses of the residents of the Principalities during the cold season. There is statistical information presented regarding the requisition, ordinary and extraordinary taxes, the taxes imposed by the Russian military administration to the locals, the amounts of money paid by the Divans for the portion of meat and wine and maintenance of military hospitals, etc.

⁵² N.Iorga, *Istoria poporului românesc*, București, 1985, p.528.

⁵³ A.D.Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol.IX, p.296.

Valentin Tomuleț*

EXODUL POPULAȚIEI DIN BASARABIA ÎN MOLDOVA DE PESTE PRUT (ANII 1812-1828)

Problema exodului populației din Basarabia în Principatul Moldova în primii ani după anexarea ei la Imperiul Rus nu este cercetată în istoriografie, deși mai mulți istorici au constatat existența fenomenului, fără însă a pune în discuție subiectele legate de prezența lui ca fenomen social și, în baza documentelor de arhivă, să încerce soluționarea lor. După cum afirmă unii cercetători, deși o serie de publicații din perioada țaristă conțin anumite informații cu privire la refugierea, după încheierea Tratatului de pace de la București, a populației peste Prut „...istoriografia sovietică a ignorat acest subiect”¹. Un exemplu elocvent în acest sens servește Culegerea de documente ce vizează situația țăranilor și mișcarea țărănească din Basarabia în anii 1812-1861, alcătuită de I.A. Anțupov și C.P. Križanovskaia. În cele 65 de documente cuprinse în Partea întâi și în cele 47 din Partea a doua a culegerii, care cronologic cuprind perioada 1812-1828, nu găsim nici un document ce ar reflecta acest subiect². Explicația este simplă. Istoriografia oficială, tributară paradigmei marxiste, avea menirea să demonstreze caracterul „obiectiv progresist” al anexării la 1812 a teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, iar exodul populației peste Prut și în alte diferite posesiuni ale Imperiului Otoman, venea în contradicție cu acest postulat. Unicul articol publicat la acest subiect este cel semnat de Dinu Poștarencu³, care pune în circuitul științific noi documente cu privire la exodul populației din Basarabia, dar care mai lasă multe aspecte necercetate și deci permite abordarea lui în continuare.

În cadrul acestui studiu vom încerca să scoatem în evidență și să punem în discuție doar cele mai importante aspecte ale acestui fenomen: **1.** prezența exodului ca fenomen social în Basarabia în primii ani după anexarea ei la Imperiul Rus; **2.** factorii care au cauzat exodul; **3.** modalitățile și căile de refugiere a populației din Basarabia în dreapta Prutului; **4.** măsurile întreprinse de administrația regională și cea imperială în vederea stopării exodului; **5.** relațiile dintre administrația regională din Basarabia sau cea imperială rusă și domnul Moldovei în vederea repatrierii fugarilor; **6.** măsurile de pedeapsă la care erau

* **Valentin Tomuleț**, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

¹ Dinu Poștarencu, *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*. – Chișinău, 2006, p. 180.

² *Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии (1812-1861 годы)*. Сборник документов / Составители И.А. Анцупов, К.П. Крыжановская, Том. III, Часть I. – Кишинев, 1962, с. 13-123; Часть II. – Кишинев, 1969, с. 11-103.

³ Dinu Poștarencu, *Exodul populației peste Prut după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*. – În: *Revista de istorie a Moldovei*. – Chișinău, 2003, nr. 1-2 (53-54), p. 93-99.

supuși fugarii prinși la hotarele Basarabiei sau cei reîntorși de administrația moldovenească în Basarabia etc.

De la bun început urmează să constatăm că drept cauză principală ce a determinat exodul populației din Basarabia în Moldova de peste Prut a fost atitudinea vădit ostilă a autohtonilor față de regimul de ocupație. Aleksandr Silin, profesor la Seminarul Teologic din Chișinău, scria în această privință la sfârșitul anilor '60 ai sec. al XIX-lea: „Circumstanțele exclusive care au condiționat atitudinea ostilă a basarabenilor față de ruși s-au produs în timpul războaielor ruso-turce, mai cu seamă în ultimii 20 de ani de până la anexarea Basarabiei la Rusia. Teritoriul ei adesea a servit drept loc de concentrare și trecere a armatelor ruse. Aflarea permanentă într-o asemenea situație, epuizarea mijloacelor de existență au generat, în mod firesc, o antipatie profundă din partea băștinașilor față de ruși, îndeosebi în zonele ce au servit nu doar ca locuri de trecere sau de cantonare a armatelor, dar și ca teatre de război, după cum, bunăoară, au fost localitățile din preajma Hotinului, Benderului, Chiliei și, în special, a Ismailului”⁴.

Despre situația creată în Basarabia către sfârșitul războiului ruso-turc din 1806-1812 destul de convingător scrie într-un memoriu, adresat ministrului de Poliție din Sankt Petersburg S.C. Viazmitinov, consilierul de stat N.Baikov, care, la începutul anului 1813, a fost cu misiuni speciale în regiune: „Țăranii, nemaifiind în stare să suporte birurile grele și taxele ilegale la care sunt supuși, sunt siliți să-și părăsească vetrele și să fugă peste Prut, pentru a se așeza în părțile Imperiului Otoman (adică, în Moldova de peste Prut – V.T.)”⁵. Principele A.B. Kurakin, ministrul de Interne al Rusiei, scria aceluiași ministru de Poliție S.C. Viazmitinov că „într-adevăr, ar fi foarte regretabil dacă această regiune, Basarabia, care până acum a fost așa de populată și fertilă și a cărei achizițiune a costat atât de scump statului, va fi, în cele din urmă, pustiită”⁶.

Despre fuga în masă a locuitorilor Basarabiei peste Prut mărturisesc și organele imperiale, care ordonau guvernatorului civil al Basarabiei să stabilească legături cât mai strânse cu domnul Moldovei: „Stabilirea acestor relații se impune ca necesară din cauza numeroșilor fugari din Basarabia, care își părăsesc locuințele și care sunt căutați în baza unor dispoziții atât nevalabile, cât și necuviincioase”⁷.

Pentru soluționarea problemelor înaintate de organele centrale, la 7 octombrie 1812, Scarlat Sturdza a emis o dispoziție specială adresată comandantului Armatei Dunărene P.V. Ciciagov, prin care acestuia i se indica instituirea cordonului de pază la hotarul de apus al Basarabiei. Scarlat Sturdza scria: „Deoarece Prutul a devenit hotar, consider că pe malul râului necesită a fi stabilit un cordon

⁴ А.Силин, Димитрий архиепископ Кишиневский и Хотинский. – În: Кишиневские епархиальные ведомости (КЕВ), 1867, №3, с. 97.

⁵ *Anexarea Basarabiei* (schită istorică) de Paul Gore. – În: Ștefan Ciobanu, *Basarabia*. – Chișinău, 1993, p. 166-167.

⁶ *Ibidem*, p. 165.

⁷ *Arhiva Istorică de Stat din Rusia (AISR)*, F. 1308, inv. 1, d. 8, f. 98.

de strajă. Trupele care alcătuiesc garnizoana din Basarabia aflându-se în subordinea Excelenței voastre, rog să urgențați organizarea acestei străji, care poate servi obstacol pentru fugarii din această regiune peste frontieră în Moldova...”⁸. P.V. Ciciagov a încredințat organizarea cordonului general-locotenentului I.M. Hartingh, care conducea cu forțele militare cantonate în Basarabia și care deținea funcția de guvernator civil interimar. Cordonul urma să fie apărat de 3 regimente care aveau să vină din Rusia – regimentul de cazaci „Don”, condus de Astahov, și două regimente de cazaci din Orenburg⁹.

I.M. Hartingh, care avea la dispoziție un număr redus de cazaci, a putut organiza paza frontierei doar pe cursul inferior al Prutului, până la drumul poștal ce trecea din Iași spre Movilău. Celelalte părți ale hotarului urmau să fie întărite cu pază după sosirea din Rusia a celor 3 regimente de cazaci. Deja la 9 octombrie 1812, I.M. Hartingh raportează lui S.Sturdza despre măsurile întreprinse privind instituirea pazei de frontieră și interzicerea intrării și ieșirii din Basarabia a persoanelor, cu excepția curierilor și a celor care dispuneau de pașapoarte speciale¹⁰. I.M. Hartingh insista ca, până la sosirea celor 3 regimente de cazaci din Rusia, Scarlat Sturdza să asigure paza de frontieră pe întreg cursul Prutului, până la revărsarea lui în Dunăre, cu paznici locali, puși la dispoziție de administrația ținutală, cu ajutorul cărora, după cum credea el, „...va putea fi stopată trecerea ilegală a frontierei”¹¹. Prin urmare, instituirea cordonului de pază la Prut și Dunăre avea drept scop nu doar soluționarea problemelor de ordin sanitaro-vamal – protejarea teritoriului de pătrunderea ciumei și a holerei, sau celor ce țin de perceperea taxelor vamale pentru mărfurile importate și exportate etc., dar și stoparea exodului populației din Basarabia, fenomen destul de frecvent după anexarea provinciei la Rusia.

La 23 aprilie 1813, colonelul Astahov, aflat în localitatea Marșinița, îl informează pe Scarlat Sturdza despre așezările în care sunt amplasate posturile și cordonul de pază: începând de la hotarul cu Imperiul Austriac, de la sătucul Onuta, până la Noua Suliță și în cursul inferior al Prutului până la Brănești, atenționând că cordoane de pază sunt instituite în 33 de sate, acestea fiind supravegheate de 112 cazaci din regimentul „Don”¹².

La 7 august 1813, comandantul Regimentului 2 de cazaci din Orenburg, esaulul Grebenșikov, raportează lui I.M. Hartingh despre măsurile întreprinse întru consolidarea cordonului de pază la Prut și Dunăre, asupra necesității cărora indica la 2 august 1813 ministrul de Interne A.B. Kurakin¹³. În acest scop, Comitetul de carantină l-a trimis pe locotenentul Kulik să cerceteze situația la fața

⁸ Dinu Poștarencu, *Cordonul de cazaci*. – În: *Cohorta*. Revistă de istorie militară. – Chișinău, 2006, nr. 1(5), p. 18.

⁹ *Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM)*, F. 2, inv. 1, d. 62, p. I, f. 1.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, f. 1 verso.

¹² *Ibidem*, d. 198, f. 7-8 verso.

¹³ *Ibidem*, f. 58-58 verso, 74.

locului. Acesta a găsit cordonul de pază în dezordine, îndeosebi în localitatea Leova, unde cazacii rar controlau linia de hotar, iar rapoartele trimise privind starea cordonului de pază nu corespundeau realității¹⁴. Ca rezultat, la 13 august, Departamentul II al Guvernului regional raportează lui I.M. Hartingh că, ținând seama de dispoziția acestuia din 10 august privind necesitatea întăririi cordonului de pază la Prut, s-au trimis dispoziții respective ispravnicilor de Hotărniceni, Codru, Orhei și Iași, pentru a întări posturile de pază de pe seama locuitorilor, îndeosebi în locurile unde râul Prut ușor putea fi trecut. Pentru supravegherea pazei de frontieră pe o distanță de 30 de verste (sau timp de 6 ore) au fost numite persoane credincioase, agere și sigure din rândurile mazililor, sub răspunderea personală a ispravnicilor¹⁵.

În vara anului 1813, cordonul de pază la hotarul Basarabiei, era alcătuit din: Regimentul 1 de cazaci din Orenburg (pe o distanță de 3666 verste erau amplasate 6 posturi de carantină, 54 pichete cu un efectiv de 20 ofițeri, 23 subofițeri și 483 cazaci) – începea de la Vadul lui Isac, urma pe malurile râului Prut, ale Dunării, continua pe litoralul Mării Negre, pe malul drept al Nistrului până la localitatea Palanca¹⁶; Regimentul 2 de cazaci din Orenburg (12 posturi pe o distanță de 280 verste, cu 65 pichete, 18 subofițeri și 330 cazaci) – de la localitatea Vasiliuții Mari și până la Vadul lui Isac, cu centrul în Leova¹⁷; Regimentul 3 de cazaci „Don” (26 posturi, cu 86 pichete și un efectiv de 39 ofițeri, 53 subofițeri, 1038 cazaci) – de la localitatea Onuta până în localitatea Vasiliuți cu centrul în Noua Suliță¹⁸. Prin urmare, imediat după anexare țarismul a întreprins toate măsurile pentru a asigura paza frontierei.

Cauzele exodului erau multiple: 1. frica locuitorilor față de un regim străin și necunoscut de dominație; 2. zvonurile că țărani vor fi legați de glie ca și țărani ruși; 3. imposibilitatea de a se folosi de proprietățile funciare și de a se vedea cu rudele din partea dreaptă a Prutului; 4. disprețul cu care erau tratați de administrația regională, în special de generalul I.M. Hartingh; 5. abuzurile moșierilor, ispravnicilor, arendașilor, concesionarilor etc. 6. impunerea la multiple dări și prestații; 7. întreținerea armatei ruse de ocupație și abuzurile militarilor ruși; 8. prevederile legale stipulate de Tratatul de pace de la București din (16)28 mai 1812, conform căruia locuitorii care dețineau proprietăți funciare în ambele părți ale Prutului aveau dreptul să treacă liber din partea dreaptă în cea stângă și viceversa etc.

Deși conform prevederilor Tratatului de pace de la București populația de pe ambele maluri ale Prutului timp de 18 luni, din momentul schimbului actelor de ratificare (2 iulie 1812), putea să treacă liber de pe o parte pe alta a

¹⁴ *Ibidem*, f. 58 verso.

¹⁵ *Ibidem*, f. 65-65 verso.

¹⁶ *Ibidem*, d. 198, f. 105-111 verso.

¹⁷ *Ibidem*, f. 115-115 verso, 132.

¹⁸ *Ibidem*, f. 144, 145 verso.

râului¹⁹, termenul expirând la 2 ianuarie 1814, I.M. Hartingh, în calitate sa de șef al unităților militare plasate în Basarabia, a dispus să fie interzisă trecerea peste frontieră, fără autorizații, a locuitorilor ce dispuneau de proprietăți funciare situate pe ambele maluri ale Prutului. Numai după adoptarea deciziei imperiale ce permitea locuitorilor din dreapta Prutului să-și stăpânească moșiile în Basarabia și după expirarea termenului de 18 luni, la 3 noiembrie 1812, Scarlat Sturdza îi cere lui I.M. Hartingh să dispună pazei de la Prut să permită trecerea peste graniță a locuitorilor de pe ambele maluri ale râului, fără autorizații²⁰. Dar, această dispoziție a lui Scarlat Sturdza, cum vom constata mai jos, nu se va respecta.

Pentru a înțelege mai profund cauzele exodului populației din Basarabia în Principatul Moldova, să examinăm succint starea de spirit a locuitorilor din această provincie, în așa-numita perioadă a „privilegiilor”, când diferite categorii ale populației au beneficiat de anumite înlesniri și privilegii, iar provincia – de o autonomie limitată, până în 1828, în componența Imperiului Rus. Datele care elucidează doar fragmentar această problemă, depistate doar dintr-un singur fond de arhivă (fondul 2, Cancelaria Guvernatorului Basarabiei, ANRM), însumând 1502 documente, sunt sistematizate în Tabelele 1 și 3.

Tabelul 1

Dinamica protestelor și revendicărilor populației din Basarabia, conform principalelor forme de manifestare, în anii 1812-1818*

Ținu-turile	Formele de protest și revendicări								În total	Raportul, în %
	Abuzurile moșierilor, ispravnicilor, arendașilor, concesionarilor etc.	Prestații, impozite, dări exagerate	Abuzurile militarilor ruși	Fuga, strămutările țăranilor în interiorul Basarabiei și peste Nistru	Fuga țăranilor în Moldova de peste Prut	Abuzurile administrației regionale și ale funcționarilor ruși	Restricții în comerțul interior și exterior	Mișcarea haiducească		
Hotin	18	5	16	1	6	-	2	-	48	4,7
Soroca	42	9	4	13	-	3	1	-	72	7,0
Iași	30	16	9	3	7	-	1	1	67	6,5
Orhei	178	224	58	29	5	21	6	2	523	51,0

¹⁹ *Documente turcești privind istoria României*. Vol. III, 1791-1812. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. – București, 1986, p. 264.

²⁰ Dinu Poștarencu, *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*. – Chișinău, 2006, p. 109.

Bender	28	24	14	16	-	3	-	-	85	8,3
Hotăr-niceni	11	8	7	7	-	-	-	-	33	3,2
Codru	16	14	3	13	12	3	-	-	61	6,0
Greceni	19	9	5	6	11	-	-	-	50	4,9
Toma-rova	30	9	17	5	21	1	3	-	86	8,4
În total	372	318	133	93	62	31	13	3	1025	100,0
În %	36,3	31,0	13,0	9,1	6,0	3,0	1,3	0,3	100,0	-

* ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2, 9, 10, 35, 78, 79, 80, 82, 83, 96, 107, 109, 110, 113-115, 117, 118, 125, 128, 133, 144, 189, 192, 216, 233, 237, 256-259, 262-264, 267-270, 272, 284, 332, 382, 387, 390, 399, 402, 463-467, 515, 520, 528, 529, 538, 540, 553, 561, 563, 569, 583, 584, 586, 596, 611, 612, 626, 666, 669, 670, 675-677, 684, 685, 690, 691, 692, 726, 728, 732, 775, 781, 794, 795, 836-839, 842, 850, 860, 862, 863, 868, 869, 900, 903, 906, 909, 919, 928, 929, 939, 943, 955, 1044, 1122, 1162, 1235, 1300, 1335, 1496, 1498, 1500.

Datele din Tabelul 1 reflectă dinamica protestelor și revendicărilor populației din Basarabia, conform principalelor forme de manifestare, în anii 1812-1818, de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus și până la adoptarea „Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia” din 29 aprilie 1818²¹. Analiza acestor date ne permite să constatăm că după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, în pofida diverselor „privilegii” acordate diferitelor categorii sociale ale populației și intereselor majore de a crea în regiune o atmosferă atractivă pentru popoarele balcanice, situația populației s-a înrăutățit cu mult, fapt confirmat de numeroasele plângeri și reclamații ale țăranilor și orășenilor²².

Potrivit datelor Tabelului 1, protestele și revendicările care au avut loc în Basarabia în această perioadă au fost grupate în 8 categorii vizând: 372 (36,3%) – abuzurile moșierilor, ispravnicilor, arendașilor, concesionarilor etc.; 318 (31%) – prestațiile, impozitele și dările exagerate; 133 (13%) – abuzurile militarilor ruși; 93 (9,1%) – fuga, strămutările țăranilor în interiorul Basarabiei și peste Nistru; 62 (6%) – fuga țăranilor în Moldova de peste Prut; 31 (3%) – abuzurile administrației regionale și ale funcționarilor ruși; 13 (1,3%) – restricțiile în comerțul interior și exterior și 3 (0,3%) conțin informații cu privire la mișcarea haiducească sau la actele de tâlhărie.

Este semnificativ faptul că din cele 1025 de proteste și revendicări ale populației din Basarabia care au avut loc în această perioadă 523 (51%) au revenit

²¹ Am recurs la o periodizare convențională: 1812-1818 și 1819-1828, la bază fiind pusă împărțirea administrativ-teritorială a Basarabiei, pentru a putea repartiza protestele și revendicările populației pe ținuturi.

²² Conținutul plângerilor și reclamațiilor populației din Basarabia în anii 1812-1828 au fost sistematizate și generalizate de autor în culegerea de documente: Valentin Tomuleț, *Cronica protestelor și revendicărilor populației din Basarabia (1812-1828) (În baza documentelor depozitate în Fondul 2 „Cancelaria guvernatorului Basarabiei”)*. – Chișinău, 2007, vol. II, 404 p.

ținutului Orhei, care, după cum putem constata, era cel mai mare după teritoriu, includea cele mai multe așezări rurale și urbane, avea cea mai densă populație și, principalul, avea cele mai multe așezări țărănești (răzeșești și moșierești) și orășenești, cele mai multe biserici – respectiv, cel mai mare număr de oameni cărturari, care puteau scrie plângeri, fiind și cel mai aproape de centrul regional Chișinău etc. Acesta era urmat de ținuturile: Tomarova – cu un număr de 86 (8,4%) de proteste, Bender – 85 (8,3%), Soroca – 72 (7%), Iași – 67 (6,5%), Codru – 61 (6%), Greceni – 50 (4,9%), Hotin – 48 (4,7%) și ținutul Hotârnicieni – 33 (3,2%) de proteste. Prin urmare, mai mult de jumătate din numărul total de proteste și revendicări ale populației din Basarabia în anii 1812-1818 au avut loc în ținutul Orhei.

Datele Tabelului 1 confirmă că exodului țăranilor și orășenilor din Basarabia în Moldova de peste Prut îi revenea locul 5 în cadrul celor 8 forme de protest, stabilite de noi convențional în baza analizei celor 1502 de documente. Doar în 3 ani (1813, 1815 și 1816) în Basarabia au avut loc 62 cazuri de emigrare a populației din Basarabia în dreapta Prutului: inclusiv 21 (33,9%) din ținutul Tomarova, 12 (19,4%) – din ținutul Codru, 11 (17,7%) – din ținutul Greceni, 7 (11,3%) – din ținutul Iași, 6 (9,7%) – din ținutul Hotin și 5 (8,1%) din ținutul Orhei. 47 (75,8%) cazuri de emigrări (din numărul lor total) ale țăranilor din Basarabia peste Prut au avut loc în anul 1816 (Tabelul 2).

Tabelul 2

**Exodul țăranilor din Basarabia în Moldova
de peste Prut în anii 1812-1816***

Anii**	Ținuturile									În total	Raportul, în %
	Hotin	Soroca	Iași	Orhei	Bender	Hotârnicieni	Codru	Greceni	Tomarova		
1813	1	-	1	-	-	-	-	1	-	3	4,8
1815	1	-	2	2	-	-	1	3	3	12	19,4
1816	4	-	4	3	-	-	11	7	18	47	75,8
În total	6	-	7	5	-	-	12	11	21	62	100,0
În %	9,7	-	11,3	8,1	-	-	19,4	17,7	33,9	100,0	-

* Tabelul a fost alcătuit în baza aceluiași izvoare ca și Tabelul 1.

** Date pentru ceilalți ani lipsesc.

Deși de multe ori izvorul nu indică numărul de familii sau persoane care au fugit în partea dreaptă a Prutului, din datele nu atât de complete care se conțin în izvoarele depistate putem totuși constata, doar în baza acestui fond de docu-

mente, că în acești 3 ani din diferite ținuturi ale Basarabiei s-au refugiat în Moldova de peste Prut 131 de familii (36 de cazuri) și, aparte, 109 de persoane (26 de cazuri). Prezentăm câteva exemple care confirmă prezența acestui fenomen.

La 2 iulie 1813, din satul Călinești, ținutul Iași, au fugit în Moldova de peste Prut mai mulți țărani. Conform raportului consulului rus din Iași²³, domnul Moldovei „...nu dorește să-i întoarcă pe locuitorii Basarabiei la locul vechi de trai”²⁴. Tot în această perioadă unii locuitori din satul Revcăuți, ținutul Hotin, au fugit împreună cu familiile lor în Moldova de peste Prut²⁵. Administrația regională din Basarabia întreprinde măsuri concrete, prin intermediul consulului rus din Iași, de a întoarce fugarii în Basarabia. Conform informațiilor din 9 și 11 martie 1815, din satul Lecani, ținutul Codru, din satele Giurgiuilești și Vadul Boului, ținutul Tomarova, au fugit în Moldova de peste Prut 15 familii de țărani. În toate 3 cazuri guvernatorul civil al Basarabiei îl roagă pe consulul general rus din Iași, Aleksandr Pini, să-i găsească pe țăranii fugari și să-i întoarcă în Basarabia²⁶.

De multe ori fugarii erau prinși și supuși judecății. La 25 mai 1815, șeful poliției din Chișinău raportează guvernatorului civil al Basarabiei că au fost prinși 19 țărani fugari care au încercat să treacă ilegal hotarul de la Prut²⁷. Pentru încercare de a fugi peste Prut țăranii au fost supuși judecății.

Măsuri de stopare a exodului erau întreprinse și în interiorul Basarabiei. La 11 iunie 1815, în legătură cu refugiarea frecventă a locuitorilor din diferite ținuturi ale Basarabiei în Moldova de peste Prut, guvernatorul civil al Basarabiei i-a ordonat ispravnicului de Iași „...să studieze cu exactitate dacă locuitorii din ținutul Iași fug peste Prut în Moldova și să raporteze despre măsurile întreprinse în vederea stopării acestor refugieri”²⁸. Asemenea dispoziții au primit și alți ispravnici.

Destul de frecvente erau cazurile de fugă a țăranilor din ținutul Tomarova, unde erau cantonate armatele ruse și țăranii sufereau de încartiruire. La 19 februarie 1815, autoritățile locale îl atenționau pe guvernatorul civil al Basarabiei

²³ *Consul rus* – diplomat, investit, după tratatul de la Kuciuk-Kainargi (10 iulie 1774), cu funcții comerciale, în realitate – cu multiple și importante misiuni politice. Prin art. XI al acestui tratat, Poarta permitea Rusiei să-și instaleze consuli și viceconsuli în Imperiul Otoman „în perfectă egalitate cu consulii celorlalte puteri prietene”. Atribuțiile consulilor ruși au fost înscrise în acordul comercial ruso-turc de la Constantinopol (21 iunie 1783) și erau preluate din capitulațiile franceze și engleze. Ca urmare a acestor tratate, beratul sultanului din 19 decembrie 1782 autorizează funcționarea unui consul general rus în Țările Române „pentru neguțătorii și călătorii ruși”. Între 1781 și 1814 sunt confirmați și consulii Austriei, Prusiei, Franței și Angliei. Prezența consulilor, din punct de vedere politic, a însemnat diminuarea prestigiului și uzurparea prerogativelor domnului. Această atitudine a generat conflicte grave în repetate rânduri. Regimul de consulate pe bază de capitulații va fi abolit după adoptarea Convenției de la Paris (1856). (*Instituții feudale din Țările Române. Dicționar.* – București, 1988, p.122).

²⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 84, f. 144.

²⁵ *Ibidem*, d. 83, „Registrul documentelor de intrare” din 20 noiembrie 1813, f. 124.

²⁶ *Ibidem*, d. 387, f. 106 verso, 109.

²⁷ *Ibidem*, f. 234 verso.

²⁸ *Ibidem*, f. 269.

despre fuga în Moldova de peste Prut a mai multor țărani din satul Giurgiulești²⁹. Din unele documente aflăm despre întoarcerea forțată a țăranilor fugari din Moldova de peste Prut. La 13 aprilie 1816, consulul rus din Iași îl informează pe guvernatorul civil al Basarabiei că mulți țărani din satul Telenești, ținutul Orhei, au fugit în Moldova de peste Prut, dar toți au fost întorși înapoi împreună cu întreaga avere³⁰.

Documentele de arhivă atestă că averea locuitorilor care fugeau în partea dreaptă a Prutului era vândută, iar banii – vărsați în vistieria statului. Potrivit informațiilor de care dispunem, la 29 ianuarie 1816, din tângușorul Tomarova au fugit peste hotare, în Moldova de peste Prut, 4 familii, iar din Satul Nou, ținutul Tomarova – 5 familii; averea fugarilor a fost vândută, conform hotărârii Departamentului II al Guvernului regional al Basarabiei³¹.

Spre regret, documentele care atestă exodul populației din Basarabia în Moldova de peste Prut, depozitate în fondul 2 – Cancelaria guvernatorului Basarabiei, nu s-au păstrat integral, cele mai multe au nimerit și în alte fonduri de arhivă, iar cele care s-au păstrat nu conțin informații complete despre numărul fugarilor.

Să analizăm succint dinamica protestelor și revendicărilor populației din Basarabia, conform principalelor forme de manifestare, în anii 1819-1828, de la adoptarea Regulamentului din 1818 și până la lichidarea în 1828 a autonomiei Basarabiei (Tabelul 3).

Tabelul 3

Dinamica protestelor și revendicărilor populației din Basarabia, conform principalelor forme de manifestare, în anii 1819-1828*

Ținuturile	Formele de protest și revendicări									În total	Raportul, în %
	Abuzurile moșierilor, ispravnicilor arendașilor, concesionarilor etc.	Abuzurile militarilor ruși	Prestații, impozite, dări exagerate	Mișcarea haiducească, atacuri tâlhărești	Revolte fâșie, daune și prejudicii aduse moșierilor	Fuga și strămutarea țăranilor în interiorul Basarabiei și peste Nistru	Refugierea țăranilor în Moldova de peste Prut	Abuzurile administrației regionale și a funcționarilor ruși	Restricții în comerțul interior și exterior		
Hotin	31	17	12	1	8	-	-	2	3	74	15,5
Iași	47	13	20	4	2	4	1	1	1	93	19,5
Orhei	56	20	9	13	3	3	-	1	1	106	22,2

²⁹ *Ibidem*, f. 79.

³⁰ *Ibidem*, d. 515, f. 164.

³¹ *Ibidem*, d. 466, f. 30 verso-31.

Bender	26	15	7	3	1	3	-	1	-	56	11,7
Ismail	44	19	12	11	8	4	9	3	3	113	23,7
Akker- man	13	4	5	6	1	4	-	1	1	35	7,3
În total	217	88	65	38	23	18	10	9	9	477	100,0
În %	45,5	18,4	13,6	8,0	4,8	3,8	2,1	1,9	1,9	100,0	-

* Tabelul a fost alcătuit în baza aceluiași izvoare ca și Tabelul 1.

Analiza datelor generalizate în Tabelul 3 ne permite să constatăm că, spre deosebire de perioada precedentă, în care am stabilit convențional 8 forme de proteste și revendicări, în această perioadă numărul formelor de proteste și revendicări s-a majorat până la 9. Din numărul celor 447 forme de proteste și revolte care au avut loc în Basarabia în această perioadă 217 (45,5%) reveneau abuzurilor din partea moșierilor, ispravnicilor, arendașilor, concesionarilor etc.; 88 (18,4%) – abuzurilor din partea militarilor ruși; 65 (13,6%) – plângerilor împotriva prestațiilor, impozitelor și dărilor exagerate; 38 (8%) – mișcării haiducești sau actelor de tâlhărie; 23 (4,8%) – revoltele fâțișe, daunele și prejudiciile aduse moșierilor; 18 (3,8%) – exodului, strămutării în interiorul Basarabiei și peste Nistru; 10 (2,1%) – fugii țăranilor în Moldova de peste Prut; 9 (1,9%) – abuzurile administrației regionale și ale funcționarilor ruși; 9 (1,9 %) – restricțiilor în exercitarea comerțului interior și exterior.

Prin urmare, se schimbă ponderea și locul unor forme de proteste și revendicări: rămân constante, deși se reduc la număr, revoltele împotriva abuzurilor moșierilor, ispravnicilor, arendașilor, concesionarilor etc.; plângerile împotriva abuzurilor militarilor ruși se schimbă de pe locul trei pe locul doi și cresc numeric; mișcarea haiducească sau numărul de atacuri tâlhărești asupra diferitelor gospodării se schimbă de pe ultimul loc, în prima perioadă, pe locul al patrulea și cresc numeric; prestațiile, impozitele și dările exagerate trec pe locul al treilea, dar se micșorează ponderea lor comparativ cu prima perioadă; se micșorează numărul reclamațiilor legate de abuzurile administrației regionale și ale funcționarilor ruși etc.

Micșorarea numărului de proteste și revendicări ale populației în anii 1819-1828 comparativ cu perioada precedentă poate fi explicată nu doar prin consolidarea pozițiilor administrației imperiale în teritoriul nou-anexat, prin adoptarea unui șir de acte normative care asigurau anumite garanții stărilor sociale, prin instituirea cordonului sanitaro-vamal la Prut și Dunăre etc., dar și măsurile mai aspre aplicate privind reglementarea relațiilor dintre diferite stări sociale și prin metodele de constrângere mai dure aplicate față de persoanele care nu se supuneau. Considerăm că dacă la început multe plângeri și reclamații nimereau spre soluționare direct în adresa guvernatorului, acestea fiind depistate de noi în fondul Cancelariei guvernatorului Basarabiei, apoi ulterior, în special după adoptarea Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia din 29

aprilie 1818, multe din aceste plângeri erau îndreptate diferitelor departamente guvernamentale, împuternicite cu soluționarea acestor probleme etc. Respectiv, toate acestea lămuresc numărul redus al cazurilor de exod al populației din Basarabia peste Prut.

Este semnificativ faptul că, similar primei perioade, din cele 477 de proteste și revendicări ale populației din Basarabia care au avut loc în această perioadă 113 (23,7%) au revenit ținutului Ismail, urmat de ținuturile Orhei cu 106 (22,2%) proteste, Iași – cu 93 (19,5%), Hotin – cu 74 (15,5%), Bender – cu 56 (11,7%) și de ținutul Akkerman – cu 35 (7,3%) proteste. Această concluzie generală vine în unison cu materialul factologic ce reflectă exodul populației din ținutul Ismail, la care ne vom opri mai jos.

Spre deosebire de perioada precedentă, în anii 1819-1828 se micșorează și numărul fugărilor din Basarabia în Moldova de peste Prut (Tabelul 4).

Tabelul 4

**Țărani refugiați din Basarabia în Moldova
de peste Prut în anii 1820-1828***

Anii**	Ținuturile						În total	Raportul, în %
	Hotin	Iași	Orhei	Bender	Ismail	Akker-man		
1820	-	-	-	-	4	-	4	40,0
1821	-	-	-	-	1	-	1	10,0
1823	-	-	-	-	4	-	4	40,0
1828	-	1	-	-	-	-	1	10,0
În total	-	1	-	-	9	-	10	100,0
În %	-	10,0	-	-	90,0	-	100,0	-

* Tabelul a fost alcătuit în baza aceluiași izvoare ca și Tabelul 1.

** Datele pentru ceilalți ani lipsesc.

Pentru a înțelege datele din Tabelul 4 ce atestă numărul mic al refugiaților trebuie să ținem cont și de faptul că după adoptarea Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818 instituțiile administrative s-au întărit, inclusiv cele polițienești; în 1817 a fost instituit cordonul sanitaro-vamal la Prut și Dunăre; au fost întreprinse, încă în prima perioadă, măsuri concrete în vederea stopării exodului etc.

Aceste date confirmă că, spre deosebire de prima etapă, când pe parcursul a 3 ani (1813, 1815, 1816) au avut loc 62 cazuri de refugiere a locuitorilor din Basarabia în Moldova de peste Prut, în cea de-a doua perioadă, în timp de 4 ani (1820, 1821, 1823, 1828) au avut loc doar 10 astfel de cazuri. Majoritatea acestor cazuri – 9 (90%) au fost înregistrate în ținutul Ismail. Deși numărul cazurilor

de fugă nici pe departe nu corespunde realității, totuși el demonstrează elocvent ponderea mare a ținutului Ismail în această formă de protest a populației.

Documentele atestă că una dintre cauzele care îi făceau pe țăranii din Basarabia să fugă în Moldova de peste Prut era creșterea prestațiilor și dărilor, în special abuzurile militarilor încartiruți în diferite ținuturi. Spre exemplu, țăranii din satul Țiganca, ținutul Ismail, se plâng la 24 martie 1820 guvernatorului civil al Basarabiei împotriva militarilor care erau încartiruți de mai mult timp în satul lor. Ispravnicul scrie că, din cauza asupririlor, „...locuitorii au întreprins mai multe tentative de a fugi peste hotare”³². Acest fapt este confirmat și de comandamentul militar rus dislocat în ținut. La 3 ianuarie 1820 comandantul regimentului Kamceatka, general-maiorul Pușcin, comunică guvernatorului civil al Basarabiei că locuitorii din satul Gotești, ținutul Ismail, sunt predispuși să fugă în Moldova de peste Prut³³.

Tot mai des documentele atestă măsurile de pedeapsă aplicate fugarilor. Din informațiile administrației locale aflăm că țăranii Todorache Moraru, Ștefan Șerban și Ilie Trifon din satul Țiganca, ținutul Ismail, care au fugit în 1820 peste hotare, la întoarcere în sat, în 1824, au fost dați în judecată³⁴.

De cele mai multe ori, ispravnicii în rapoartele lor cerute de administrația regională și cea imperială, încercau să nege prezența exodului populației din Basarabia în Principatul Moldova, sau să prezinte informații care camuflau situația reală din regiune. Ispravnicul ținutului Greceni, funcționarul de clasa a IX-a A. Nepepivo, în raportul din 7 octombrie 1816, prezentat președintelui Comitetului Provizoriu al Basarabiei, guvernatorului de Ekaterinoslav, funcționarului de clasa a IV-a I.H. Kalagheorghe scria că „din momentul anexării Basarabiei la Rusia, din diferite localități ale ținutului au fugit peste hotare, în Moldova, douăzeci și trei de familii. Cauza care i-a impus pe locuitori să fugă constă în faptul că ei au peste hotare rude apropiate – tați și mame, averi alcătuite din plantații de viță-de-vie, prăvălii și moșii. Reieșind din considerentul că din momentul instituirii hotarului la Prut ei n-au fost niciodată în Moldova, aceste moșii, fără supravegherea lor, peste puțin timp puteau să se ruineze. De aceea, fiind invitați de rude, țăranii de aici s-au refugiat în Moldova, pentru a-și păstra moșiile și a locui împreună cu rudele. Alte cauze care i-ar fi impus pe fugari să părăsească aceste localități, n-au fost depistate în timpul cercetărilor”³⁵.

Ispravnicul ținutului Bender, în raportul său din 31 iulie 1816 prezentat aceluiși I.H. Kalagheorghe, scria că „din momentul instituirii aici a guvernării rusești, băștinașii din acest ținut n-au întreprins tentative de a fugi peste hotare, în afară de câțiva burlaci din localitățile Vâlcov și Cășlița, ucraineni și ruși, numiți nekrasoviți”³⁶. În total au fugit 160 persoane, dintre care 14 s-au întors înapoi; în

³² *Ibidem*, d. 676, f. 606 verso.

³³ *Ibidem*, f. 1 verso.

³⁴ *Ibidem*, d. 728, f. 207 verso.

³⁵ *Ibidem*, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 280-280 verso, 298-298 verso.

³⁶ *Nekrasoviți* – adepți ai confesiunii religioase ortodoxe de rit vechi din Rusia, urmași ai cazacilor din regiunea Donului, participanți la răscoala din 1707-1708 condusă de Kondrat Bulavin

schimb, au venit alte 13 persoane noi. Nekrasoviții din aceste localități, în special cei din Vâlcov, se ocupă doar cu pescuitul. Din comercializarea peștelui obțineau profituri atât de mari, încât nu mai aveau nevoie să se ocupe cu agricultura și cu creșterea animalelor. Iar iarna, când pescuitul nu mai este practicabil, se ocupau cu beția, făceau scandaluri și din teama de a nu fi pedepsiți de către guvern fugeau peste hotare. Alții luau cu împrumut de la locuitori sume mari de bani, neavând însă posibilitatea de a întoarce datoriile fugeau în Turcia³⁷.

Prezența exodului este confirmată și de raportul ispravnicului ținutului Iași, adresat președintelui Comitetului Provizoriu al Basarabiei, guvernatorului de Ekaterinoslav I.H. Kalagheorghe. La cererea rezidentului plenipotențiar A.N. Bahmetev din 12 iulie 1816, ispravnicii urmau să prezinte informații diverse despre situația din Basarabia³⁸. Datele prezentate de ispravnicul ținutului Iași sunt sistematizate în Tabelul 5.

Tabelul 5

**Exodul populației din ținutul Iași în Moldova de peste Prut
și din Moldova în ținutul Iași, în anii 1812-1816***

Anii	Numărul persoanelor fugite peste hotare		Numărul total	În %	Numărul persoanelor strămutate de peste hotare		Numărul total	În %
	Cler	Țărani			Moldoveni	Țigani		
1812	-	130	130	20,4	20	-	20	2,1
1813	2	148	150	23,6	32	14	46	4,8
1814	-	92	92	14,5	170	155	325	33,6
1815	4	175	179	28,1	143	264	407	42,1
1816	-	85	85	13,5	103	63	169	14,5
În total	6	630	636	100,0	471	496	967	100,0
În %	0,9	99,1	100,0	-	48,7	51,3	100,0	-

*ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 88; Dinu Poștarencu, *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus.* – Chișinău, 2006, p. 183.

Datele Tabelului 5 atestă că peste hotare fugeau nu doar țărani, numărul cărora, cu mici abateri, este aproape constant, pe parcursul acestor 5 ani, dar

(А.А. Скальковский, *Некрасовцы, живущие в Бессарабии.* – În: *Журнал Министерства Внутренних Дел (ЖМВД)*, 1845, кн. VIII, с. 61-82). După înăbușirea răzcoalei o parte din cazaci în frunte cu Ignat Nekrasov au fugit în Imperiul Otoman, ulterior s-au transferat cu traiul în cursul inferior al Dunării. Poarta Otomană le-a acordat un șir de privilegii, folosindu-i în schimb în războaiele contra Rusiei. În 1807, la invitația comandantului armatei ruse, generalului Mihelson, „nekrasoviții” trec de partea Rusiei și se stabilesc cu traiul în sudul Basarabiei, unde alcătuiesc două regimente de cazaci care vor constitui ulterior bazele oștirii căzăcești din Novorossia (А.Накко, *Очерк гражданского управления в Бессарабии, Молдавии и Валахии во время русско-турецкой войны 1806-1812.* – În: *Записки Одесского Общества Истории и Древностей (ЗООИД).* – Одесса, 1879, т. XI, с. 23).

³⁷ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 41, 53-53 verso.

³⁸ Ibidem, f. 2, 80.

și reprezentanți ai clerului. Isprăvnicia ținutului Iași argumenta că „...locuitorii s-au refugiat doar din satele situate pe malul râului Prut, iar cauza care i-a făcut să se refugieze constă în legăturile lor de rudenie cu cei de peste Prut. Cât privește persoanele de peste Prut care s-au transferat cu traiul în ținut în anii 1812 și 1813, se poate de presupus că numărul lor a fost altul decât cel indicat în tabel, deoarece cancelaria isprăvnicii nu dispune de date complete și veridice privind acest subiect”³⁹. Probabil, același lucru se putea spune și despre fugarii din Basarabia în Moldova de peste Prut, de care ispravnicul n-a ținut să menționeze.

Ispravnicul de Tomarova raporta din Reni la 10 august 1816 aceluiasi I.H. Kalagheorghe, că din ținut au fugit peste Prut 490 persoane de sex masculin și 389 de sex feminin, în schimb de peste Prut (din Balcani) s-au transferat în Basarabia 4290 persoane de sex masculin și 3872 de sex feminin⁴⁰. Ispravnicul preciza că în Moldova s-au refugiat doar persoanele care aveau rude sau proprietăți funciare peste Prut.

Prezența exodului este confirmată și de dispoziția din 25 aprilie 1816 adresată de guvernatorul civil al Basarabiei general-maiorului Bulatov, prin care acesta îl trimite pe colonelul Pantarov la pârcălăbia din Hotin, pentru a cerceta la fața locului cauza refugierii țăranilor din ținutul Hotin peste hotare⁴¹. Datele prezentate de colonelul Pantarov sunt sistematizate în Tabelul 6.

Tabelul 6

**Exodul țăranilor din ținutul Hotin în Moldova
de peste Prut în anii 1813-1816***

Anii	Numărul de persoane				Raportul, în %		În total	În %
	De sex masculin	În %	De sex feminin	În %	De sex masculin	De sex feminin		
1813	42	10,0	20	10,0	67,7	32,3	62	10,0
1814	29	6,9	7	3,5	80,6	19,4	36	5,8
1815	144	34,3	47	23,5	75,4	24,6	191	30,8
1816	205	48,8	126	63,0	61,9	38,1	331	53,4
În total	420	100,0	200	100,0	67,7	32,3	620	100,0
În %	67,7	-	32,3	-	-	-	100,0	-

* ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 349.

Datele Tabelului 6 atestă, destul de elocvent, tendința de creștere a exodului populației din ținutul Hotin în Principatul Moldova și în alte țări, în primii ani de anexare. Este de menționat faptul că din numărul total de 620 fugari din

³⁹ *Ibidem*, f. 88 verso.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 95.

⁴¹ *Ibidem*, f. 153 verso.

ținutul Hotin în Moldova de peste Prut, 420 (67,7%) erau persoane de sex masculin și 200 (32,3%) – de sex feminin.

Ispravnicul ținutului Hotărniceni Burda în raportul din 30 iulie 1816 scria lui I.H. Kalagheorghe că „...din momentul anexării acestei regiuni la Rusia din acest ținut au fugit în diferite localități ale regiunii 820 de familii”⁴². Majoritatea țăranilor fugari se ascundeau în diferite localități ale Basarabiei, iar peste hotare au fugit doar 7 persoane. Țăranii care s-au întors la vechiul loc de trai explicau că au fugit din aceste localități pentru a nu fi transformați de către moșieri în țărani iobagi, iar alții – pentru a scăpa de prestațiile locale⁴³.

Ispravnicul ținutului Codru raporta la 22 septembrie 1816, din târgușorul Leova, aceluiași I.H. Kalagheorghe că „...din momentul anexării acestei regiuni la Rusia, până în prezent au fugit peste hotare 155 persoane de sex masculin și 124 persoane de sex feminin, din care s-au întors înapoi, 30 persoane de sex masculin și 21 – de sex feminin. Cauzele care i-au impus pe locuitori să se refugieze peste Prut au fost determinate, în special, din cauza zvonului răspândit în mediul locuitorilor (cum poate fi observat din decizia Departamentului I al Guvernului Regional din 27 iunie 1816) că toți țăranii care locuiesc pe pământurile moșierești vor fi transformați de către proprietari în țărani iobagi”⁴⁴.

Potrivit datelor oficiale prezentate Departamentului I al Guvernului Regional la sfârșitul anului 1816 de către ispravnici și șefii de poliție orășenești, în perioada 1814 – septembrie 1816, din diferite ținuturi ale Basarabiei au fugit, în fond în Principatul Moldova, 802 persoane (după calculele noastre – 752 persoane și 66 familii): în 1814 – 54 persoane, în 1815 – 331 persoane și 64 familii și în 1816 – 367 persoane și 2 familii⁴⁵. Însă aceste date nu reflectă situația reală, deoarece administrația ținutală nu totdeauna putea depista locul unde au fugit țăranii – peste hotare sau în diferite ținuturi ale Basarabiei. În plus, ispravnicii de multe ori ascundeau sau micșorau intenționat numărul fugarilor pentru a prezenta o situație mai favorabilă a ținutului.

Documentele de arhivă păstrează și lista averii părăsite de către fugari în acești ani, din care se poate constata că fugarii au lăsat în locurile abandonate 158 vaci, 15 boi, 50 viței, 17 cai, 78 oi, 6 porci, 18 stupi de albine, mai multe case de locuit, pluguri, care, diferite cereale, divers inventar agricol și multe alte bunuri, care au fost comercializate, iar banii vărsați în vistierie. În acești ani, din comercializarea bunurilor locuitorilor fugari vistieria a încasat 110 cervoneți olandezi, 2 cervoneți austrieci și 3683 lei 16 aspri⁴⁶. O parte din bunurile necomercializate au fost date locuitorilor, iar altă parte era păstrată de ispravniciile ținutale.

⁴² *Ibidem*, f. 30, 38.

⁴³ *Ibidem*, f. 38.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 188, 199 verso-200.

⁴⁵ *Ibidem*, p. II, f. 350-353.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 353 “a”-356.

Un caz aparte de fugă în masă a țăranilor din Basarabia în Moldova de peste Prut este cel din 1819, din ținutul Ismail. Cu numirea, la 24 iunie 1819, în funcție de ispravnic a ținutului Ismail a paharnicului Ioan Cogălniceanu, la 2 decembrie 1819 acesta prezintă Consiliului Suprem al Basarabiei un raport în care scrie că încă până la instituirea sa în postul de ispravnic unii locuitori din acest ținut au fugit peste hotare, la turci. El și-a pus ca scop să dezvăluie cauzele adevărate care i-au impus pe locuitori la acest pas disperat și a constatat că „...la încasarea dării numite *bir*, precum și *goștinii*, *desetinei* și a altor dări, locuitorii erau peste măsură obijduiți de concesionarul sau comisionarul Varfolomeu și contractanții săi, în pofida condițiilor prevăzute de contractul încheiat de el cu Guvernul Regional al Basarabiei. Acesta în mod forțat încasează de la locuitori pentru toate vitele folosite în lucrările agricole: pentru animalele mari câte un lei, iar de la persoanele care locuiesc în cătune, în loc de un leu pentru animalele mari și 20 bani pentru animalele de un an, încasează pentru animalele mari câte 2 lei, iar pentru cele de un an – câte un leu; pentru oi – în loc de 4, câte 8 parale; în locul *desetinei* sau a zecea parte din cantitatea de fân și cereale recoltate, încasează de la locuitorii diferitelor sate a 8-a sau chiar a 6-a parte; de la gospodarii din cătune la fel încasează forțat, dar nu în natură, ci în bani, câte 35 lei pentru fiecare căpiță de fân, pe când în Ismail un kilogram de grâu se comercializează la un preț de 16 sau 18 lei, iar o căpiță de fân valorează nu mai mult de 30 parale. Pentru legumele crescute în grădina de lângă casă concesionarul încasa *desetina*, iar în locul cervonețului olandez, ce urma să fie încasat de vistierie, încasa de la fiecare gospodar câte 15 lei; sub pretextul încasării *burlacitei*⁴⁷, încasează de la fiecare burlac, care locuiește cu părinții precum și de la lucrătorii care muncesc la diferiți săteni câte 7,5 lei”⁴⁸. În plus, concesionarul încasa taxe mari pentru comercializarea băuturilor spirtoase: în loc de 25 lei 24 aspri pentru o vadră de spirt încasa 40 lei de la o vadră de rachiu, iar de la comercializarea în credit – 45

⁴⁷ *Burlacita* – impozit, similar *avaetului*, încasat până în 1825 în Basarabia în folosul statului de la țăranii de stat burlaci, în mărime de 7,5 lei de la fiecare burlac (ANRM, F.3, inv. 1, d. 600, f. 1-15). Un asemenea impozit plăteau și locuitorii cășlelor (staționări temporare ale păstorilor) (AISR, F. 560, inv. 6, d. 577, f. 6; ANRM, F. 3, inv. 1, d. 1320, f. 19-21; F. 123, inv. 1, d. 25, f. 198-199). De regulă, aceste dări erau date în concesiune. În baza deciziei Guvernului Regional al Basarabiei din 1 ianuarie 1825, toți locuitorii înscriși în recensământul fiscal, aflați pe pământurile statului, în locul taxelor *avaet* și *burlacita* urmau să fie impuși la un impozit în valoare de 23 rub. 50 kop. de familie și de 5 rub. 70 kop. de la fiecare burlac, indiferent de plata *birului*. Străinii care locuiau în Basarabia în baza unor pașapoarte speciale pe pământurile statului, dar care nu erau înscriși în recensământul fiscal, nu erau impuși *birului* și nici taxelor *avaet* și *burlacita* (în pofida faptului că până la efectuarea recensământului fiscal achitau *avaetul* în valoare de 11 rub. 40 kop. de la fiecare familie și *burlacita* – 5 rub. 70 kop. de la fiecare burlac) (ANRM, F.3, inv. 1, d. 600, f. 4-6 verso). Ulterior, la propunerea Direcției economico-financiare a Guvernului Regional din 10 octombrie 1825, la 17 octombrie este emisă dispoziția Consiliului Suprem al Basarabiei, conform căreia toți străinii care se ocupau cu agricultura și creșterea vitelor pe pământurile statului erau impuși taxei în valoare de 11 rub. 40 kop., iar burlacii – taxei numite *burlacita* în valoare de 5 rub. 70 kop. (ANRM, f. 7, 12-13 verso, 14-15).

⁴⁸ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 761, p. III, f. 737-737 verso.

și 50 lei; în loc de 12 lei 32 aspri de la comercializarea unei vedre de rachiu de tărie medie încasa câte 20, 25 și 30 lei de la fiecare vadră de rachiu de o calitate mult mai proastă, folosind, de regulă, unități de măsură false; ca rezultat, în baza condițiilor contractului, o vadră de spirt îi costă pe locuitori 60 și chiar 80 de lei⁴⁹. Ispravnicul scria că aceasta are loc din cauza că „funcționarii isprăvniceiei n-au adus la cunoștință condițiile contractului încheiat cu concesionarul Varfolomeu. În plus, funcționarii din ținutul Ismail în loc să-i apere pe locuitori de prejudicii și ofense îi amendează, le aplică lovituri corporale și le cauzează diverse prejudicii. Astfel, ajungând la disperare, locuitorii ținutului Ismail fug la turci, iar moldovenii din localitatea Safian au fugit care încotro, încât în sat au rămas doar două familii”⁵⁰.

Despre aceste încălcări Cogălniceanu a raportat instanțelor superioare, iar pe locuitori a încercat să-i liniștească, continuând să întreprindă măsurile de rigoare pentru a pune capăt abuzurilor din partea concesionarilor, publicând și lămurind clar locuitorilor condițiile contractului încheiat cu Varfolomeu⁵¹. La rândul său, Varfolomeu, prin intermediul concesionarilor săi, evreilor Lemnel și Iakov Zenațki și al contractanților Avram Perper, Haskel din Edi-Burnu și Pereț din Doluchioi, și aceștia evrei, a încercat să-l mituiască pe Cogălniceanu. Același lucru a încercat să-l facă și procurorul regional Pisarevski. Acesta i-a propus să încaseze de la fiecare arendaș câte 12 cervoneți, în schimb să permită arendașilor să comercializeze rachiu la prețurile vechi, stabilite, cum este scris în izvor, „... în timpul când ispravnic era socrul procurorului Pisarevski”⁵². Văzând însă că Cogălniceanu nu cedează, Pisarevski îl clevetește în fața instanțelor regionale. Ca rezultat, este instituită o comisie de anchetă în frunte cu consilierul Tanski, care, încă de la începutul concesionării dărilor și băuturilor alcoolice, era în legătură strânsă cu concesionarul Varfolomeu. Știind că nu este vinovat și conștientizând pericolul abuzurilor comise, Cogălniceanu nu l-a înlăturat pe Tanski de la cercetarea cazului, i-a pus la dispoziție toate materialele acumulate în timpul anchetei și i-a răspuns sincer la toate întrebările pe cazul dat, crezând naiv că acesta va fi obiectiv. Tanski, în schimb, fiind complice cu concesionarul Varfolomeu, a ascuns și n-a cercetat încălcările comise de contractanți, depistate în timpul cercetărilor efectuate de ispravnicul Cogălniceanu, folosind toate mijloacele pentru a-l compromite pe acesta, cerând instituțiilor regionale să-l înlătore din postul de ispravnic⁵³.

Văzând aceasta, Cogălniceanu se plânge Consiliului Suprem al Basarabiei, cerând ca în cercetarea cazului să fie numit un alt funcționar, imparțial. Ca rezultat, a fost instituită o comisie specială în frunte spătarul Vasile Ruset, membru al Consiliului Suprem al Basarabiei. Între timp, Tanski a dovedit să-l compromită

⁴⁹ *Ibidem*, f. 738.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 738-738 verso.

⁵¹ *Ibidem*, f. 738 verso.

⁵² *Ibidem*, f. 738 verso-739.

⁵³ *Ibidem*, f. 739 verso.

pe Cogălniceanu în fața rezidentului plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev, scriind că acesta nu i se supune, nu răspunde la întrebările date de el, că a comis un șir de încălcări. Tanski mai informa că a întreprins toate măsurile pentru a nu fi prejudiciată concesiunea veniturilor de stat și comercializarea băuturilor alcoolice. Ca rezultat, rezidentul plenipotențiar A.N. Bahmetev a dispus Consiliului Suprem al Basarabiei ca până la finisarea anchetei Varfolomeu să fie destituit din postul de ispravnic⁵⁴. Consiliul Suprem al Basarabiei s-a conformat deciziei rezidentului plenipotențiar și n-a mai cercetat cazul, nu a insistat ca consilierul Tanski să prezinte argumentele de rigoare în legătură cu demersul făcut pe numele rezidentului plenipotențiar⁵⁵.

La sosirea membrilor comisiei în frunte cu spătarul Vasile Ruset, Tanski le-a prezentat aceleași materiale care au fost transmise rezidentului plenipotențiar al Basarabiei. Cercetând la fața locului abuzurile enunțate de Cogălniceanu, membrii comisiei au constatat că aceste încălcări într-adevăr au avut loc. Pe parcursul anchetei comisia nu a depistat nici o plângere în care ar fi fost implicat ispravnicul Cogălniceanu, în afară de plângerile câtorva evrei contractanți ai lui Varfolomeu, implicați în fraude și depistați la timpul respectiv de ispravnic⁵⁶.

În pofida acestui fapt, cazul ispravnicului de Ismail Cogălniceanu nu a fost soluționat mulți ani. Abia la 30 septembrie 1826, Consiliul Suprem al Basarabiei, sub președinția mareșalului regional al nobilimii Leonard (membri: Donici, Glavce, Ianov, Stamo, Simonov și Sușkov), ia decizia pe marginea acestei cauze. Reieșind din considerentul că ispravnicul Cogălniceanu a fost destituit, la insistența lui Tanski, din postul de ispravnic al ținutului Ismail, în urma dispoziției rezidentului plenipotențiar A.N. Bahmetev, Consiliul Suprem a fost nevoit să se conformeze acestei dispoziții⁵⁷. Documentele ce reflectă acest caz au fost transmise în arhivă.

Conform datelor prezentate de administrația locală, doar în 1819 din ținutul Ismail au fugit peste hotare 175 familii: din satul Broasca – o familie, Cugurlui – 3, Safian – 41, Doluchioi – 9, Cichirli-Chitai – 2, Hasanspaghi – 3, Hadji-Curda – 6, Brânza – 2, Giurgiulești – 1, Vadu Boului – 3, Mândrești – 6, Bubuești – 3, Cișmichioi – 3, Cartal – 25, Barta – 3, Bulboaca – 27, Vulcănești – 6, Țiganca – 2 și Frecăței – 28 familii⁵⁸.

Conform rapoartelor administrației locale, cauzele care i-au determinat pe țărani să fugă peste Prut erau diverse: vagabondajul; datoriile față de mulți locuitori și incapacitatea de a întoarce datoriile; împrumuturile luate de la creditori pentru a cumpăra grâu sau alte cereale și a-l vinde negustorilor angroșiști din Ismail și incapacitatea de a întoarce creditele; prezența rudelor și a proprietăților funciare peste hotare; disperarea că situația lor economică în Basarabia este mult

⁵⁴ *Ibidem*, f. 740.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 740 verso.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 740 verso-741.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 741-741 verso.

⁵⁸ *Ibidem*, d. 104, f. 2-6 verso; d. 788, p. II, f. 609 verso-611.

mai rea decât cea din Moldova de peste Prut; diversele prestații și dări la care erau impuși etc.⁵⁹ Totuși, după cum constată administrația ținutală, în baza datelor prezentate de locuitorii acestor localități și confirmările din partea isprăvniceii, nimeni din locuitorii băștinași care au gospodărit și se ocupă cu agricultura n-au fugit peste hotare, în afară doar de cei care nu au viză de reședință și duc un mod de viață desfrânat⁶⁰. Prin urmare, administrația locală căuta să ascundă prin diferite metode cauzele adevărate ale exodului. Însă aceste afirmații ale funcționarilor locali pot fi puse la îndoială. Analizând cauzele exodului populației din ținutul Ismail, putem constata că administrația locală indica una și aceeași cauză pentru toți fugarii din același sat. Spre exemplu: cele 41 de familii de țărani au fugit în 1819 din satul Safian din cauza datoriilor față de consăteni și incapacității de a întoarce datoriile; cele 15 familii din satul Cartal – din cauza rudelor de peste hotare; cele 28 de familii din satul Frecăței – din cauza dărilor insuportabile⁶¹.

Pentru cercetarea cazului, cum constatam mai sus, la dispoziția Consiliului Suprem al Basarabiei din 21 octombrie 1819, a fost instituită o comisie de anchetă în frunte cu spătarul Vasile Ruset, membru al Consiliului Suprem al Basarabiei, în care au intrat asesorul Cernițki, Enolachi Păun și Djanoglo Leviodache. Comisia urma să stabilească de urgență cauzele care i-au impus pe locuitorii din ținutul Ismail să fugă peste hotare, care au avut loc de la data numirii în funcția de ispravnic ale ținutului Ismail, la 23 aprilie, a paharnicului Cogălniceanu (indicându-se un număr de 50 familii de fugari). Isprăvnicia era obligată să prezinte lista familiilor și a satelor din care au fugit țărani și să scoată în evidență cauzele care i-au impus pe țărani să fugă peste hotare⁶². La cererea Comisiei, starostii satești și ocolașii au prezentat isprăvniceii lista persoanelor care au fugit din diferite localități ale ținutului Ismail, de la numirea în funcția de ispravnic a paharnicului Cogălniceanu până la 23 septembrie 1819. Conform acestor date, în perioada 5 iunie-20 septembrie 1819 din diferite localități ale ținutului Ismail au fugit peste hotare 34 familii (170 persoane): din satul Hăsănești – o familie (3 persoane), Cartal – 13 familii (50 persoane), Vadul Boului – o familie (4 persoane), Safian – 7 familii (39 persoane), Cerchez – 3 familii (14 persoane), Cugurlui – 3 familii (12 persoane), Nekrasovka – o familie (16 persoane), Dolukioi – 5 familii (24 persoane), Caracioban – o familie (5 persoane) și Babele – o familie (3 persoane). Lista era semnată de comisarul de clasa a X-a Podgurski și secretarul de clasa a X-a Prekantov⁶³.

Rezultatele comisiei de anchetă atestă că fugeau nu doar persoanele vagabonde, sărace sau care aveau rude peste hotare, dar fugeau și persoane înstărite. La 29 august 1819, din slobozia Aleksandrovka au fugit peste hotare Iakob Rastorguev, împreună cu soția, fiica și 12 lucrători ai săi, luând cu ei năvodul aflat pe

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*, d. 104, f. 6 verso.

⁶¹ *Ibidem*, f. 2-6 verso.

⁶² *Ibidem*, f. 8, 17 verso.

⁶³ *Ibidem*, f. 8-11.

lacul Eltuh, unde se ocupau cu pescuitul⁶⁴. Unii fugari au fost prinși de paza de frontieră și întorși înapoi. La 28 octombrie 1819, 22 de fugari din satul Cartal au fost prinși de paza de frontieră și aduși la isprăvnicie, pentru a fi dați judecății⁶⁵.

Ulterior, a fost prezentată încă o listă în care au fost incluse persoanele care au fugit peste hotare din ținutul Ismail în perioada 23 septembrie-25 octombrie 1819. Conform acestor date, în perioada respectivă au fugit peste hotare 18 familii (60 persoane): din satul Cichirli-Chitai – o familie (o persoană), Giurgiulești – o familie (4 persoane), Mândrești – 2 familii (6 persoane), Cartal – o familie (3 persoane), Hadji – o familie (4 persoane), Broască – o familie (o persoană), Văleni – 2 familii (8 persoane), Bubuești – 2 familii (6 persoane), Vadul Boului – o familie (6 persoane), Brânza – 2 persoane și Cugurlui – 6 familii (19 persoane)⁶⁶.

Din rapoartele prezentate se poate constata că una din cauze din care unii coloniști veniți din Moldova de peste Prut fugeau înapoi peste hotare rezidă în faptul că în sudul Basarabiei ei n-au putut să-și organizeze o gospodărie țărănească, având alte meserii decât cele de agricultor, n-au putut să se integreze în societate, au sărăcit și au ajuns la disperare. Drept exemplu în acest sens poate servi cazul locuitorului Inco Stoico din Caracioban. La 2 noiembrie 1819, Comisia, instituită pentru verificarea cauzelor din care țărani din ținutul Ismail fug peste Prut, constată că acesta era originar din Moldova de peste Prut, era caracterizat pozitiv, se ocupa cu confecționarea cavelor, „...dar, fiind sărac, s-a înglodat în datorii. Respectiv, a fost nevoit să vândă toată pâinea și vitele pentru a întoarce datoriile, din care cauză a sărăcit și mai mult. Fiind meșter de care, n-a putut să-și întrețină familia doar din agricultură, cu care nu era deprins, iar pentru confecționarea cavelor nu erau păduri prin apropiere, ...din care cauză a și fugit cu familia peste hotare”⁶⁷.

La 5 noiembrie 1819, comisia de anchetă ce și-a ținut lucrările la Tatarbunar, în frunte cu spătarul Vasile Ruset, analizând cauzele strămutării celor 7 familii de moldoveni din satul Safian în satul Babele, constată că „...toți locuitorii fugari nominalizați în trecut, când locuiau în Moldova, erau considerați gospodari de frunte, iar atunci când s-au strămutat în Basarabia și s-au așezat cu traiul în Safian n-au mai putut să-și agonisească asemenea averi pe care le-au avut până atunci. Din ei doar Ilie Enkulov era mai înstărit, ceilalți erau săraci...”⁶⁸. Împreună cu aceste 7 familii au mai fugit încă 33 de familii, care până la sosirea în Basarabia erau aproape toți gospodari, aveau plantații de viță-de-vie, iar după transferarea lor în satul Safian n-au mai putut agonisi asemenea averi. La începutul secerișului contractanții concesiunii au încasat de la moldoveni câte un leu pentru folosirea animalelor de tracțiune și câte un cervoneți de la fiecare familie,

⁶⁴ *Ibidem*, f. 10.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 11 verso-12.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 13 verso-14 verso.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 15-15 verso.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 16.

în pofida numeroaselor cereri ale acestora de a le permite să achite doar jumătate din sumă, cealaltă jumătate urmând să fie încasată mai târziu. Mai mult ca atât. Pentru insistența lor contractanții evrei i-au snopit în băți pe țăranii Demianov și Ilie Enkulov⁶⁹. Atunci când comunitatea moldovenilor s-a plâns ispravnicului, acesta, făcând dreptate țăranilor, a confirmat că ei nu erau obligați să plătească pentru folosirea forței de tracțiune, iar taxa pentru fiecare gospodărie egală cu un cervoneț urma să fie încasată în două părți, dar „...fiind atunci ocupat de multe alte plângeri ale locuitorilor din alte sate, le-a promis că va da dispozițiile de rigoare mai târziu”⁷⁰. Țăranii s-au plâns și procurorului ținutal, cerând să li se restituie banii încasați pentru folosirea forței de tracțiune, dar fără rezultat. Ulterior, în timpul treieratului cerealelor, comunitatea moldovenilor a fost nevoită să se folosească de caii molocanilor⁷¹, care erau goniți la pășunat pe pământurile satului Safian, intrând astfel în conflict cu comunitatea ucrainenilor, care nu le-a permis pășunatul cailor pe pământurile lor. Moldovenii n-au fost susținuți nici de comisarul Podgorski, care în loc să-i susțină i-a bătut pentru că pășunau caii pe pământul orașenesc. Din această cauză, cum constată izvorul, „...au fugit cei 7 gospodari împreună cu familiile lor, iar după ei, unul câte unul, câte doi și mai mulți în decurs de o lună au fugit și toți ceilalți, care încotro. Au rămas doar cei care au depus mărturii (Nedelko Demianov și Mihalache Cocea – V.T.) și încă 2 gospodari. Dar, văzând că sunt prea puțini, cei care au depus mărturii s-au transferat în Babele, iar alții doi în Tucikov, dintre care unul a decedat, iar celălalt a fugit peste hotare”⁷². Este un caz elocvent care demonstrează că adevărata cauză care i-a impus pe țăranii din Safian și din celelalte sate ale ținutului Ismail să fugă

⁶⁹ *Ibidem*, f. 16-16 verso.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 16 verso.

⁷¹ *Molocan* – sectă religioasă care s-a constituit la sfârșitul sec. al XVIII-lea în gubernia Tambov. Fondatorul sectei – țăranul Semion Uklein. Denumirea de molocani a fost dată acestei grupări religioase încă în 1765 de către consistoriul din Tambov, datorită faptului că membrii sectei foloseau în mâncare, în timpul postului, laptele (молоко). Reprezentanții acestui curent religios își spuneau creștini duhovnicești, iar denumirea de molocani o explicau prin faptul că învățătura propovăduită de ei conține „словесное молоко – laptele verbal”, despre care se vorbește în Sfânta Scriptură. Molocanii criticau biserica oficială, dogmele și tradițiile religioase, aduceau onoruri monarhului și reprezentanților puterii (Ф.М. Лурье, *Российская история и культура в таблицах*. – СПб., 1998, c. 211). Molocanii pătrund în Principatele Române, inclusiv în Basarabia, la sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, venind, în fond, din guberniile Moscova, Tambov, Reazani, Tula, Ekaterinoslav și Herson. În anii '20 ai sec. al XIX-lea molocanii erau înregistrați în oralele Bender, Chișinău, Akkerman etc. și în unele localități rurale ale Basarabiei. Ideile religioase propovăduite de molocani n-au întâlnit sprijin din partea populației locale, nu doar din cauza dificultăților de limbă, greu de depășit, dar și din cauza politicii Administrației regionale din Basarabia față de această sectă religioasă. Încercările de a mări numărul molocanilor se făcea, de regulă, în baza sporului natural și de pe seama convertirii la această credință a persoanelor din interiorul comunităților ruse (Г.Милкин, *Посещение молоканской молельни и разговор с ними*. – În: КЕБ, 1877, №2, 15-31 января, c. 62-68; Ion Gumenăi, *Molocanii din Basarabia. Originile și componența etnică*. – În: *Archiva Moldaviae*. Anul I. – Iași, 2009, p. 46-53).

⁷² ANRM, F. 3, inv. 1, d. 104, f. 17 verso.

au fost dările insuportabile la care au fost impuși de contractanții concesionarului Varfolomeu, dări care i-a adus pe țărani la sărăcie și disperare.

Țăranii fugeau în Moldova de peste Prut și în anii următori. Conform unui tabel lunar cu privire la ocnași din 1820, administrația locală îl informa pe guvernatorul civil al Basarabiei că țăranii din satul Cârhana, ținutul Ismail, Iacob Chiriac și Gavril Frițivu, împreună cu familiile lor (în total 7 persoane), au fugit peste Prut, dar au fost prinși, întorși cu forța și ținuți sub pază⁷³. Cazuri similare se întâlnesc destul de frecvent în documentele de arhivă.

La 5 aprilie 1826, Consiliul Suprem al Basarabiei, sub președinția mareșalului regional al nobilimii Bașotă (membri: Măcărescu, Donici, Glavce, Ianov, Stamo, Sușkov), discută adresa Guvernului Regional al Basarabiei, prezentată de Direcția economico-financiară la 28 noiembrie 1825, privind faptul că din satul Cuconești, ținutul Hotin, au fugit Ioan Eremia cu soția Ioana, Ivan Cucerov, Vasile Semionov și văduva Irina Alexandrova cu fii Gheorghe, Nicolae, Grigore și fiica Maria⁷⁴. Primele două familii au fugit în Moldova, iar cauzele, după cum mărturisesc izvoarele, „...nu sunt cunoscute localnicilor nici până în prezent... dar se presupune că atât primii, cât și ultimii, au fugit din simplul motiv că au rude peste hotare”⁷⁵. Consiliul Suprem al Basarabiei a decis ca dacă se vor mai întâmpla cazuri de fugă a țăranilor peste hotare, aceștia să nu fie excluși din registrele fiscale, iar dările să fie încasate, până la efectuarea unui nou recensământ fiscal, de la comunitățile din care țăranii au fugit⁷⁶. În timpul discuției purtate în cadrul ședinței Consiliului Suprem, candidatul în deputați, al doilea postelnic Măcărescu a expus o opinie separată. Acesta considera că dacă vor mai fi înregistrate cazuri de fugă a locuitorilor peste Prut, urmează să fie stabilite localitățile, din care aceștia au fugit, ce avere a rămas de la ei și unde aceasta se află, ca pe viitor Consiliul să poată decide cui să transmită această avere. Tot el a propus ca, în baza ultimului recensământ fiscal, să fie urmărite strămutările populației, în interiorul regiunii, dintr-o localitate în alta, pentru a-i întoarce înapoi pe fugari și a-i impune dărilor; toate categoriile sociale urmau să poarte răspundere colectivă, pentru îndeplinirea prestațiilor, conform numărului membrilor de familie⁷⁷.

La 29 iulie 1826, Consiliul Suprem al Basarabiei discută demersul din 5 martie 1820 al fostului rezident plenipotențiar A.N. Bahmetev privind fuga peste hotare în 1819 a unor locuitori din ținutul Ismail și măsurile întreprinse de administrația locală în vederea investigării la fața locului a cazului. Dânsul menționa în demers că trebuie stabilite cauzele care i-au impus pe locuitori să fugă și necesită a fi precizat numărul fugarilor⁷⁸. Suntem predispuși să credem

⁷³ *Ibidem*, F. 2, inv. 1, d. 669, f. 20 verso.

⁷⁴ *Ibidem*, F. 3, inv. 1, d. 757, f. 47, 51.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 51-51 verso.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 52.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 53.

⁷⁸ *Ibidem*, d. 788, p. II, f. 608, 609.

că Consiliul Suprem al Basarabiei s-a adresat guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei M.S. Voronțov cu explicația că exodul s-a produs și din cauza pazei slabe a frontierei de apus a Basarabiei. La 27 august 1826, M.S. Voronțov scria Consiliului Suprem al Basarabiei că el nu dispune de informații că paza de frontieră nu și-ar fi onorat obligațiile. În cazul în care Consiliul Suprem al Basarabiei „...va considera că fuga unor locuitori ai ținutului Ismail, care a avut loc în 1819, putea fi preîntâmpinată dacă paza de frontieră ar fi fost mai vigilentă, despre aceasta Consiliul trebuia să-l informeze la timp. Însă, după ce au trecut deja 6 ani de când țărani au fugit, el nu mai poate avertiza Departamentul militar”⁷⁹.

În pofida măsurilor adoptate fuga țăranilor peste Prut a continuat. La 27 august 1828 ispravnicul ținutului Iași raportează guvernatorului civil al Basarabiei că din satul Sculenii Vechi au fugit în Moldova de peste Prut 20 de persoane⁸⁰.

Deși o serie de publicații din perioada țaristă⁸¹ și cea sovietică⁸² conțin informații cu privire la refugierea peste Prut, a stabili numărul fugarilor din Basarabia în Moldova de peste Prut și alte posesiuni ale Imperiului Otoman este destul de dificil. Doar conform rapoartelor ispravnicilor prezentate în toamna anului 1816 președintelui Comitetului Provizoriu al Basarabiei, guvernatorului de Ekaterinoslav I.H. Kalagheorghe, din diferite ținuturi ale Basarabiei au fugit în Moldova de peste Prut 3141 persoane și 23 familii⁸³, date care nu corespund realității. Manuk Bei Mirzoian, fost dragoman și bei la Poarta Otomană, care cunoștea situația din Basarabia, în memoriul *Observații asupra stării actuale a Basarabiei*, datat cu sfârșitul anului 1815, adresat contelui I. Capo d'Istria, șeful cancelariei imperiale scria că „...până în prezent peste 5 mii de familii au emigrat din Basarabia în Moldova, iar cei care au rămas în această provincie trăiesc cu gândul la o ameliorare a stării lor”⁸⁴.

În concluzie constatăm că avea dreptate Leon Casso care scria că exodul populației din Basarabia în partea dreaptă a Prutului se explică, mai degrabă, prin starea extrem de deprimată a populației, cauzată de ocupația militară rusă

⁷⁹ *Ibidem*, d. 104, f. 43.

⁸⁰ *Ibidem*, F. 2, inv. 1, d. 1162, f. 74.

⁸¹ П.Свиньин, Описание Бессарабской области в 1816 году. – În: ЗООИД. – Одесса, 1867, т. VI, с. 242; А. Защук, Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Ч. I. Бессарабская область. – СПб., 1862, с. 148; П.Н. Батюшков, Бессарабия. Историческое описание. – СПб., 1892, с. 138.

⁸² В.С. Зеленчук, Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в. – Кишинев, 1979, с. 121; Ion Chirtoagă, *Din istoria Moldovei de Sud-Est până în anii '30 ai sec. al XIX-lea*. – Chișinău, 199, p. 74; Nicolae Cibotaru, *Mișcarea națională din Basarabia în anii 1812-1917: tendința de manifestare și realitate istorică*. – În: *Demistificarea și remistificarea istoriei*. Materialele Dezbaterilor Naționale 26-28 aprilie 1999. – Chișinău, 2000, p. 74.

⁸³ A se vedea mai detaliat rapoartele ispravnicilor: ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I-II.

⁸⁴ Ion Varta, *Contribuții documentare la istoria Basarabiei*. – În: *Revista de Istorie a Moldovei*. – Chișinău, 1992, nr. 2, p. 61.

în anii precedenți (în special în perioada războaielor ruso-turce din 1806-1812, 1828-1829 – V.T.), prin ruina economică a țăranilor, prin creșterea exagerată a birurilor și, poate, prin faptul că această populație a pierdut orice încredere în posibilitățile administrației locale și regionale de a le ogoi suferințele⁸⁵. Cazul ispravnicului Cogălniceanu și al concesionarului Varfolomeu din 1819 vine să demonstreze o dată în plus cele spuse de Leon Casso. Consiliul Suprem al Basarabiei a fost neputincios să soluționeze o problemă principală ce a determinat în mare parte exodul populației din Basarabia în Moldova de peste Prut – abuzurile ce au avut loc în cazul concesionării veniturilor de stat și comercializării băuturilor spirtoase, în care erau implicate mai multe persoane din cadrul administrației ținutale și a celei regionale.

Prin urmare, exodul populației din Basarabia în Moldova de peste Prut și în alte posesiuni ale Imperiului Otoman a fost rezultatul direct al instituirii, după anexarea acestui teritoriu la Imperiul Rus, a regimului de dominație țarist.

Summary

Question regarding the exodus of the population from Bessarabia to Principality of Moldova in the first years after its annexation to the Russian Empire has not been investigated in historiography, although many historians have ascertained that exodus, but without trying to investigate problems related to emigration as a social phenomenon and, based on archival documents, to attempt to solve them.

In this study the author, based on new unpublished archival documents, highlights and discusses only the most important aspects of this phenomenon: 1. presence of exodus as a social phenomenon in Bessarabia in the early years after its annexation to the Russian Empire; 2. factors that caused the exodus; 3. ways and means of population fleeing from Bessarabia over the Prut River; 4. measures taken by regional and imperial administration to stop the exodus; 5. relations between imperial and regional administration of Bessarabia and the Moldavian prince to return fugitives; 6. measures of punishment of the fugitives that were caught at the border of Bessarabia and those the Moldovan government returned to Bessarabia etc..

The author finds that the exodus of population from Bessarabia to the right side of the Prut is explained by the extremely depressed state of the population, caused by Russian military occupation in previous years, especially during the Russian-Turkish wars of 1806-1812, 1828-1829, by economic ruin of the peasants, the overgrowth of taxes and by the fact that this population had lost confidence in local and regional administration to assuage their sufferings.

⁸⁵ Л.А. Кассо, *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*. – Москва, 1913, с. 202-203.

Fatih İyiyol*

BEFORE AND AFTER THE 1812 TREATY OF BUCAREST FROM THE PERSPECTIVE OF THE OTTOMAN STATE¹

Introduction

The wars Ottoman Dynasty won in the XV. and XVI. centuries and the acquisition of land, power and revenue were not among the kind of developments expected to be seen in the XIX. and XX centuries. The fact that the Ottoman Dynasty was far from its old strength can be attributed to two factors. One being external factors the changing world and the second one directly being about the state and society of the Ottomans.

Ottoman Lands, which were in a strategic position between the East and the West, were in the middle of the European and Far East trade routes. With the advent of geographical discoveries the importance of this region weakened resulting in alternatives of these once glorious trade routes. While this was the reason for the decline of the glory of the Ottoman Dynasty, the prosperity of the Western Powers as a result of colonization and the developing technology have resulted in an imbalance of power between the rivals. The weakening condition of the Ottomans who were far from their glory in the past in comparison to the prospering West was also reflected in the wars.

Following the Renaissance and Reformation movements, the West has achieved a very strong position in the world of thought and science. On the other hand, the Ottoman Empire could not improve its social and governmental structure which saw its peak in the XV-XVI centuries. The relentless advancement of its rivals in contrast to intellectual stagnation of the Ottoman Empire is another reason for the increase in the imbalance between the rival countries.

The Ottoman Dynasty had governed a multinational state. Though the primary component of the state was the Turks, it was actually made up of a wide variety of Muslim and Christian peoples. Later, with the impact of the French revolution, primarily the Orthodox Christian elements and then Muslims from other nationalities were to revolt against the state they were living in for centuries and gain their independence.

An important factor that had a strong impact on the dissolution of the Ottomans was the rise of the Russian Empire. In Rumelia² almost all of the “Re’aya”³

* Assistant. Prof. Dr, Süleyman Şah University, The Head of Balkan Studies Centre, and Turkish Language and Literature Department, fiyiyol@ssu.edu.tr.

¹ Prepared for the symposium named “Bassarabia during 1812-2012” organized by State and Law of Academy of Sciences of Moldova and the Institute of History “A.D. Xenopol” of the Romanian Academy.

² Ottoman lands were divided into two governmental units named as Anatolia and Rumelia. For this reason especially Balkan region of the Ottoman lands were usually called Rumeli.

³ In the Ottoman Empire non-Muslim communities were obliged to pay a tax. Those non Muslim communities living in the Ottoman Empire were called Reaya (subjects).

were Orthodox. This fact encouraged the Russian Empire, which was planning to spearhead the Orthodox World, attempting to influence Balkan societies paving the way for their independence. The process which had started with nationalist movements was to be more confusing for the Ottomans with the support of Russians in the name of sectarian solidarity, which in the end opened the way for the independence of the Orthodox societies in the Balkans.

“The Longest Century” (Ortaylı, 2006) of the Ottoman Dynasty came as a result of these external factors and a long and difficult period had started for them.

I. The Structure of the Ottoman State before the 1806-1812 Russo-Turkish War

There were two important problems before the 1806-1812 Russo-Turkish War. The first of these were that the guild of Janissaries had lost its functionality and became a source of unrest for the society. The other problem was the strengthening of the feudal Lords that were called Ayan⁴ in Anatolia and Rumelia, and their challenge to the authority of the State (Öztuna, 1994: 87).

After The Janissaries (the old army of the Ottoman dynasty) lost their functionality and became the center of the revolts, a new Army called Nizâm-ı Cedîd was founded. The aim of founding this new army was to fight against the enemies in a more systematic way. Maintaining the old army (Janissaries) still after the foundation of the new army caused the two armies to come face to face. The Nizâm-ı Cedîd army which was founded on 24 February 1793 was made up of over 10000 infantrymen in the beginning (Öztuna, 1994: 85-86). It has been observed that the refusal of the Janissaries to accept the Nizam-ı Cedid army played a great role in this process which later ended with the execution of the Sultan.

The Ayanlık system was a kind of feudal structure which led local families to act in the name of the state. This caused the Ottomans, who were less powerful in terms of power and control, to become less efficient in places far from the center. A semi-legal civilian authority, which lacked the necessary instruction and discipline typical of the governance of a central state system caused unrest in the society leading to the weakening of the state authority in a dramatic way (Akdağ, 1983). Çapanoğlu in Yozgat, Karaosmanoğulları in Manisa, Kozanoğulları in Çukurova and Pazvanoğulları Vidin were the leading families that weakened the central authority. (Öztuna, 2005:87)

II. The Beginning of the War and The Era of Selim III

The Era of Selim III saw the beginning of the 1806-1812 Russo-Turkish War.. Selim III also witnessed the 1789-1792 Russo- Turkish War which ended

⁴ A kind of feudal lords called Ayan appeared in the Ottoman territories as a result of weakening of the central government. They sometimes did not obey to the central government and revolted against the state. Who was executed in 1797 was able to control Vidin, Niğbolu, Zıştovi and Northern Bulgaria. The disorder caused by Pazvadanoglu provided a basis for the Serbian independence.(Öztuna, 2005: 87-88).

with the treaty of Jassy. Although Besarabya was saved from the the Russian occupation this time (Öztuna, 2005: 85) it became apparent that in the following wars Basarabya was one of the regions that were going to be lost.

Before the war started in 1806, there were Franco-Ottoman wars during which there were strong battles in the Southern regions of the Ottoman and Egyptian lands. The civil strife in Arabia and Egypt was another problem that occupied the state. One of the reasons for the outbreak of the war was the Serbian revolts which started the same year. Since the revolts were directly supported by Russia, the outbreak of the war was a complementary act of this process. (Beydilli, 2001:8)

A year after the beginning of the 1806-1812 Russo-Turkish War, the Kabakçı Mustafa Revolt, important in Ottoman history, broke out. This revolt was an important event that had a negative impact on the war in terms of the Ottomans. While the leader of the revolt, Kabakçı Mustafa, was known as a Janissary from Kastamonu, it is also known to have been supported by Sadaret Kaymakamı Köse Mustafa Paşa and Şeyhülislam Topal Ataullah Ahmet Hamdi Efendi (Beydilli, 2001:8). The Kabakçı Mustafa revolt started as a reaction against the foundation of the Nizam-Cedid army. The tolerance of Selim III and his stance against a possible a civil war triggered the events. While the revolt was due to the revulsion reaction against the foundation of the Nizam-Cedid army it was also directly about the coexistence of the old and the new armies together. Nizam-ı Cedid which was accepted as an resulting alternative to the old system was neither approved nor accepted by the representatives and defenders of the old army. As a result of this a revolt that had significant and devastating effects on the Ottoman Dynasty broke out (Sunar, 2010).

As a consequence of the Kabakçı Mustafa Revolt, the Nizam-ı Cedid army was abolished. The Removal of a modern army in the Western- style derailed the process in which the Ottoman State could have had the possibility to catch up with its rivals. Another result of the Kabakçı Mustafa revolt was the dethronement and the execution of Selim III (Öztuna, 2005: 100). Undoubtedly these two events that took place as a result of the revolt had a direct and dramatic impact on the Russo- Turkish war.

III. The Era of Mustafa IV and Alemdar Mustafa Pasha

After the Kabakçı Revolt, Selim III was dethroned and his cousin (uncle's son) Mustafa IV ascended the throne for a while. Due to the adverse events taking place in the Ottoman Dynasty the Ottomans temporarily stopped the war with a treaty (Öztuna, 2005: 113).

A new process started after the defenders of the Nizam-ı Cedid Army was killed and those who survived took refuge with Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Pasha. In 1808, he came to Istanbul with his troops to save and put Selim on the throne III again. With the delayed arrival of Alemdar Mustafa Pasha, Selim III was killed and Mustafa IV was dethroned after whom Mahmut II ascended the

throne. Alemdar Mustafa Pasha became the grand vizier (Ortaylı, 2006: 39-40, Beydilli, 1989:364-365).

IV. The Era of Mahmut II and the Treaty of Bucharest

When Mahmut II ascended the Ottoman Throne the grand vizier was Alemdar Mustafa Pasha. Suppressing the revolt he invited the Ayans in both Anatolia and Rumelia to sign the contract known as "Sened-i İttifak"⁵. With this treaty Ayans promised to follow the central authority. On 14 November 1808, the Sekban-ı Cedîd army was founded to replace the Nizam-ı Cedîd. Despite all their efforts, the new sultan and Mustafa Pasha, who had not had much experience in government affairs, could not prevent a new revolt. Alemdar Mustafa Pasha was killed on 15 November 1808 in a Janissary revolt. The Sekban-ı Cedîd army was abolished. The revolters had to accept the sultanate of Mahmut II as there was no other male heir apparent (Öztuna, 2005: 117-118, Beydilli, 2003: 352-355).

In 1809 the Russo- Turkish war resumed. Mutual victories were gained. Yusuf Ziya Pasha's regaining of Rusçuk with a 12 day siege in 1811 (Öztuna, 2005: 120) was proof that the Ottomans were still strong despite great domestic turbulence. However, the Treaty of Bucharest was signed on 28 May 1812 because of the French threat and the sultan's plans for new reforms.

The treaty had two important negative impacts on the Ottomans. The first one being the district called "Bucak" in which Turks were living in great numbers was given to Russia. The second one that paved the way for the Serbian independence was opened.

The fact that the Ottomans lost control of the Baserebya Region got out of the control of the Ottomans caused the geographical reduction of the state in the South. The migratory movements that had started with Russo-Turkish wars gained pace. The loss of Bucak was actually the loss of a strategic position. By losing Baserebya Ottomans left a great region in the north to its enemy. After that the Turkish-Tartar power was to decline in the region. Although both Walachia-Moldovia (Eflak Boğdan) and other lands of the Ottomans were lost, the ones in the Caucasus region were given back; however, the loss of Baserebya was the harbinger of further losses in the near future.

Conclusion

The Ottomans could not focus on the 1806-1812 Russo-Turkish Wars as a result of internal strife. The fact that the wars started in the era of Selim III, con-

⁵ Sened-i İttifak, (Charter of Alliance) is a treaty signed between the grand Vizier Alemdar Mustafa Pasha and the powerful local lords (Ayans). Ayans living throughout the Ottoman Empire were called to Istanbul, and as a result of this treaty accepted the authority of the state. On the other hand it is regarded as Empires' attempt to share its power with the periphery and an attempt of "collaboration and integration" (Yaycıoğlu, 2010). Some scholars regard it as the first step of the Ottoman society towards Democracy.

tinued during the reign of Mustafa IV and ended during the reign of Mahmut II had negative consequences for the Ottomans. The execution of Selim III and the abolition of the Nizam-ı Cedid Army were events that directly affected the course of the War. Even though the temporary recovery during the reign of Mahmut II caused a brief reprieve it is certain that Ottomans had much greater problems to deal with. Since the treaty of Bucharest was signed just after a civil strife, the loss of Baserabya and the events that cleared the way for the independence of Serbia were a consequence of these internal disasters. With the treaty, Mahmut II was to gain time for the reforms he wanted to carry out.

The Treaty of Bucharest was seen as proof that the expected results would never come to pass due to the condition of the Ottoman army. At that time it was seen that the military system which could have provided a possible solution for both internal and external problems encountered during the course of the war, was indeed itself the crux of these problems. Only 14 years after the Treaty of Bucharest, with the Greek insurgency and eventual independence the need for big and effective military reforms was again going to be regarded as inevitable⁶.

References

1. Akdağ, M. (1963), "Osmanlı Tarihinde Ayanlık Dönemi", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, vol.8, no.14, pp.51-61.
2. Beydilli, K. (2009), "III. Selim", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, vol.36, pp.420-427.
3. Beydilli, K. (2003), "II. Mahmut", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, vol.27, pp.352-357.
4. Beydilli, K. (2001), "Kabakçı İsyanı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, vol.24, p.8.
5. Beydilli, K. (1989), "Alemdar Mustafa Paşa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, vol.2, pp.364-365.
6. Ortaylı, İ. (2006), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. 26 Baskı, İstanbul. Timaş Press.
7. Öztuna, Y.(2005). *Büyük Osmanlı Tarihi*, vol.5, İstanbul, Ötüken Press.
8. Sezer, H. (1997), *Yeniçeri Ocağının Kaldırışının Taşraya Yansıması (1826-1827)*, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, vol.19, no.30, pp.215-238

⁶ The reform here is the abolition of the Janissary Army and the foundation of a new Military system. This institution that had caused many problems to the Ottoman rulers and executed some of the sultans could not gain military victories any longer. This military system that had many contributions to the victories gained by the Ottomans in the past was about to lose its effectiveness and functionality. For this reason by taking great risks, Sultan Mahmut II abolished this system and its soldiers in 1826. Abolition of this military system which had caused a great many problems was received positively by people and called "Vaka-i Hayriye" (auspicious incident). (Sezer, 1997; Uzunçarşılı, 1988;)

9. Sunar, Mehmet M. (2012), "Ocak-ı Âmire'den Ocak-ı Mülga'ya Doğru: Nizam-ı Cedid Reformları Karşısında Yeniçeriler", Editor: Seyfi Kenan, *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedîde III. Selim Dönemi*, ISAM Press., pp. 497-529.
10. Uzunçarşılı, İsmail H. (1988), *Osmanlı Devleti Teşkilatı Kapıkulu Ocakları I*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Press,
11. Yaycıoğlu, A. (2010), "Sened-i İttifak(1808) Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Ortaklık ve Entegrasyon Denemesi", Editor: Seyfi Kenan, *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedîde III. Selim Dönemi*, ISAM Press., pp. 667-711.

Summary

1812 BUCAREST TREATY IS A TURNING POINT FOR THE Ottoman dynasty. This treaty is an important step in Ottomans withdrawal from Balkans. At the start of the Turco-Russian wars, which ended with the Treaty of Bucharest, the Ottoman Sultan was Selim III. There were three different sultans reigning during 1806-12 Ottoman-Russian War. The wars started during the reign of Selim III, continued into Mustafa IV's and ended while Mahmud II was on the throne. At this time there was intense civil unrest in the Ottoman lands. Just as the civil unrest affected the war, the war also exasperated the civil unrest. The rule of Selim III, which ended with Kabakci Mustafa Revolt, had direct relation with the Ottoman Russian wars. The defeat of the Nizam-i cedit army, which was assembled as an alternative to the janissaries, in the 1806-12 wars led the sultan's death. The dethronement of Selim III caused the dispersion of the Nizam-I Cedit army. The one-year rule of the new sultan, Mustafa IV, was over in 1808 and, when Mahmut II came to the throne, the war was still going on. The defeats of the Ottomans along with the continual civil unrest necessitated the signing of the treaty. As a result of the treaty, Bassarabia was given to the Russians which led to the independence of Serbia. In this essay, the conditions leading up to, and after effects of the 1812-16 war from the perspective of the Ottoman state, will be articulated. In this study, the condition of the Ottoman State, the start of the war, the Kabakci Mustafa revolt, the dethronements of Selim III and Mustafa IV, and Mahmut II's accession to the throne with the support of Alemdar Mustafa Pasa, the treaty of Bucharest will be expounded upon.

М.В. Белов*

БЕССАРАБИЯ КАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ПЛОЩАДКА: СЛУЖЕБНАЯ БАЛКАНИСТИКА 1820-Х ГГ.

Проведение «восточной» политики, дипломатические сношения и войны, которые вела Россия с Османской империей в XIX веке, контакты с ее подданными разных этнических и религиозных групп настоятельно требовали базовых данных для выработки квалифицированных решений, их верификации и экспертизы. При этом отсутствие или слабость академических региональных дисциплин (славяноведения, балканистики и востоковедения) заставляли военных и дипломатических чиновников взять на себя роль исследователей и экспертов. В этой связи можно говорить о возникновении служебно-ведомственных исследований, которые сопутствовали развитию академической и университетской науки на протяжении, по крайней мере, части XIX века¹. Хотя интерес российских дипломатов и военачальников к народам Балканского полуострова проявился ранее, еще в XVIII веке, следует согласиться с И.С. Достяном в том, что необходимость планомерных изысканий «... была в полной мере осознана в ходе наполеоновских войн, когда делались попытки определить задачи, содержание и методы такого рода работ»².

Превращению недавно включенной в состав Российской империи Бессарабской области в своеобразную исследовательскую площадку дополнительно способствовал ряд факторов. Сложный этнический состав, менявшийся под действием стихийной и направляемой колонизации³, позволял видеть в ней «опытный образец» всего Балканского региона. Экспансионистская тенденция, заданная войной 1806–1812 гг., а также сопротивление Порты реализации некоторых положений Бухарестского мира стимулировали военное планирование с предполагаемым вовлечением в акции России подданных Османской империи. Дополнительное

* **Михаил Валерьевич Belov**, доктор исторических наук, доцент, заведующий кафедрой истории зарубежных стран, Нижегородский государственный университет им. Н. И. Лобачевского, Россия.

¹ Более подробное обоснование для выделения данного типа исследовательских практик см.: Белов М.В. «Служебное» славяноведение в России первой половины XIX века // *Славяноведение*. 2012. № 4. С. 63–78.

² Достян И. С. Русская общественная мысль и балканские народы. От Радищева до декабристов. М., 1980. С. 186.

³ См.: Кабузан В.М. Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья. Кишинев, 1974. С. 21–48.

напряжение этим ожиданиям придавали события Греческой революции. Кроме того, следует принять во внимание заботы имперской администрации по поиску оптимальных путей интеграции и адаптации Бессарабии к русскому режиму управления.

Как продемонстрировано в свежем исследовании, написанном в духе «новой имперской истории», по крайней мере, в первой половине века не могло быть и речи о русской ассимиляции и унификации. Завоевание территории в данном случае предшествовало знанию о ней: «Несколько десятилетий, последовавших за Бухарестским миром, были периодом интенсивного конструирования Бессарабии в качестве определенного локуса на ментальной карте Российской империи»⁴. Пользуясь феноменологическим подходом, А. Кушко и В. Таки продемонстрировали значимость монарших и сановных путешествий в производстве образа Бессарабии и редуцировали к ним меняющиеся стратегии управления новоприобретенной территорией⁵. Феноменология путешествий, безусловно, имеет значимый эвристический потенциал в выявлении визуализированных метафор и рамочных конвенций культурного опыта, однако было бы неправильно свести к ней всю познавательную деятельность. Привилегированная позиция наблюдателя, характерная для путешественника, следующего из пункта А в пункт Б, подвергается испытаниям и может быть деформирована в случае более регулярных и интенсивных контактов, «челночной» работы разведчика или дипломата, выполнения «технических» заданий по измерениям и расчетам, которые абстрагируют пространство от его спонтанного восприятия.

В этой связи следует иметь в виду, что создание «ментальных карт» как коллективный процесс социального воображения в рамках той или иной дискурсивной формации, тем не менее, можно дифференцировать, например, с точки зрения задач внутренней (овладения «телом» империи) и внешней политики. В последнем случае, учитывая «промежуточное» положение и статус Бессарабии – недавнего военного трофея в неразрешенном до конца споре с Османской империей, – границы на такой «ментальной карте» оказывались проницаемыми и подвижными. Бессарабия одновременно представлялась частью другого опознаваемого и конструируемого пространства, где предполагалось усиление русского влияния, — частью Балканского полуострова или Европейских владений Турции, откуда, рано или поздно, она должна будет уйти.

Главным центром такой исследовательской работы стал штаб 2-й армии, частью расквартированной в Бессарабии, под руководством амбициозного и энергичного генерала П.Д. Киселева, который был назначен

⁴ Кушко А., Таки В. (при участии Грома О.) Бессарабия в составе Российской империи (1812–1917). М., 2012. С. 71.

⁵ Там же. Гл. 2.

на эту должность в марте 1819 г. «Считая войну с Турцией неизбежной, Киселев собирался хорошо подготовиться к ней 2-ю армию, которой фактически предстояло вести эту войну. Он задумал преобразовать работу штаба, усовершенствовать всю систему армейского управления. Кроме того, он хотел сделать штаб армии центром топографических и военно-теоретических изысканий, которые должны были принести пользу в будущей войне с Турцией»⁶.

Уже первый биограф П.Д. Киселева выделил три основных направления в исследовательской работе штаба 2-й армии: 1) составление карт, 2) собрание статистических сведений и 3) описание войн с турками⁷. Между тем, они не были изолированы друг от друга, поскольку подчинялись общей идее, и пересекались по использованному материалу.

Так в начальном проекте исторического труда, посвященного русско-турецким войнам, указывалось: «... включить следует топографические и статистические замечания на край, уже приобретенный, и которые в архивах находятся...»⁸. Ссылаясь на трудности в статистике «южного края», нерадивость местных гражданских начальников, отсутствие табелей и данных, авторы «Отчета по квартирмейстерскому управлению 2-й армии» за 1819–1823 гг., тем не менее, указывали, что эта страна достойна внимания «... по историческим преданиям и событиям, по различию происхождения обитающих племен в пределах Тавриды, Бессарабии и по берегам Днепра и Буга, по образу жизни и правам этих жителей, по быстрому и разнородному заселению этого края отечественным и иностранным водворением, по климату и произведениям земли и, наконец, по необычайным успехам торговли и внутренней промышленности»⁹. Таким образом, на «ментальной карте» военного планирования начала 1820-х гг. (а оно имело, как ясно из цитаты, и некоторый «гражданский» аспект) Бессарабия включалась в комплекс территорий, отторгнутых от Османской империи или выведенных из-под ее влияния между 1774 и 1812 г., объединенных в понятие «южного края» России.

В надежде на помощь в подборе сведений для его статистического описания Киселев обратился к местным администраторам и военачальникам – генералам Беннигсену, Ланжерону, генерал-лейтенантам Сабанееву, Бахметьеву и Канкрину, – а также к семьям покойных дипломатов, сыгравших важную роль в присоединении этих территорий.

⁶ Достян И.С. Указ. соч. С. 193. См. там же детально реконструированную картину работы офицеров штаба по составлению истории русско-турецких войн XVIII – начала XIX века: С. 193–200.

⁷ Заблоцкий-Десятовский А.П. Граф П.Д. Киселев и его время. Материалы для истории императоров Александра I, Николая I и Александра II. Т. 1. СПб., 1882. С. 206–209.

⁸ Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА). Ф. 846. Оп. 16. (Далее — Ф. ВУА). Д. 652. Ч. 1. Л. 7.

⁹ Там же. Ф. 14057. Оп. 2. Д. 13. Л. 7–8.

В частности, он списался с вдовой посланника в Турции (1797–1802) В.С. Тамары, родственниками Я.И. Булгакова, ранее исполнявшего эту должность, и другими лицами¹⁰. Как сообщается в уже цитированном штабном отчете за 1819–1823 гг., топографическая съемка Бессарабии (Бурджака) проводилась под руководством обер-квартирмейстера 6 корпуса, полковника С.И. Корниловича. В 1820 г. была составлена карта и статистическое описание. Одновременно проводилась съемка Подольской губернии, севера Бессарабской области и Тульчина¹¹.

Организуя масштабную работу по написанию истории русско-турецких войн, Киселев намеревался «... их прошедших опытов извлечь самое общее поучение для будущих действий»¹². Следовательно, включение статистических материалов в историческое руководство, каким представлялось описание уже прошедших войн, во-первых, было обусловлено тем, что «южному краю» предстояло стать площадкой по развертыванию русского наступления и тыловой базой будущей войны. Во-вторых, изучение особенностей «южного края» и, в частности, Бессарабии представлялось проникновением в специфику всей Османской империи, с которой еще предстоит сразиться.

Та же руководящая мысль определяла и новые задачи к написанию всего масштабного труда, отличного от прежних описаний тактики и стратегии «военными писателями». Киселев и его сотрудники намеревались изучить «... народ, с которым должно вести войну, народ, в земле коего война ведется, положение края в отношении к действиям, в отношении к продовольствию войск, к управлению оным и прочие местные условия»¹³. Эти задачи размыкали границу между историческими, статистическими и картографическими изысканиями.

В 1820 г. Киселев составил записку «О необходимости и возможности в мирное время собирать топографические сведения о турецких владениях»¹⁴. С началом восстания А. Ипсиланти эта деятельность актуализировалась, – достаточно вспомнить об известных поездках П.И. Пестеля в Скуляны¹⁵, – а в 1822 г. была учреждена особая разведслужба

¹⁰ Там же. Ф. ВУА. Д. 2890. Л. 3–5. Кроме того, предполагалось использовать и воспоминания непосредственных участников военных походов.

¹¹ Там же. Ф. 14057. Оп. 2. Д. 13. Л. 2–2об. По словам историка генштаба, съемка Бессарабской области проводилась дважды: с 1817 по 1819 г. Корниловичем, с 1822 по 1827 г. Гедихиным и фон Руге. *Глиноецкий Н.П.* История русского генерального штаба. Т. 1. СПб., 1883. С. 342. После этой второй съемки было составлено «Военно-статистическое описание Бессарабской области 1828 года». См.: РГВИА. Ф. ВУА. Д. 18589.

¹² Там же. Ф. 14057. Оп. 2. Д. 13. Л. 18.

¹³ Там же. Л. 18–18об. «Таким образом, — резюмировал Киселев в другом месте, — в будущих войнах против Порты можно достигнуть надежнее предположенной цели, имея в виду пружины, которые окривили действия прошедших походов или налагали на них печать медленности и недоумения...» Там же. Ф. ВУА. Д. 2890. Л. 28об.

¹⁴ Там же. Д. 18885.

¹⁵ *Сыроечковский Б.Е.* Из истории движения декабристов. М., 1969. С. 224–261.

(«секретная полиция» для сбора сведений в Османской империи). Штаб приобретал ранее составленные карты и фиксировал описания турецких областей местными жителями, в частности в Одессе и Кишиневе были «собраны описания от греческих выходцев и уроженцев различных мест в Булгарии и Румелии...»¹⁶. Составленные в результате этой работы карты Европейской Турции включали сопредельные области Австрии и России, в том числе Бессарабию¹⁷.

Одним из активных участником организованной Киселевым разведывательной работы являлся И.П. Липранди, в 1820–1822 гг. подполковник Камчатского, затем — Якутского и, наконец, 33 егерского полка. Пожалуй, наиболее плодовитый эксперт этой генерации, активно публиковавший свои сочинения со второй половины 50-х, до сих пор представляется фигурой противоречивой и в чем-то загадочной¹⁸. И до, и после окончательной отставки Липранди прилагал много сил для укрепления своей служебной и экспертной репутации. Однако приводимые им данные (в опубликованных трудах, переписке и своего рода оправдательной автобиографии — «Записке о службе» 1860 г., отложившейся в фонде Н.П. Барсукова) иногда уклончивы, иногда уточняют, а иногда противоречат друг другу.

Так, в длинном примечании к напечатанным в 1878 г. рекомендациям по организации военной разведки (они восходят по замыслу к упомянутой выше записке Киселева) Липранди, доказывая свою компетентность, сообщал: «В бытность мою в Бессарабии, когда возникла гетерия (то есть в 1821 г. — М.Б.), на меня возложено было генералом от инфантерии Сабанеевым и генерал-майором Орловым собрание сведений о действиях турков в Придунайских княжествах и Болгарии, для чего я неоднократно был послан под разными предлогами в турецкие крепости. Ознакомился я с этим предметом при постоянном изучении страны и свойств жителей, из коих каждого племени и разных званий находилось знатное количество в Кишиневе и в других местах Бессарабии, куда они бежали из Константинополя и разных турецких областей. В 1823 году, во время служения моего при кн. Воронцове¹⁹, на меня возложено было несравненно

¹⁶ Цит. по: *Достян И.С.* Указ. соч. С. 200.

¹⁷ РГВИА. Ф. 14057. Оп. 2. Д. 13. Л. 12–17об. Краткое описание карты Европейской Турции, составленное при штабе 2- армии в 1823 г. см.: Там же. Д. 12.

¹⁸ Например: *Эйдельман Н. Я.* «Где и что Липранди?» [1972] // *Он же.* Обреченный отряд. М., 1987. С. 362–391. Библ. трудов Липранди см.: *Языков Д. Д.* Обзор жизни и трудов покойных русских писателей. Вып. 4. СПб., 1888. С. 16–17. Помещенный здесь внушительный список опубликованных работ является лишь верхушкой айсберга-наследия, частью покоящегося в архивах, а частью несохранившегося или необнаруженного.

¹⁹ Спустя несколько месяцев после первой отставки с военной службы в начале 1823 г. Липранди стал чиновником по особым поручениям («с чином полковника и с мундиром») при вновь назначенном генерал-губернаторе Новороссии и наместнике Бессарабской области С.М. Воронцове. В 1825 г. в звании подполковника вернулся на военную службу в Генеральный штаб. В 1826 г. произведен в полковники.

уже в больших размерах, между другими занятиями, продолжение и этого»²⁰.

А в письме А.Ф. Вельтману от 20 октября 1835 г. Липранди отнес начало своего изучения Оттоманской империи уже точно к 1820 г.: «... до 1824 г. круг мой был ограничен; но потом сношения с различными фанариотами, проживавшими в Бессарабии и Одессе, — множество других этеристских выходцев, мало-помалу расширили первоначальный объем мой — и, наконец, события 1827, 1828, 1829 и 1830 гг. распространили оный вне даже пределов [Турции]. В сей последний год, проживая в Бухаресте, я соединил все мною собранное, учредил постоянных корреспондентов... и таким образом в продолжение почти шести лет здесь в Тульчине с помощью богатейших библиотек и получаемым мною по ним сведениям, я соорудил что-то огромное, разнообразное, многосложное, которому хотел дать вид систематический, приближающийся более к целому»²¹. В результате сложился корпус словаря из 6000 статей на 8000 листах, писарские копии, черновые материалы и разные редакции которого хранятся теперь в Санкт-Петербурге²².

Однако по позднейшему утверждению Липранди, работа над этой энциклопедией, не имеющей аналогов в европейской литературе, началась по высочайшему повелению лишь в 1832 г., уже после второго выхода в отставку с военной службы по состоянию здоровья. Спустя два года в апреле 1834 г. первая половина словаря была отправлена военному министру «для поднесения» царю. Но вместо этого Липранди получил от генерал-квартирмейстера Шуберта отзыв военно-ученого комитета генерального штаба о неудобности для использования «азбучного порядка», принятого в изготовленном им труде, и разрешение на издание его в свет «без пособия правительства»²³. В виду этого составление второй части словаря было

²⁰ Липранди И.П. Важность иметь положительные сведения о происходящем на правом берегу Дуная и о тайных кознях в Княжествах // Он же. Взгляд на настоящий театр военных действий на Дунае и на содействие, которое мы можем встретить в Болгарии. М., 1878. С. 53. Прим. В черновой версии автобиографии Липранди уточнял: «В начале генерал Сабанев поручил мне, между прочим, и описание границ с Турцией, а в 1821 году вместе с тем и надзор за перебегающими гетеристами...». Цит. по: Садилов П.А. И. П. Липранди в Бессарабии 1820-х годов (По новым материалам) // Пушкин: Временник Пушкинской комиссии. Вып. 6. М.–Л., 1941. С. 271. Прим. 2. Ср. с «Запиской о службе»: Научно-исследовательский отдел рукописей Российской государственной библиотеки (НИОР РГБ). Ф. 18. К. 7. Ед. 57. Л. 406.

²¹ Ишутин В. В. И. П. Липранди // Советское славяноведение. 1989. № 2. С. 88. НИОР РГБ. Ф. 47/II. Ед. 17. Л. 5–50б.

²² Российский государственный исторический архив (РГИА). Ф. 673. Оп. 1. Д. 138–165, 172–218.

²³ Липранди И.П. Важность иметь... С. 58–59. Прим. Этой версии соответствует в основном рассказ из «Записки о службе», хотя Липранди обрывает при цитировании вторую (негативную по оценке его труда) часть выписки из журнала военно-ученого комитета и уклоняется от объяснения причин, заставивших его приостановить работу. Но «пользуясь

отложено; о возобновлении работы автор в примечании не сообщает. Судя же по «Записке о службе», в 1836 г. труд был все-таки завершен. Годом ранее Липранди просил Вельтмана о помощи в литературной обработке текста и обещал выслать на пробу «одну букву» из словаря²⁴. А в 1837 г., находясь проездом в Москве, он показал всю рукопись тому же А.Ф. Вельтману и В.П. Андросову, с подачи которого, как редактора, в декабрьский книжке «Московского наблюдателя» появилась заметка о словаре, привлекавшая интерес иностранной печати²⁵.

В приложенном к «Записке о службе» реестре сочинениям конца 1820–1830-х гг. под номером 28 словарю дан такой заголовок, отличающийся от названий соответствующих дел в РГИА: «Оттоманская империя. Подробнейшее описание сего государства в военном, гражданском, политическом и религиозном отношениях, с историческим исследованием устройства придворного, обычаев, обрядов, суеверий, предрассудков, пословиц с приложением историографического обзора: Румелии, Македонии, Албании Турецкой Кроации, Сербии, Болгарии, земель некрасовцев, запорожцев, добружских татар и Придунайских княжеств, с пояснением разных мест, носящих турецкие, греческие и древние наименования. Расположенное в азбучном порядке, связывающим по предметам все отделы, с шестью оглавлениями, для удобства отыскивать желаемые отделы вполне. Тульчин. 1836. 60 толстых тетрадей in fol.». В примечании Липранди дополнительно сообщает, по-видимому, чтобы придать больший вес своей работе, о содействии в ней ученых греков, переселившихся в 1821 г. в Бессарабию. Они перевели «многие неизвестные повествования и пр.: с арабского, персидского и турецкого языков». Это три князя Суцо, князь Маврокордато, Скина, два князя Гики, Мало, Кариджи, Струдза, князь Кантакузин и др.²⁶ Кроме того, информаторами Липранди являлись поселившиеся в Кишиневе предводители и участники Первого сербского восстания 1804–1813 гг. Вучич, Ненадович, Живкович, братья Македонские²⁷.

более свободным временем в отставке, и получая постепенно облегчение от раны в ногу, раздраженный усиленными трудами в продолжение многих лет, Липранди, — сообщает он сам о себе в третьем лице, — успел привести все многочисленные материалы свои в систематический порядок». НИОР РГБ. Ф. 18. К. 7. Ед. 57. Л. 16–17, 82об.–83.

²⁴ Вацуру В. Э. Болгарские темы и мотивы в русской литературе 1820–1840-х годов (этюды и разыскания) // Русско-болгарские фольклорные и литературные связи. Т. 1. Л., 1976. С. 234.

²⁵ НИОР РГБ. Ф. 18. К. 7. Ед. 57. Л. 83–86об.

²⁶ Ишутин В. В. Указ. соч. С. 88–90. НИОР РГБ. Ф. 18. К. 7. Ед. 57. Л. 83–86об.

²⁷ Липранди И.П. Из дневника и воспоминаний // А. С. Пушкин в воспоминаниях современников. В 2-х т. Т. 1. М., 1985. С. 330. Иной перечень сербских информаторов Липранди см.: НИОР РГБ. Ф. 205. Ед. 672. Л. 3об. Прим. Фонд Липранди в РГИА содержит неавторизованные свидетельства участников восстания, возможно, скомпилированные им самим. В основном они посвящены деталям военных действий. См.: РГИА. Ф. 673. Оп. 1. Д. 316.

Липранди хвалился сетью агентов, созданной им на территории Османской империи накануне русско-турецкой войны 1828–1829 гг. В нее, кроме прочих, входил и секретарь сербского князя М. Герман²⁸. А во время войны в его отряде партизан-волонтеров воевало до 1000 человек из «албанцев, арнаутов, македонцев, фессалийцев, болгар, босняков, сербов и черногорцев»²⁹.

По долгу службы, Липранди участвовал в допросах перебежчиков и пленных. Ссылаясь на этот опыт, он давал рекомендации: «Турка нельзя спрашивать так, как армянина, еврея — как цыгана, серба и босняка — как волоха и т.д. Малейшее невнимание к их обычаям может повлечь за собою иногда самые пагубные последствия. Притом много значит у различных обитателей Турецкой империи и происхождение лица, которое их расспрашивает: турок будет рассказывать с большею откровенностью драгоману, находящемуся при армии, если драгоман этот перот или фанариот, но будет воздержаннее, если тот будет грек (то есть мореот или другой); напротив того, серб, волох и булгар скорее будут откровенны с греком, чем с фанариотом или с периотом (которых, впрочем, они и не различают)»³⁰. В другом месте Липранди говорит о методах работы над словарем: он сравнивал показания выходцев из разных земель, сопоставлял их с книжными свидетельствами, и таким образом устанавливал истину; например, он пользовался «Сербским словарем» В.С. Караджича, дополняя извлеченную из него информацию³¹.

Мегаломанское предприятие по составлению энциклопедического словаря Османской империи, безусловно, являлось предметом особой гордости для Липранди и, по его собственному признанию, источником для многих последующих работ. При этом просветительская установка на исчерпывающее знание делала границы объекта изучения подвижными. Не принявший романтической концепции «народного духа», Липранди, тем не менее, был одним из первых собирателей фольклорного материала³².

²⁸ НИОР РГБ. Ф. 18. К. 7. Ед. 57. Л. 9.

²⁹ Там же. Л. 14. *Липранди И.П.* Отряд волонтеров-партизан в 1829 году // *Он же.* Особенности войн с турками. СПб., 1877. С. 91–108. *Липранди И.П.* Общие сведения об Европейской Турции. М., 1877. С. 5–10.

³⁰ *Липранди И.П.* Отрывок из книги: некоторые замечания по поводу двух сочинений вышедших под заглавием «Малая война». СПб., 1851. // *Он же.* Особенности войн с турками. С. 14–15.

³¹ *Керимова М. М.* Югославянские народы и Россия. Этнографические сюжеты в русских публикациях и документах первой половины XIX в. М., 1997. С. 35–36.

³² *Вацуро В.Э.* Указ. соч. С. 236–245. В поздних публикациях, целый букет которых относится ко времени русско-турецкой войны 1877–1878 гг., отставник корил правительство, ответственное за лишние потери из-за недостатка информации о театре действий. «Полудикие нравы и обычаи обитателей разных областей Турецкой империи, столь же различные, как и самая природа сих областей, производят то, что одна область не может быть рассматриваема с той же точки зрения, с которой другая представляет удов-

Модель словаря вообще была одной из любимых форм выражения его учености. Помимо «словоистолкователя» Османской империи перу Липранди принадлежит еще одна масштабная рукопись «Историческое и топографическое описание Сербии» 1833 г. в двух переплетах (140 и 295 листов) — выделившаяся часть основного проекта³³. Половину первой рукописной книги составляет по большей части компилятивная история Сербии с древнейших времен. Лишь в рассказе о событиях первой трети XIX века Липранди использовал сведения, собранные им самим³⁴. Вторая половина первой книги (описание Белграда) и вся вторая книга выполнены в виде словаря.

Несколько ранее, в 1831 г. Липранди составил обзорные труды о Болгарии и Дунайских княжествах (последний опубликован в 1861 г.)³⁵. «Краткое извлечение из составлявшегося исторического, географического и статистического описания Болгарского царства в Мизии», сохранившиеся в списке, не такое уж краткое и составляет 125 листов. Оно состоит из трех отделений, первое из которых отведено введением замечаниям, второе — исторической компиляции, а третье, наиболее интересное, озаглавлено так: «Общее понятия о нынешних болгарях, разделение, статистика, промышленность, народонаселение, политическое состояние, нравы и обычаи, древности, управление и пр. и пр.». Оно принадлежит к уже определившемуся в служебно-ведомственных изысканиях этого времени жанру комплексного страноведения.

Именно в этом сочинении о болгарях с наибольшей четкостью выявились не только этнографические, но и фольклористические интересы Липранди, на что обратил внимание В.Э. Вацуру. Автор «Извлечений» упоминает здесь о публикациях сербских народных песен и сообщает, что делал записи такого же рода от болгар. Он включил «третье отделение» материал по обрядовым практикам «нагорных болгар», в том числе

летворительные последствия». Липранди И.П. Общие сведения об Европейской Турции. С. 10–13. Одним из следствий этой методологической рефлексии было внимание к деталям, концентрацию которого обеспечил составленный Липранди «словоистолкователь». В замечаниях старика сквозила обида на то, что его труд оказался мало востребованным правительством.

³³ НИОР РГБ. Ф. 205. Ед. 679.

³⁴ В. Богишич опубликовал оригинальный фрагмент этого сочинения (л. 33об.–38об.), излагающий причины поражения сербского восстания 1804–1813 гг. Богишич В. Разбор сочинения Н. А. Попова «Россия и Сербия». СПб., 1872. С. 243–247.

³⁵ Отклоняя обвинения в несправедном богатстве, Липранди в 1852 г. сообщал о продаже накопленных в Бессарабии материалов: «Так, в 1843 году уступил я бухарестскому жителю булгару Мустакову собранные мною подробные во всех отношениях сведения о Булгарии — за 1100 червонцев. В 1848 году таковые же записки о Валахии продал бывшему спатарю Константину Гике, брату господаря А. Гики, за 1500 червонцев. Ныне почти окончил сделку за таковые же записки о Сербии и имею в виду сбыть все этого рода собрание мое, плод 30-летних занятий». НИОР РГБ. Ф. 203. П. 222. Ед. 4.

рассказ об «истребителе вампиров», который привлек А.Ф. Вельтмана³⁶. Что касается этнографических изысканий Липранди, то его склонность к детализации и дифференциации этнических групп (выделение шопов, паструмцев и т.д.) сочетается со стандартными моралистическими определениями, столь характерными для донаучных описаний. Так, противопоставляя сильных воинских духом, трезвых, трудолюбивых и исполнительных «нагорных болгар» так называемых «надольных», Липранди писал: «Большая часть из них преданы пьянству; сварливы, ложны, всегда готовы к мятежу, к разбою и иногда к воровству: сей последний порок нетерпим во всей Оттоманской империи»³⁷.

Липранди прямо указывает на «воображаемый» характер болгарской географии: «Собственно Болгарии ныне не существует. Весьма трудно и невозможно определить точных границ ее». Это не помешало ему в предречении этой неопределенной области блестящего будущего с явным намеком на русское вмешательство: «... она ожидает только мудрой и благотворной руки правительства, чтоб по физическому своему положению соделаться богатейшим краем сей части Европы...»³⁸. И хотя «ментальная карта» Балкан конструировалась с точки зрения вероятной экспансии, а может быть, именно поэтому Липранди предупреждал об общей лояльности болгар турецкому правительству³⁹.

В «Кратком обозрении княжеств Молдавии и Валахии» автор пережегает наблюдения над местной этнической психологией актуальными политическими замечаниями, сводящимися к пагубности введения конституционных начал и законов до просвещения большинства народа. Бедой Дунайских княжеств было правление фанариотов, которые наделяются демоническими чертами, они «... истощали коварство, ехидство, самые адские козни и все отличительные черты характера своего»⁴⁰. Результатом такого правления стала денационализации боярства и лишение народа «воинственного духа». Липранди пессимистично констатируют переориентацию нынешнего боярства на Австрию, что опасно, поскольку Княжества «... составляют ключ к мнениям всех соседних им славянских народов, видимо, от нас в сем отношении похищенных»⁴¹. В отношении низших слоев населения автор снисходителен: «... молдавский мужик робок и беспечен, но покорен, терпелив, кроток и отнюдь не сроден к злодеянию»⁴². Бегство переселенцев

³⁶ Там же. Ф. 203. П. 225. Ед. 1. Л. 90б., 96об.–97.

³⁷ Там же. Л. 114об.–115.

³⁸ Там же. Л. 94–94об., 102.

³⁹ Там же. Л. 115.

⁴⁰ [Липранди И.П.] Краткое обозрение княжеств Молдавии и Валахии // Чтения в Обществе истории и древностей российских. 1861. Ч. IV. Р. V. С. 127.

⁴¹ Там же. С. 136.

⁴² Там же. С. 145.

из Бессарабии объясняется приверженностью молдаван закоснелым привычкам и чертами, позаимствованными у «восточных народов», согласно ориенталистскому штампу недоверчивых и мнительных⁴³. Впрочем, указание на сопротивление переселенцев административной, налоговой и рекрутской регламентации, вводившейся российскими властями, адекватно реальной ситуации.

В «Записке о службе» Липранди сообщает, что до того, как в 1827 г. Киселев и Дибич уговорили его заняться разведкой в Дунайских княжествах, он привлекался к вопросам обустройства дорог, организации промыслов и таможен, интересовался запорожцами и некрасовцами на правом берегу Дуная, а также составил «образцовое статистическое описание Бессарабии»⁴⁴. Общее количество таковых не поддается подсчету. Тем не менее, в конце XIX в архиве чертежного отделения бессарабского губернского правления было обнаружено и затем опубликовано одно такое описание, «составленное при гражданской съемке Бессарабии, производившейся по высочайшему повелению размежевания оной на участки с 1822 по 1828-й год»⁴⁵. Об участии Липранди в этой работе можно строить догадки. Во всяком случае, краткие характеристики молдаван и болгар, данные там, имеют сходство с вышеописанными⁴⁶.

В случае Липранди, и в частности применительно к его страноведческим изысканиям, можно говорить о специфической концептуальной рамке военной этнопсихологии. В одном из сочинений он попытался сформулировать свои представления о науке, которая «... еще нигде вполне не была изложена, тем не менее, существование ее отвергать нельзя. Следы этой науки мы находим в самой отдаленной древности: свидетельством тому некоторые из книг Ветхого Завета и Илиада». Исходные посылки новой науки сводятся к следующему: «Каждый народ имеет свои характерологические свойства, свои нравы, обычаи, привычки и пр. Все это никогда и нигде не обнаруживается так сильно, как во время войны и, в особенности — в день битвы, при встрече лицом к лицу со смертью, когда человек обнаруживает все свои страсти, свойства, способности, недостатки и слабости»⁴⁷.

Дополнительную информацию о методологической основе подобных изысканий можно обнаружить в приложении № 40 к «Записке о службе», где приводится список неопубликованных трудов и специально говорится

⁴³ Там же. С. 151.

⁴⁴ НИОР РГБ. Ф. 18. К. 7. Ед. 57. Л. 5об. Там же. Ф. 203. П. 225. Ед. 1. Л. 11, 100. В обширном фонде работ Липранди в РГИА имеются главы из «Исторического, статистического и военного описания Бессарабии», посвященные древностям. Ф. 673. Оп. 1. Д. 240–243, 331.

⁴⁵ Статистическое описание Бессарабии собственно так называемой или Бурждака с приложением генерального плана [с]его края... Аккерман, 1899.

⁴⁶ Там же. С. 17–24.

⁴⁷ Липранди И.П. Отрывок из книги... С. 18, 25.

об одном из главных дел всей жизни автора. Начиная с 1810 г., когда Липранди изучал коллекцию библиотеки г. Або (Финляндия), и до сих пор (то есть до 1860 г.) он собирал материалы для сочинения «О тождестве характеристических свойств человека с различными животными, как в отношении физическом, так в нравственном и физиологическом. С замечаниями разительных сближений и некоторых поколений с животными тех и других пород, даже в наружном сходстве, физиономии, сложении, ухватках и т.п.». Таким образом накопилось до 10000 выписок из 3000 сочинений и, как сообщал Липранди в приложении к «Записке», последние три года он занимался приведением их в порядок, чтобы изложить результаты на 10000 листов⁴⁸. Если бы этот труд сохранился и был обнаружен, мы имели бы замечательный свод физиогномических представлений (квазипсихологии и антропологии) своего времени, базирующийся на традициях сенсуализма и натурализма прошлых веков.

Summary

Carrying out the "Eastern" policy, diplomatic relations and the wars waged by Russia against the Ottoman Empire in the XIX century, contacts with its subjects of different ethnic and religious groups strongly required some basic information to generate qualified decisions, their verification and examination. The absence or weakness of the regional academic disciplines (Slavic, Balkan and Oriental Studies) forced military and diplomatic officials to assume the role of researchers and experts.

The transformation of the newly incorporated into the Russian Empire Bessarabia into original research platform was additionally associated with a number of factors. Its complex ethnic composition allowed to see it as "preproduction model" of the whole Balkan region. Expansionary trend, given by the war of 1806-1812, as well as the resistance of the Turkish authorities to implement the Treaty of Bucharest stimulated military planning which suggested to involve the subjects of the Ottoman Empire into the Russian campaigns. The events of the Greek revolution gave additional stress to these expectations. In addition, the concerns of the imperial administration to find the optimal ways of integration and adaptation of Bessarabia to the Russian management regime should be taken into account.

The headquarters of the 2-nd Army under the leadership of P.D. Kiselyov became a major center of research. The initiative to organize the collection of topographic and "statistical" information came from other senior officers as well. Obviously, the governor M.S. Vorontsov also had an interest in this work. An impressive monument to this effort was a multi-volume dictionary of the Ottoman Empire in 6000 articles compiled by I.P. Liprandi.

⁴⁸ НИОР РГБ. Ф. 18. К. 7. Ед. 57. Л. 114–114об.

Ion Negrei*, Vlad Mischevca**

PROTESTELE DE LA 1912 CU OCAZIA CENTENARULUI RĂPIRII BASARABIEI

La 16 mai 1912 se împlinea un veac de la ceea ce propaganda imperială țaristă numea „*eliberarea Basarabiei de sub jugul turcesc și alăturarea ei la Rusia*”. Această aniversare a readus în atenția opiniei publice din Rusia și România spinosă problemă a Basarabiei, fiecare parte căutând să-și demonstreze drepturile istorice asupra teritoriului dintre Prut și Nistru, deocamdată prin tășul cuvintelor.

În telegrama trimisă de către Parlamentul de la București în adresa Dumei ruse se menționa că centenarul pierderii Basarabiei oferă prilej României să ridice, din nou, „eterna și istorica sa protestare contra nedreptății politice care desparte pe fiii aceluiași popor, aceleași națiuni în interesul politic al celui mai puternic”. Deși deputații de la București exprimau convingerea că „noua Rusie” (Rusia parlamentară – *n. n.*) se va abține de la acțiuni de amploare și „nu va face sărbătoare din doliul unei națiuni vecine și amice”¹, oficialitățile ruse au neglijat această doleanță și au organizat festivități cu adevărat fastuoase. Pentru Curtea de la Petersburg aniversarea respectivă era o ocazie propagandistică potrivită pentru a-și etala „drepturile istorice” asupra Basarabiei și a-și justifica dominația asupra acestei vechi provincii românești, parte integră a Țării Moldovei. Prin suita de manifestări, organizate la Chișinău și în alte localități, autoritățile țariste s-au străduit din răspuț să prezinte opiniei publice „grija părintească” manifestată de guvernul de la Petersburg față de „locuitorii pravoslavnici” ai Basarabiei, accentuând, în deosebi, „rolul civilizator” și „consecințele benefice” ale stăpânirii autocrației ruse asupra populației din teritoriul „alipit”, la 1812, marii împărății „drept credincioase”.

Timp de o săptămână, la Chișinău, în centrele județene și în alte localități, autoritățile țariste au organizat festivități fastuoase prilejuite de jubilarea acestui eveniment istoric. La 16/28 mai 1912, în capitala Basarabiei, au sosit membri ai Consiliului de Stat, șambelani și generali, guvernatori și înalți prelați. Serviciul divin la Catedrala orașului a fost oficiat de arhiepiscopul Basarabiei Serafim (Ciceagov), partizanul politicii naționalist-ortodoxe, care a elogiat „alăturarea Basarabiei la Rusia”, calificând-o ca o fericire pentru băștinași și ca un jubileu al credinței ortodoxe. A doua zi, la Chișinău, s-au pus temelia monumentului

* **Ion Negrei**, cercetător științific la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

** **Vlad Mischevca**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

¹ Vezi: *Centenarul răpirii Basarabiei în Dimineața*, IX, nr. 2844, din 17 mai 1912; Constantin I. Stan, *Centenarul răpirii Basarabiei (16 mai 1812-16 mai 1912)*, în *Destin românesc*, 1997, nr. 2, p. 59.

țarului Alexandru I (1801-1825), pe timpul căruia a fost anexată Basarabia, gestul respectiv simbolizând trăinicia stăpânirii rusești².

Cu această ocazie s-au publicat broșuri propagandistice, lecturate prin biserici, inoculându-le băștinașilor cât de „fericiți” sunt ei sub sceptrul „binefăcător” al țarului. Materialul propagandistic de bază a fost cuprins în cartea semnată de părintele protopop Nicolai Lașkov, *O sută de ani de la trecerea Basarabiei către Rusia. 1812-16.V.1912*, scrisă, după părerea unui contemporan, cu „un talent remarcabil în arta mistificării faptelor istorice”³. Editată într-un tiraj de 150 000 de exemplare, în limbile rusă și „moldovenească”, difuzată în toate localitățile din Basarabia și peste hotarele ei, lucrarea respectivă transmitea în modul cel mai neacoperit mesajul oficial al autorităților țariste la acea dată aniversară: „Trecând la ruși într-o stare de plâns, nenorociți și plini de suferințe, pentru că locuitorii fuseseră munciți, chinuiți de asupririle turcilor și de ale tătarilor, precum și de birurile nedrepte ale domnitorilor greci-fanarioți, fiind înglobați în sărăcie și întuneric, neluminați, fără școli, spitale, drumuri, rânduială și fără încredere în ziua de mâine, Basarabia, după o sută de ani, s-a făcut necunoscută în toate arătările vieții sale cetățenești, obștești, economice, - gospodărie sătească (agricultură) și industrială”⁴. Prin descrierea luptelor ce s-au dat pe teritoriul Basarabiei de către oștile rusești, „în cele cinci războaie de izbăvire a poporului creștin al Moldovei din strașnica robie turcească”, se încerca să se acrediteze ideea despre *misiunea eliberatoare* a armatelor ruse în acest teritoriu și despre *caracterul rusesc* al pământului cucerit prin lupte. Sângele vărsat într-un război de cucerire devenea argument de stăpânire al unui teritoriu străin.

Totodată, trista comemorare a Tratatului de Pace de la București (16/28 mai 1812) a readus Basarabia în atenția opiniei publice din România. A fost un prilej pentru întregul neam românesc ca să-și aducă aminte de Basarabia răpită și de frații subjugăți. Purtătorul de cuvânt al neamului românesc în acele zile de reculegere națională a fost marele istoric Nicolae Iorga, care în 1912 publicase patru contribuții valoroase, referitoare la istoria Basarabiei: *Basarabia noastră. (Scrisă după 100 de ani de la răpirea ei de către ruși); Pagini despre Basarabia de astăzi; Din ținuturile pierdute. Boieri și răzeși în Bucovina și Basarabia în cele dintâi decenii după anexare; Însemnătatea ținuturilor de peste Prut pentru istoria românilor și pentru folclorul românesc*. Lucrările publicate se constituie ca un prinos de dragoste și încurajare pentru frații basarabeni.

În *Basarabia noastră*, marele savant prezintă istoria acestei provincii de la începuturile ei naționale și politice, din „cel dintâi veac al Țării Moldovei” și până la răpirea ei de către ruși, examinând evenimentele întâmplare în acest spațiu în timpul domniilor lui Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Vasile Lupu, Dimit-

² Nicolae Ciachir, *Basarabia sub stăpânirea țaristă (1812-1917)*, București, 1992, p.87-88.

³ *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Țării (1917-1918)*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și selecția imaginilor de Ion Negrei și Dinu Poștarencu, Editura Prut Internațional, Chișinău, 2004, p. 58.

⁴ Nicolai Lașkov, *O sută de ani de la trecerea Basarabiei către Rusia. 1812-16.V.1912*, Chișinău, 1912, p. 57-58.

rie Cantemir, domniilor fanariote din veacul al XVIII-lea și așa mai departe. Spre deosebire de scribii ruși care se străduiau din răspuț să contabilizeze orice mișcare (trecere) a trupelor ruse prin Basarabia, marele istoric demonstrează cu lux de probe documentare vechimea românilor în spațiul dintre Prut și Nistru, iar la sfârșitul cărții sale, în sinteză, face următoarea concluzie pertinentă: „nu e ogor, monument, așezământ local, neam vechi în Basarabia care să nu fie al nostru, sânge românesc, faptă românească, gând românesc”⁵.

Exemplul marelui istoric a fost urmat de alți intelectuali de seamă și oameni de cultură din România. Menționăm aici lucrarea *Pentru Basarabia*, o culegere de texte privitoare „la țara, trecutul, literatura și starea actuală a fraților basarabeni”, întocmită de profesorul Dumitru Munteanu-Râmnic din Ploiești⁶, un discipol de-al lui Nicolae Iorga, precum și modesta broșură *Basarabia*, constituită din articole de ziare, publicate în anul 1878 și retipărite cu ocazia zgomotoaselor manifestări organizate de ruși în 1912, apărută prin efortul profesorului și avocatului Moise N. Pacu din Galați⁷.

Zeci de exemplare a acestor lucrări, pe diferite căi, au ajuns și în Basarabia. Nicolae Iorga l a transmis pentru I. Pelivan mai multe exemplare ale *Basarabiei noastre*, pe care acesta, grijuliu, le-a împărțit prietenilor săi. O serie de volume au fost trimise studenților moldoveni de la Petersburg, Odesa, Dorpat (Tartu) și Kiev, unde activau societăți culturale ale acestora, altă parte s-a distribuit „finilor” săi din Basarabia⁸.

Centenarul anexării Basarabiei și manifestările febrile ale autorităților țariste au provocat în întreaga Românie o stare de mâhnire. *Liga Culturală* a ținut întruniri la București și prin toate orașele țării. Secțiile acesteia au prăznuit cu steaguri îndoliate veacul de ocupație ce se împlinea în Basarabia smulsă. Peste tot a fost răspândit îndemnul: *Să tragem clopotele moarte,/ Căci azi e sfânta dezgropare/ A gloriei din vremi bătrâne/ Din Prut și Nistru pân-la mare./ În groapa lui tresare țarul/ Ce ne-a răpit pământul țării/ Și țărna lui să se-nfioare/ De fulgerele răzbunării...*⁹

Spre deosebire de propaganda imperială rusă, finanțată din belșug de autoritățile țariste și dirijată în mod nemijlocit de acestea, contrapropaganda românească a fost în esență una *partizană*, de la om de om, de la o conștiință de român la alta. Prin eforturile patriotice ale lui N. Iorga, dar și a altor savanți,

⁵ Nicolae Iorga, *Basarabia noastră. Scrisă după o 100 de ani de la răpirea ei de către ruși*, Editura Libertas, Ploiești, 2012, p. 160.

⁶ *Pentru Basarabia*. Culegere de texte privitoare la țara, trecutul, literatura și starea actuală a fraților basarabeni, întocmită de D. Munteanu-Râmnic, profesor. Ploiești, Editura revistei „Curierul liceului”, 1912, 138 p.

⁷ *Basarabia*. Diferite articole de ziare din anul 1878, retipărite cu ocazia contr-serbării anexării Basarabiei la Rusia, cu cheltuiala fondului Societății „Prutul”, din Galați, și cu o precuvântare de M. N. Pacu, profesor onorariu, avocat și senator al județului Covurlui. București, 1912.

⁸ Ioan Scurtu, Dumitru Almaș, Armand Goșu, Ion Pavelescu, Gheorghe I. Ioniță, Ion Șișcanu, Nicolae Enciu, Gheorghe E. Cojocaru, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003* (coordonator: Ioan Scurtu), Editura Institutului Cultural Român, București, 2003, p. 111.

⁹ Apud: *O pagină din istoria Basarabiei*, p. 214.

lumea românească, de pe ambele maluri al Prutului, s-a mobilizat. Diversele asociații culturale au organizat ample manifestații, însoțite de conferințe publice, în cadrul cărora vorbitorii au subliniat apartenența Basarabiei la spațiul spiritual românesc¹⁰. Prin subscripții publice, s-au colectat banii necesari pentru publicarea de cărți și broșuri, având ca subiect chestiunea Basarabiei, lucrări prin care erau demontate principalele teze ale propagandei ruse. Cu mari eforturi, prin intermediul patrioților basarabeni, aceste publicații au trecut Prutul, contribuind la dezvoltarea sentimentului național al românilor moldoveni din partea stângă a Prutului și celor de peste Nistru.

Către 1912 forțele reacționare din Rusia erau în ofensivă. Absolutismul și centralismul birocratic suprimase orice inițiativă, încătușase voința poporului, precum și a fiecărui individ în parte. Dezastrul militar, suferit pe teatrul de război din Extremul Orient, propulsase în avanscena vieții publice pe adepții lui Pobedonostev, constituiți în *Uniunea poporului rus*, organizație național-șovină. Exponentul principal al acestor forțe și un reazem al regimului țarist în gubernia de la hotarul de apus al Imperiului Rus era episcopul Serafim Ciceagov. În acțiunile sale de deznationalizare și rusificare a băștinașilor acesta era secondat de publicistul Pavel Crușevan și Alexandr Krupenski. Marile frământări din centrul imperiului au cuprins și societatea basarabească. Jubileul de la „alăturarea Basarabiei către Rusia” a mobilizat nu doar forțele negre, deoarece în luptă s-au avântat și forțele naționale din ținut, care, de altfel, la acel moment, erau destul de firave, dar, care, în ciuda condițiilor vitrege, s-au manifestat destul de curajos. Fruntașii mișcării naționale din Basarabia considerau trista aniversare drept o oportunitate de a face cunoscut opiniei publice caracterul românesc al provinciei dintre Prut și Nistru, atrăgând, totodată, atenție asupra destinului celor deznationalizați, dezmoșteniți și înstrăinați de țara mamă.

Atunci când febra sărbătorilor au cuprins întreaga Rusie (prilejuate și de marcarea celor 100 de ani de la izgonirea lui Napoleon Bonaparte: 1812-1912) și Basarabia rusificată, care marcau cu mare fast aniversările Războiului pentru Apărarea Patriei din 1812, precum și „alipirea Basarabiei la Rusia”, doi „buni moldoveni”, - învățătorul, poetul și publicistul Gheorghe Todorov (Iorgu Tudor), care făcea apostolat la Malul Tohatinului (o localitate de pe malul Nistrului) și tânărul Constantin Costinovici (calificativul respectiv aparține lui Gh. Todorov, care, în 1912, avea vârsta de 27 de ani), fiul preotului din Mingir, - au editat, la Tipografia Eparhială din Chișinău, „fără dezlegare de la domnu gubernatoru”, revista „*Făclia Țării*”, o publicație în care au încercat să-i biciuiască pe cei care o sută de ani „au ținut sub jug și întuneric” pe moldovenii din Basarabia¹¹.

Despre autorii acestui protest temerar editorial se cunosc foarte puține. Sursele istorice au păstrat mai multe informații doar despre Gheorghe Tudor.

¹⁰ Vezi, de exemplu, Aurelia Lăpușan, *Congresul de la Constanța al Ligii Culturale a românilor din anul 1912, în Mass-media: Între document și interpretare. Studii și cercetări de istorie a presei*. Congresul Internațional de Istorie a Presei, Chișinău, 27-28 aprilie 2012. Coordonator: Silvia Grossu, Chișinău, 2012, p.364-374.

¹¹ Dinu Poștarencu, *Iorgu Tudor, memorialist*, în *Revista de istorie a Moldovei*, nr. 1-2, ianuarie-iunie, 2011, p.152.

Cu siguranță, s-a născut la 19 ianuarie /1 februarie 1885. În privința locului de naștere informațiile sunt contradictorii: după unele surse, s-ar fi născut în satul Stâncăuți (actualmente - Șaptebani), plasa Glodeni, jud. Bălți, după altele, mai credibile, în orașul Chișinău¹², în familia lui Fanachi (Ștefan) Tudorov și a Mariei.¹³ La moment, își proiectase într-un fel cariera profesională și de creație. Absolvise o școală de învățători și făcea apostolat într-o localitate sătească, nu departe de centrul gubernial. Reușise să acumuleze și o anumită experiență în ale gazetăriei, colaborând, în anii 1906-1907, la „Basarabia” lui Emanoil Gavriliță, prima publicație în limba română în spațiul dintre Prut și Nistru, ce a jucat un mare rol în conturarea idealurilor naționale. Numele publicistului se întâlnește și în paginile revistei „Luminătorul”, cu apariție de la 1908. În paginile acestei publicații bisericești, semna poezii și articole pe teme religioase și de morală. Materializase și un proiect editorial propriu: în 1911, fondase la Chișinău „Журнал Начинаящих: Первый и единственный в России журнал, печатающий произведения молодых, начинающих авторов”¹⁴ („Revista începătorilor”), publicație literar-artistică, în care a tipărit, în rusește, creațiile literare ale unor tineri debutanți localnici și din alte regiuni ale Rusiei: povestiri din viața basarabeană, proverbe moldovenești, traduceri din românește. Revista străbătea în mai multe centre literare și de cultură ale Imperiului Rus. Învățător de formație, era preocupat și de problemele învățământului din Basarabia. Pentru anul 1912 anunțase lansarea unei ediții pedagogice cu titlul „Бессарабский учитель” („Învățătorul basarabean”), supliment la „Jurnal Nacinaușcih”. Reușise să publice două cărțuții: *Haiducul*, (în unele surse, *Hoțul*), o baladă romantică apărută în rusește, în 1904, și placheta de versuri *Noapți amoroase* (în unele surse, *Noapțile iubirii*) (1905). Conform propriilor mărturisiri, se autoinstruia din cărți primite de „dincolo”, (adică de peste Prut), de la „liga culturală” de sub președinția profesorului Nicolae Iorga.

Datele referitoare la „partenerul său de afacere” se rezumă la faptul că era tânăr și se trăgea din familia preotului din Mingir, o localitate mare din preajma Prutului, în partea centrală a Basarabiei. C.S. Costinovici făcea parte din cercul de prieteni al lui Iorgu Tudor. Aceștia din urmă, împreună cu Alecu Mateevici și alți prieteni, „au petrecut mai multe seri frumoase”, avea să mărturisească mai târziu Iorgu Tudor. Fără îndoială, că în cadrul acestor întâlniri de suflet au discutat și probleme de interes național.

¹² Gheorghe V. Andronachi, *Albumul Basarabiei. În jurul marelui eveniment al Unirii*, Chișinău, 1933, p. 81; Dinu Poștarencu, *Activitatea publicistică a lui Gheorghe Tudor în perioada țaristă, în Presa scrie istoria. Primul simpozion național de jurnalism, 11-12 mai 2006, Chișinău*. Chișinău – Ploiești, 2008, p. 112.

¹³ Vezi lucrarea manuscris, dactilografată: Tudor Gheorghe, *Mișcarea literar-socială în Basarabia după Unire (1918-1944)*. București, 1976, p. 114. La cele conținute în lucrarea respectivă adăugăm că a decedat la 29 decembrie 1974, la București, la vârsta de 89 de ani și a fost înmormântat la cimitirul mănăstirii Cernica.

¹⁴ *Presa basarabeană de la începuturi până în anul 1957. Catalog*. Chișinău, 2002, p. 396; Iorgu Tudor, *Mișcarea cultural-socială în Basarabia după Unire (1918-1944)*, lucrare în manuscris. București, 1976, p. 36-37.

Deși a avut o existență efemeră - a apărut doar „vâpuskul I” (fascicula 1), fără a fi indicat anul, luna și ziua tipăririi – „*Făclia Țării*” a deranjat factorii cu responsabilități, atât din provincia de la periferia necuprinsului imperiu, cât și pe cei de la centru. Profilul publicației era definit astfel: „ediții literatură, politică, economică și obștească”. Acest registru tematic, în opinia editorilor, era chemat să-i ofere „moldovanului nostru tot, ce-i de folos”¹⁵, și principalul, să-i pună la îndemână o publicație în limba maternă, în graiul părinților și strămoșilor săi. Majoritatea materialelor inserate în prima fasciculă au fost semnate de editori și autorii stabiliți în capitala guberniei. Din considerente lesne de înțeles, unele materiale au fost semnate cu pseudonime. În perspectivă, publicația era proiectată ca o ediție periodică, ce urma să apară de 2-3 ori pe lună – se preconiza publicarea corespondențelor și din teritoriu, editorii adresându-le eventualilor autori îndemnul înflăcărat: „Scrieți, românilor, despre toate, cum îți pute. Noi vom tipări”.

Revista s-a tipărit cu caractere chirilice, într-un tiraj de o 1 000 de exemplare, format mic (A4), în opt pagini, pe hârtie de calitate foarte bună, astfel fiind asigurată și posibilitatea reproducerii unor imagini reprezentative din viața cotidiană a românilor basarabeni. Titlul revistei, ilustrațiile tipărite și conținutul materialelor publicate vorbeau de la sine despre entitatea distinctă a Basarabiei în cuprinsul Imperiului Rus.

Se pare că inițiativa editării publicației a aparținut lui Constantin S. Costinovici, care, se arăta convins de necesitatea de „a tipări jurnal sau gazetă moldovenească”, și care în cuvântul său „către frații moldoveni”, menționează că a solicitat sprijinul lui Gheorghe Todorov, „care este om cu practică și știe nevoile țării și limba moldovenească, să ne vie în ajutor, ca redactor, un lucru sfânt de mare”. Se pare că și cheltuielile pentru tipărirea ediției au fost suportate de Constantin Costinovici. Totodată, Gheorghe Todorov își adjudecă sie ideea lansării revistei, menționând și motivul realizării unui asemenea proiect: „marea serbare a alipirii Basarabiei la Rusia”, ce se desfășura în Chișinăul supus une rusificări nerușinate. „Profund revoltat de obrăznicia oficialilor, își amintea mai târziu Gheorghe Todorov, îl conving pe tânărul Constantin Costinovici, fiul preotului de la Mingir, să scoatem la lumină o foaie moldovenească, care era necesară pentru moldoveni. Tipărim „*Făclia Țării*” scrisă de mine și Speranța (Nadejda – *n.n.*) Tudor”¹⁶, soția memorialistului. Din cercul „celor mai aproape lucrători ai ediției”, în afară de cei trei nominalizați deja, mai făceau parte: Vana-ga, Sava Dănilă, Potemcov și alții. Aceștia, împreună cu editorii, alcătuiau, probabil, *colegiul de redacție*.

Redacția a pornit la drum, având asigurată o rețea largă de corespondenți în teritoriu. Aceștia sunt nominalizați în prima pagină a fasciculei apărute: Nic. și V. Meghii¹⁷ din Nimoreni; Ion Guțu și Nicolae Stângaci din Vadul lui Vodă,

¹⁵ Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chișinău, 1992, p. 236.

¹⁶ Iorgu Tudor, Sub ruși. Amintiri din anii mișcării naționale (1905-1918), în revista *Moldova de la Nistru*, nr. 10, 1926, p. 43-47.

¹⁷ V. Meghii din Nimoreni era probabil socrul lui Gheorghe Tudor. La 7 ianuarie 1907, Gh. Tudor,

Eug. C. Neaga din Sociteni-Prisaca; Nina Meghii din com. Broviceni (probabil, Brăviceni), ținutul Orhei; Ioan C. Malai din satul Malul Tohatinului; Scut. Cușnir și Ștefan Furdui din Mingir, ținutul Ismail; C. Tanasovici din Nișcani, ținutul Orhei; F. Petrovici din Corjova; N. C. Taratuta din Bardar; N. C. Musteață din Stâncăuți, ținutul Bălți; X. N. Milev din Leova; Victor Meleca și alții. Observăm că echipa de corespondenți era recrutată din localitățile în care s-au născut sau în care activaseră anterior sau activau la moment editorii. Corespondenții fuseseră selectați din rândurile preoților, învățătorilor, dascălilor și altor „domni de la țară”, deoarece anume acestor categorii sociale, - puținilor intelectuali de la sate, redacția le adresa îndemnul viu: „Nu uitați de neamul moldovenesc, care-i întunecat și merge în coada tuturor noroadelor. Scri(e)ți moldovenește, cetiți, răspândiți (imprăștiți) „FĂCLIA ȚĂRII”. Nu vă lepădați de blândul norodul vostru”.

Cât ar părea de paradoxal, dar pornirile protestatare ale tinerilor basarabeni găseau sprijin și în rândurile unor reprezentanți ai etniilor conlocuitoare. În acest sens, Iorgu Tudor menționează atitudinea exprimată de tânăra și simpatica Jenea Gladîșeva, originară din Kursk, din Rusia Centrală, proaspătă absolventă a liceului nr. 1 din Chișinău, care, în acel an de pomină, declară: „Eu, una, merg cu voi... Haine bărbătești, armă, un cal bun... pumnal... Voi lupta în rândurile voastre de eroi partizani, pentru... distrugerea despotismului rus care apasă asupra neamurilor. Voi ajuta ca să smulgeți frumoasa țară din mâna străinilor...”¹⁸.

Astfel, în primăvara-vara anului 1912, o bună parte a societății basarabene era în fierbere. După propriile mărturii ale lui Iorgu Tudor, „mulți dintre noi așteptam în vara ceea dezrobirea. Eram gata pentru jertfe, pentru dejugarea neamului”¹⁹. Învățătorul Gheorghe Druță din Strășeni, județul Chișinău, sosit în capitala guberniei în acele zile de euforie generală, a smuls de pe acoperișul unui vagon de tramvai ce circula prin Chișinău tricolorul rusesc, instalând în locul lui stegulețul negru, *de doliu*, exprimându-și astfel atitudinea față de evenimentele ce se desfășurau cu atâta fast în capitala guberniei.²⁰ Îndrăzneala unor lideri naționali atinsese culmea, unii declarau deschis că degrabă „Basarabia nu va mai fi a rușilor”²¹.

Însuși editorii concepuseră publicația lor nu doar ca un „manifest-protest”, ci și ca o acțiune destabilizatoare, ca o „scânteie, care trebuia să aprindă focul

în vârstă de 22 de ani se căsătorește cu Nadejda, de 18 ani, absolventă a Școlii Eparhiale de Fete din Chișinău, care era fiica lui Vasile Meghii. Vezi: Dinu Poștarencu, *Activitatea publicistică a lui Gheorghe Tudor în perioada țaristă*, în *Presa scrie istoria. Primul simpozion național de jurnalism, 11-12 mai 2006, Chișinău*. Chișinău – Ploiești, 2008, p. 112-113.

¹⁸ *Ibidem*, p. 45.

¹⁹ Dinu Poștarencu, *Iorgu Tudor, memorialist*, în *Revista de istorie a Moldovei*, nr. 1-2, ianuarie-iunie, 2011, p. 152.

²⁰ Vlad Mischevca, *O acțiune inedită de protest împotriva jubilariei țariste la Chișinău, în 1912, - comunicare susținută în cadrul Conferinței științifice „Unirea Principatelor Române din 1859: context istoric și semnificații actuale”*, Chișinău, 24 ianuarie 2012.

²¹ Iorgu Tudor, *Sub ruși...* p. 46.

cel mare de ură în sufletele moldovenești”²². Predispozițiile acestui segment al societății basarabene răzbat în paginile „Făcliei Țării” prin îndemnul: „*Sculați ai țării lucrători!// În noaptea grea, ce ne cuprinde// Făclia țării se aprinde// Pân’ la scânteile de zori.//...Haideți spre bine, luminați, // Cu inimi moi și înfocate.// Noi vrem schimbare și dreptate// Și vrem viață fără laț.*”(subl. n.). De fapt, aceste versuri semnate de Gheoghe Todorov, unul din principalii editori ai „Făcliei Țării”, constituiau programul politic al publicației: lupta pentru dezrobirea socială și națională.

Pe paginile revistei, dar în mod special în foiletonul „O sută de ani” semnat de Iu. Amoro (unul din pseudonimele lui Gheorghe Todorov – n. n.), erau contestate beneficiile aflării Basarabiei în componența Imperiului Rus și erau condamnate consecințele dezastruoase ale ocupației rusești pentru cultura națională. Ironizând mesajele elogioase ale propagandei oficiale și atacând efectele, evident, *progresiste*, în opinia autorităților țariste, ale „alăturării Basarabiei la Rusia”, autorul scria că, în aparență, totul e bine „numai una-i rău: moldovenii is rămași fără carte, n-au gazetă. Nu mai știu ei săracii ce să mai face pe lume. Vinul și rachiul e singura lor bucurie. Moldovenii învățați – preoții, învățătorii, doftorii etc., toți au uitat de moldoveni. Țara noastră îi cuprinsă de întuneric, ca și o sută de ani înapoi. Școli sunt, da-s rusești”²³. Referința la starea învățământului este o replică directă la mesajul autorităților țariste precum că după încorporarea la Rusia „prin toată Basarabia s-au întins ca năvodul fel de fel de școli”²⁴.

În consecință, conștienți de motivele sărbătorii și urmările nefaste ale stăpânirii străine, moldovenii „au privit jubileul cu o indiferență îndeajuns de înțeleasă”, ei n-au făcut prezență la manifestările organizate de oficialități, deși pretutindeni se ofereau gustări și băutură, se dădeau petreceri cu muzică și distracții. Ba mai mult, pentru a-i ademeni pe băștinași și a-i alinia alături de oficialitățile străine, zilele de 16 și 17 mai 1912 au fost declarate de guvernul de la Petersburg „zile de sărbătoare națională pentru Basarabia”²⁵. În cunoștință de cauză publicistul Iorgu Tudor scria: „Ei nu (re)cunosc însămnarea sărbării”... Suta de ani ... s-au serbat în orașe și sate , da ... nu de moldoveni! Ei n-au serbat. Au serbat boierii, care au primit medaluri (decorații – n. n.) de la împăratu, cinovnicii, nemții, ovreii și alții, cari n-au nici o legătură cu Basarabia”²⁶.

Cititorii publicației erau informați și despre acțiunile de protest organizate de confrății lor de peste Prut precum și despre atitudinea de compasiune exprimată de aceștia față de suferințele fraților din Basarabia. „Moldovenii de peste Prut, care sînt învățați, diștepți au trimis Rossiei protest-nemulțumire pen-

²² *Ibidem*.

²³ Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, 1992, p. 237.

²⁴ Constantin I. Stan, Nicolae Iorga și centenarul răpirii Basarabiei (1812-1912), în *La frontierele civilizației. Basarabia în context geopolitic, economic, cultural și religios*, Galați, 2011, p.145-146.

²⁵ *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Țării*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și selecția imaginilor de Ion Negrei și Dinu Poștarencu, Editura Prut Internațional, Chișinău, 2004, p.59.

²⁶ Dinu Poștarencu, *Iorgu Tudor, memorialist*, în *Revista de istorie a Moldovei*, nr. 1-2, ianuarie-iunie, 2011, p. 152.

tru cî școala și limba moldovenească îi strîmTORATÎ... Ei bolesc (sic!), pentru cî noi sîntem neînvățați, mergem în coadă cu noroadele cele sălbatece. Românii de peste Prut (din România – *n. n.*) s-au strîns și au slujit panahidî pentru basarabeni care au chical în Manjuria, la bătălie cu Japonia – pentru acei 14 000 de moldoveni. Au pus pe la casî steaguri traure (*negre, semnul plîngerii*). Au făcut o unire între moldovenii din toate țările ca sî lărgească învățătura între moldoveni”²⁷.

Fiind confiscată chiar la tipografie, revista n-a ajuns la cititori, n-a reușit să-i lumineze pe cei mulți, ce erau ținuți în întuneric. Doar „cîteva exemplare au scăpat de vederea călăilor și au făcut plăcerea unor prieteni”, consemna în memoriile sale Iorgu Tudor²⁸.

Considerată periculoasă și evident condamabilă, acțiunea temerară a celor doi editori a fost reprimată de autorități. Într-o adresă către Comitetul provizoriu pentru problemele presei din Odesa, guvernatorul Basarabiei, insistînd asupra aspectului politic al acțiunii celor doi „jurnaliști”, definise scopul acestei publicației: „de a suscita la populația moldovenească a guberniei neîncredere față de guvern, de a submina în rîndurile acestuia devotamentul exprimat timp de un veac față de Tron și Țară”²⁹.

La cererea guvernatorului, Direcția de jandarmi din Basarabia a inițiat o anchetă. Editorului și redactorului „Făcliei Țării” le-a fost dat să treacă prin grele încercări. Acuzați de comiterea unui „act de trădare” (p. 1, art. 129, *Cod penal*), ziariștii erau amenințați cu „exilul în Siberia, pe viață” sau „pedeapsa cu moartea”. „Inculpații” au respins toate acuzațiile, inclusiv cele de întreținere de relații cu cercurile intelectuale de peste Prut. Respingînd acuzațiile de „trădare”, Gheorghe Todorov explica anchetatorilor: „nu avem nici o legătură cu România, nu am văzut România și nici nu primim ziare românești”, iar „comunicatul referitor la atitudinea României față de jubileul Basarabiei noi l-am reproduș din ziarele rusești „Drug” și „Bessarabskaia jizni”, fără nici un scop”³⁰.

Pe post de anchetator s-a produs însuși guvernatorul Basarabiei. În amintirile sale, Iorgu Tudor avea să consemneze: „Guvernatorul Basarabiei, generalul von Ghilhen, un neamț uscat și sever, m-a primit rece, m-a mustrat, iar după răspunsul meu sincer și calm „că n-am vroit decât binele unui popor, din care fac parte” s-a muiat și m-a sfătuit părintește: „Să nu mai faci”. Un comportament răutăcios și nedemn l-a avut Ștefan Cociorvă, directorul cancelariei, care-l trimitea pe redactorul de la „Făclia Țării” peste Prut: „Du-te în România, pe care o lauzi, nu sta aici în Rusia”. Incredibil, dar corect și civilizat, în timpul anchetei, s-a purtat „polcovnicul de jandarmi” (chiar dacă nu era de origine din partea locului), care l-a sfătuit pe „infractorul” Iorgu Tudor să facă o „declarație” cât „mai cărnită”, „ca să nu se încurce mai rău”³¹.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Iorgu Tudor, *Sub ruși...* p. 47.

²⁹ Gheorghe Negru, *Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia*, Chișinău, 2000, p.50, 173.

³⁰ Iorgu Tudor, *Sub ruși...* p. 46.

³¹ *Ibidem*.

Din lipsa probelor, dar mai cu seamă datorită mușamalizării cazului de către unii oficiali locali, editorii revistei au fost „iertăți”, rămânând sub „supravegherea permanentă” a poliției. Decizia organului de anchetă, după cum bănuiește Iorgu Tudor, a fost influențată de însuși guvernatorul Basarabiei, care „n-a vrut să ridice zgomot și să arunce lemne în foc, având în vedere „afacerile” între România și Rusia”³².

Confiscat chiar la tipografie, tirajul revistei „Făclia Țării”, la porunca episcopului Serafim Ciceagov, a fost împachetat și dus „sus”, în apartamentul ierarhului, unde a stat sub patul de dormit al lui și al urmașilor săi, până la sosirea la Chișinău, în vara anului 1918, a I.P.S. Nicodim Munteanu, numit în fruntea bisericii din Basarabia după Unire³³.

În opinia publică din Basarabia Iorgu Tudor și Constantin S. Costinovici s-au întipărit ca eroii ce au înfruntat regimul țarist într-un moment de maximă extindere și ferocitate, exact în acele „zile de sărbătoare”, când forțele imperiale ruse erau puse pe treabă să convingă întreaga lume că Basarabia, aflată în stăpânirea rusă, „este leagănul fericirilor”. Juristul Vespasian Erbiceanu, fost prim-președinte al Curții de Apel din Chișinău, avea să aprecieze fapta celor doi patrioți în felul următor: „Pe când înalții demnitari, cu polcovnicul de cazaci (arhiereul Serafim) în frunte, sorbeau cu nesaț cupele la ospățul răstignirii neamului moldovenesc, scăpărări de fulger despică deodată hăul întunericului rusesc prevestind zorile altor vremuri. Ce se întâmplase?

Un grup de tineri moldoveni, înfruntând cu curaj mucinicesc urgia poliției țariste, se trudeau din greu la tipărirea în taină a unei publicații cu slove chirilice, dar pe limba moldovenească, numită „Făclia Țării”, scoasă la lumină ca o protestare contra sărbătoririi încătușării norodului moldovenesc. A fost întâia și singura făclie aprinsă în Basarabia cu acea ocazie; ca să lumineze o clipă noaptea adâncă, ce apăsa suflarea românească dintre Prut și Nistru”³⁴.

Menționăm în acest context și actul de protest, plin de demnitate, al lui Ion Pelivan, magistrat la Tribunalul din Bălți. Obligat să participe la ceremoniile solemne dedicate „alăturării Basarabiei la Rusia”, magistratul nu numai că nu s-a prezentat la manifestări, dar a purtat, în mod ostentativ, o *cocardă tricoloră cernită*, (în unele surse – *o brățară de doliu*), trimisă de sora sa Ecaterina, studentă la Facultatea de Medicină din Iași³⁵.

Gestul său a indignat puternic toate cercurile rusești, luptătorul pentru dezideratul național fiind etichetat drept „trădător”, „separatist”, „spion român” etc³⁶.

³² Gheorghe Negru, *Op. cit.*, p. 173; Iorgu Tudor, *Sub ruși...* p. 45.

³³ T. Pamfile, *O gazetă moldovenească basarabeană zugrumată: Făclia Țării în Școala Basarabiei*, 1919, nr. 12, p. 32; Silvia Grosu, *Presa din Basarabia în contextul sociocultural al anilor 1906-1944*, Chișinău, 2003, p. 24-25; *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Țării*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și selecția imaginilor de Ion Negrei și Dinu Poștarencu, Editura Prut Internațional. Chișinău, 2004, p.59.

³⁴ *Revista Cuvântul dreptății*, an. I. Chișinău, 1919, nr. 2.

³⁵ Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru, *Ioan Pelivan, părinte al mișcării naționale din Basarabia*, București, 2011, p. 75-81.

³⁶ Ioan Scurtu, Dumitru Almaș, Armand Goșu, Ion Pavelescu, Gheorghe I. Ioniță, Ion Șișcanu,

Mult mai târziu, într-o scrisoare din 15 mai 1918, o persoană de bună credință, în urma unui ordin venit din Petersburg, a examinat arhiva poliției țariste și îi comunica lui Ioan Pelivan că în documentele examinate „se găsesc informațiuni și despre incidentul care a avut loc cu D-ta la Bălți în 1912. În raportul, adresat Petersburgului, se povestește amănunțit despre aceea, că D-ta ți-ai pus o brățară de doliu în ziua sărbătoririi centenarului alipirii Basarabiei”³⁷. Acest comportament ostentativ al funcționarului de stat a determinat autoritățile să inițieze o anchetă, în cursul căreia anchetatorii au pus mâna pe corespondența sa, între care și o scrisoare către tinerii studenți de la Kiev – Alexei Mateevici, Ștefan Ciobanu, Simion Murafa, Daniel Ciugureanu etc. – pe care-i îndemna ca, după terminarea studiilor, „să nu rămână în slujba dușmanului și pe teritoriul lui”³⁸ (adică să nu accepte slujbe în alte gubernii ale Rusiei – *n. n.*), ci să se întoarcă în Basarabia spre a munci pentru luminarea /deșteptarea moldovenilor*. Drept consecință a unei atare modalități deschise de manifestare a conștiinței naționale, Ioan Pelivan a fost destituit din funcția de judecător.

După demisie se înscrie în baroul avocaților din Bălți, continuându-și activitatea național-revoluționară cu un avânt și mai mare. Evident că, în urma incidentului respectiv, supravegherea din partea „ohrankăi” țariste s-a înăsprit, dar, în pofida tuturor restricțiilor, el reușește să facă călătorii în România, să păstreze relațiile cu diferite personalități de peste Prut. Din contactele și discuțiile purtate cu aceștea se informa asupra vieții politice și culturale românești. Ba mai mult, e notabilă abilitatea lui Ioan Pelivan, care reușise „reconvertirea” agentului secret Tînovski, plasat special de autoritățile țariste ca să-l supravegheze, transformându-l în omul său devotat, care-i asigura legătura cu Iașii, de unde-i aducea cărți și informații proaspete³⁹.

Tot în anul 1912, Ioan Pelivan, mânat de adâncă dragoste pentru cultura românească, a transmis la Expoziția Națională din București, organizată de Liga Culturală, o serie de cărți bisericești, documente, acte, covoare, icoane și alte obiecte vechi moldovenești, caracteristice pentru cultura moldovenească, însărcinând cu această delicată misiune pe omul său devotat - Mihail Platonovici Porițchi. Din cele trimise la expoziție, intelectualitatea română a putut să înțeleagă, că, deși se împlinise un secol de robie, moldovenimea basarabeană nu era moartă, ci numai adormită de vitregia timpurilor. Pe baza actelor și documentelor trimise la București, Nicolae Iorga a reușit să țină la Academia

Nicolae Enciu, Gheorghe E. Cojocaru, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003* (coordonator: Ioan Scurtu), Editura Institutului Cultural Român, București, 2003, p.111.

³⁷ Ioan Pelivan, *Deșteptarea Națională. Corespondență. Memorii (1900-1918)*, loc. cit., p. 206.

³⁸ *Delegația basarabeană la Conferința de pace de la Paris în scrisori*, în *Patrimoniu*, Revistă de lectură istorică, nr. 1, 1993, p.90.

* Tinerilor moldoveni, licențiați ai școlilor superioare din Rusia, li se îngreua pătrunderea în instituțiile de stat din Basarabia. Corpul de profesori, magistrați și funcționari administrativi era completat, cu mici excepții, numai din elementele velicoruse sau rusificate. Intelectualii moldoveni, pentru a primi funcții de specialitate, trebuiau să se expatrieze în Polonia, regiunile baltice, Ucraina, Caucaz, Turkestan etc., chiar la Petersburg și Moscova.

³⁹ Pan. Halippa, *Ion Pelivan – Viața și activitatea*, în *Fapte trecute și basarabeni uitați*, p. 242.

Română, la 14 septembrie 1912, o conferință interesantă, intitulată *Din ținuturile pierdute, boieri și răzeși în Bucovina și Basarabia*⁴⁰.

Referitor la protestul din 1912 și rolul jucat de N. Iorga, Pelivan va declara în Parlamentul României, în primii ani după Unire, că „Pe când aici în țară, în frunte cu mult iubitul nostru Iorga, se organizau conferințe, se oficiau slujbe prin biserici pentru a deplânge soarta nenorocită a Basarabiei pierdute, reprezentanții boierimei noastre ciocneau pahare de șampanie: „în sănătatea țarului Nicolae și pentru prosperitatea Rusiei Mari”. Dar s-au găsit, d-lor, și români adevărați, cari au protestat cu toată energia lor atât contra acestei sărbătoriri, considerând-o ca o insultă la adresa sentimentelor noastre românești, cât și contra acelor români cari au luat parte la această sărbătoare infamă. Și acei cari au protestat au fost din rândurile partidului național democrat. Au fost pedepsiți acei protestanți. Dar ei au demonstrat, d-lor, că încă sunt români în Basarabia cari nu-și vând conștiința lor națională pentru nimic în lume!”⁴¹

Gestul plin de demnitate făcut în zilele aniversare din 1912 l-a plasat pe avocatul Ioan Pelivan în fruntea curentului de redeșteptare națională în provincia subjugată dintre Prut și Nistru.

Avocatul Emanoil Catelly, o altă figură a basarabenilor care reprezentau conștiință națională, în mesajul transmis lui Ioan Pelivan cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani și 35 de ani de activitate național-culturală, scria omagiatului următoarele: „Ai fost singurul care ai avut curajul să înfrunți cerbicia țarului atotputernic... în 1912, când toți lingușitorii și înstrăinații făceau sluj înaintea asupritorului de un secol, veselindu-se. Dumneata, cu riscul de ați distruge cariera și ați pierde libertatea chiar, ai îmbrăcat haina de doliu, doliu, care cuprinsese sufletul acestei frumoase provincii românești. Câtă mândrie și demnitate națională a însemnat acest sublim gest al D-tale, nu poate fi apreciat decât în perspectiva istoriei și de sufletele acelor ce l-au trăit cu adevărat. Cu acțiunea D-tale, moldovenimea basarabeană copleșită de ingenunchiere a căpătat noi forțe: a început era curajoasă a afirmării demnității și mândriei de neam”⁴².

Constatăm, că acțiunile de protest contra dominației seculare a țarismului rus – la 1912 – nu au fost unele armate sau violente, ci mai mult simbolice sau publicistice. Basarabenii patrioți erau conștienți că în condițiile atrocităților țariste este necesară o muncă pentru luminarea poporului și trezirea conștiinței naționale românești, oprimate și rusificate. Astfel, aceste acțiuni singulare, dar îndrăznețe și pline de conținut patriotic, după cum mărturiseau mai târziu exponenții mișcării basarabene: „ne-au întărit în dârzenia luptei noastre naționale dinainte de război.”

Un asemenea act de protest contra jubilariei raptului Moldovei dintre Prut și Nistru a fost realizat și de către învățătorul Gheorghe Druță,⁴³ care mărturisea la

⁴⁰ Viața Basarabiei”, 1936, nr. 7-8, p. 70-71.

⁴¹ Ioan Pelivan, *Discurs ținut în ședința Camerei de la 9 și 10 iulie 1920, loc. cit.*, p. 153.

⁴² „Viața Basarabiei”, nr. 7-8, 1936, p. 74-75.

⁴³ Gheorghe Druță (născut la 22.V.1881, comuna Tătărauca Veche, plasa Arionest, județul Soroca, condamnat, la 17 mai 1941, la opt ani de *Gulag*. Dispărut fără veste). A fost delegat la Congresul

Adunarea Generală a „Astrei” din Basarabia, ținută la 2 aprilie 1933, despre - ***Un Steguleț negru în Basarabia anului 1912***⁴⁴:

„Era în anul 1912, când oficialitatea rusă se pregătea să sărbătorească la Chișinău suta de ani de la răpirea Basarabiei. Noi, puținii luptători naționali, ne frământam în căutarea unei forme de reacțiune. Când v-am întrebat în subsolul hotelului „Național”,⁴⁵ unde ne adunasem în acest scop, Dvoastră, ne voind să ne mînați în primejdie, ne-ați răspuns doar atît: „Băieți, veți activa cum veți crede. Eu unul știu ce am de făcut”. Ați plecat imediat la Bălți. Și noi știm cum ați reacționat.

La Chișinău se făceau mari pregătiri pentru sărbătorirea centenarului. Se aștepta venirea țarului Nicolai II. Cu vre-o trei săptămîni înainte, ne-am întîlnit cîțiva din grupul naționaliștilor într-o cameră în subsolul hotelului Național din Chișinău. Eram chemați de „bădița” Pelivan, pentru a ne sfătui, cum să ne manifestăm indignarea noastră la această zi tristă pentru noi.

- Procedați băeți, fiecare după împrejurările lui. Eu la Bălți voi, fie pe față..., a încheiat „bădița” și ne-am împrăștiat.

Eu eram învățător la Strășeni, județul Chișinăului. În ziua sărbării,⁴⁶ venii cu soția⁴⁷ și copilul mic⁴⁸ în brațe, la Chișinău cu trenul. De acasă îmi pregătii un steguleț negru, de mărimea acelor de la tramvai. Nu știa nici soția mea de el. Dîndu-ne jos din tren la gara Chișinău, ne-am urcat în tramvai. Acesta era arhiplin, soțla cu copilul cu mare greutate, își făcea loc înlăuntru. Eu rămasei afară, pe peronul vagonului, lîngă conductor, unde aranjai și cufărul cu hainele soției și albiturile copilului.

Vagoanele tramvaiului erau noui-nouți și decorate cu tricoloruri rusești,⁴⁹ așezate pe acoperiș la colțuri. Ne hotărîsem de acasă să ne oprim la frații soției, seminariști, care locuiau pe strada Pușkin, colț cu strada Viilor.

militarilor moldoveni. Mandat de la 25.XI.1918 până la 27.XI.1918. La 27 martie 1918 nu avea mandat. La 27 noiembrie 1918 votează Hotărârea Sfatului Țării privind renunțarea la condițiile Unirii, stipulate în Declarația din 27 martie 1918.

⁴⁴ *Arhivele Naționale ale României* (București). Fond. „N. Smochină”. D. 8-1868, ff. 323-325.

⁴⁵ La sfârșitul secolului al XIX-lea în Chișinău au fost construite mai multe hoteluri: „Berlin”, „Paris”, „Național”, „Londra”, „Moscova”, „Petersburg” și „Imperial”. La începutul sec. XX în Chișinău funcționau aproximativ douăzeci de hoteluri, edificii moderne, cu un aspect arhitectonic deosebit, care ofereau servicii la „pretenții europene”. – Vezi: Grițco Ana. *File din istoria instituțiilor hoteliere din Basarabia. Contribuții cartofilice (a doua jumătate a sec. XIX - începutul sec. XX)*, în *Tyragetia*, s.n., vol. V [XX], nr. 2, 2011, 295-301; În restaurantul hotelului Național (în perioada sovietică lîngă acest edificiu era cunoscuta cafenea „Nistru”), proprietar Nicolae Capmare, amplasat la intersecția străzilor Alexandrovskaia și Kupeceskaia, vis-a-vis de hotelul *Palas* (actualmente s-a păstrat parțial pe bd.Ștefan cel Mare colț cu str. Vasile Alexandri), cânta orchestra simfonică, condusă de vioristul N.S. Stefanenko (*Бессарабская жизнь*, 16 (29), I, 1906).

⁴⁶ 16 mai 1912 a fost ziua de joi.

⁴⁷ Elena Semionovna Druță, de care a divorțat în 1934.

⁴⁸ Fiica lor Maria, născută în 1912, în căsătorie Catelli.

⁴⁹ Tricolorul „alb-albastru-roșu” a fost decretat oficial de către Nicolai II drept pavilion național al Imperiului Rus la 29 aprilie (11 mai, *st. nou*) 1896.

Cînd vagonul se opri aici la capătul liniei în marea ei învîlmășeală se dădea jos, eu smulsei din colțul vagonului tricolorul rusesc îl aruncau pe acoperiș și în locul lui instalai pe al meu „de doliu”. Apoi repede mă dădai jos, căci soția cu copilul deja se coborîse. Vagonul plecă. Eram fericit de isprava săvârșită. Mă gîndeam la efectul ei. Dar auzii vocea soției mele:

- Ce-i cu tine, zăpzcitule? Unde-i cufărul cu bagajele?

Cufărul rămăsese în tramvai. Dar eu începui să-i povestesc isprava mea. Ea nu mă crezu și începu să mă probozască:

- Ai văzut cucoane văpsite și ți-ai pierdut mințile.

Lasă că ți-l găsesc eu, - răspunsei, și capul meu mi-l sfredelea gîndul: dacă nu m-ar găsi și pe mine, odată cu acest cufăr... Cum să procedez?

Soția rămînea fără haine, copilul fără schimburi... Am pierdut leafa pe o lună, mă gîndii, dacă nu-l găsesc. Dar cum să-l găsesc? Vagoanele toate-s la fel. Cufărul e în cel cu stegulețul negru. Dar dacă stegulețul e smuls, iar lîngă cufăr stă un gulerat? Sau dacă și cufărul și stegulețul au dispărut? Atunci?

Înainte ochilor gîndului meu mi se năzări vagonul Nr 18. Mă hotărîi să întîmpin toate vagoanele, la rînd. Iată că vine primul vagon cu Nr. 13. Un număr fatal. Peste un an, mă gîndii, mă vor duce la Siberia. Urmează Nr. 6, 16, 17, 14 și încă cîteva, dar cufărul tot nu apărea.

Se coboară din tramvai un preot cunoscut, Vladimir Cotiujinski din Arionești, județul Soroca, la care învățasem eu cînd făceam școala primară. Stînd de vorbă cu dînsul, n-am observat cînd sosi vagonul Nr. 18. La picioarele conductorului era cufărul meu. Băgai repede 30 copeice în mîna conductorului, înhățai cufărul și la fugă. Dar stegulețul? mă întrebai și imediat întorsei ochii spre vagon. Stegulețul se găsea și filfiia în locul unde îl așezasem. Îi doream să filfiie toată ziua, cum filfiia îndoliată toată suflarea românească conștientă...

Mai pe urmă am aflat, cum a reacționat „bădița” Pelivan la Bălți și eram mîndru că n-am rămas de dînsul, în manifestarea sentimentului național în acea zi de doliu românesc...⁵⁰

Protestele din anul 1912, cînd s-au „aniversat” o sută de ani de la anexarea provinciei românești Basarabia de către Rusia imperială, capătă o semnificație deosebită în zilele noastre, avînd în vedere că în 2012 s-au împlinit 200 de ani de la raptul Moldovei dintre Prut și Nistru de către imperiului țarist și dominația acestuia asupra Moldovei de Răsărit. În Declarația grupului de inițiativă „Anul 1812”, adoptată de un grup de personalități culturale și istorici din Republica Moldova, la 15 mai 2011, se arată, între altele, că „Prin Tratatul de pace de la București din 16 (28) mai 1812, încheiat între Imperiul Otoman și Imperiul Rus, partea de răsărit a Principatului Moldovei a fost anexată de către Rusia țaristă,

⁵⁰ Pentru conformitate cu procesul-verbal original a semnat Secretarul General al *Astrei basarabene* V.Țepordei. (Vasile Țepordei, teolog, publicist și scriitor român, originar din Basarabia (8 februarie 1908 – 16 mai 2002).

încălcându-se atât angajamentele părții suzerane, cât și a celei protectoare. Acest rapt a întrerupt procesul de dezvoltare firească în cadrul etnic și cultural românesc a populației din stânga Prutului, prin impunerea unui model străin de dezvoltare. Timp de peste un secol, autoritățile țariste au promovat între Prut și Nistru o politică de izolare etnică și culturală, de deznaționalizare și rusificare, ceea ce a împiedicat participarea plenară a Basarabiei la procesul de modernizare și dezvoltare națională pe care l-a traversat poporul român alături de celelalte popoare din Europa”⁵¹.

Summary

In 1912, the 100 years anniversary of the annexation in 1812 of Moldova between Prut and Nistru was for the Court of St. Petersburg an propagandistic opportunity to display their “historic rights” over Bessarabia and justify its domination over this old Romanian province, integral part of Moldavian state. On this occasion propaganda leaflets were published, read through churches, inoculating the natives on how “happy” they are under the “benefactor” scepter of the tsar. At the same time, the sad anniversary of the Peace Treaty of Bucharest (16/28 May 1812) brought Bessarabia back to the attention of public opinion in Romania. It was an opportunity for the entire Romanian people to remember Bessarabia kidnapped and enslaved brethren.

Spokesman of the Romanian people in these national retreat was great historian Nicolae Iorga, who in 1912 published four studies valuable related to the history of Bessarabia. Unlike the Russian imperial propaganda, funded in abundance by the tsarist and directed directly by them, Romanian counterpropaganda was basically from man to man, from a Romanian consciousness to another. Dozens of copies of works published in Romania (Nicolae Iorga, Dumitru Munteanu-Ramnic, Moses N. PACU's), in different ways, had arrived in Bessarabia.

We found that protests against the secular rule of the Russian tsarism - in 1912 - there were not armed or violent, but more symbolic or publicistic. Bessarabians patriots were aware that under the conditions of tsarist regim was needed a work to enlighten the people and awake the Romanian national consciousness, oppressed and russified. Thus, these singular actions, but bold and full of patriotic content, as later confessed the representatives of Bessarabian movement: “has strengthened our national struggle ...”.

⁵¹ www.petitieonline.com/declaraia_grupului_de_iniiativ_anul_1812; Publicat în *Timpul* (Actualitate), 16 Mai 2011. <http://www.timpul.md/articol/declaratia-grupului-de-initiativa-anul-1812-23337.html> (ultima accesare 22.09.2012).

DOCUMENTAR

Vlad Mischevca

TRATATUL DE PACE RUSO-TURC ÎNCHEIAT LA BUCUREȘTI (1812)

„Nu a fost niciodată un război bun sau o pace rea” – afirma Benjamin Franklin, deși sunt, totuși, războaie drepte și nedrepte sau păci de lungă sau scurtă durată. Noi am fost și suntem, timp de două secole, sub impactul unui război nedrept – războiul ruso-turc din 1806-1812 – și a unei păci *oribile* – celei de la București din 16/28 mai 1812, când pe trupul viu al Țării Moldovei, pe râul Prut – s-a trasat hotarul dintre două imperii. Un hotar, ce ne marchează încă destinul. „Poftind să de (pună – *n.n.*) sfârșit războiului, ce de multă vreme era într-aceste două Împărății, și să întemeieze o pace, prieteșug, și strașnică unire, au bine voit să încredințeze aceste bune și sfinte pricini la sânguința și cugetul acelor cu deplină putere supușilor lor” – se menționase într-un comentariu la o primă publicare în limba română a nefastului tratat de pace de la București, întreprinsă la Buda, în 1827¹.

„Pentru isprăvirea acestei porunci de bun augur”, la 1811, au fost numiți ca „să discute și să termine această treabă...” din partea otomanilor: Müftüzade Ibrahim Selim efendi, primul îputernicit, Seyyid Mehmed Said Galib efendi, îputernicitul al doilea (de fapt, el a îndeplinit funcția de prim-îputernicit), Abdul-hamid efendi, precum și Keter efendi, secretarul prim, Nezib efendi, secretarul doi și Dimitrie Moruzi, primul dragoman². În componența delegației ruse au fost desemnați fostul ambasador la Istanbul (Constantinopol), Andrei Italinski, general-maiorul Ivan Sabaneev și Iosif Fonton. Activitatea delegației era dirijată de către comandantul șef Mihail Golenișcev-Kutuzov – important și controversat personaj istoric, caracterizat de contemporani (Al. Langeron, J. de Maistre ș.a.) ca fiind un „om pe care natura l-a înzestrat cu atâta spirit, dar cu atât de puțin caracter încât tot ce era îndreptățit să aștepti de la calitățile lui era paralizat de defectele sale. Mai mult, egoismul său e revoltător. Totul la el e sub-

¹ *Adunare de tractaturile ce sau urmat între prea puternica împărăție a Rusiei și Înalta Poartă... care sânt pe seama Prințipurilor Valahii și Moldavii...*, tălmăcite de Constandin Radovici din Golești. Buda, 1826 (publicat la 1827), p.64-75 (lipsesc articolele nr. 1, 6, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 16).

² *Ibidem*, p. 37.

ordonat comodității și plăcerilor sale infame”³. În corespondența contelui J. de Maistre, expediată la 27 aprilie (9 mai) 1812 din Sankt Petersburg, se aduc grave acuzații comandantului șef care, în loc să se ocupe de negocierea păcii, „vrăjit de o româncă, se distrează cu ea zile și nopți”⁴. În pofida faptului că bătrânul general „avea o vedere slabă, cu greu se ținea în șa și permanent adormea”, fiind „grăsan și greoi era, însă, deștept și foarte hâtru”. El continua să rămână „în dizgrația” împăratului Alexandru I pentru „excesul său de servilism”⁵.

În îndelungatul și anevoiosul proces de negocieri, data fatală poate fi considerată ziua de duminică, 5 (17) mai 1812, atunci când s-au semnat, în sfârșit, *preliminariile păcii* de la București, finalizate și redactate ulterior. Decizia hotărâtoare fusese luată în cadrul negocierilor secrete purtate personal de M. Kutuzov și Galib efendi, la 3 (15) mai, fapt despre care i s-a raportat împăratului Alexandru I la 4 (16) mai⁶. Articolele VII, XI și XIII ale tratatului de pace au fost incluse după sosirea lui P.V. Ciceagov, cu acordul și la dorința lui⁷.

Articolele preliminare ale Păcii de la București, la fel ca și cele definitive, au fost confirmate cu semnătura personală a lui M.I. Golenișcev-Kutuzov („*Confirmé par le comte de Koutousoff, Commandant en Chef*”)⁸.

Considerăm necesar să explicăm neconcordanța dintre datările diferite ale acestui important tratat în documentele otomane și cele rusești (scrise în limba franceză). În originalul turcesc este indicat că tratatul s-a „*scris în ziua a șaptezeczece a lunii djemazi-el-evvel din anul 1227*” (adică în ziua de 29 mai 1812

³ *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. Serie nouă. Vol. I (1801-1821). București, 2004, p. 354.

⁴ Граф Жозеф де Местр, *Петербургские письма*. С.-Петербург: ИНАПРЕСС, 1995, с. 206.

⁵ *Ibidem*, p. 218 (2-3 septembrie 1812 – st.n.).

⁶ Кутузов М. И., Сборник документов. Т. III. М., 1952, p. 893-895.

⁷ *Ibidem*, p.904 (scrisoarea lui M.Kutuzov către N.Rumeanțev din 16 (28) mai 1812).

⁸ M.I. Kutuzov a primit titlul de *conte* în iunie 1811, pentru victoria repurtată la Rusciuk; iar din iulie 1812 poartă titlul de *prinț* („светлейший князь”). M.I. Golenișcev-Kutuzov (светлейший князь Михаил Илларионович Голенищев-Кутузов: 5/16 septembrie 1745 – † 16/28 aprilie 1813) este considerat în istoriografia rusă „salvatorul” Rusiei în timpul invaziei napoleoniene (erou al Războiului pentru apărarea Patriei din 1812 - „Отечественная война 1812 года”). Dar, foarte multe laturi ale vieții acestui înalt demnitar al Rusiei au fost trecute sub tăcere sau mușamalizate. Aprecierea rolului mareșalului țarist în legătura cu dramatica Pace de la București nu poate fi deplină fără cunoașterea chipului moral al persoanei, care a semnat verdictul Moldovei, la 1812. - Cf.: Троицкий Н.А. *Фельдмаршал Кутузов. Мифы и факты*. М., 2002; Ивченко Л.Л., М.И. Кутузов в отечественной историографии. Проблемы изучения биографии полководца // *Французский ежегодник - 2012: 200-летний юбилей Отечественной войны 1812 года*. М., 2012, с. 174-190; Cf.: *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. Serie nouă. Vol. I (1801-1821) / Red. responsabil acad. P. Cernovodeanu. București, 2004, p. 355-358; *Hurmuzaki*. Vol. III. Supliment 1: 1709-1812 / culese de A.I. Odobescu. București, 1889, p. 381-383; Ланжерон А.Ф. Из «Записок графа Ланжерона» о Русско-турецкой войне 1806–1812 гг., în М.И. Кутузов, *Тактика победы*. М.: Эксмо, 2011, с. 295–412; Mischevca Vl., *Anul 1812: Două secole de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rusiei* / Inst. de Istorie Stat și Drept al AȘM. Chișinău, 2012, p. 112-114.

- *stil nou*).⁹ Probabil, că actul final al mult disputatei păci s-a semnat joi seara, la 16 (28) mai, atunci când turcii considerau că a început deja ziua de 17 (29) mai 1812. Potrivit calendarului musulman, ziua următoare nu începe la miezul nopții, ca la creștini, ci la apusul soarelui¹⁰.

La 25 mai (6 iunie) 1812, tratatul de pace, semnat la București, a fost adus la Poartă de un ofițer otoman, trimis special de Galib efendi, însă sultanul refuză, inițial, să-l ratifice¹¹. Tot în aceeași zi, generalul Harting aducea și la Iași vestea păcii, confirmând oficial că, de acum înainte, Prutul va fi hotar¹². Abia peste o lună de la semnarea păcii, amiralul P.V. Ciceagov comunică lui Alexandru I, la 16 (28) iunie, faptul ratificării tratatului de către sultan¹³.

Tratatul de pace ruso-turc, redactat în limbile franceză și turcă (inclusiv articolele secrete, semnate, din partea Rusiei, de către *Andrei Italinski, Ivan Sabaneev și Iosif Fonton*), a fost ratificat de către Alexandru I la 11 (23) iunie 1812 în orașul Vilno, doar cu o singură zi înaintea forțării râului Niemen de către „*Grande Armée*” a lui Napoleon Bonaparte¹⁴.

Schimbul actelor de ratificare s-a produs la București, la 2 (14) iulie 1812¹⁵. P.V. Ciceagov a asistat personal la schimbul actelor de ratificare (cu excepția articolelor secrete), scriindu-i din București marelui vizir Ahmed pașa că îl felicită cu prilejul încheierii acestei „salvatoare afaceri”. Demnitarul otoman a cedat ceea ce preconizase mult mai înainte – Prutul („rien de plus”), pentru că prevedea unele lucruri „mai departe”. Salvându-i pe ruși, la acel moment, el considera că-și salvează imperiul, deoarece Poarta, „după ruinarea Rusiei”, ar fi putut „deveni victima lui Napoleon”¹⁶.

Poarta Otomană a refuzat, până la urmă, să ratifice partea *secretă* a tratatului și, ca urmare, articolele menționate n-au obținut putere juridică¹⁷. Cele două

⁹ Mehmet M.A., *Documente turcești privind istoria României*. Vol. III. București, 1986, p. 361, 366.

¹⁰ Cantemir D., *Sistemul sau întocmirea religiei musulmane*. București, 1977, p. 47.

¹¹ Hurmuzaki. Supl. I. Vol. 2 (1781-1814). București, 1885, p. 696-697.

¹² *Ibidem*, p. 695; Iorga N., *Basarabia noastră. Scrisă după 100 de ani de la răpirea ei de către ruși*. Ploiești, 2012, p. 146.

¹³ ВПР, Т. VI, с. 450.

¹⁴ „Ратификация – Того ради наше императорское величество, по довольном рассмотрении вышепрописанного договора вечного мира, подтвердили и ратификовали оный, яко же сим за благо приемлем, подтверждаем и ратификуем, во всем его содержании, обещая императорским нашим словом, за нас и наследников наших, что все, в оном трактате постановленное, наблюдаемо и исполняемо нами будет ненарушимо. Во уверение чего мы сию ратификацию, подписав svoеручно, повелели утвердить государственною нашею печатью. Дана в Вильне июня 11 дня 1812 года государственного нашего во второе на десять лето.” *Vezi: Полное собрание законов Российской Империи* (ПСЗ). Т. XXXII, стр. 316-322, №25110 (*Договор от 16 мая 1812 г.*).

¹⁵ ВПР, Т. VI, с. 468; Горяинов С. *1812 год: Документы Государственного и Петербургского Главного архивов*. СПб., 1912, с.79-84.

¹⁶ Hurmuzaki. Vol. III. Supliment 1: 1709-1812 / culese de A.I. Odobescu. București, 1889, p. 368. („*Mais, je vais plus loin. En vous sauvant, nous nous sauvons nous mêmes. Apres votre ruine, si elle peut s'exécuter, nous deviendrions les victimes de Napoléon.*”).

¹⁷ *Vezi* textul integral: Mischevca V.I., *Anul 1812: Două secole de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rusiei* / Inst. de Istorie Stat și Drept al AȘM. Chișinău, 2012, p. 109-111 (*Anexa*); ВПР, Т. VI, с. 416-417; Кутузов М. И. Сборник документов. Т. III. М., 1952, p.913-914.

articole secrete anexate la tratatul de pace ruso-turc (confirmate de către comandantul șef, contele M. Kutuzov), prevedeauă dăruirea de către Rusia a cetăților Ismail și Chilia (art. I) și delimitau noul hotar în Caucaz (art. II).

Împăratul Alexandru I a primit ratificarea otomană deja în timpul retragerii armatelor ruse de la Smolensk spre Moscova¹⁸, anunțând despre semnarea păcii cu otomanii în vechea capitală a Rusiei, la 18 iulie (30 august) 1812¹⁹. În „Manifestul” special al țarului, emis la 5 (17) august, pacea semnată era calificată ca fiind „dăruită de Dumnezeu” («богодарованный нам мир») ²⁰.

Vestea semnării și ratificării tratatului de pace a fost adusă la cunoștința Divanului din București în cadrul unei ședințe comune la mitropolie abia la 6 (18) iulie de către amiralul Pavel Ciceagov, care primise ordin să se retragă cu armata în interiorul Imperiului²¹.

Publicarea *Tratatului de pace*, încheiat între Imperiul Țarist și cel Otoman, în varianta lui originală – în limba franceză - este utilă pentru cercetările istoricilor contemporani.

De remarcat că, în fosta R.S.S. Moldovenească, Tratatul ruso-otoman de la 16 (28) mai 1812 a fost publicat *integral*, pentru prima dată în limba rusă, într-o ediție științifică academică – în primul număr al „Revistei de istorie a Moldovei”, (1990, nr. 1, p. 36-44), documentul fiind extras din valoroasa colecție de documente a Arhivei de Politică Externă a Rusiei – „VPR”) ²². La acea dată, când exista cenzura sovietică gestul respectiv a fost o acțiune de curaj, atât a autorilor, cât și a redacției. Documentul, publicat în 1990, însoțit de o analiză sumară a relațiilor internaționale din sud-estul Europei de la începutul secolului al XIX-lea și de o apreciere obiectivă a Păcii de la București din 1812, și-a păstrat actualitatea și importanța până-n prezent. Ulterior, el a fost pe larg citat și utilizat în cercetările istoricilor din Republica Moldova.

În publicațiile istoricilor din România este utilizată pe larg traducerea *Tratatului de la București* din limba turcă în română, efectuată de către cunoscutul turcolog M.A. Mehmet (1986), fiind deseori citate, în fond doar cele două articole din tratatul de pace ruso-turc încheiat la București (16/28 mai 1812) – art. 4 și 5²³.

¹⁸ „В Смоленске получил я ваши ратификации” – i-a scris Alexandru I lui Ciceagov din Moscova, la 30 iulie (11 august) 1812: Из записок адмирала Чичагова. Дела Турции в 1812 г. / Перевод с фр. В.В. Ильина // Русский архив. 1870. № VIII, стб. 1549-1550.

¹⁹ Петров А.Н., *Война России с Турцией 1806-1812 гг.* Т. 3. СПб., 1887, с.396.

²⁰ Манифест Александра I о заключении мира между Российской империей и Османской Портой. 5 августа 1812 г. Подлинник. Рукописный текст. РГИА. Ф. 1329. Оп. 1. Д. 354. Л. 77-84а об. <http://www.rusarchives.ru/publication/buharestsky-mir/25-buharestsky-mir-manifest-alexandra-1.shtml> (ultima accesare 17.09.2012)

²¹ Cernovodeanu P., *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806-1920)*. București, 1993, p.46.

²² Мискевка В.И., Ткач В.И., *Русско-турецкий мирный договор 1812 г.*, în *Revista de Istorie a Moldovei*. 1990, nr. 1, p. 36-44.

²³ Cele două articole, ce vizau nemijlocit Principatul Moldovei sunt extrase din tratatul de pace (*Sulhname*), în 16 articole, încheiat la București între Imperiul Otoman și Imperiul Rusiei și se

Traducerea din limba franceză a *articolelor secrete* ale tratatului de pace a fost publicată în mai multe ediții rusești²⁴. Însă, în Republica Moldova, pentru prima dată acestea s-au publicat în 2012²⁵, la fel ca și tratatul de bază (integral, incluzând toate cele 16 articole) în limba originalului – franceza – într-o lucrare recentă apărută sub egida Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei²⁶.

publică după textul întocmit de împuterniciții otomani și tradus din limba turcă în limba română de către Mustafa Ali Mehmet în lucrarea: *Documente turcești privind istoria României*. Vol. III. 1791–1812, (București, 1986, p. 361–366). Documentul otoman – *Sulhname* – este datat la „1227 cemazi I 17” (29 mai 1812 – stil nou). Originalul turcesc se află la *Topkapı Sarayı Miizesi Arşivi* (Arhiva Muzeului Palatului Topkapı din Istanbul), iar microfilmul lui – la Arhivele Statului din București și la Biblioteca Academiei Române. Delegația rusă a alcătuit și semnat originalul tratatului de pace de la București în limba franceză – limba diplomatică a epocii. Publicarea textului francez, datat la 16 (28) mai 1812, inclus în actul de ratificare a tratatului de către Alexandru I – vezi: *Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел*. Серия I. Т. VI (1811–1812). М., 1962. С. 406–412. Ediția textului întocmit și predat de împuterniciții Rusiei în limba originalului (limba franceză) vezi, de asemenea, la: Sturdza D. A. ș. a. *Acte și documente relative la istoria renascerei României*. Vol. I. București, 1900, p. 296–302 (republicat recent integral în limba română în: *Literatura și arta*, nr. 12 (3473), 23 martie 2012, p.2.). Traducerea originalului tratatului de pace ruso-turc din limba franceză în limba rusă a fost publicată în: *Полное собрание законов Российской империи*. Т. XXXII. СПб., 1830. С. 316–322; Юзефович Т. *Договоры России с Востоком*. СПб., 1869, с. 49–58; Халиппа И. Н., *Основные исторические данные о Бессарабии*. // *Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии*. Том II. Кишинев, 1902, с. 26–33; Кутузов М. И. *Сб. документов*. Т. III. (1808–1812). М., 1952, с. 906–914; *Внешняя политика России XIX и начала XX века...* Т. VI. с. 412–416; Мискевка В. И., Ткач В. И. *Русско-турецкий мирный договор 1812 г.*, în *Revista de istorie a Moldovei*. 1990, nr. 1, p. 36–44, Jarcuțchi I., Mischevca Vl., *Pacea de la București*. Chișinău: Știința, 1992, p.192–194 (doar articolele nr. 4–5 și fotografia a celor două pagini ale articolelor preliminare din 5 (17) mai 1812) ș.a.

²⁴ Traducerea din limba franceză în limba rusă a fost publicată în: *ПСЗРИ*, т. XXXII, с.316–322; *ВПП*, Москва, 1962, т.VI, с. 412–416. Publicate conform unei copii a textului original în limba franceză (*АВПРИ*, Ф. Канцелярия, Д. 1982, лл. 265–266), inclus în actul de ratificare al tratatului de către Alexandru I la 11 (23) iunie 1812 : *ВПП*, Том VI, Москва, 1962, с. 416–417. A mai fost publicat în limba rusă cu anumite deosebiri redacționale în: М. И. Кутузов. *Сборник документов*. Том III, 1808–1812. Москва, 1952, с. 913–914.

²⁵ Mischevca Vl., *Anul 1812: Două secole de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rusiei* / Inst. de Istorie Stat și Drept al AȘM. Chișinău, 2012, p. 109–111.

²⁶ *Ibidem*, p. 94–100.

TRAITÉ DE PAIX RUSSO-TURQUE DE 1812¹

Au Nom de Dieu Tout Puissant.

Sa Majesté Impériale, le très-haut et très-puissant Empereur et Autocrate de toutes les Russies, et Sa Hautesse, le très-haut et très-puissant Empereur Ottoman, également animés du désir sincère de mettre fin à la guerre qui a duré jusqu'à présent entre Leurs Empires respectifs, et de rétablir, d'une manière solide, la paix, l'amitié, et la bonne harmonie, ont jugé à propos de confier ce saint et salutaire ouvrage aux soins et à la direction de Leurs suprêmes Plénipotentiaires, c'est-à-dire, Sa Majesté Impériale de toutes les Russies, au très-illustre, et très-excellent Seigneur Michel, Comte de Golénistcheff Koutousoff, Son Général d'infanterie, Commandant de Son armée, Chevalier de tous les ordres de Russie; Grand-Croix de l'ordre Impérial de Marie-Thérèse, et Commandeur de l'ordre souverain de St.-Jean de Jérusalem; et Sa Majesté l'Empereur Ottoman, au très-illustre et très-excellent Seigneur Achmed Pacha, Grand Visir et Généralissime de la Sublime Porte Ottomane, afin que ledit ouvrage de la pacification puisse être terminé par des personnes respectivement nommées, choisies et munies des pleins pouvoirs nécessaires, pour stipuler, arrêter et signer le présent Traité de paix. En conséquence de quoi ont été choisis, nommés et munis de pleins pouvoirs, savoir: de la part de la Cour Impériale de Russie, les très-excellents et très-honorables: André d'Italinsky, Conseiller privé de Sa Majesté Impériale, Son Chambellan actuel, Chevalier des ordres de St.-Wladimir de la seconde classe, de Ste.-Anne de la première, de l'ordre Impériale Ottoman du Croissant de la première classe, et commandeur de l'ordre Souverain de St.-Jean de Jérusalem; Jean de Sabanéeff, Lieutenant-Général des armées de Sa Majesté Impériale, Chef d'Etat-major de la grande Armée des bords du Danube, Chevalier des ordres de St.-Wladimir de la seconde classe, de Ste.-Anne de la première, et de St.-George de la troisième; et Joseph de Fonton, Conseiller d'Etat actuel de Sa Majesté Impériale, Chevalier de l'ordre de St.-Wladimir de la troisième classe, et de Ste.-Anne de la seconde. Et de la part de la Sublime Porte Ottomane, les très-excellents et très-honorables, Esseid-Said, Mohammed Ghalib-Effendi, actuel Kéhaya Bey de la Sublime Porte Ottomane; Mufti-Zadé Ibrahim-Sélim Effendi, Cazi-Asker d'Anatolie, actuel juge de l'armée ottomane et Abdul-Hamid-Eflendi, actuel Yenitcherileri Kiatibi; lesquels étant assemblés à Bucharest, après avoir échangé leurs pleins pouvoirs sont convenus des articles suivants:

Article I.

L'inimitié et les différends qui ont subsisté jusqu'à présent entre les deux hauts Empires, cesseront par le présent Traité, tant sur terre que sur mer, et il y aura à perpétuité paix, amitié, et bonne intelligence entre Sa Majesté l'Empereur et Padichah de toutes les Russies, et Sa Majesté l'Empereur et Padichah des Ottomans, Leurs Héritiers et Successeurs au Trône et entre Leurs Empires respectifs.

Les deux Hautes Parties contractantes donneront une attention spéciale à empêcher tout ce qui pourrait faire naître l'inimitié entre les sujets respectifs. Elles rempliront

¹ Publicat conform textului original în limba franceză, inclus în actul de ratificare al tratatului de către Alexandru I: *Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Серия I. Т. VI (1811-1812). М., 1962. ВПР, с. 406-412.*

exactement tout ce qui est arrêté par le présent Traité de paix, et observeront rigoureusement qu'à l'avenir il ne soit commis de part et d'autre, ni publiquement ni en secret, aucun procédé contraire au susdit Traité.

Article II.

Les Hautes Parties contractantes, en rétablissant ainsi entre Elles une sincère amitié, accordent une amnistie et un pardon général à tous ceux de Leurs sujets, qui, pendant le cours de la guerre qui vient d'être terminée, ont pris part dans les opérations militaires, ou de quelque autre manière que ce soit, contre les intérêts de Leur Souverain et de leurs pays. En vertu de cette amnistie qui leur est accordée, aucun d'eux ne sera dorénavant ni vexé, ni poursuivi pour sa conduite passée, mais chacun retournant dans ses foyers, jouira tranquillement des biens qu'il possédait précédemment, sous la garde et protection des lois, également avec les autres.

Article III.

Tous les Traités, Conventions, Actes et Stipulations conclus et arrêtés à différentes époques, connues entre la Cour Impériale de Russie et la Sublime Porte Ottomane, sont pleinement confirmés, à l'exception seulement des articles auxquels il a été successivement apporté des changements, tant par le présent Traité que par les Traités précédents; et les deux Hautes Parties contractantes s'engagent à les observer religieusement et inviolablement.

Article IV.

Par l'article premier des préliminaires précédemment signés, il est stipulé, que la rivière du Pruth, depuis son entrée en Moldavie jusqu'à son confluent avec le Danube, et la rive gauche du Danube, depuis ce confluent jusqu'à la bouche de Kili et à la mer, formeront la limite des deux Empires. Cette bouche sera commune à l'un et à l'autre. Les petites îles inhabitées avant la guerre, et qui, à partir de vis-à-vis Ismail jusqu'à ladite bouche de Kili, sont plus près de la rive gauche, laquelle doit appartenir à la Russie, ne seront possédées par aucune de ces puissances. Il n'y sera point élevé dorénavant des fortifications, ni des édifices; elles resteront désertes, et les sujets respectifs pourront les fréquenter seulement pour y pêcher et pour y couper du bois. Les côtés des deux grandes îles qui sont situées vis-à-vis d'Ismail et de Kili, resteront également déserts et inhabités, dans l'étendue d'une heure de distance, à partir du point le plus rapproché de la susdite rive gauche du Danube; cet espace sera marqué par des signaux, les habitations existant avant la guerre, ainsi que le vieux Kili restant hors de cette ligne de démarcation. En conséquence du susdit article, la Sublime Porte Ottomane cède et abandonne à la Cour Impériale de Russie les pays situés à la rive gauche du Pruth, avec les forteresses, bourgs, villages et habitations qui s'y trouvent, et le milieu de la rivière du Pruth sera la limite entre les deux hauts Empires.

Les bâtiments marchands des deux Cours pourront naviguer comme auparavant dans ladite embouchure de Kili, ainsi que sur tout le cours du Danube. Quant aux bâtiments de guerre de la Cour Impériale de Russie ils pourront y naviguer, depuis l'embouchure de Kili, jusqu'au confluent de la rivière du Pruth avec le Danube.

Article V.

Sa Majesté l'Empereur et Padichah de toutes les Russies rend et restitue à la Sublime Porte Ottomane le territoire de la Moldavie situé à la rive droite de la rivière du Pruth, ainsi que la grande et petite Valachie, avec les forteresses, dans l'état où elles se trouvent actuellement, les villes, bourgs, villages, habitations et tout ce que contiennent ces Provinces, ainsi que les îles du Danube, à l'exception de celles spécifiées dans l'Article quatrième du présent Traité.

Les actes et stipulations relatifs aux privilèges de la Moldavie et de la Valachie,² lesquels existaient et étaient observés jusqu'à l'époque de cette guerre, sont confirmés, ainsi qu'il a été stipulé dans l'article cinquième des préliminaires. On exécutera exactement les clauses de l'article quatrième du Traité de Jassy, portant: qu'il ne soit exigé aucun paiement pour d'anciens comptes, ni les tributs pour tout le temps de la guerre; que les habitants des deux Provinces seront exempts de tout impôt pendant deux ans, à compter du jour de l'échange des ratifications; et qu'il sera donné un terme à ceux des habitants de ces Provinces qui voudront passer ailleurs. Il est entendu que ce terme sera prolongé de quatre mois, et que la Sublime Porte accordera que le tribut de la Moldavie soit réglé proportionnellement à son territoire actuel.

Article VI.

Indépendamment de la frontière du Pruth, celles du côté de l'Asie et des autres lieux, sont rétablies entièrement, comme elles étaient anciennement avant la guerre, ainsi qu'il est stipulé par l'article troisième des préliminaires. En conséquence la Cour Impériale de Russie rend et restitue à la sublime Porte Ottomane en l'état où ils se trouvent actuellement, les forteresses et châteaux, situés dans l'intérieur de cette frontière et conquis par Ses armes, ainsi que les villes, bourgs, villages, habitations et tout ce que contient ce pays.

Article VII.

Les habitants Mahométans des pays cédés à la Cour Impériale de Russie, lesquels pourraient s'y trouver par une suite de la guerre, et les naturels d'autres contrées, lesquels seraient restés pendant la guerre dans ces mêmes pays cédés, passeront, s'ils le veulent, sur le territoire de la Sublime Porte, avec leurs familles et leurs biens, et y resteront à perpétuité sous Sa domination. Outre qu'il ne leur sera pas fait en cela le moindre empêchement, il leur est permis de vendre leurs biens, à qui ils voudront des habitants du pays, et d'en faire passer le produit dans les États Ottomans. La même permission est accordée aux naturels des susdits pays cédés qui y ont des possessions et qui se trouvent aujourd'hui sur le territoire de la Sublime Porte. En conséquence, il leur sera accordé aux uns et aux autres un terme de dix-huit mois, à compter de la date de l'échange des ratifications du présent Traité, pour l'arrangement de leurs intérêts susmentionnés. De même, les Tartares de la horde de *Yédissan*, qui pendant le cours de cette guerre ont passé de la Bessarabie³ en Russie, pourront, s'ils le veulent, retourner dans les États Ottomans, mais

² Privilegiile Principatelor Române, stipulate în art. 16 al Păcii de la Kuciuk-Kainargi, art. 4 al Păcii de la Iași și în *hatti-şerif*ul din 1802.

³ Este singura menționare a *Basarabiei* – în sensul geografic inițial - al sudului interfluviului Pruto-Nistean (V.M.).

à condition que la Sublime Porte sera tenue de rembourser à la Cour Impériale de Russie, les frais qui peuvent avoir été faits pour le transport et l'établissement de ces Tartares. En réciprocité, les Chrétiens qui ont des possessions dans les pays cédés à la Cour de Russie, ainsi que ceux qui étant natifs de ces mêmes pays, se trouvent actuellement dans d'autres contrées Ottomanes, pourront, s'ils le veulent, passer et s'établir dans les susdits pays cédés, avec leurs familles et leurs liens. Il ne leur sera fait en cela aucun empêchement, et il leur est permis de rendre les biens de toute espèce qu'ils possèdent sur le territoire de la Sublime Porte, à ceux des habitants des mêmes contrées Ottomanes, et d'en transporter le produit dans les Etats de l'Empire de Russie; il leur sera également accordé pour cet objet le même terme de dix-huit mois, à compter de la date de l'échange des ratifications du présent Traité de paix.

Article VIII.

Conformément à ce qui est stipulé par l'article quatrième des préliminaires, quoiqu'il soit certain que la sublime Porte, par une suite de ses principes, usera de clémence et de générosité envers la nation Servienne, qui est, *ab-antiquo*, sujette et tributaire de cette puissance, cependant, vu la part que les Serviens ont prise dans les opérations de cette guerre, il a été jugé convenable de stipuler expressément leur sûreté. En conséquence, la Sublime Porte accorde aux Serviens un pardon et une amnistie générale, et ils ne pourront être inquiétés en aucune manière pour leurs actions passées. – Les fortifications qu'ils peuvent avoir élevées par une suite de la guerre, dans les pays qu'ils habitent, et qui n'y existaient point anciennement, devenant désormais inutiles, seront détruites, et la Sublime Porte rentrera en possession comme elle l'était par le passé, de toutes les forteresses, palanques et autres lieux fortifiés qui existent de tout temps, avec l'artillerie, les munitions et autres objets et ustensiles militaires, et Elle y établira des garnisons suivant que bon lui semblera. Mais afin que ces garnisons ne commettent contre les Serviens aucune espèce de vexations, au mépris des droits de sujets, la Sublime Porte, mue par un sentiment de clémence, réglera avec la nation Servienne, les sûretés qui seront nécessaires à cet effet. Elle accordera aux Serviens, sur leurs instances, les mêmes avantages dont jouissent ses sujets des îles de l'Archipel et d'autres contrées, et leur fera éprouver les effets de Sa haute clémence, en leur abandonnant à eux-mêmes l'Administration de leurs affaires intérieures, en fixant la masse de leur tribut, en les recevant de leurs propres mains et Elle réglera enfin tous ces objets de concert avec la nation Servienne.

Article IX.

Tous les prisonniers de guerre, tant hommes que femmes, de quelque nation et condition qu'ils soient, qui se trouvent dans les deux Empires, doivent aussitôt après l'échange des ratifications du présent Traité de paix, être délivrés et rendus sans la moindre rançon, ou paiement, à l'exception toutefois des Chrétiens qui ont embrassé de leur propre volonté la religion Mahométane dans les Etats de la Sublime Porte, et des Mahométans qui, également de leur plein gré, ont embrassé la religion Chrétienne dans les Etats de l'Empire de Russie.

On en agira de même à l'égard de ceux des sujets Russes qui, après la signature du présent Traité de paix, seraient tombés par quelque accident en captivité, et qui peuvent

se trouver dans les pays appartenant à la Sublime Porte. La Cour de Russie promet de son côté d'en user de même envers tous les sujets de la Sublime Porte.

Il ne sera point exigé de remboursement des sommes qui ont été employées par les deux Hautes Parties contractantes à l'entretien des prisonniers. En outre, chacune des deux Parties fournira à ces prisonniers tout ce qui leur sera nécessaire pour leur voyage jusqu'à la frontière, où ils seront échangés par des commissaires respectifs.

Article X.

Toutes les affaires et réclamations des sujets respectifs, suspendues par l'événement de la guerre, ne seront point abandonnées, et elles seront reprises et terminées, suivant le droit, après la conclusion de la paix. Les créances que les sujets respectifs peuvent avoir les uns envers les autres, ainsi que celles sur le fisc, seront promptement et entièrement liquidées.

Article XI.

Après la conclusion du Traité de paix entre les deux hauts Empires, et l'échange des ratifications des deux Souverains, les troupes de terre et la flottille de la Cour Impériale de Russie procéderont à l'évacuation du territoire de l'Empire Ottoman. Mais, comme il est nécessaire de la combiner avec la distance des lieux et leurs circonstances, les deux Hautes Parties contractantes sont convenues d'établir le terme de trois mois, à dater du jour de l'échange des ratifications, pour l'entière évacuation, tant du côté de la Moldavie et de la Valachie, que de celui de l'Asie. En conséquence, depuis le jour de l'échange des ratifications, jusqu'à l'expiration du susdit terme, les troupes de terre de la Cour Impériale de Russie, évacueront entièrement tant du côté de l'Europe que de celui de l'Asie, tous les pays qui sont restitués à la Sublime Porte Ottomane par le présent Traité; la flottille et tous les bâtiments de guerre sortiront également des eaux de la Sublime Porte Ottomane. Tant que les troupes Russes se trouveront dans les pays et forteresses, qui conformément au présent Traité de paix, doivent être restitués à la Sublime Porte Ottomane, jusqu'à l'expiration du terme de l'évacuation, l'administration et l'ordre de choses resteront tels qu'ils sont actuellement, sous la domination de la Cour Impériale de Russie; la Sublime Porte Ottomane ne s'en mêlera aucunement jusqu'au terme de la sortie de toutes les troupes. Elles se pourvoiront de toutes les provisions de bouche et autres objets nécessaires, jusqu'au dernier jour de leur sortie, de la même façon qu'elles s'en sont pourvus jusqu'à présent.

Article XII.

Toutes les fois que le Ministre ou le chargé d'affaires de la Cour Impériale de Russie, résidant à Constantinople, présentera une Note pour demander, en vertu de l'article VII du Traité de Jassy,⁴ la réparation des dommages causés aux sujets et négociants de la Cour Impériale de Russie par les Corsaires des Régences d'Alger, du Tunis, et de Tripoly, ou bien pour faire des réclamations sur des objets relatifs aux stipulations du Traité de Commerce, lequel est confirmé, et qui auraient occasionné des discussions et des plaintes, la Sublime Porte Ottomane donnera Son attention à l'exécution de ce que prescrivent les Traités, et à ce que les susdits objets soient poursuivis et terminés, sans qu'il soit appor-

⁴ Tratatul de pace ruso-turc semnat la Iași, 29.12.1791 (9.01.1792): *ИТСРМ*, т. XXIII, с. 287-292.

tée la moindre négligence dans les injonctions et intimations nécessaires à cet égard. La Cour Impériale de Russie observera un procédé semblable envers les sujets de la Sublime Porte conformément aux stipulations commerciales.

Article XIII.

Après la conclusion du présent Traité de paix, la Cour Impériale de Russie consent à ce que la Sublime Porte Ottomane, d'après l'identité du culte religieux avec les Persans, puisse employer ses bons offices pour que la guerre entre la Cour de Russie et cette Puissance soit terminée et la paix rétablie entre elles, de leur consentement mutuel.

Article XIV.

Après l'échange des ratifications du présent Traité de paix par les Plénipotentiaires suprêmes des deux Empires, on enverra respectivement et sans délai des ordres à tous les Commandants de troupes, tant sur terre que sur mer, pour faire cesser les hostilités. Celles qui auront été commises après la signature du présent Traité, seront considérées comme non avenues, et n'apporteront aucun changement aux stipulations faites par ce Traité. De même tout ce qui, dans cet intervalle, aura été conquis par l'une ou l'autre des Hautes Parties contractantes, sera restitué sans délai.

Article XV.

Lorsque les Plénipotentiaires respectifs auront signé le présent Traité de paix, le suprême Plénipotentiaire de Sa Majesté Impériale de toutes les Russies, et le suprême Visir de la Sublime Porte Ottomane le ratifieront, et les Actes en seront échangés par les mêmes Plénipotentiaires dans l'espace de dix jours après la signature du Traité, ou plus tôt si faire se peut.

Article XVI.

Le présent Traité de paix perpétuelle sera confirmé et ratifié de la part de Sa Majesté l'Empereur et Padichah de Russie, et de la part de Sa Majesté l'Empereur et Padichah des Ottomans, par des ratifications solennelles munies de leur propre écrit et signature, suivant l'usage, et elles seront échangées par les Plénipotentiaires respectifs au lieu même, où ce présent Traité de paix aura été conclu, dans le terme de quatre semaines, ou plus tôt s'il est possible, à compter du jour de la conclusion de ce Traité.

Le présent Instrument de paix, contenant seize articles et auquel il sera mis la dernière main par l'échange des ratifications respectives dans le terme stipulé, a été, en vertu de Nos Pleins pouvoirs, signé et scellé par Nous, et échangé contre un autre pareil, signé par les Plénipotentiaires susmentionnés de la Sublime Porte Ottomane, et muni de leurs sceaux.

Fait à Bucharest, le 16 Mai 1812.⁵

(L. S.) A. d'Ita1insky

(L. S.) Jean de Sabanéeff

(L. S.) J[osep]h de Fonton.

⁵ A fost semnat la „Hanul lui Manuc” din București.

TRATATUL DE PACE (SULHNAME), ÎN 16 ARTICOLE, ÎNCHEIAT LA BUCUREȘTI ÎNTRE IMPERIUL OTOMAN ȘI RUSIA

1812 MAI 29 (1227 CEMAZI I 17) BUCUREȘTI

Cu numele lui Allah cel milos și milostiv!

Mulțumiri lui Allah, care a înălțat pacea în locul războiului și a dat liniște beraialelor și oamenilor! Ne închinăm și-l slăvim pe stăpânul nostru Muhammed, profetul preainaltului Allah, că ne-a adus pace și liniște! Mulțumim urmașilor mari ai profetului!

Motivul scrierii paginilor care urmează este că măria sa gloriosul, înțeleptul, mărețul, maiestuosul și puternicul nostru padișah¹ al Dinastiei otomane, binefăcătorul nostru și efendiul nostru cel cu titlul înalt de șehinșah, precum și majestatea lor, magnificul și puternicul împărat și padișah al tuturor rușilor², depunând eforturi sincere de a schimba și de a pune capăt dușmăniei și intrigilor care au cuprins de câțva timp încoace statele lor, și-au exprimat gândurile lor sincere de a încheia o pace trainică și de a reînnoi legăturile lor de prietenie.

De aceea, din partea înălțimii lor, a măriei sale șehinșahului, am fost desemnat sârmanul de mine³, ca delegat, prin voia și sub supravegherea fericitului, binevoitorului și alteței sale marele vizir și serdar-suprem⁴, pentru încheierea păcii și prieteniei, și am fost numit, cu un act de împuternicire din partea Înaltei Curți, așa cum se vede din semnătura mea, scrisă la urmă.

De asemenea, din partea împăratului cel amintit mai sus a fost însărcinat și învoit, ca împuternicit special, cu act de împuternicire din partea excelenței sale înaltului și onoratului conte de Golenicef (?) Mihail Kutuzov⁵, care este general de infanterie și comandantul șef al oștirilor rusești, și cavalerul tuturor ordinelor din Rusia, înaltul și priceputul Andrei Italinski⁶, care este sfetnicul particular al împăratului cel amintit mai sus și șambelanul său de acum și care, fiind cavalerul multor ordine, a obținut acum înalta distincție cu semilună. De asemenea, a mai fost numit noblețea sa Jean de Sabanif⁷, care este general-locotenent al oștirilor imperiale și comandantul șef al ofițerilor armatei și cavalerul numeroaselor ordine. A mai fost numit și excelența sa nobilul Iosif Fonton, care este sfetnicul de acum al împăratului cel amintit și cavalerul unor ordine.

De aceea, după ce, potrivit obiceiului, am prezentat și am schimbat documentele noastre de împuternicire (*ruhsatnâme*) în orașul București (*Bükreş*), care este locul de convorbiri, am ținut ședințele de convorbiri și, după discuții repetate, am căzut de acord asupra condițiilor și clauzelor arătate mai departe:

¹ Mahmud al II-lea (1808-1839).

² Alexandru I (1801-1825).

³ Mehmed Galib-Efendi.

⁴ Ahmed pașa (Trabzonlu=Laz).

⁵ Mihail Kutuzov, general în armata rusă.

⁶ Andrei Italinski, consilier particular.

⁷ Jean de Sabanif (Ivan Sabaneev, general maior în armata rusă).

Articolul întâi: O dată cu încheierea acestui tratat de pace, încetând și înlăturându-se, pe uscat și pe mare, toate felurile de ostilități și de neînțelegeri, care au continuat până în ziua de azi între cele două state, să se mențină pe veci pacea și prietenia și buna înțelegere între șehinșahul Dinastiei otomane și împăratul și padișahul tuturor rușilor, ca și între moștenitorii tronului și succesorii și împărățiile lor.

Pentru a împiedica în mod sincer toate motivele care ar putea duce la dușmănie, cele două înalte state contractante să fie atente și să-și depună în mod deosebit eforturile lor de prevedere și, respectând toate articolele care au fost întărite prin acest tratat de pace (*sulhname*), să cerceteze cu atenție ca, de acum încolo, să nu apară, nici dintr-o parte și nici dintr-alta, pe ascuns sau fățiș, nici un fel de fapte sau acțiuni contrare înțelegerii amintite mai sus.

Articolul doi: Potrivit articolelor care au fost reînnoite și confirmate cu cea mai mare claritate între cele două puternice state contractante, cele două părți să acorde amnistie și iertare tuturor supușilor și raialelor lor care, în timpul acestui război, terminat, au acționat împotriva statului și țării, fie în privința operațiunilor militare, fie în privința altor chestiuni, și, considerând totul ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, să nu fie chemat la răspundere și pedepsit nici unul dintre cei de acest fel, pentru faptele lor anterioare, iar atunci când cei de felul persoanelor amintite mai sus se vor întoarce la vechile lor cămine, să se ia în considerație, în privința lor, legile în vigoare pentru ceilalți și ei să fie, astfel, siguri de avuțiile pe care le aveau înainte de aceasta și să le stăpânească în liniște.

Articolul trei: Exceptând articolele modificate cu timpul, conform înțelegerilor anterioare, precum și articolele care au fost modificate în prezentul tratat de pace, în rest, toate tratatele și convențiile (*şurutnâmeler*), ca și toate înțelegerile și seneturile speciale, care au fost încheiate și confirmate, la datele cunoscute, între Înalta împărăție otomanicească și statul Rusiei, fiind confirmate din nou, cele două puternice state contractante să le respecte cu cea mai mare strictețe, fără a le aduce prejudicii.

Articolul patru: În primul articol al senetului privitor la preliminariile păcii, care se încheiasă mai înainte, se prevedea ca hotarul dintre cele două state să fie râul Prut, de la intrarea acestuia în țara Moldovei și până la locul unde se întâlnește cu fluviul Dunărea, iar de acolo să urmeze partea stângă a fluviului Dunărea, până la Gura Chiliei și până la mare, iar gura amintită să fie folosită în comun de ambele părți. Dat fiind că partea stângă a fluviului Dunărea, începând din fața Ismailului și până la Gura Chiliei, menționată mai sus, este foarte aproape de țărmul care va rămâne sub stăpânirea împărăției Rusiei, de aceea, insulele mici de aici, nepopulate înainte de război, să nu fie ocupate și luate în stăpânire de nici unul dintre state, iar de acum încolo, neconstruindu-se pe aceste insule nici un fel de fortificații și întărituri, ele să fie lăsate deșerte, dar să se îngăduie raialelor celor două părți să meargă acolo pentru a tăia lemne sau pentru pescuit.

De asemenea, să se fixeze semne și pe insulele mari din fața Ismailului și Chiliei, socotindu-se părțile foarte apropiate de malul stâng al Dunării, despre care s-a amintit, și ele să rămână goale și nelocuite, exceptând satele, care existau acolo înainte de război, precum și Chilia Veche. Dat fiind că Înalta împărăție a cedat statului Rusiei pământul situat în stânga Prutului, cu cetățile existente și cu orașele și cu satele și cu toți locuitorii lor, tocmai de aceea, mijlocul râului Prut să fie hotar între cele două state, iar la Gura Chiliei, care, după cum s-a amintit, va fi folosită în comun, precum și pe apele Dunării corăbiile de negoț ale celor două state să circule ca și mai înainte. Doar flota de război a

statului Rusiei să pătrundă de la Gura respectivă numai până la locul unde râul Prut se varsă în Dunăre.

Articolul cinci: De asemenea, împărăția Rusiei să înapoieze și să predea înaltei împărății pământul Moldovei (*Bogdan*) de pe partea dreaptă a râului Prut, de care s-a amintit mai înainte, precum și Țara Românească (*Eflak*) și Oltenia⁸, așa cum se află ele în prezent, cu cetățile lor, cu orașele și cu târgurile și cu satele și cu locuitorii lor, precum și cu tot ce se află în țările sus-zise. De asemenea, să predea și insulele de pe Dunăre, afară de cele menționate în articolul patru de mai sus.

De asemenea, Înalta împărăție să respecte documentele și seneturile cu privire la privilegiile Țării Românești și Moldovei, care au fost încheiate până la începutul războiului, așa cum se scrie în articolul cinci al senetului de preliminarii, da care s-a amintit. De asemenea, să fie respectate întocmai prevederile articolului patru din Tratatul de la Iași, în care se arată că, din cele două țări, nu vor fi cerute socotelile (*muhasabat*) din trecut și nici dările cuvenite din perioada războiului. De asemenea, Înalta împărăție consimțind pentru nivelul dărilor din Moldova, în raport cu întinderea actuală a Moldovei, locuitorii celor două țări să fie scutiți pe timp de doi ani, începând de la data schimbului actelor de ratificare, iar pentru cei care, dintre locuitorii de acolo, vor să emigreze în alte ținuturi, să se adauge încă *patru luni* și să se execute întocmai.

Articolul șase: Așa cum se prevede în articolul trei al preliminariilor amintite mai sus, afară de hotarul de la râul Prut, celelalte hotare, din părțile Anatoliei și din alte părți, se vor menține toate așa cum au fost înainte de război. De aceea, statul Rusiei, să înapoieze și să predea Înaltei împărății cetățile și celelalte locuri din interiorul acestor hotare vechi, pe care le-a ocupat în timpul acestui război, să predea orașele și târgurile și satele și locuitorii, precum și tot ce se află pe acolo, în starea în care se găsesc în momentul de față.

Articolul șapte: Dacă, printre locuitorii ținuturilor părăsite și cedate statului Rusiei, se găsesc musulmani care, din momentul declarării războiului, au rămas în părțile acelea, de asemenea, dacă dintre raialele din celelalte ținuturi ale Înaltei împărății, au rămas unii, în timpul campaniei, în ținuturile amintite mai sus, atunci, cei care doresc, să treacă pe pământurile Înaltei împărății cu familiile, cu copiii și cu averile lor și să se așeze definitiv sub stăpânirea Înaltei împărății. În privința chestiunii mai sus amintite nu li se vor crea dificultăți și nu li se vor pune piedici absolut deloc.

Afară de aceasta, atât ei, cât și locuitorii, care, fiind din ținuturile părăsite statului Rusiei, se află azi în țările Înaltei împărății, vor fi liberi să-și vândă avuțiile și proprietățile lor, pe care le dețin în ținuturile respective, locuitorilor din acele ținuturi, cui anume doresc ei să le vândă, și să aducă valoarea lor în țările otomane. De aceea, în vederea reglementării treburilor amintite, să li se acorde un termen de optsprezece luni, începând de la data schimbului actelor de ratificare ale prezentului tratat de pace.

De asemenea, și tătarii din tribul Iedisian, de prin părțile Bugeacului, care au trecut în Rusia, să aibă permisiunea ca, după voia lor, să se întoarcă în țările otomanicești, cu condiția ca Înalta împărăție să-și ia asupra ei obligația de a plăti și de a achita statului Rusiei cheltuielile care s-ar fi făcut cu prilejul transportării și stabilirii tătarilor pomeniți mai sus.

⁸ Kara-Eflak= "Valahia Neagră".

De asemenea, să se procedeze și invers, adică, creștinii care posedă proprietăți în ținuturile părăsite și cedate statului Rusiei și care sunt născuți în ținuturile respective, dar care, în momentul de față, locuiesc în țările otomane, să aibă posibilitatea de a se transfera, dacă doresc, și de a se stabili cu familiile și cu copiii și cu avuțiile lor în ținuturile cedate, menționate mai sus, fără a li se pune deloc piedici. Dar, tot în termen de optsprezece luni, de la date schimbului documentelor de ratificare ale acestui tratat de pace, și ei să-și vândă locuitorilor din țările Înaltei împărății diferitele lor feluri de averi, pe care le au în țările otomane și să li se îngăduie să transporte valoarea lor în ținuturile statului Rusiei.

Articolul opt: Potrivit celor scrise în articolul patru al senetului de preliminarii, cei de neam sârbesc fac parte, din trecut și până acum, dintre raialele tributare ale înaltei împărății otomane și nu există nici o îndoială că Înalta împărăție arată milă și generozitate față de ei. Cu toate acestea, dat fiind intervenția celor din neamul amintit mai sus la operațiunile din timpul acestui război, s-a considerat potrivit ca liniștea lor să fie întărită prin asigurări clare. De aceea, înalta împărăție să acorde neamului amintit iertare și amnistie totală și, pentru a nu trage pe nimeni la răspundere pentru faptele lor din trecut, să considere totul ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic.

De asemenea, pe pământul în care locuiesc cei din neamul respectiv neexistând fortificații, din trecut și până acum, cele care au fost construite din pricina războiului să fie dărmate și ruinate, ele nemaifiind necesare de acum încolo, iar toate cetățile și palâncile și celelalte locuri fortificate, care existau din trecut și până acum, să fie trecute, ca și mai înainte, în proprietatea și posesiunea Înaltei împărății cu toate tunurile și munițiile și cu cele necesare războiului, precum și cu alte unelte care se află în ele. Dat fiind că acolo vor fi numiți, după voie, garnizoane de pază (*mustahfiz*), acești ostași de pază să nu persecute, în nici un fel, pe cei din neamul sârbesc, călcând drepturile cuvenite raialelor. De aceea, din sentimente de milă față de ei, Înalta împărăție să ia măsuri pentru siguranța lor.

Astfel Înalta împărăție să aranjeze cu cei din neamul sârbesc unele cereri ale lor, cum ar fi, de pildă, aceea ca să se acorde și neamului amintit mai sus privilegiile de care se bucură raialele Înaltei împărății aflate pe insulele din Marea Mediterană, precum și raialele din celelalte părți, astfel ca cei din neamul respectiv să obțină înalta sa milă și să-și conducă singuri treburile lor dinlăuntru, ca și ceilalți. De asemenea, Înalta împărăție să aranjeze cu sârbii cererile pe care le vor avea cei din neamul respectiv față de Înalta împărăție, cum ar fi, de pildă, predarea directă, de către ei, a dărilor fixata și care se cer percepute.

Articolul nouă: Toți prizonierii de război sau ceilalți prizonieri, femei sau bărbați, aflați în ținuturile celor două state, din oricare neam și de orice rang ar fi, să fie trimiși și predați fără nici un fel de despăgubiri (*bedel*), îndată după efectuarea schimbului documentelor de ratificare ale acestui tratat de pace, afară de creștinii care au primit cu voia lor credința islamică în Înalta împărăție și afară de musulmanii care s-au creștinat de bunăvoie în împărăția Rusiei.

De asemenea, articolul de mai sus să fie îndeplinit întocmai și pentru raialele rusești care, după semnarea acestui tratat de pace, s-ar putea să se găsească în țările Înaltei împărății, căzând prizonieri într-un fel oarecare, ceea ce s-ar fi putut întâmpla. Totodată, și statul Rusiei își ia, de asemenea, angajamentul ca să aplice același procedeu

în privința tuturor supușilor Înaltei împărății. De aceea, în privința cheltuielilor care s-au făcut pentru întreținerea prizonierilor, cele două înalte state contractante să nu aibă dreptul de a pretinde restituirea sumelor. Afară de aceasta, prizonierii să fie aduși, predați și schimbați prin mijlocirea slujbașilor (*me'mur*) care se vor afla la hotare, iar cele necesare pe drum, până la predarea lor, să fie asigurate de fiecare din cele două state.

Articolul zece: Afacerile și pricinile pe care le aveau supușii și raialele celor două părți și care au fost întrerupte din cauza războiului nefiind considerate ca terminate, să se înceapă la rezolvarea lor pe căi legale, în urma acestui tratat, și să fie lichidate. De asemenea, să fie achitate repede și în întregime ceea ce au de primit raialele celor două părți fie de la supușii celor două părți, fie de la fisc (*miri*).

Articolul unsprezece: Prin încheierea acestei păci, se stabilește ca, după schimbul documentelor de ratificare de către ambele puteri, împărăția Rusiei să înceapă să evacueze oștile sale și flota sa ușoară de pe teritoriile și apele Înaltei împărății. Dat fiind însă că această chestiune trebuie să se aplice după distanță, din aceste împrejurări și nevoi, cele două puteri contractante au stabilit termenul de trei luni, ca dată ultimă pentru evacuarea totală a părților Anatoliei și a părților Țării Românești și Moldovei, începând de la data schimbului documentelor de ratificare.

De aceea, începând din ziua schimbului documentelor de ratificare și până la expirarea termenului amintit mai sus, oștile de uscat ale împărăției Rusiei să plece în întregime din toate ținuturile, fie de prin părțile Rumeliei, fie ale Anatoliei, care au fost înapoiate Înaltei împărății otomane, potrivit acestei înțelegeri. De asemenea, și flota sa ușoară, precum și toată flota de război să iasă din apele Înaltei împărății otomane.

Atât timp cât, până la expirarea termenului de evacuare, se vor afla oști ale Rusiei în țările și cetățile care, potrivit acestui tratat de pace, au fost înapoiate Înaltei împărății otomane, de către statul Rusiei, ele vor rămâne sub administrarea statului Rusiei în starea în care se află în momentul de față. De aceea, până la ieșirea totală a oștilor respective, Înalta împărăție otomană să nu se amestece deloc, iar în ceea ce privește procurarea și pregătirea proviziilor și ale celorlalte lucruri necesare oștilor mai sus amintite, să se procedeze, până la expirarea termenului de evacuare, așa cum se procedează în prezent.

Articolul doisprezece: Dacă, potrivit celor scrise în articolul șapte a tratatului de pace de la Iași, ambasadorul statului Rusiei de la Poartă sau sftenicul său, vor prezenta în scris, în conformitate cu tratatul respectiv, reclamații fie despre pagubele aduse de cetele de corsari din Algeria, Tunisia și Tripolitania, nizamului privitor la negustorii și raialele împărăției Rusiei, fie despre condițiile de negoț, care se mențin, atunci să se depună eforturi din partea Înaltei împărății pentru respectarea condițiilor necesare și să se arate grijă în vederea rezolvării lor cu bine, fără a se tergiversa luarea măsurilor severe cerute. De asemenea și din partea statului Rusiei să se procedeze la fel față de supușii și raialele Înaltei împărății, în privința cerințelor condițiilor de negoț.

Articolul treisprezece: Dat fiind că Înalta împărăție otomanescă și persanii fac parte din familia islamică, după încheierea prezentului tratat de pace, statul Rusiei acceptă eforturile Înaltei împărății otomanicești în privința lichidării războiului dintre statul Persiei (*Iran*) și statul Rusiei, mijlocind pentru încheierea unei păci echitabile între cele două părți.

Articolul paisprezece: În urma semnării și confirmării acestei păci, să se trimită în grabă, din ambele părți, porunci și sfaturi comandanților de oști, de pe uscat și de pe mare, în vederea încetării ostilităților. De asemenea, ostilitățile care ar putea să apară după data semnării fiind socotite ca și cum nu s-ar fi întâmplat, ele să nu determine absolut de loc modificarea clauzelor acestui tratat. De asemenea, să fie înapoiate și predate fără întârziere pământurile care ar fi putut fi ocupate și luate în stăpânire de oricare dintre cele două înalte state contractante.

Articolul cincisprezece: După semnarea acestui tratat de pace de către împuterniciii celor două părți, el să fie confirmat din partea mării sale marele vizir al Înaltei împărății și din partea primului împuternicit al statului Rusiei. Apoi, tot prin mijlocirea delegaților celor două părți, să se îndeplinească și schimbul, în termen de zece zile de la data semnării, și chiar mai devreme, dacă va fi cu putință.

Articolul șaisprezece: acest tratat de pace veșnică să fie confirmat și întărit de către șehinșahul Dinastiei otomane, ca și de împăratul și padișahul Rusiei, fiind semnat, potrivit obiceiului, cu propriul lor scris, în mod oficial și solemn, iar actele de confirmare să fie schimbate în termen de patru săptămâni, sau mai devreme, dacă e cu putință, de la data tratatului de pace și la locul unde s-a încheiat acest tratat de pace (*muahede*), prin mijlocirea delegaților celor două părți.

Încheiere: Cu ajutorul preainaltului Allah, acest sened de pace a fost scris și înregistrat și sigilat și semnat de noi, potrivit actului de împuternicire (*ruhsatname*) imperială, purtător de glorie, aflat în mâinile noastre, pentru a se face, din ambele părți și la termenul stabilit mai sus, precum și schimbul documentelor de ratificare (*tasdikname*), și a fost schimbat cu senedul semnat și încheiat de delegații amintiți mai sus ai împărăției Rusiei.

Scris în ziua a șaptesprezecea a lunii djemazi-el-evvel din anul 1227, în orașul București (*Bükreş*)⁹.

Suret. TKSMA, D. 9919. Arh. St. Buc., Microf. Turcia, rola 44, c. 862-864. Suret. Bibl. Acad., DLXXXII/54 (*doc. turc.*); scris: *neshi*. Ed. text franc. D.A.Sturdza ș.a., *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, vol. I, București, 1900, p. 296-302 (text întocmit și predat de împuterniciii Rusiei). Rez. Cat., I, p. 220, nr.1073.

* Publicat în *Documente turcești privind istoria României*, vol. III, 1791-1812, întocmit de Mustafa A. Mehmet, București 1986, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

⁹ S-a semnat la "Hanul lui Manuc".

А.М. Пономарев*

НЕИЗВЕСТНАЯ РУКОПИСЬ П. С. ПУЩИНА «СВЕДЕНИЯ О ВОЙНЕ РОССИИ С ОТТОМАНСКОЮ ПОРТОЮ С 1806-ГО ПО 1812-Й ГОД». СОБРАННЫЕ ИЗ ДОСТОВЕРНЫХ ИСТОЧНИКОВ ГЕНЕРАЛ- МАЙОРОМ ПУЩИНЫМ В ОДЕССЕ 1823-ГО ГОДА**

109. Начало мирных переговоров

Стечение всех этих обстоятельств несомненным образом приближало заключение мира, становившагося час от часу более и более нужным обоим сторонам. Успехи российской армии и внутренние неурядицы турецкой империи побуждали ее поспешать сближением столько же как и тщеславные виды императора Наполеона заставили Россию желать окончить войну на Дунае, дабы в случае разрыва с Францией употребить армию генерала Кутузова там, где потребуют обстоятельства, и вместе с тем уменьшить число своих неприятелей.

Кроме сего в Петербурге известно было, что г[осподин] Линстон¹ в скором времени должен будет отправиться из Лондона послом в Константинополь и что ему поручено стараться о сближении России с Портою. Полагали даже, что г[осподин] Линстон будет в главной квартире визиря и будет, может быть, сноситься с генералом Кутузовым, коему на сей конец предписано было войти в таком случае с ним в переписку, не оказывая однакоже совершенной доверенности без нового приказания от двора.

При таковом расположении обеих сторон, 12 октября визирь снова прислал Хаджи Есаад Эфендия к генералу Кутузову, с предложением границы по Серету и с извещением, что пришет полномочных в Журжу, куда просили прислать таковых и с российской. Главнокомандующий, быв извещен о полной мочи данной турецкому полномочному, мог по истине надеяться, что переговоры приведут к желаемому окончанию и для того согласился на присылку полномочных и даже не отказался заключить перемирие на пять дней, с тем притом условием, чтоб продолжать оное по мере надобности и по обоюдному оной признанию. Сверх того

* А.М. Пономарев, доктор (кандидат) исторических наук, старший научный сотрудник Института истории Национальной Академии наук Украины.

** Prezentul material completează fragmentul manuscrisului publicat în *Revista de Istorie a Moldovei*, 2011, nr.1-2, p. 121-124.

¹ Линстон (правильно: Листон Роберт, Liston Robert), в 1793-1796, 1812 г. посол Великобритании в Константинополе.

российский главнокомандующий в продолжение сего перемирия обязался давать нужные вспомоществования блокирован[н]ой на левом берегу Дуная турецкой армии, не допуская оную сноситься с визирем и наблюдая, чтобы движение ни с которой стороны производимо не было, невзирая на прекращение военных действий.

13-го [октября] турецкие полномочные прибыли в Журжу: Муфтизаде Селим Мойла, хоть и наименован был первым, но это было только из уважения к его духовному званию, а действительно главным полномочным был Галиб Эфенди² и третьим янычар Эфендиси Гамид Эфенди.³

14-го [октября] генерал Кутузов, с своей стороны назначил полномочными тайного советника и камергера Италинского,⁴ генерал-майора Сабанеева⁵ и статскаго советника Иосифа Фонтана.

При турецких полномочных находился сверх того драгоман Порты князь Морузи,⁶ который при первом свидании с своим генералом Кутузовым, к крайнему удивлению сего последнего сообщил, что верховный визирь не имел полномочия от султана, а послал просить его только четыре дни пред сим и что, следственно, все доселе сделанные предложения имели поводом одностороннюю [т.е. предложения выражали только его волю – А.П.] наклонность визиря к миру. Вместе с тем, однако же, князь Морузи уверял, что не было никакого сомнения в скором получении полномочий и что в ожидании сего переговоры могут воспринять свое начало. Галиб Эфенди подтверждал тоже и предложил до начатия конгресса составить комитет, на что главнокомандующий согласился, но однако же не быв уверен в искренности визирских предложений, взял он в тайне намерение немедленно начать действия, если только заметит со стороны турок какие-либо приготовления к войне, по чему обе стороны предоставили себе право прервать перемирие с условием предварить о том за 24 часа.

19-го [октября] происходила в Журже первая конференция на коей г[оспода] полномочные на счет границ определили следующее: Порта Оттоманская уступает России Безсарабию и всю часть Молдавии,

² Галиб Эфенди (правильно: Галиб-эфенди Мехмед Саид, упоминается еще как Кегая Бей и Реис Эфенди), главный турецкий уполномоченный на переговорах с Россией, в 1811-1812 гг. кехья-бей (заместитель великого визиря); в 1806-1807, 1808-1811, 1812 гг. – реис-эфенди (министр иностранных дел).

³ Эфендиси Гамид Эфенди, (правильно: Гамид-эфенди Абдул), секретарь янычарского корпуса, 3-й турецкий уполномоченный на переговорах.

⁴ Италинский Андрей Яковлевич (1743-1827), тайный советник, с 1801 г. посол России в Константинополе, в 1812 г. подписал в Бухаресте прелиминарные условия мира с Турцией, в 1817-1827 гг. посол в Риме.

⁵ Сабанеев Иван Васильевич (1770-1829), генерал от инфантерии, 2-й уполномоченный на переговорах с Турцией. В 1810-1812 гг. дежурный генерал, а с апреля 1812 г. начальник главного штаба Дунайской армии.

⁶ Морузи Дмитрий (1768-1812), сын господаря Молдовы Константина Морузи, великий драгоман Порты.

находящуюся на левом берегу Серета, который будет составлять границу между империями до впадения в Дунай, а от сего места по Дунаю до Черного моря Сунинским [Сулинским] рукавом. Остров против Галац[а] принадлежать будет России. Плавание по Дунаю будет совершенно свободно для купеческих судов, но российские военные суда будут иметь право ходить только до устья Серета.

20-го [октября]. Во второй конференции постановлено было решительное положение о Сунинском [Сулинском] рукаве и составлено было издание статьи договора о границах в Европе.

22-го [октября]. В третьей конференции рассматривали сие издание. Турецкие полномочные долго спорили на счет сдаваемых им крепостей, о том чтоб помещено было что оные сдаются с тою артиллериею, с какою были взяты, или, по крайней мере, чтобы ограничено было число оной, потому что при сдаче могли оную вывезти. Генерал-майор Сабанеев успел, однако же, успокоить турок и наконец они согласились на издание статьи [т.е. на редакцию – А.П.] в той силе, как была она предложена.

23-го [октября]. В четвертой конференции рассуждали о влиянии, которое Россия должна будет иметь на выбор господарей Молдавского и Валахского и о границах в Азии, но после долгого прения ничего решительно постановлено не было и рассуждение по сему предмету отложено было до следующей конференции.

24-го [октября]. В пятой конференции полномочные согласились, подтвердив прежние постановления о влиянии России на правление Молдавии и Валахии, сделать, однако же, по оным некоторые отмены: 18-ти месячный срок дан был жителям, желающим переселиться из одной империи в другую, в провинциях, уступаемых по мирному договору. Статья о свободной торговле в отдаваемых Порте княжествах после большого спора осталась нерешенною. Время правления господарей определено семилетнее, а прежде сего срока перемена оных не могла последовать без взаимного согласия обоих дворов. Позволение смененному господарю пребывать в княжестве, после многих споров, т[о] е[сть] со стороны российских полномочных о дачи сего позволения, а со стороны турецких о противном, осталось не решенным.

26-го [октября]. В шестой конференции рассматривали редакции и признано было подтвердить все акты, касавшиеся до привилегий, дарованных княжествам и их господарям, о коих не упомянуто будет в сем новом договоре.

Потом происходили прения на счет захваченных земель, как то изъяснено в Кайнарджицком договоре в § 16-ть (*)⁷ и наконец о таксе, о

⁷ примечание страница 324-ая. [Идет отсылка к тексту договора, прилагаемого в конце рукописи на французском языке].

коей постановлено сказать: «цены будут определяться ежегодно с общего согласия, основываясь на справочных».

За сим российские полномочные возобновили предложение о позволении сменным господарям пребывать в княжествах как частным людям; но турецкие [полномочные] утверждали, что сие подало бы повод к интригам, ибо господаи могут иметь приверженцов. Российские полномочные возразили на то, что господарь, остающийся по смене своей в княжестве, лишаясь права быть снова избранным, не имел бы надобности прибегать к проискам, на что человечество [т.е. гуманное отношение - А.П.] постановляло в обязанность обеспечить таковому спокойное и мирное пребывание. Все сие рассуждение не привело однако же ни к чему решительному и кончилось ad referendum.⁸

Надобно также заметить, что при всех сих сторонах беспрестанно надлежало напоминать туркам, что Россия возвращает завоеванные земли и что, следственно, одной ей принадлежало право включать условия.

После чего предложено было ограничить по́дать Молдавии, лежащей по правому берегу Серета, – турки определили оную в 1/3 противу взиманной прежде, но российские полномочные настояли чтоб она была в 1/4.

27-го числа, Галиб Эфенди в разговоре с г[осподином] Италинским объяснил ему невозможность чтоб Порта, сделавшая уже пожертвования в Европе, могла согласиться еще на новые в Азии, и генерал Кутузов представил о том в Петербург. Стараясь сколько возможно уменьшить препятствия к заключению мира, главнокомандующий прибавил в сем представлении, что полагает оставить сербские крепости туркам, настаивая только о приобретении сербскому народу некоторых прав, касавшихся его правления, в статье о[б] Азии сделать изменения по возможности и деньгами требовать не более как 6-ть миллионов пиастров или левов.

Верховный визирь, с своей стороны, чрез г[осподина] Фонтонна, посыланного к нему тайным и доверенным образом, предлагал, чтоб в случае, когда султан не даст ему полномочия на утверждение Серета границею, то генерал Кутузов согласился бы иметь с ним тайное свидание ночью и дал почувствовать, что на оном предложит он 15,000,000. пиастров с тем чтобы Россия отреклась от приобретенных ею земель, оставив за собою только Хотин с его цынутом.

Султан, между тем, убежденный дурным положением дел в армии верховного визиря, начинал колебаться. Собрав Мухавей (*),⁹ изъяснил он

⁸ ad referendum (латин.) – под условием одобрения. Подписание «ad referendum» означает, что договор подписывается должным образом уполномоченными на то представителями государства в предварительном порядке и нуждается в подтверждении со стороны этого государства.

⁹ (*) Мухавей (турец.) – Совет.

ему в подробности состояние империи и предложил вопрос: что в таких обстоятельствах закон позволяет делать? Три собрания прошли в больших спорах и, наконец, решительно представлено было султану, что надлежало заключить мир, но такой, чтобы условия онаго были по возможности умягчены. Вследствие сего предписано было министерству дать визирю полномочие на заключение мира с наставлениями, кои оно в сем случае признает нужными; но в тоже время султан чрез тайных агентов своих дал знать визирю, что он не изъявляет согласия своего на Серетскую границу и желает остаться во владении Галаца и Измаила, с их цынутами и в Азии Анапы, земли Черкаской и Фаза.

Г[осподин] Латур-Мобург¹⁰ к тому же времени объявил доверенным образом Порте, что переговоры, возникшие между Россиею и Франциею, не могут кончиться иначе как войною и представлял доказательством тому меры, с обеих сторон принимаемые. К сему сообщению прибавил он еще и то, что намерения императора Наполеона есть восстановление Польского королевства, к коему будут присоединены некоторые теперь России присоединенные провинции, чрез что смежность империи Российской с Турецкою существовать более не будет.

Узнав же о сближении с Россиею, г[осподин] Латур-Мобург почел не излишним не щадить никаких усилий, дабы воспрепятствовать заключению мира и стараясь уверить Порту, что неудача военных ее операций на Дунае не была столь значительна, чтоб могла понудить ее к таким большим жертвованиям; он удостоверял, что император Наполеон отнимет у России Молдавию и Валахию и возвратит непременно сии княжества туркам. В то же самое время, агенты г[осподина] Латур-Мобурга внушали Порте, что если она поддастся на предложение России и заключит мир, то Франция, отняв уступленные провинции, уже не возвратит их султану, но присоединит к Польскому королевству и распространит границы сей новой державы до самого Дуная.¹¹

Внушения сии казались тем более заслуживающими вероятия, что тогда же австрийский интернунций официально нотою, поданною Порте, объявил, что император Александр, недовольный выражениями императора Наполеона к посланнику его в Париже князю Куракину,¹² сказан-

¹⁰ Латур-Мобург (правильно: Фэ де Латур Мобур, Жюст Понс Флоримон де; Fay de la Tour Maubourg, Juste Pons Florimond de, 1781-1837), в 1809-1811 гг. секретарь французской миссии в Турции, в 1812-1813 гг. посол по особым поручениям и поверенный в делах Франции в Константинополе.

¹¹ По утверждению Талейрана, император Наполеон относительно Турции всегда имел в своем кочане две стрелы, в зависимости от того, о чем шла речь – о разделе Порты или сохранении ее территориальной целостности.

¹² Куракин Александр Борисович (1752-1818), действительный тайный советник, член Государственного Совета, посол в Вене с 1806 г., в Париже в 1808-1812 гг. Неоднократно докладывал царю о неизбежности войны с Францией.

ными в разговоре, происходившем 15-го августа, решился не приступать к переговорам и признал нужным не иметь прежнего снисхождения к Франции, ибо он удостоверился, что таковое не могло побудить императора Наполеона к перемене его планов и что на сей конец император российский принял намерение увеличить оборонительные меры свои и сблизиться с Портою, почему и предписано было генералу Кутузову воспользоваться первым случаем дабы заключить мир, умеряя прежде сделанные предложения (10.).¹³

При той большой наклонности к разрыву с Франциею, России по справедливости надлежало опасаться, что если до начатия войны с Франциею, не успеет она заключить мира с Портою, то сия последняя, следуя внушениям приверженцев Франции, снова примется за оружие.

Генерал Кутузов имел сведение о всем происходящем в Константинополе, чрез П[етра] Фонтана имевшего в Журже связь с некоторым человеком, коего брат находился при султани¹⁴ и имел с сим государем частые сношения. Посредством сего, хотя и известно было российскому главнокомандующему неутверждение Серетской границы, но он, не подавая виду о том не препятствовал продолжению конференции и 31-го числа происходила седьмая, на коей российские полномочные ссылаясь на отзыв турецких, оказавших пред сим желание испросить разрешение визиря на ultis

¹³ стр. 255-ая. Нота австрийского интернунция г[осподи]на Стюрмера писана была на французском языке в следующих выражениях: S[a] M[ajesté] l'Empereur Alexandre a été très mécontent du langage tenu par l'Empereur Napoléon au Prince Kourakine dans l'entretien du 15 août (1811) à Paris, qu'il s'est décidé à ne pas y envoyer le négociateur demandé, qu'il a reconnu la nécessité de se départir du système de condescendance envers la France, qu'il avait cru devoir suivre jusqu'à présent, parce qu'il était persuadé que quelque soit sa conduite envers l'Empereur Napoléon, celui-ci ne suivras pas moins l'exemption de ses projets; que pour se mettre en état de s'y opposer S[a] M[ajesté] l'Empereur Alexandre avait pris la résolution d'augmenter ses mesures de défenses et en même temps le parti de se rapprocher de la Porte et qu'à cet effet il avait expédié à S[on] E[xcellence] le Général en Chef Koutousoff l'ordre de profiter de la première occasion pour faire la paix, en se relachant des conditions mises en avant jusqu'à à présente...

[перевод: Его Величество император Александр был очень недоволен высказываниями, сделанными императором Наполеоном князю Куракину при встрече 15 августа 1811 года в Париже, настолько, что он решился не отправлять туда затребованных переговорщиков и что он признал необходимость отказаться от системы снисхождения по отношению к Франции, следовать которой (системе – А.П., В.К.) он считал необходимым до настоящего момента, т.к. он был убежден, что каким бы ни было его поведение по отношению к императору Наполеону, который не станет из-за этого отходить от своих планов; что для достижения состояния, позволяющего противопоставить себя этому, Его Величество император Александр принял решение усилить меры защиты и в тоже самое время – решение сблизиться с Портой, и по этому поводу был отправлен Его Превосходительству генерал-аншефу Кутузову приказ воспользоваться первой же возможностью заключить мир, освобождая себя от условий, ставившихся до настоящего времени.]

¹⁴ Речь идет о драгомане Порты Дмитрие Морузи и его брате, который и передавал секретную информацию сотрудникам русской дипломатической миссии.

possedetis¹⁵ о границах в Азии, предложили рассуждать о сей статье, но турки, отклонив сие, настаивали, чтоб сношение по оной предоставлено было непосредственно взаимным главнокомандующим. Потом объявили они, что полномочия от султана должны были получить не позже как через 4-е или 5-ть дней и занялись поправкою издания [т.е.редакции – А.П.] статьи о границах в Европе, и имянно о означении того, что не левый берег Серета, но середина течения сей реки (*)¹⁶ будет составлять демаркационную линию; сие предложение после сильного оспаривания со стороны турок было, наконец, принято. О позволении сменным господарям пребывать в княжествах, решительно ничего положено не было, потому что от визиря по предмету сему ничего еще не последовало. При конце заседания сказано было, что курьер в Константинополь отправлен был 21-го числа и не может возвратиться прежде как через пять дней, на сие российские полномочные изъявили свое удивление о том, что посылка сего столь важного курьера произошла столь поздно, а не на другой день после разговора главнокомандующего с Галиб Эфендием.

2-го ноября в восьмой конференции, рассматривая издания, полномочные имели спор на счет изречения s'ils le désirent,¹⁷ относившагося к позволению турецким подданным переселяться из-под Российской державы в турецкие владения. Выражения сие Галиб Эфенди соглашался включить только на счет христиан, а не мусульманов. Потом спорили о взаимном позволении жителям уступаемых провинций переселяться по желанию их под ту или другую державу и российские полномочные, видя упорство турецких, предлагали совершенно уничтожить сию статью, но, наконец, поддаваясь на турецкое издание, приняли оное ad referendum. За сим российские полномочные напомнили, что через два или три дни должен получиться ответ из Константинополя на счет полномочий, и, что в случае неполучения такового, никакого успеха ожидать нельзя. Галиб Эфенди возразил на то, что доколе нету отказа, то нисколько сомневаться не должно и что напротив он надеется, что все кончится удачно.

3-го [ноября]. В девятой конференции, турецкое издание, получившее одобрение российского главнокомандующего, с малыми поправками было принято. Галиб Эфенди, объявил, что Гамид Эфенди, посланный им в Рущук для получения нужных разрешений от визиря, еще не возвратился и приписывал медленность сию трудной переправе через Дунай.

В тот же день генерал Кутузов послал г[осподина] Фонтонна с письмом к визирю, в коем прописывал, что как полномочия до того времени еще

¹⁵ ultis possedetis (правильно: uti possidetis), (латин.) – фактическое право владения терри-
торией, в данном случае признание прав конкурирующих сторон на заявленные ими
территории.

¹⁶ le chenal (франц.) – фарватер.

¹⁷ s'ils le désirent (франц.) – если они того желают.

не получены, а турецкие войска, несмотря на перемирие, прибывали беспрестанно в Рушук, то он предвещает его, что, к сожалению, должен будет взять другие меры.

4-го [ноября] визирь отвечал главнокомандующему с удостоверением, что и его полномочия достаточно для конгресса, но что время было столь коротко, что султанское полномочие не могло еще быть прислано и что коль скоро оно получится, то немедленно о том сообщено будет; на счет же вступивших в Рушук войск визирь отзывался, что это были румелийские войска, требуемые им еще гораздо прежде, и, что сие не должно подавать поводу ни к малейшей недоверчивости к его расположениям.

В сей же самый день главнокомандующий получил предписание из С[анкт]-Петербурга иметь в виду при мирных переговорах одно только утверждение Серета границей, а все прочие статьи заключить по собственному усмотрению.

Между тем в Константинополе шведский поверенный в делах известил Порту о вооружении, делаемом Францией и Рейнскою конфедерациею противу России и присовокупил к сему объявлению, что положение дел требует восстановления того истинного дружества, которое всегда существовало между Швециею и Портою, на что и просил султанского ответа. При этом шведский поверенный в делах нашел не излишним описать известные всей Европе военные качества крон-принца и уверить, что долгое его молчание происходило оттого, что не желая предпринимать ничего такого, от чего бы нельзя было ожидать верного успеха, Его Высочество занялся, прежде всего, приведением в должный порядок как внешнего, так и внутреннего состояния дел Швеции и что, наконец, устроив все сие, он видит, что удобное время для исполнения его предприятий пришло и что, согласуясь с намерением многих других держав, действия могут уже иметь свое начало.

Крон-принц также советовал Порте не спешить [с] заключением мира с Россиею, принимая в уважение, что единомыслие в Европе может сделать большой оборот в делах (11.)!¹⁸

¹⁸ стр. 258-ая. Министр крон-принца в депеше своей к шведскому поверенному в делах в Константинополе, на счет сей изъяснялся так: La Suède outre qu'elle a pour sa défense des amis bienveillants et d'un caractère ferme aussi la protection des aigles, de l'aigle puissante il est hors de doute que cette circonstance doit inspirer pleine sûreté à la Sublime Porte et assurer le salut et les intérêts des deux parts,... [перевод: Швеция, кроме того, что она имеет для своей защиты благожелательных друзей с твердым характером, будучи также под защитой орлов могучей орлицы, то, вне всякого сомнения, это условие должно вдохнуть полную уверенность в безопасности Блистательной Порте и обеспечить благоденствие и сохранение интересов обеих сторон,...]

Если возьмется в соображение неудовольствие, питаемое Швециею противу России, отнявшей у нее Финляндию и вероятность приверженности крон-принца к императору Наполеону, то легко можно представить, сколько Порты могла удостоверена быть

Но все это не препятствовало продолжению конференции на Дунае и 6-го числа происходила десятая. В оной Галиб Эфенди сообщил г[осподину] Фонтону письмо визиря в коем сказано было, что продолжение о позволении господарям по смене их оставаться в княжествах признается совершенно не совместным. Потом князь Морузи представил редакции, из коих четыре статьи прошли без спора, но 9-ая о возвращении пленных подала повод к большим прениям. Российские полномочные заметили, что во 2-м § сей статьи сказано было только: les chrétiens¹⁹ и настаивали, чтоб было помещено: de quelques nations qu'ils soient.²⁰ Селим Молла возразил, что кроме сего они могут требовать взаимности, ибо в издании российских полномочных говорено только на счет Порты, не поставляя того же взамен и на счет России, объясняясь так: les chrétiens tombés en captivité, durant le cours de la guerre,²¹ и что по сему в турецком издании принято было самое приличное выражение. На сие российские полномочные ответствовали, что в начале статьи упомянуто было, что действие будет взаимное, но что как состояние captivité²² в России нету, то и нужно, было только сказать: les chrétiens et de quelques nations qu'ils soient.²³ Турки с своей стороны возразили опять, что если в России нету captivité, то зато есть servitude²⁴ и продолжали спорить таким образом до того времени, пока российские полномочные предложили прекратить сие рассуждение, в той надежде, что размышление само собою приведет турок отказаться в сем случае от всякой взаимности как от вещи вовсе не нужной и, переменяя предмет рассуждений, объявили, что главнокомандующий, желая показать, сколь он готов делать возможные снисхождения, отказывается от сделанного предложения о позволении сменным господарям жить в княжествах и, что, делая сие в угодность визиря, он надеется, что и с его стороны найдет подобное же снисхождение.

7-го числа происходила одиннадцатая конференция, на коей статья о размене пленных принята была в выражениях, предложенных российскими полномочными и с упоминанием о взаимности по желанию турецких.

10-го [ноября] г[осподин] Фонтон, узнав чрез посредство тайных связей его о намерениях султана, донес генералу Кутузову, что государь сей никак не хочет согласиться на предложенные границы ни в Азии, ни в

сделать на ее политику впечатление! Остается только удивляться малой удачи всех этих происков.

¹⁹ les chrétiens (франц.) – христиане.

²⁰ de quelques nations qu'ils soient (франц.) – каких бы они ни были наций.

²¹ les chrétiens tombés en captivité, durant le cours de la guerre (франц.) – попавшие в плен во время войны.

²² captivité (франц.) – пленение.

²³ les chrétiens et de quelques nations qu'ils soient (франц.) – христиане, какой бы нации они ни были.

²⁴ servitude (франц.) – крепостничество, рабство.

Европе и с своей стороны предлагать приказал в своей последней [статье] демаркационную линией не Серет, а Прут и то с заключением Измаила с его цынутом; а в Азии сохраняя Анапу, Черкасию и реку Рион. Главкомандующий чувствовал, что при официальном объявлении сего трудно будет избежать разрыва перемирия и опасался, чтобы и переговоры с тем вместе не прекратились; а как политическое положение делставляло императора российского в необходимость спешить [с] заключением мира, то генерал Кутузов немедленно известил о всем этом военного министра, прописывая, что турецкая армия находится у него под караулом, но что покушение взять оную могло бы озлобить султана, а дальнейшее продолжение блокады турецких войск подвергалось также сомнению, потому что коль скоро лед пойдет по Дунаю, то флотилию с него должно будет снять, и отряду г[енерала] Маркова нельзя будет долее оставаться на правом берегу, с чем положение турецких войск на левом берегу изменится и оные будут иметь свободное сообщение, почему и принял он за правило все уступки в переговорах делать на счет Сербии, стараясь только по возможности удерживать те статьи, кои более необходимы для России и особенно касающиеся до границ.

110. Прекращение перемирия

Между тем по силе сделанного договора, отрезанным на левом берегу турецким войскам доставлялось ежедневно по 10 т[ысяч] булок и некоторое количество соли; но число их простиралось до 15 т[ысяч] человек, а паши и знатнейшие чиновники брали из сего количества большую часть для себя, то легко можно вообразить, что вообще положение войск сих было весьма тягостное и побуждало их часто прибегать к состраданию передовых постов российской армии, у коих просили они милостыни. К довершению же сего бедственного состояния турки имели только летние платья и холод равномерно [т.е. постоянно – А.П.] беспокоил их много. При таковых обстоятельствах генерал Кутузов послал к ним дежурного генерала с предложением, чтобы сей турецкий корпус, оставя [оставив] оружие и пушки свои в Журже, согласился перейти на 35-ти верстное расстояние, посредством чего приблизясь к российскому магазейну, будет он получать содержание на равне с российскими войсками, до того времени, покуда или начало военных действий, или заключение мира положит конец сему состоянию.

Предложение сие было с радостью принято и турецкий корпус, обезоруженный, отведен был на помянутое расстояние.

Вскоре после сего, 15-го ноября, верховный визирь уведомил генерала Кутузова, что он получил полномочие от султана и препроводил таковое же к своим полномочным с надлежащею инструкцією, а на другой день и Галиб Эфенди возвратившийся из Рущука, куда призван был ви-

зирем, сделал такое же сообщение П[етру] Фонтону и объявил сверх того что вследствие султанских полномочий, присланных прямо к нему, он назначен первым, Селим Молла вторым и Гамид Эфенди третьим полномочным.

17-го [ноября] происходила двенадцатая конференция, открытая предъявлением взаимных полномочий. Потом Галиб Эфенди сказал, что для заключения прочного мира нужно отменить принятые статьи и утвердить мирный договор на новых правилах. Предложение сие тогда же было отвергнуто, и как Галиб Эфенди упомянул, что султан между прочим полагал также отменить и главную статью, определявшую границую Серет, то т[айный] с[оветник] Италинский объявил решительно, что, не вступая ни в какие объяснения, он прежде всего почитает обязанностью довести о сем до сведения главнокомандующего и потом сколько ни старался Галиб Эфенди пригласить к рассуждению о других статьях, российские полномочные на то не согласились и закрыли заседание.

В тот же самый вечер Галиб Эфенди поручил князю Морузи увидеться с П[етром] Фонтоном, дабы убедить сего последнего доложить главнокомандующему, что если в официальной конференции российские полномочные не хотели выслушать их предложений, то чтоб по крайней мере позволено ему было в частном свидании переговорить о том с г[осподином] Италинским.

Главнокомандующий дал на это свое согласие и 18-го числа свидание сие последовало. Галиб Эфенди объявил, что султан, не признавая возможным утвердить Серет границую, предлагает status quo anti bellum,²⁵ а за возвращаемые земли – денежное возмездие. Когда же г[осподин] Италинский совершенно отклонил сие условие, то Галиб Эфенди предложил границую Прут до м[естечка] Фальчи, а от оногo в прямую линию до речки Кундука и до моря, так чтоб Ак[к]ерман принадлежал России, а Килия и Измаил – Порте. Потом говорено было о влиянии России на княжества Молдавское и Валахское и о сербах, на счет чего Галиб Эфенди сказал, что желание султана было, чтоб ничего предосудительного власти его при сем постановлено не было.

Г[осподин] Италинский, изъявив свое удивление о том что согласие визиря о границах одобрено не было, не дал никакого ответа и обещал довести о всем этом до сведения главнокомандующего.

П[етр] Фонтон с своей стороны чрез посредство тайных сношений своих получил некоторые сведения о происшествиях в турецкой главной квартире. Его уведомили, что визирь получив первоначально не согласие султана касательно границ не сообщая о том Галиб Эфендию, отправил немедленно курьера в Константинополь, дабы убедить султана к одобрению

²⁵ status quo anti bellum (латин.) – положение дел перед войной, довоенный статус.

сделанных им предложений, но сим самым обратив на себя гнев своего государя, лишился его доверенности и все наставления помимо его при- сланные были прямо к Галиб Эфендию.

Г[осподин] Латур-Мобург, пользуясь всеми этими обстоятельствами, продолжал делать разные внушения Порте, клонящиеся ко вреду России и объявил, что Пруссия, Рейнская конфедерация, Польша и Саксония ожидали только приказа императора Наполеона, чтоб идти противу России и что если султан не поспешит [с] окончательным примирением, то Оттоманская империя извлечет из того больше выгоды. Султан однако же отвечал на все это, что имея в виду одну только существенную пользу своей империи, он во всех своих действиях соображается с нею одною, не следуя ни каким побочным внушениям.

Между тем 19-го числа генерал Кутузов послал г[осподина] Фонтоня объявить турецким полномочным, что он не только согласит[ь]ся на пред- ложенные ими условия не может, но даже и представить оные в Петербург не знает как решиться. Галиб Эфенди просил, однако же, чтоб то было сде- лано. Г[осподин] Фонтон не дал на сие никакого разрешения, но вечером князь Морузи был у главнокомандующего и сей последний, снисходя на усиленную его просьбу, обещал писать в Петербург и дозволил сверх того, чтоб 21-го числа была тринадцатая конференция.

На оной турецкие полномочные, повторив все ими сказанное, про- сили официально предложения их довести до сведения российского им- ператора и торжественно соглашались признать границею реку Прут до Фальчи и оттуда так, как было предложено Галиб Эфендием. «Мы про- сим, – говорили они, – чтоб все обстоятельства сии доведены были до сведения Императора Российского в настоящем их виде и просьба са- мого Султана как знак уважения которое, надеется он, имеет к нему Е[го] И[мператорское] В[еличество], потому что общие выгоды их с тем согла- суются и потому что есть примеры, где требования между государями принимались из личного уважения, и для того Султан остается в надежде, что просьба его не останется тщетною...»

Вследствие сего генерал Кутузов донес о всем этом в С[анкт]-Петер- бург и почти в то же время возведен был в графское достоинство.

26-го государственный канцлер уведомил нового графа о том, что им- ператор одобрил согласие его на принятие границею Сунинского [Сулин- ского] гирла, вместо Георгиевского, с тем, чтоб сохранить влияние в кня- жестве Валахском и смягчить, сколько будет возможно, участь сербов. От денежных требований позволялось также отступить, но касательно Ази- атских границ полагали иное: «Мы другого не требуем, писал граф Румян- цов, как оставить за собою Анапу, Сухум Кале, Суджук Кале и Поты, кото- рые ныне под властью Императора Российского находятся, будучи оружи- ем его покорены, или вступившие добровольно в его подданство. От сего

требования отступить нам невозможно, не дав поводу Порте беспрерывно подстрекать народы, обитающие близ нашей границы, и проч[ее]...»

В заключение сей депеши сказано однако же было что если о сих границах будут большие споры, то можно будет сделать постановление, чтоб на предмет сей составлена была особая комиссия, из членов с обеих сторон в нее назначенных и коей бы предоставлено было действовать в последствии.

Кроме сего предписано было графу Кутузову не основывать своих соображений на известиях, получаемых им от российских послов в Вене и Париже пребывавших, ибо император, имея всегда их донесения, основывается в приказаниях своих на известных ему обстоятельствах и когда бы политическое состояние дел в Европе должно было измениться, то он не оставит сообразно оным давать свои предписания.

Но при всем при этом официальное известие из Константинополя содержало в себе, что г[осподин] Латур-Мобург, объявил Реис Эфендию,²⁶ что император французов, справедливо раздраженный разными поступками российского кабинета, принял намерение ускорить исполнение своих предложений и на сей конец объяснясь с российским министром, пребывавшим в Париже, он решился приказать идти противу России войскам Рейнского союза, Прусским, Шведским и Польским под начальством шведского крон-принца, и армии сии для решительного направления ожидают только движения собственно французской армии, с кою будут действовать соединенно.

Сии известия не препятствовали однако же графу Кутузову готовиться к прерванию перемирия. 26-го числа назначил он генерал-майора Турчанинова начальником отряда расположенного в Турке, Зимнице, Малки и Малой Слободзеи. Отряд сей состоял из пехотных полков: Олонецкого, Вятского и Выборгского.

27-го [ноября] генерал-майор Комнено назначен был вице-президентом валахского Дивана вместо г[енерал]-м[айора] Штетера, который оставлен был в Бухаресте, в должности военного губернатора.

4-го декабря граф получил повеление из С[анкт]-Петербурга прервать перемирие и объявить туркам,, что сие делается потому, что они сами предложив Серет границу, после от того отказались. На случай, если б визирь стал просить возобновления конгресса, приказано было не приступать к оному без предварительного со стороны Порты согласия на три следующие статьи: 1-ая чтоб река Серет была признана границею; 2-ая чтоб о Сербии сделано было постановление обеспечивающее спокойное ее существование, и 3-я относительно границы в Азии, на тех же условиях, как было писано прежде.

²⁶ Реис-эфенди – соответствует должности министра иностранных дел в турецком правительстве.

В дополнение граф Румянцов²⁷ сообщал главнокомандующему, что Е[го] В[еличество] недоволен тем, что г[осподин] Фонтон распространялся более, чем должно было в сношениях своих с тою особою, с которою был в связи, дав пред узнать ей о согласии на некоторые уступки в Азии, на что соизволение Е[го] В[еличества] дано не было: «Е[го] В[еличество], – писал государственный канцлер, – по сему случаю изволил также заметить что таковая нескромность или по крайней мере неосторожность наших чиновников не в первый уж раз оказывается, чему доказательством служит одно здесь (*)²⁸ полученное письмо из Царяграда, в коем мы видели, что склонность наша согласиться на принятие границею реки Серета слишком рано была известна в Царьграде и прежде нежели Ваше Сиятельство вошли о том в объяснение с визирем, следовательно сведано о том от чиновников наших по их партикулярной переписке, или по изустным объяснениям».

Но между тем российская армия расположилась на зимние квартиры. Главная квартира графа Кутузова перешла в Бухарест.

[.....]

12-го числа, граф Кутузов получил рескрипт императора, коим Е[го] В[еличество], предоставляя ему прервать перемирие, предлагал объявить турецким полномочным, что если султан не утвердил заключенного с верховным визирем постановления о границах, то и Е[го] И[мператорское] В[еличество], несмотря на миролюбивые свои расположения, не может поступить иначе как снова начать военные действия, и также полагает себя вправе не утвердить конвенции, заключенной его главнокомандующим на счет турецкого корпуса, переправившегося на левый берег Дуная, и приказывает признать его военнопленным.

Вследствие сего граф Кутузов дал приказание некоторым частным начальникам, чтоб приближались они к месту пребывания турецкой армии, дабы при случае сопротивления отнять у ней все к тому средства.

Блокада сия, продолжавшаяся около полутора месяца, привела турок в следующее положение: из 36 т[ысяч] переправившихся на левый берег, 3 т[ысячи] больных и раненых перевезены были на правый берег, до 18 т[ысяч] истреблено канонадою и сражениями, а из 8 т[ысяч] кавалерии, едва осталось до 60 лошадей, и то весьма изнуренных. И так, хоть от остальных 15 т[ысяч] и нельзя было ожидать ничего важного, но граф опасаясь, чтоб при получении сего известия они не разбежались, нашел не излишним употребить некоторую осторожность. 22-го дал он тайное при-

²⁷ Румянцев Николай Петрович (правильно: Румянцов, 1754-1826), сын П.А.Румянцева-Задунайского, граф, с 1807 г. министр иностранных дел, с 1809 г. государственный канцлер Российской империи.

²⁸ В С[анкт]-Петербурге.

казание графу Ланжерону,²⁹ чтоб если турецкие полномочные не согласятся принять последних предложений на счет границ, то имеет он турецкую армию объявить военнопленною и отвести в назначенное место, но прежде сего приказал главнокомандующий поставить надежный караул при оружии турецком, хранимом в Журже и Русеведи, и Тираспольскому драгунскому полку заблаговременно выступить из Караколы и, переправясь через Ольту, занять ту позицию, которая при сих обстоятельствах почтется нужною. Равномерно и прочим войскам графа Ланжерона предписано было расположиться сообразно обстоятельствам.

Сие движение российской армии произведено было с некоторою медлительностью, по той причине, что по случаю столь позднего уже времени года дороги находились в неисправном состоянии и войска принуждены были делать большие обходы, продлившие поход сей до последних чисел декабря, но, наконец, когда все позиции были уже заняты, то по приказанию графа Кутузова 31-го числа происходила четырнаццатая конференция в Бухаресте. Российские полномочные сделали немедленно известные уже предложения и объявили, что в случае непринятия оных перемирие прекратится и войска турецкие признаются военнопленными. Турецкие полномочные отвечали, что соображаясь с имеющимися у них наставлениями, они ничего другого сказать не могли, как то, что уже говорили, но на счет намерения графа Кутузова не выполнить заключенной им капитуляции они заметили, что граница по реке Серету была одно только не подписан[н]ое предложение, а конвенция, быв уже заключена совершенно, должна б была иметь полную силу. Заключение сие не переменило, однако же, ничего в ходе дел и Галиб Эфенди объявил, что дальнейшие собрания более не нужны, ибо были бы только повторения сей конференции, почему он отправил курьера к Порте с донесением и с возвращением одного узнает волю султана о том, что оставаться ли им в Бухаресте, или отправиться к своим местам.

Немедленно после сей конференции граф Кутузов объявил вверенной ему армии о прекращении перемирия и дал повеление о взятии турецкого корпуса в плен.

[.....]

²⁹ Ланжерон Александр Федорович (Langéron, Lois Alexandre comte de, 1763-1831), граф, генерал от инфантерии, участвовал в 1810-1812 гг. в войне с Турцией. Был и.о. главнокомандующего Дунайской армии в марте-апреле 1811 г. (со времени болезни главнокомандующего М.Каменского и до вступления на эту должность М.И.Кутузова). В 1815-1820 гг. одесский градоначальник.

RECENZII

O CULEGERE DE STUDII ÎN FORMĂ DE DICȚIONAR EXPLICATIV

Recent a văzut lumina tiparului o lucrare elaborată de Valentin Tomuleț, cunoscut cercetător al istoriei moderne a Basarabiei¹. Lucrarea e compusă din trei volume în formă de dicționar explicativ. În partea introductivă a lucrării se prezintă succint politica autorităților țariste în vederea introducerii în Basarabia a sistemului administrativ din Imperiul Rus, supunerii economiei regiunii intereselor Petersburgului etc.

După părerea autorului, în istoria Basarabiei sub administrația rusă pot fi observate trei perioade distincte. Prima perioadă începe cu anexarea estului Moldovei, numit ulterior Basarabia, la Rusia în urma Păcii de la București din 16 (28) mai 1812 și finalizează cu lichidarea în 1828 a autonomiei Basarabiei și cu unificarea vamală a provinciei cu guberniile interne ruse, în conformitate cu Regulamentul din 28 septembrie 1830. În această perioadă au fost studiate resursele economice și umane ale Basarabiei, fiind trimiși în regiune diferiți funcționari civili ori militari. Aceștia aveau misiunea de a studia pe teren specificul administrării teritoriului anexat, instituțiile fiscale, sociale, particularitățile comerțului. Concomitent, erau analizate schimbările care au intervenit în cadrul diferitelor categorii sociale, modalitatea de impozitare a populației, moștenite din Țara Moldovei, în vederea operării unor schimbări ulterioare, la explicarea unor termeni și instituții sociale vechi autorul pornește de la situația care a existat până la 1812, când teritoriul se afla în componența Țării Moldovei ori sub administrația turco-tătără, aici avându-se în vedere sudul ori nordul spațiului dintre Prut și Nistru. Apoi domnia sa trece la explicarea terminului ori evoluției instituției respective în baza materialelor de arhivă colectate cu mare stăruință de funcționarii ruși. Aceste materiale permit cititorului să cunoască mai bine esența fenomenului descris, a termenului, a schimbărilor care au survenit în Basarabia după 1812.

Pentru a administra efectiv noua provincie, autoritățile ruse au format în Basarabia mai multe organe noi. Una dintre primele măsuri în această direcție a fost instaurarea unui control riguros asupra hotarului stabilit abuziv și injust prin mijlocul Țării Moldovei. După cum explică autorul, pentru a reglementa circulația mărfurilor la frontiera de apus a Imperiului, la 17 iunie 1812 a fost instituită administrația vamală de control la hotarul terestru de vest al Rusiei, continuată apoi de determinarea locurilor unde urmau a fi stabilite vămi și posturi de grăniceri. Au fost instituite administrația carantinelor din Basarabia (26 octombrie 1813), guvernatorul civil al Basarabiei (Scarlat Sturza numit la 23 iulie 1812), supus guvernatorului general din Podolia, Administrația Financiară a Departamentului II al Guvernului Regional

¹ Tomuleț V., *Basarabia în epoca modernă (1812-1918). (Instituții, regulamente, termeni)*. Vol. I-III, CEP USM, Chișinău, 2012.

al Basarabiei. Autorul acordă o atenție deosebită explicării atribuțiilor noilor organe administrative ale regiunii, inclusiv ale Guvernului General al Basarabiei (constituit la 2 februarie 1813).

După cum reiese clar din conținutul lucrării, autoritățile imperiale ruse au elaborat mai multe regulamente în vederea administrării regiunii. Primul dintre acestea a fost Regulamentul privind Instituirea Administrației Provizorii a Basarabiei, elaborat sub conducerea contelui Ioan Capo d'Istria, șeful cancelariei diplomatice a armatei dunărene, după încheierea Păcii de la București, prin ordinul amiralului P. V. Ciceagov, comandantul-șef al armatei ruse de la Dunăre. În el sunt indicate ținuturile (17), orașele (5), târgurile (12), numărul satelor și a populației provinciei (41 160) recent anexate la Imperiul rus. Deși nu era de competența dlui V. Tomuleț de a preciza datele menționate, totuși, aici ar fi cazul de remarcat și cu această ocazie că 41 160 (de familii indicate ori de 205 800 persoane) nici pe departe nu reflectă situația demografică a provinciei din 1812. În Regulament sunt determinate competențele administrațiilor militară și civilă, privilegiile de care se bucurau locuitorii Basarabiei timp de trei ani după anexare.

Un alt document de acest fel emis în perioada menționată și analizat succint de către V. Tomuleț a fost Regulamentul Organizării Administrative a Regiunii Basarabia, din 29 aprilie 1818, considerat de către autor unul dintre principalele acte legislative, adoptate de administrația imperială rusă privind organizarea administrativă a regiunii Basarabia. Conform prevederilor Regulamentului, Basarabia era împărțită în 6 ținuturi cu hotarele respective precizate. Sunt caracterizate succint categoriile sociale, drepturile și obligațiile lor. În această perioadă au mai fost emise Regulamentul Vamal din 28 noiembrie 1816 și cel din 14 februarie 1814 prin care se urmărea separarea Basarabiei de dreapta Prutului și pregătirea terenului pentru includerea ei în sistemul economic și politico-administrativ al Imperiului Rus.

La 29 decembrie 1828 a fost emis Regulamentul privind Administrarea Basarabiei, prin care guvernul imperial a lichidat autonomia acordată regiunii cu un deceniu înainte. Prin acest act s-a pus începutul unei perioade de arondare intensă a organelor administrative și a legislației Basarabiei la cea din guberniile interne ale Imperiului Rus. Conform prevederilor documentului, Basarabia continua să fie împărțită în 6 ținuturi, iar în fruntea ei se afla Consiliul Regional, Cărmuirea Regională, Administrația Financiară, Tribunalele Penal și Civil, Judecătoria Verbală. Trecerea la o nouă perioadă istorică a culminat cu intrarea în vigoare a legislației comerciale ruse, inclusiv, din 26 septembrie 1830, a Regulamentului ghilldelor, fiind suprimat cordonul vamal de la Nistru.

În această perioadă a fost finisată activitatea referitoare la stabilirea relațiilor dintre țărani și stăpânii resurselor funciare. Aici se cere, de asemenea, de remarcat faptul că în Basarabia, ca și în Moldova de peste Prut, după reforma lui Constantin Mavrocordat din 1749 țăranii erau personal liberi, depinzând de moșieri doar în privința utilizării resurselor funciare. Anume acest fapt neobișnuit pentru un stat cu rânduiești iobage cum era Imperiul Rus crea anumite bătăi de cap atât marilor proprietari funciari, cât și autorităților la stabilirea anumitor reguli de conduită reciproc acceptabile. După câteva tentative nereușite, la 24 ianuarie 1834 a fost adoptat Regulamentul despre țăărani. În acest act sunt prevăzute obligațiile ță-

ranilor față de stăpânul resurselor funciare, alegerea și funcționarea organelor de conducere a comunității rurale, a plaselor, obligațiile plugarilor față de stat, drepturile și responsabilitățile aleșilor sătești. La 11 noiembrie 1835 administrația imperială rusă a fost obligată să elaboreze și să adopte un Regulament suplimentar prin care erau confirmate drepturile agricultorilor liberi din Basarabia, care puteau să se transfere în orașe ori pe pământurile lor proprii. Deși erau prevăzute mai multe condiții, pe care solicitanții erau nevoiți să le îndeplinească, prevederile regulamentului creau cadrul juridic pentru ca mai mulți țărani să se poată transfera cu traiul în orașe (în afară de cele două capitale imperiale) ori pe pământurile proprii.

Războiul din Crimeea (1853-1856), care a generat o nouă situație internă și externă a Imperiului Rus, a scos în prim plan chestiunea țărănească. După adoptarea Regulamentului agrar din 1861, care în Basarabia crea condiții de eliberare din iobăgie doar pentru ȝigani, au urmat o serie de acte speciale referitoare la diferite categorii de țărani din Basarabia: Regulamentul agrar din 14 iulie 1866 și legile agrare din 3 decembrie 1868, 23 decembrie 1869, 4 iunie 1871, 21 decembrie 1871 și 4 februarie 1875. În urma implementării acestor legi au fost lichidate barierele de ordin economic, social și juridic între diferite categorii de țărani din ținut. Și aceste schimbări și-au găsit reflectare în diferite articole, mai mari sau mai mici, elaborate de autor în baza literaturii și a materialelor documentare depistate în diferite arhive din Chișinău și din unele orașe din Federația Rusă și Ucraina.

După cum menționează autorul, în cele trei volume ale lucrării au fost înserate circa 670 de articole-studii referitoare la terminii de ordin economic, social, fiscal, administrativ, religios ș. a., care au fost depistați de domnia sa în arhive și care prezintă interes pentru cercurile științifice și publicul, interesat în cunoașterea trecutului istoric. Munca depusă de autor aprofundează cunoștințele despre procesele care au avut loc în Basarabia sub dominația țaristă. Unii termeni introduși în lucrare se referă la instituțiile imperiale ruse, fapt care permite cititorului să înțeleagă mai bine procesul de adaptare a regulamentelor elaborate cu scopul de a trage mai multe foloase din această regiune românească ocupată.

Se pare că în timpul redactării și editării lucrării recenzate au apărut unele inexactități regretabile: În loc de Sculeni (vol. I, p. 55), indicat pentru ținutul Hotin, ar putea fi Secureni, iar Chirchiești (vol. I, p. 74) – Chircăiești. Însă aceste mici deficiențe nu pot diminua importanța științifică și didactică a acestei lucrări valoroase referitoare la istoria noastră națională.

*Ion Chirtoagă**

* **Ion Chirtoagă**, doctor habilitat în istorie, cercetător științific principal în cadrul secției Istorie Medievală a Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

O NOUĂ REALIZARE A INSTITUTULUI DE STUDII ENCICLOPEDICE AL AȘM

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, în 1812, timp de circa opt decenii această provincie a fost studiată sub aspect științific mai mult de către cercetătorii ruși. Doar la 1898 aici apare una dintre primele instituții științifice, în componența căreia au activat cercetători autohtoni, ghidați de un pronunțat interes patriotic de cunoaștere a propriei istorii. Este vorba despre activitatea Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor din Basarabia, cercetată recent de dr. Ion Jarcuțchi într-un profund studiu enciclopedic.

Deși activitatea Comisiei din anii 1898–1903 a fost reflectată în trei volume de materiale editate atunci, precum și în alte surse răslețe, ea a fost ignorată de istoriografia sovietică, deoarece în componența ei au activat renumite personalități ale mișcării naționale basarabene – Ioan Halippa, Pavel Dicescu, Paul Gore, Nicolae Codreanu ș.a., etichetate ca „naționaliști burghezi”. Numai în 1998, cu ocazia centenarului Comisiei, a fost organizată de către Arhiva Națională o conferință jubiliară și au fost ulterior publicate referatele prezentate.

În baza unui bogat material documentar, dr. Ion Jarcuțchi constată faptul că această Comisie a fost formată în contextul unei „mișcări arhivistice” din peste 40 de gubernii ale Imperiului Rus, care urmărea scopul organizării serviciului arhivistic gubernial la nivelul cercetărilor moderne și valorificării patrimoniului istoric local.

Dar, după cum subliniază autorul, activitatea Comisiei a avut și un imbold intern sau național. Drept urmare a concursului de împrejurări istorico-politice din Basarabia, unde încă nu existau instituții de învățământ superior și nu erau tradiții de studii și cercetări științifice, pentru intelectualitatea autohtonă această Comisie a reprezentat o șansă reală „de a constitui structuri științifice autohtone pentru studierea și valorificarea, în toată diversitatea sa, a trecutului istoric și cultural al Moldovei în ansamblul ei și al Basarabiei în particular” (p. 6). Asumează autorul că prezența relativ ponderabilă în rândurile Comisiei a unor personalități marcante. O parte dintre aceștia au devenit ulterior militanți și adepți ai mișcării naționale.

Un merit incontestabil al autorului este expunerea într-un capitol special a evoluției mediului științific-cultural în contextul căruia a apărut Comisia Gubernială cercetată. Ion Jarcuțchi evidențiază două etape ale evoluției acestuia. Prima cuprinde perioada de la 1812 până în anii '80 – începutul anilor '90 ai secolului al XIX-lea. Ea este identificată de autor drept o perioadă de adaptare la mediul imperial de existență a fenomenelor istorico-culturale, de impunere de către țarism a unei separări de spațiul istorico-cultural românesc și de racordare la cel al Imperiului Rus, punându-se accentul pe rusificarea populației autohtone. În această perioadă, istoria și cultura Basarabiei, ca parte componentă a Țării Moldovei, „era obiectul investigațiilor preponderent al organizațiilor științifice și cercetătorilor individuali din afara ținutului” (p. 101).

Numai începând cu anii '60 ai secolului al XIX-lea se produce o înviorare a vieții cultural-spirituale sub impulsul curenților modernizatoare din imperiu după reformele liberale de atunci, dar și sub impactul afirmării culturii moderne în statul național românesc, constituit după Unirea din 1859 a Principatelor Române. Țarismul a luat însă măsuri drastice pentru a canaliza mișcarea cultural-spirituală basarabească în direcția mediului imperial rus. Drept răspuns, intelectualitatea autohtonă a intensificat mișcarea național-culturală de

creare a unui mediu lingvistic național, fiind predispusă „spre o deschidere proromânească și prouniversală”, care la început fusese preponderent prorusă (p.104). Anume în condițiile evoluției mediului basarabean spre modernizarea și intensificarea activității național-culturale a fost pus începutul celei de-a doua etape a dezvoltării mediului cultural-spiritual din provincie.

Această analiză a evoluției mediului cultural-spiritual basarabean i-a permis autorului să constate că împrejurările în care a apărut Comisia Gubernială în 1898 erau favorabile pentru ca aceasta să devină „una dintre primele organizații științifice din Basarabia, în care cercetătorii profesioniști autohtoni, amatorii de antichitate, istorie și cultură, reprezentanții elitelor basarabene ... s-au unit benevol pentru promovarea acțiunilor de conservare și valorificare a patrimoniului istorico-cultural și arhivistic, de studiere a istoriei naționale, de însușire și propagare a valorilor național-culturale” (p.105).

Activitatea concretă a Comisiei în această direcție este amplu cercetată de Ion Jarcuțchi în compartimentul „Activitatea Comisiei în anii 1898–1903” (p.61–99). Comisia desfășura activități științifico-artistice, investigații arheologice, colecta obiecte de muzeu, ocrotirea monumentelor de arhitectură, a fondat biblioteca științifică, a întreprins investigații în domeniul istoriei naționale și s-a remarcat și printr-o activitate editorială. Comisia a realizat prima Hartă arheologică a Basarabiei, valoroase studii de istorie națională și locală, care și-au menținut valoarea până în prezent. Ea s-a afirmat nu numai la scară gubernială, activitatea ei fiind cunoscută în tot Imperiul Rus, precum și în România. Academia Română a donat Comisiei un lot considerabil de carte: colecții de documente, studii de limbă, literatură, istorie, etnografie, inclusiv cărți semnate de Bogdan Petriceicu Hasdeu și Nicolae Iorga.

Activitatea Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor din Basarabia a continuat până în 1918. Ea a pus bazele Societății Bisericești Istorico-Arheologice din Basarabia (1904) și a servit drept reper pentru crearea Secției Basarabene a Comisiei Monumentelor Istorice din România (1919), al cărei președinte a fost Paul Gore.

Cercetarea întreprinsă de Ion Jarcuțchi a demonstrat că prin activitatea sa științifică Comisia a marcat o etapă importantă în înviorarea vieții științifice și național-culturale din provincie, contribuind „la promovarea ideii și conștiinței naționale” (p. 107).

Lucrarea este și un îndemn spre noi investigații în scopul depistării unor aspecte încă necunoscute din activitatea Comisiei de după anul 1904, precum și a unor materiale privitoare la mișcarea istorico-culturală națională din Basarabia de la începutul secolului al XX-lea.

Consider că prin publicarea prezentei monografii, rod al colaborării Institutului de Studii Enciclopedice cu Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, la dispoziția cititorului a fost pus un material științific de valoare, care atestă o etapă semnificativă în constituirea mișcării național-culturale și de renaștere a românilor basarabeni.

*Demir Dragnev**

* **Demir Dragnev**, doctor habilitat în istorie, membru corespondent al AȘM, consultant științific la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ

„ 200 DE ANI DE LA ANEXAREA BASARABIEI LA IMPERIUL RUS” (UNGHENI)

În șirul multiplelor acțiuni consacrate consemnării a 200 de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, organizate la nivel național, republican și local, se înscrie și Conferința științifică cu genericul „200 de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus”, organizată de Direcția Generală Raională Învățământ, Tineret și Sport Ungheni, în data de 12 mai 2012, în sala Consiliului Raional Ungheni. Scopul major al întrunirii a fost abordarea critică și multiaspectuală a semnificației Tratatului de Pace de la București din 16/28 mai 1812, care a pecetluit anexarea părții de răsărit a Principatului Moldovei la Imperiul Rus. Analiza acestui act și acestui eveniment istoric, precum și a consecințelor lor, nu constituie doar un exercițiu academic. Concluziile formulate în urma unui asemenea demers trebuie să servească la o mai bună cunoaștere și percepere a locului nostru în istorie și în lume, la o mai motivată mișcare a noastră în procesul de integrare europeană.

În debutul conferinței, un mesaj de salut a rostit dl. Alexandru Ciuvaga, vicepreședintele raionului Ungheni, șef Direcție, profesor de istorie, după care a urmat la cuvânt Corneliu Prepeliță, specialist principal, responsabil de predarea istoriei în cadrul DGRÎTS Ungheni. La Conferință au participat profesori de istorie din raion, consilieri raionali, liceeni și locuitori ai raionului, dornici să afle adevărul istoric despre evenimentul produs la 1812.

În calitate de raportori la respectiva manifestare științifică au fost istorici valoroși din principalele centre universitare și instituții academice din Chișinău. Participanții la conferință au auzit cu un viu interes comunicările prezentate de prof. univ. dr. hab. în istorie Anatol Petrencu, director al Institutului de Istorie Socială ”Pro Memoria”: conf. cercet. dr. în istorie Sergiu Tabuncic; conf. univ. dr. în istorie Virgiliu Bărlădeanu. Generația de viitori cercetători în domeniul istoriei a fost reprezentată de Ion Sococol, elev al clasei a XII-a a Liceului Teoretic „Vasile Alecsandri” din Ungheni, care a prezentat referatul „Consecințele anexării Basarabiei la Imperiul Rus”. În cadrul manifestării, profesorul Anatol Petrencu a înmănat Adrianiei Țurcanu, elevă la Liceul Teoretic „Gheorghe Asachi” din Ungheni, diploma de merit pentru rezultatele obținute în cadrul Olimpiadei raionale la istorie. Felicitând-o, dl. profesor i-a comunicat tinerei absolvente decizia de înmatriculare la Universitatea de Stat din Moldova, la Facultatea de Istorie și Filosofie, cu acordarea unei burse de studiu.

200 de ani în urmă, Țara Moldovei, stat prezent pe harta politică a lumii mai bine de patru secole, a cunoscut o adevărată dramă: partea de est a Țării Moldovei, teritoriul dintre Prut și Nistru, sau cum i se mai spunea pe timpuri „Moldova de peste Prut”, a fost anexată la Imperiul Rus. Acest act politico-militar, cu implicații profunde și de durată pentru poporul

român, s-a produs pe fundalul unei ample confruntări de forțe și de interese ale marilor puteri europene în zona Balcanilor.

Vorbitorii au menționat că cele două secole de dominație străină și înstrăinare de neam au fost funeste pentru poporul nostru: în această perioadă, am cunoscut regimul țarist cu toate ororile lui, am trecut prin două războaie mondiale, mai bine de 50 de ani am trăit sub regimul comunist, iar ultimii 20 de ani îi trăim într-o relativă libertate și democrație.

Răpirea Basarabiei a fost unul dintre proiectele expansioniste ale țarului Alexandru I și a constituit pentru Rusia un mare succes. Noua «achiziție» teritorială îi permitea Rusiei să-și urmeze vechile politici de cucerire și croire a drumului spre Constantinopol, spre Bosfor și Dardanele, aducea Rusia mai aproape de Balcani și încuraja speranța unor extinderi ulterioare pe contul Imperiului Otoman. Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, cu care ultimul nu avea nicio legătură cu caracter identitar sau național, nu poate fi calificată altfel decât ocupație și subjugare prin cucerire.

În Basarabia anexată, preț de mai bine de un secol, guvernul țarist a promovat o politică de rusificare a populației băștinașe și de colonizare a teritoriului anexat cu elemente alogene. Moldovenii – populația băștinașă din Basarabia – nu au avut dreptul de a învăța în limba lor maternă, au fost lipsiți de dreptul de a se ruga lui Dumnezeu în limba strămoșilor lor. Școala și biserica în perioada de stăpânire țaristă (1812-1917) au devenit instrumente cu ajutorul cărora administrația țaristă nădăjduia să rusifice populația românească. În plină epocă modernă, Basarabia s-a pomenit fără educație, carte și presă în limba națională. Nicio carte, niciun ziar românesc nu avea voie să treacă Prutul, în școală nu era permis de a se învăța în limba maternă, în puținele biblioteci nu era tolerată cartea românească.

Prin școală, [Imperiul Rus](#) a reușit să rusifice aproape cu desăvârșire pătura cultă din Basarabia; cu ajutorul bisericii, guvernul țarist nădăjduia să rusifice și populația rurală. Însă rezistența a fost atât de puternică, încât astăzi, la trecerea a peste un secol de dominație țaristă și aproape a 50 de ani de dominație sovietică, constatăm că țăranul român din Basarabia nu vorbește altă limbă decât cea românească, se roagă lui Dumnezeu în aceeași limbă în care s-au rugat părinții și bunicii lui.

În cei 200 de ani, Rusia țaristă, apoi Uniunea Sovietică au demonstrat că nu renunță la nimic pentru a disloca elementul național din spațiul dintre Prut și Nistru. Mai întâi, au colonizat spațiul Basarabiei cu elemente alogene. Apoi, s-au făcut colonizări cu moldoveni a pământurilor pustii din Imperiul Rus. Au urmat deportările în Siberia și împușcarea în ceafă a tuturor celor care gândeau altfel. Exterminarea fizică a fost urmată de cea spirituală. Persecuția elementului românesc a devenit una generală. Punctul culminant în această direcție l-a constituit proclamarea „limbii” moldovenești diferită de limba română și promovarea antiromânismului la nivel de politică de stat.

De la 1812 încoace, evenimentele istorice au demonstrat cât de dificil și periculos este să ai un vecin puternic, care este obsedat de ideea de a deveni mai mare și mai puternic pe seama celui mai slab. Pentru un imperiu de factura celui de la răsărit, tratatele încheiate cu țările mici nu au nicio relevanță - singurul lucru important pentru acesta este să-și extindă stăpânirea peste popoarele mai mici și mai slabe, fără nicio rezervă.

Această conferință a avut scopul de a rosti și promova adevărul istoric, prin dezbateri și atitudini critice, de a stabili niște puncte de orientare în spațiul istoric, de a înțelege cu mai multă claritate cum s-a produs trecerea noastră prin timp și spațiu, de a conștientiza

ceea ce am avut și ce am pierdut, de a medita asupra faptului ce am fost și am reprezentat noi ca popor secolele la rând și ceea ce am devenit astăzi după dominația străină. Totodată, organizatorii conferinței și-au propus să identifice o explicație plauzibilă a faptului rămânerii noastre de trenul istoriei, să propună niște soluții pentru viitor, căci mereu a trebuit să facem mersul pe cerc, să ne întoarcem de unde am pornit odată și s-o luăm de la capăt. Participanții la reuniunea științifică și-au format o imagine mai adecvată asupra istoriei noastre naționale într-un context european și internațional, cu atât mai mult că evoluția noastră în timp a fost una cu rupturi, cu discontinuități. La un moment, firul istoriei s-a rupt, astăzi, el trebuie refăcut și reînnoțat. Pentru a vedea o perspectivă a dezvoltării noastre ca popor, este absolut necesar să însușim lecțiile istoriei, mai cu seamă cele din ultimii 200 de ani.

Acestea sunt câteva din concluziile formulate în cadrul dezbaterilor pe marginea rapoartelor susținute.

În final, menționăm că rapoartele și comunicările participanților la conferință, de o înaltă ținută științifică, au trezit mare interes și au provocat discuții aprinse în timpul dezbaterilor. Participanții la manifestarea științifică respectivă s-au ales cu un spor de claritate referitor la esența evenimentului istoric produs cu 200 de ani în urmă.

*Corneliu Prepelită**

SIMPOZION INTERNAȚIONAL

„200 DE ANI DE LA ANEXAREA BASARABIEI DE CĂTRE IMPERIUL ȚARIST: CONSECINȚELE RAPTULUI TERITORIAL PENTRU ROMÂNII BASARABENI” (CAHUL)

La 16 mai 2012 s-au împlinit 200 de ani de la evenimentul tragic din 1812, când teritoriul dintre Prut și Nistru al Moldovei era ocupat și înglobat în componența Imperiului țarist. Cu această ocazie, istoricii din Republica Moldova și România au organizat și desfășurat mai multe manifestări științifice, la care s-au prezentat un șir de comunicări științifice, dedicate acestui eveniment tragic pentru românii basarabeni.

O astfel de manifestare științifică a avut loc în zilele de 12 și 13 mai și în orașul Cahul, din sudul Republicii Moldova. Simpozionul internațional intitulat „200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Țarist: Consecințele raptului teritorial pentru românii basarabeni”, a fost organizat de Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, Asociația Istoricilor din Republica Moldova și Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, fiind sprijinit de către Departamentul pentru Românii de Pretutindeni. La acest eveniment științific au participat mai mulți istorici din Chișinău și Cahul, precum și de la mai multe centre universitare din România.

* **Corneliu Prepelită**, specialist-principal, Direcția Raională Învățământ, Tineret și Sport Ungheeni, profesor de istorie, grad didactic I.

Participanții la această manifestare au fost salutați în debut de către Andrei Popa, rectorul Universității de Stat „B.P.Hasdeu” din Cahul, Gențiana Șerbu, consulul general al Consulatului României din Cahul, academicianul Andrei Eșanu din partea Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM. Mesaje de salut au rostit, de asemenea, reprezentanții Universității „Dunărea de Jos” din Galați, Asociației Istoricilor din Republica Moldova, autorităților locale.

În cadrul primei sesiuni de comunicări, moderate de academicianul Andrei Eșanu și profesorul universitar Ion Șișcanu, au fost prezentate mai multe comunicări de istorici cunoscuți, precum Pavel Parasca, Andrei Eșanu, Gheorghe Negru, Ion Negrei, Ion Șișcanu. Au fost abordate diverse aspecte din trecutul Moldovei și Basarabiei, atât anterioare anului 1812, cât și din perioada țaristă și sovietică, accentul fiind pus mai ales pe consecințele acestui rapt teritorial pentru românii basarabeni.

Următoarea sesiune de comunicări a fost moderată de profesorii universitari Valentin Tomuleț și Vitalie Văratec, iar istoricii Vladimir Mischevca, Mihai Tașcă și Valentin Tomuleț s-au referit la evenimentul din 1812 și la situația din Basarabia în primele decenii de stăpânire țaristă. Vitalie Văratec și Tudor Ciobanu au prezentat două comunicări axate pe problema centenarului anexării Basarabiei, iar istoricul Alexandru Ghișa a abordat subiectul „chestiunii Dunării” și organizării Dunării.

Istoricii Anton Moraru și Sergiu Cornea au fost moderatori la o altă sesiune, unde au fost prezentate câteva comunicări despre situația Bisericii Ortodoxe din Basarabia în perioada autocrației ruse, iar Constantin Ungureanu a realizat o comparație a situației din Bucovina și Basarabia în perioada austriacă, respectiv, țaristă. Mai multe comunicări s-au referit și la situația din sudul Basarabiei în perioada 1856-1878, când acest teritoriu s-a aflat în componența Moldovei, iar din 1859 – în cadrul României.

Au prezentat un interes viu comunicările consacrate situației din Basarabia și RSSM în perioada comunistă. Astfel, Arthur Tuluș s-a referit la problema Basarabiei în istoriografia comunistă românească, Elena Negru a relatat despre politica identitară în RASSM, Constantin Stan a prezentat o comunicare despre refugiați din fostul județ Cahul.

La această manifestare științifică au participat mai mulți cercetători de la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, la Cahul fiind prezenți istoricii Andrei Eșanu, Ion Șișcanu, Gheorghe Negru, Ion Negrei, Constantin Ungureanu, Vladimir Mischevca, Elena Negru, Mihai Tașcă, Valentina Eșanu, Tudor Ciobanu. La încheierea simpozionului a fost organizată o excursie la Valul lui Traian de Jos, unde participanții au făcut cunoștință cu o porțiune din acest val, construit de către romani.

Simpozionului internațional de la Cahul, care a consemnat 200 de ani de la tragicul eveniment din 1812, când Principatul Moldova a fost dezmembrat, iar partea sa de răsărit a fost ocupată de Rusia țaristă, a trezit un mare interes în mediul publicului din Cahul, la manifestarea științifică respectivă fiind prezenți un număr mare de istorici, oameni de cultură, studenți și persoane, care se interesează de trecutul istoric al Basarabiei.

*Constantin Ungureanu**

* **Constantin Ungureanu**, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ „BASARABIA – 1812. PROBLEMĂ NAȚIONALĂ, IMPLICAȚII INTERNAȚIONALE”

CHIȘINĂU – IAȘI 14-16 MAI 2012

La 16 mai 2012 s-au împlinit 200 de ani de la semnarea Tratatului ruso-turc de Pace de la București, în conformitate cu care teritoriul de Est al Țării Moldovei (Basarabia) a fost anexat la Imperiul Rus. Acest fapt istoric a generat de la bun început abordări și interpretări controversate în mediile științifice, politice și informaționale. Drept dovadă poate servi și actuala tensionare a confruntărilor conceptuale și mediatice referitoare la subiectul dat, atestate atât în plan național, cât și în cel regional și internațional, fiind expusă, în cadrul acestor luări de poziții, o largă și adesea contradictorie gamă de opinii și aprecieri. Locul aparte pe care îl ocupă actul politico-militar din 1812 în lanțul unor evenimente cruciale care au influențat și determinat destinul istoric al populației din spațiul dintre Prut și Nistru, tratarea lui unilaterală și tendențioasă de-a lungul timpului, precum și tentativele actuale de a exploata acest fapt istoric în scopuri politicianiste, străine interesului național, a impus necesitatea realizării unui șir de acțiuni de amploare științifică și publică privind consemnarea a 200 de ani de la anexarea teritoriului Basarabiei la Imperiul Rus și a consecințelor multiple ale acestui act, în contextul istoriei naționale și al obiectivelor fundamentale de integrare europeană ale societății noastre.

În seria acțiunilor comemorative consacrate celor 200 de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, s-a înscris și Conferința științifică internațională **Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale**, care a avut loc sub egida Academiei de Științe a Moldovei și a Academiei Române, în zilele de 14-16 mai, la Chișinău și Iași. Conferința a avut drept obiectiv major suscitarea interesului publicului larg vizavi de o problemă ce ține de trecut – Tratatul de pace ruso-turc de la București din 16-28 mai 1812, dar cu profunde rezonanțe în contemporaneitatea noastră. Scopul conferinței, după cum l-a menționat într-un discurs publicat, unul dintre principalii organizatori ai evenimentului, directorul Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM, doctor Gheorghe Cojocaru „...a rezidat, înainte de toate, în reconstituirea și evaluarea academică, în baza surselor documentare, a împrejurărilor istorice, militare, politice, juridice, diplomatice, regionale și internaționale, sociale, culturale, demografice și confesionale ale anexării Basarabiei la Imperiul Rus la 1812, precum și în urmărirea și interpretarea de o manieră convingătoare a evoluției istorice a acestui spațiu, din perspectiva secolului al XIX-lea – începutul secolului al XXI-lea”¹. Consemnarea acestui act dramatic în istoria națională comportă, în esență, o dublă conotație: nu doar științifică și academică, ci și una educațională, de interes public, determinată de necesitatea depășirii interpretărilor unilaterale și tendențioase ale esenței actului din 1812.

¹ Gheorghe Cojocaru, *Basarabia 1812. O problemă națională în context internațional*, Timpul de dimineață, 27 februarie, 2012.

Organizatorii principali ai conferinței au fost: Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei; Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” – Filiala Iași a Academiei Române și Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău. Pentru organizarea și desfășurarea conferinței la Chișinău, o susținere financiară substanțială a acordat Guvernul Republicii Moldova. La organizarea evenimentului și-au mai dat concursul: Arhiva Națională a Republicii Moldova; Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău; Universitatea de Stat din Moldova; Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași; Primăriile municipiilor Chișinău și Iași; Direcția Județeană pentru Cultură și Patrimoniu Național, Iași; Asociația Istoricilor din Republica Moldova; Mișcarea Civică „Anul 1812”, Chișinău. Printre partenerii media au făcut parte: TIMPUL de dimineată; Adevărul; Jurnal de Chișinău; TRM; TVR 1; Jurnal TV; RADIO Chișinău; RADIO Iași. Incontestabil a fost rolul unor ziare și posturi radio care, pe parcursul unei perioade mai îndelungate, au prezentat opinii publice un șir de publicații și emisiuni în vederea împropățării memoriei colective cu date noi și mai vechi referitoare la conotația evenimentului și repercusiunile sale în timp. La lucrările conferinței au participat peste 200 de savanți cu renume în istoriografia contemporană și în domeniul dreptului internațional din Republica Moldova, România, Rusia, Ucraina, Finlanda, Austria, Letonia, Lituania, Estonia, Polonia, Italia. Auditoriul Conferinței a întrunit reprezentanți ai autorităților centrale și locale, corpul diplomatic, savanți, profesori, studenți, organizații nonguvernamentale, mass-media etc. Participanților li s-a propus un spațiu amplu de teme pentru dezbateri științifice, pe agenda evenimentului fiind incluse diverse probleme de istorie. Prin abordarea complexă, sistemică, integrată și interdisciplinară a problemelor formulate, în paralel cu reevaluarea și reconsiderarea diverselor procese, fenomene și evenimente de o importanță majoră care s-au produs în ultimii 200 de ani în istoria națională, s-a contribuit la reconstituirea obiectivă a trecutului și la aprecierea mai profundă a prezentului, la minimizarea deformărilor de percepție în mentalitatea societății noastre și la cultivarea unei conștiințe istorice bazate pe adevărul istoric. Lucrările Conferinței s-au desfășurat în primele două zile (14-15 mai) la Chișinău, în Sala Azurie a Academiei de Științe a Moldovei, unde s-au prezentat, în ședințe în plen, peste 40 de comunicări științifice. Arhiva Națională a Republicii Moldova a organizat, în holul Academiei de Științe, o expoziție de documente inedite din Fondul Arhivistic de Stat, care aveau menirea să întregască dimensiunea reală a manifestării științifice.

În cadrul ședinței de inaugurare, academicianul Gheorghe Duca, președintele AȘM și membru al Colegiului de Onoare al conferinței, a subliniat că evenimentul în cauză pentru prima dată va fi analizat prin prisma raportului fluctuant dintre factorii de natură obiectivă și subiectivă, respectiv, dintre hazardul istoriei și caracterul obiectiv al procesului istoric, atribuindu-i un conținut polivalent, multidimensional și multiaspectual. Academicianul Dan Berindei a enunțat faptul că Academia Română nu a putut rămâne nepăsătoare și împreună cu „Academia-soră” de la Chișinău s-a implicat în organizarea acestei sesiuni științifice și nu politice, nădăjduind că într-un viitor cât mai apropiat vom fi împreună în noua casă pe care a făurit-o comunitatea europeană.

Din partea Institutului de Istorie a Rusiei al Academiei Ruse de Științe un mesaj de salut a rostit prof. univ. dr. Irina Potkina, care a subliniat obiectivitatea, seriozitatea și puterea de discernământ în analiza multiplelor aspecte ale problematicii supuse dezbaterilor în cadrul manifestării.

Directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău, dr. Petru Guran, a accentuat că primul pas pentru realizarea acestor desiderate „este tonul în care se desfășoară conferința și faptul că istoricii din cele 10 țări participante nu se mai simt obligați să apere puncte de vedere oficiale; anume din acest considerent, conferința deschide perspec-

tiva unei comunicări către publicul larg, care trebuie să înțeleagă că din istorie nu trebuie să se facă un instrument pentru a justifica prezentul”.

Dr. Constantin Tănase, în calitate de copreședinte al Asociației Cultural-Spirituale pentru Cunoaștere și Comunicare, dar și în calitate de redactor-șef al cotidianului „Timpul de dimineață” – ziar pe paginile căruia au fost găzduite diverse materiale cu tematica subiectului în discuție, a adus în vizor faptul că după 200 de ani de la raptul din 1812, Moldova (dintre Prut și Nistru) nu și-a găsit liniștea și identitatea. Mereu divizată, mereu pe baricade, mereu sfâșiată identitar, Basarabia are în față trei proiecte politice dintre care trebuie ales doar unul, cel care corespunde intereselor naționale vitale de perspectivă ale moldovenilor.

Dezbaterile științifice au fost deschise prin comunicarea academicianului Andrei Eșanu, IISD al AȘM (Chișinău), *Ofensiva imperială rusă în Sudul și Sud-Estul Europei. Acțiuni sporadice și strategii militaro-politice (sec. XVII-XIX)*. Domnia sa a subliniat faptul că din tratatele de pace ruso-otomane din acea perioadă se desprinde ideea că diplomația rusă urmărea scopul și, de fapt, a obținut nu numai accesul la Marea Neagră, dar și dreptul de intervenție în favoarea creștinilor din Imperiul Otoman și, ca urmare, le oferea posibilități de a se amesteca în treburile interne ale adversarului, iar în privința Țărilor Române – nu să le elibereze, ci să le anexeze. Academicianul Alexandru Zub de la Institutul de Istorie „Al. D. Xenopol” – Filiala Iași a Academiei Române, în discursul său *Basarabia – periplus istoriografic*, a menționat că ceea ce realizează acum istoricii basarabeni, alături de colegii lor din România, constituie un capitol distinct și cu totul onorabil al istoriografiei postcomuniste. Prof. univ. dr. Elena Kudreavțeva, Institutul de Istorie a Rusiei al Academiei de Științe a Federației Ruse a prezentat subiectul *Pacea de la București din anul 1812: expansiunea Rusiei în Balcani*. Chiar dacă a menținut poziția oficială a istoriografiei ruse, cercetătoarea a încercat să aducă în discuție și poziția noile direcții în istoriografia rusă contemporană, la abordarea subiectelor de atare natură.

Cercetătorul dr. Kurt Scharr de la Universitatea din Innsbruck, Austria, s-a oprit asupra subiectului *Reacțiile Curții din Viena la politica expansionistă a Sankt Petersburgului în Sud-Estul Europei la cumpăna secolelor XVIII-XIX*, comunicare realizată în baza documentelor inedite din Arhivele de la Viena. Conf. cerc. dr. Vladimir Mischevca, IISD al AȘM a pus accentul pe subiectul *1812 – geneza problemei basarabene. Aspecte politico-diplomatice*, subliniind faptul că o trecere în revistă a războaielor ruso-turce ne permite a constata că impactul lor a fost deosebit de grav asupra destinului istoric al românilor. Calculând anii de pace și cei de război, se observă că societatea a trăit sub amenințarea directă a armelor în sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea – aproape 50 de ani, fapt care a constituit practic geneza problemei basarabene. În acele timpuri „...în vreme de pace Moldova era un târg pentru străini, în vreme de război a fost o tabără și un câmp de bătălie...”. Din partea delegației italiene, un punct de vedere ce merită a fi remarcat a fost prezentat de către dr. Davide Zaffi, în comunicarea intitulată *Ideologiile anexării și Basarabia*. Istoricul a încercat a scoate în evidență de ce evenimentul de la 1812, într-un anumit sens, și poate nu cel mai puțin important, își așteaptă încă o definiție potrivită. Cercetătorul și-a susținut argumentul prin unele idei ale lui Kant asupra naturii statului și a relațiilor internaționale, încercând a verifica valoarea ei euristică în legătură cu anul 1812 și Basarabia.

În continuare, au fost audiate comunicări axate pe probleme de conjunctură a relațiilor diplomatice în perioada anului 1812. Astfel, prof. univ. dr. Sorin Liviu Damean de la Universitatea din Craiova s-a oprit asupra subiectului *Rusia și principatele Române la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*. Profesorii de la Universitatea „Andrei Șaguna” din Constanța, Stouca Lascu și Marian Zidaru, s-au concentrat pe tema *Tratatările ruso-turce și interesele britanice în lumina corespondenței diplomatice a Foreign Office-ului cu ambasada*

britanică din Istanbul din anul 1812. Un șir de alte probleme legate de reorganizările administrative din Moldova sub ocupația militară rusă în anii 1806-1812, impactul anexării Basarabiei la Imperiul Rus, consecințele raptului teritorial pentru Basarabia, proteste și revendicări ale populației în anii 1812-1828 ș.a. au fost prezentate de specialiști notorii de la IISD al AȘM: m.cor. Demir Dragnev, dr. Ion Varta, dr. hab. Alexei Agachi, dr. Dinu Poștarencu, dr. Ion Jarcuțchi, profesorul universitar dr. hab. Valentin Tomuleț. Alexandru Moșanu profesor, membru de onoare al Academiei Române a deschis una din sesiuni printr-o retrospectivă pertinentă și cu multe polemici academice, intitulată *Anul 1812 în viziunea cercetătorilor din Republica Moldova*, prezentând publicului disputa istoriografică în jurul problemei în cauză. Prof. univ. dr. Irina Potkina a adus în discuție tema *Crearea instituției guvernatorului Basarabiei: câteva aspecte juridice ale identității naționale*, încercând a sublinia atenția administrației Imperiului Rus, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, concentrată asupra reformării sistemului judiciar din Basarabia. Unele dintre argumentele cercetătoarei ruse sunt în contradicție cu cele ale istoriografiei naționale, ceea ce nu ar nega însă posibilitatea reevaluării unor aspecte în domeniu prin studierea documentelor încă inedite din arhivele ruse.

Academicianul Mihai Cimpoi a evocat subiectul *Anului 1812 în publicistica eminesciană* – actual până în prezent, iar profesorul de la Universitatea București, Ion Bulei, a punctat câteva momente din tematica *Vechiul Regat și Basarabia*. Istoricul de la Universitatea din Letonia, Riga, dr. Eriks Jacabsons, a dezbătut tema *Relațiilor româno-letone în perioada interbelică: (contextul Basarabiei)*, prin reliefaarea unor adevăruri ce pot fi plasate în plan comparativ, ca puncte de reper, pentru istoria noastră națională. Interesantă și plină de idei a fost comunicarea prof. univ. dr. Vladimir Morozan de la Universitatea de Stat din Sankt Petersburg, intitulată *Basarabia în perioada 1821-1828: cursul spre lichidarea dreptului la autonomie a ținutului*. Autorul, prin prisma noii istoriografii ruse, a încercat să demonstreze tendințele reale ale politicii expansioniste a Imperiului Rus în întreg spațiul Balcanic, inclusiv în Basarabia. A doua zi, la 15 mai, o mare parte din subiectele abordate s-au axat pe problema Basarabiei în anii primului război mondial și în perioada interbelică; momentul anului 1940; chestiunea Basarabiei în context internațional; evoluția vieții din RSS Moldovenească după al doilea război mondial. În contextul problematicei menționăm două comunicări care au suscitat polemici și dezbateri: cea prezentată de prof. univ. dr. Stanislav Kulcițki de la Institutul de Istorie Națională a Ucrainei al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei *Foametea din anii 1931-1933 în RASS Moldovenească* și comunicarea prof. univ. dr. Leonid Ghibeanschi de la Institutul de Slavistică al Academiei de Științe a Rusiei axată pe *Chestiunea Basarabiei și contradicțiile sovieto-române în contextul general al împărțirilor teritoriale și al relațiilor dintre URSS și Germania*. Interesantă a fost părerea istoricului italian Alberto Basciani de la Universitatea Roma TRE, Italia, care, prin prisma unui observator occidental, dar și al unui bun cunoscător al arhivelor diplomatice de la Roma, a punctat câteva momente referitoare la *Oribilul an 1940-1941. Basarabia între sovietizarea forțată și revenirea la România*.

În final, într-o sinteză bine argumentată, directorul Institutului de Istorie, Stat și Drept de la Chișinău, dr. Gheorghe Cojocaru, a afirmat că „fără o analiză științifică profundă și nepărtinitoare a dimensiunii actului politic și militar din 1812 și a consecințelor acestuia va fi dificil, dacă nu imposibil, de a înțelege și de a judeca la justa valoare semnificația actelor istorico-politice ulterioare și anume a celor din 1918, 1940 și 1991, de a aprecia locul și rolul lor în evoluția noastră istorică”.

La încheierea lucrărilor sesiunii de la Chișinău, a avut loc o conferință de presă la care au vorbit Petru Guran și Gheorghe Cojocaru. Ei au menționat faptul că într-o zi și jumătate s-a reușit să se treacă în revistă cele mai importante episoade din istoria noastră din ultimii

200 de ani. Abia acum, în condiții de libertate și democrație, se încearcă să se analizeze evenimentele și să se propună o viziune academică credibilă pe plan național și internațional asupra a ceea ce a însemnat raptul Basarabiei la 1812. Gheorghe Cojocaru a mai menționat că 1812 a fost anul în care s-a rupt firul istoric al acestui spațiu, iar povara consecințelor o purtăm și astăzi. Ceea ce pot face cercetătorii într-o dezbateră academică este să reînnoade firul istoriei și să încerce să sintetizeze soluții pentru problemele concrete cu care se confruntă astăzi societatea. De exemplu, istoricii își pot aduce contribuția la generarea capacității societății de integrare într-o lume europeană. Dar este mult mai important ca această contribuție să fi e utilă celor care iau decizii politice. Și aici, din păcate, de cele mai multe ori joncțiunea nu se produce.

Pe 16 mai, lucrările Conferinței au continuat la Iași, în sesiunea cu genericul *Basarabia 1812-2012: Istorie și Patrimoniu*, încadrate în cele două ateliere – *Istorie Modernă* și *Istorie Contemporană* – însumând un număr de circa 50 de comunicări găzduite în sediile Institutului de Istorie „Al. D. Xenopol” – Filiala Iași a Academiei Române și Facultatea de Istorie a Universității „A.I. Cuza”. Prezentarea comunicărilor în cadrul atelierelor separate a permis acordarea unei atenții sporite polemicilor, dezbaterilor și discuțiilor oferind participanților mai mult timp pentru a-și expune părerea pe marginea subiectelor sensibile. Astfel, în cadrul atelierului de istorie modernă, o discuție aprinsă între delegația rusă și cea din Republica Moldova a suscitat subiectul politicii de rusificare a limbii române în Basarabia prin practicile imperiale ruse și politica de deznaționalizare în teritoriul anexat. Tonul polemicelor nu au depășit, evident, limitele discursului academic.

În cadrul atelierului de istorie contemporană punctul de plecare al discuțiilor încinse l-a prezentat momentul formării RSS Moldovenești: conjunctura, scopul și consecințele acestui act, subiect prezentat de prof. univ. dr. hab. Ion Șișcanu. Polemicile au scos în evidență diverse aspecte ce au urmat în viața politică, juridică, economică, socială și culturală a RSS Moldovenești din anul 1940 – 1991 și până în prezent.

La finalul sesiunii au fost exprimate unele concluzii și recomandări. Interesante au fost opiniile savanților din afara spațiului sud-est european, care au studiat și analizat istoria noastră în calitate de cunoscători, dar și prin prisma unor observatori străini (discursul profesorului doctor Paolo Malanima, directorul Institutului de Studii a Societăților Mediranei din cadrul Academiei de Științe din Italia (CNR).

Ca urmare a lucrărilor conferinței au fost adunate peste o sută de studii și cercetări științifice, care vor apărea înmănunchiate într-un volum îngrijit de ambele Academii de la Chișinău și București. Reuniunea, de la Chișinău și Iași, va avea, cu certitudine, un impact științific important asupra istoriografiei naționale, oferindu-i niște repere explicative examinate și verificate prin prisma rigorilor academice avansate și, să sperăm, că concluziile sale vor stimula realizarea unui consens istoriografic asupra istoriei noastre naționale.

*Silvia Corlăteanu-Granciuc**

* **Silvia Corlăteanu-Granciuc**, doctor în istorie, secretar științific-interimar al Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

AVIZ
asupra condițiilor publicării materialelor
în Revista de Istorie a Moldovei

Articolele se prezintă în limba română sau în alte limbi europene (engleză, franceză, germană, spaniolă, rusă, italiană etc.), însoțite de un rezumat. Materialele prezentate (studii, articole, comunicări, recenzii, teze etc.) trebuie să corespundă standardelor edițiilor științifice.

Fiecare articol trebuie să includă:

- **Textul.** Volumul articolului să nu depășească, de regulă, 1,5 c.a. (aproximativ 28-30 pagini, cel al recenziilor 3-4 pagini. Manuscrisul se va prezenta în varianta scrisă și electronică: **Word, Times New Roman; Font size 12; Space 1,5.** Autorii sunt rugați să prezinte materialele în redacția finală.

- **Referințele bibliografice** în format electronic: **Word, Times New Roman; Font size 10; Space 1**, se plasează după text și cuprind: **numele și prenumele autorului, titlul lucrării, locul editării, denumirea editurii, anul, pagina.** Referințele se dau în Footnote.

- **Rezumatul.** Articolele trebuie să fie însoțite, în mod obligatoriu, de un rezumat tradus într-o limbă de circulație internațională (engleză, franceză, spaniolă etc.), cuprinzând 400-500 de caractere; comunicările mici și recenziile nu vor avea rezumate.

- **Date despre autor.** La finele textului se anexează următoarele informații despre autor: **numele și prenumele, gradul științific și didactic, funcția, instituția, adresa, telefon, fax, e-mail.**

- **Data prezentării articolului.**

- **Materialul ilustrativ** se prezintă în format **A4**, sub o formă grafică clară, cu numerotarea poziției fiecărui obiect, însoțit de o legendă. Imaginile și tabelele trebuie să fie numerotate și însoțite de explicații.

Articolele sunt recenzate de cel puțin 2 recenzenți, precum și de membrii Colegiului de redacție. După caz, la recenzarea materialelor sunt invitați experți din afara IISD și a Colegiului de redacție. Opinia și observațiile recenzenților sunt aduse la cunoștința autorului. Articolul se publică după convorbirea autorului cu recenzenții și acceptarea materialului prezentat. Manuscrisele și varianta electronică a textului se prezintă secretarului responsabil al Colegiului de redacție sau pe adresa: *Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, str. 31 august 1989, nr. 82, of. 322, Md-2012, Chișinău* sau trimise prin e-mail: extern.director@iisd.asm.md
Telefon: 23-33-10.

Colegiul de redacție decide asupra materialelor inserate în revistă.

Cercetările, interpretările și concluziile expuse în materialele publicate aparțin autorilor și nu pot fi considerate ca reflectând politica editorială și opinia Colegiului de redacție sau ale Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

Retipărirea materialelor din Revista de Istorie a Moldovei se face cu acordul în scris al Redacției.

Adresa:

Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei,
str. 31 august 1989, nr. 82, of. 322, Md-2012, Chișinău, Republica Moldova.

Tel./ Fax.: (373 22) 23-45-41
E-mail: extern.director@iisd.asm.md

ISSN 1857-2022